

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Vida Česnuitytė, Vida Kanopienė,
Sarmitė Mikulionienė

**LIETUVOS ŠEIMA:
SOCIALINIŲ SAITŲ
PERSPEKTYVA**

Monografija

Vilnius, 2014

Recenzavo:

prof. habil. dr. Arvydas Virgilijus Matulionis, Lietuvos socialinių tyrimų centras

doc. dr. Danutė Tureikytė, Vilniaus universitetas

Autorių indėlis:

lekt. Vida Česnuitytė – I dalis, II dalies 3 ir 4 skyriai (6 autoriniai lankai)

prof. dr. Vida Kanopienė – III dalis (5,4 autorinio lanko)

prof. dr. Sarmitė Mikulionienė – II dalies 5 skyrius (2,9 autorinio lanko)

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Edukologijos instituto 2014 m. vasario 4 d. posėdyje (protokolo Nr. 1ESDI-1) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Socialinių technologijų fakulteto tarybos 2014 m. vasario 7 d. posėdyje (protokolo Nr. 1STH-25) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Mokslo programos „Gyvenimo kokybės gerinimas ir užimtumo galimybių didinimas“ komiteto 2014 m. vasario 18 d. posėdyje (protokolo Nr. MP-4-7) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo leidybai komisijos 2014 m. vasario 20 d. posėdyje (protokolo Nr. 2L-8) pritarta leidybai.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

© Vida Česnuitytė, 2014

© Vida Kanopienė, 2014

ISBN 978-9955-19-649-5 (spausdinta versija)

© Sarmitė Mikulionienė, 2014

ISBN 978-9955-19-648-8 (elektroninė versija)

© Mykolo Romerio universitetas, 2014

TURINYS

PRATARMĖ	9
ĮVADAS	10
Tyrimo duomenys ir metodai	11
<i>Kiekybinio tyrimo metodologija</i>	12
<i>Kokybinio tyrimo metodologija</i>	15
Leidinio struktūra	17
I. ŠEIMOS SAMPRATOS (DE)KONSTRAVIMAS	19
1. Socialiniai saitai ir šeimos ribos	20
1.1. Šeimos sampratos raida: teorinė prieiga	23
1.2. Tyrimo duomenys ir metodai	26
1.3. Laisva šeimos samprata ir „išplaukusios“ šeimos ribos Lietuvoje	28
1.4. Skyriaus apibendrinimas ir išvados	35
2. Vienas ar keli šeimos modeliai?	37
2.1. Kas tai – šeimos modelių įvairovė?	38
2.2. Tyrimo duomenys ir metodai	40
2.3. Šeimos modelių struktūrinė įvairovė Lietuvoje	40
2.4. Skyriaus apibendrinimas ir išvados	48
II. ŠEIMOS KŪRIMAS IR SOCIALINIAI SAITAI	51
3. Matrimonialinė elgsena ir socialiniai tinklai	52
3.1. Individas tarp socialinio tinklo diktato ir laisvo pasirinkimo: teorinė prieiga	54
3.2. Tyrimo duomenys ir metodai	59
3.3. Socialinio tinklo diktatas – vertybinis orientyras kuriant šeimą	63
3.4. Matrimonialinės elgsenos preferencijos, susijusios su socialinio tinklo įtaka	69
3.5. Skyriaus apibendrinimas ir išvados	74
4. Šeimą kuriančios praktikos	77
4.1. Šeimos praktikų aiškinimo teorinė prieiga	78
4.2. Tyrimo duomenys ir metodai	83
4.3. Lietuvos šeimoms būdingos praktikos ir jų kaita	89
4.4. Šeimą jungiančios šventės ir kasdienės praktikos	95
4.5. Skyriaus apibendrinimas ir išvados	109

5. Šeiminių santykių praktikos atotolio šeimose: tarpgeneracinis aspektas	110
5.1. Atotolio šeimos sąvokos konceptualizacija	111
5.2. Tarpgeneracinių šeimos praktikų atotolio šeimose tyrimo teorinės prielaidos	116
5.2.1. Kintančių tarpgeneracinių šeimos praktikų makrosocialinis kontekstas (gyventojų senėjimas ir daugiageneracinės šeimos demografija)	116
5.2.2. Kintančių tarpgeneracinių šeimos praktikų mikrosocialinis kontekstas (kartų solidarumas ir šeimos praktikos)	119
5.3. Duomenys ir tyrimo metodai	122
5.4. Šeimos atotolio būsenos interpretacijos	125
5.5. Kasdienių tarpgeneracinių šeimos praktikų atotolio šeimose charakteristikos	128
5.6. Atotolio šeimos narių tiesioginiai susitikimai kaip viena iš šeimos praktikų	130
5.7. Skyriaus apibendrinimas ir išvados	134
III. ŠEIMOS SOCIALINĖS PARAMOS SAITAI	137
6. Socialinės paramos apibrėžtis	138
6.1. Socialinės paramos konceptualizavimas	142
6.2. Paramos turinys	149
6.2.1. Emocinė ir informacinė parama	150
6.2.2. Materialinė parama	160
6.2.3. Instrumentinė parama	167
6.2.4. Globa	175
6.3. Skyriaus apibendrinimas ir išvados	181
7. Savitarpio paramos tinklai	183
7.1. Asmeniniai paramos lūkesčiai	183
7.2. Paramos teikėjai ir gavėjai	186
7.2.1. „Kas pasirūpins, jei ne šeimos nariai?“	191
7.2.2. „Pas gimines, nu ką, vieniems vienokių problemų, kitiems kitokių“	197
7.2.3. „Draugai tarpusavy. Tu jam padedi, jis tau padeda. Abipusė pagalba tokia“	201
7.2.4. „Ar bėda, ar cukrus, pirmiausia – pas kaimynus“	207
7.2.5. „Bet vieni atsakydavo, o vienas atsirado žmogus – padėjo“	210
7.3. Skyriaus apibendrinimas ir išvados	212

SANTRAUKA	215
SUMMARY	227
LITERATŪRA	239
PRIEDAI	257
PAVARDŽIŲ RODYKLĖ	267
DALYKŲ RODYKLĖ	271

PAVEIKSLŲ IR LENTELIŲ SĄRAŠAS

PAVEIKSLAI

1 pav. Įvardytų šeimos narių skaičiaus pasiskirstymas	29
2 pav. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, svarbos vertinimo vidurkiai	64
3 pav. Motyvų, lėmusių pasirinkimą tarp registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos), svarbos vertinimo vidurkiai	70
4 pav. Socialinių saitų įtaka matrimonialinei elgsenai. <i>Išgyvenamumo (Kaplan-Meier) iki (registruotos arba neregistruotos) santuokos trajektorijos</i>	73

LENTELĖS

1 lentelė. Šeimos nariai pagal subjektyvią šeimos sampratą	31
2 lentelė. Šeimos nariai subjektyvios šeimos sampratos pagrindu pagal skirtingais metais gimusias kohortas. <i>Paminėjimų, tenkančių vienam informantui, vidurkiai ir jų palyginimai</i>	32
3 lentelė. Šeimos nariai pagal subjektyvią šeimos sampratą, atsižvelgiant į informantų santuokinių statusą. <i>Paminėjimų, tenkančių vienam informantui, vidurkiai ir jų palyginimai</i>	33
4 lentelė. Šeimos modeliai subjektyvios šeimos sampratos pagrindu, 1950–1955 m. gimusi kohorta. <i>Faktorinės analizės rezultatai</i>	42
5 lentelė. Šeimos modeliai subjektyvios šeimos sampratos pagrindu, 1960–1965 m. gimusi kohorta. <i>Faktorinės analizės rezultatai</i>	44
6 lentelė. Šeimos modeliai subjektyvios šeimos sampratos pagrindu, 1970–1975 m. gimusi kohorta. <i>Faktorinės analizės rezultatai</i>	45
7 lentelė. Šeimos modeliai subjektyvios šeimos sampratos pagrindu, 1980–1985 m. gimusi kohorta. <i>Faktorinės analizės rezultatai</i>	47
8 lentelė. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, grupės. <i>Faktorinės analizės rezultatai</i>	65
9 lentelė. Sprendimo dėl santuokos registravimo pobūdžio priklausomybė nuo sociodemografinių charakteristikų. <i>Tiesinės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)</i>	68

10 lentelė.	Pasirinkimo tarp registruotos ir neregistruotos santuokos priklausomybė nuo paklusimo socialinio tinklo diktatui ir nuo sociodemografinių charakteristikų. <i>Tiesinės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)</i>	71
11 lentelė.	Švenčių ir tradicijų grupės, būdingos informantams / informantų šeimoms. <i>Faktorinės analizės rezultatai</i>	90
12 lentelė.	Šeimos švenčių ir tradicijų praktikavimo dažnumai pagal skirtingais metais gimusias kohortas. <i>Dažnumų vidurkiai ir jų palyginimai</i>	91
13 lentelė.	Švenčių ir tradicijų, būdingų informantams / informantų šeimoms ir tėvų šeimoms, palyginimas. <i>Vidurkiai, vidurkių palyginimas, koreliacinės analizės rezultatai</i>	92
14 lentelė.	Rutininių praktikų grupės, būdingos informantams. <i>Faktorinės analizės rezultatai</i>	93
15 lentelė.	Rutinines veiklas praktikuojančiųjų dalis skirtingais metais gimusiose kohortose. <i>Vidurkiai ir jų palyginimai</i>	94
16 lentelė.	Šeimos praktikos, vienijančios motiną / tėvą į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. <i>Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)</i>	97
17 lentelė.	Šeimos praktikos, vienijančios brolius / seseris į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. <i>Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)</i>	98
18 lentelė.	Šeimos praktikos, vienijančios sutuoktinius / partnerius į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. <i>Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)</i>	100
19 lentelė.	Šeimos praktikos, vienijančios sūnus / dukteris į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. <i>Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)</i>	102
20 lentelė.	Šeimos praktikos, vienijančios žentus / marčias į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. <i>Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)</i>	103
21 lentelė.	Šeimos praktikos, vienijančios uošvius į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. <i>Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)</i>	105

22 lentelė.	Šeimos praktikos, vienijančios išplėstinės šeimos narius į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. <i>Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)</i>	106
23 lentelė.	Šeimos praktikos, kraujo ir registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis vienijančios į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. <i>Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)</i>	108
24 lentelė.	Šeimos kaip visumos interpretavimas atotolio šeimose	125
25 lentelė.	Atskirų šeimos narių (galimos) emigracijos interpretavimas, siejant su šeima kaip visuma	127
26 lentelė.	Kasdienės tarpgeneracinės šeimos praktikos atotolio šeimose	129
27 lentelė.	Atotolio šeimos narių tiesioginiai susitikimai: suaugusių vaikų kelionių pas tėvus įprasminimas	132
28 lentelė.	Atotolio šeimos narių tiesioginiai susitikimai: tėvų kelionių pas suaugusius vaikus įprasminimas	133
29 lentelė.	Socialinės paramos tipai	146
30 lentelė.	Emocinės paramos perteikimo būdai	151
31 lentelė.	Emocinės paramos poreikio suvokimas ir įprasminimas	155
32 lentelė.	Informacinė parama	158
33 lentelė.	Gauta ir teikta finansinė parama	161
34 lentelė.	Daiktinės paramos tipai	164
35 lentelė.	Parama būstu: priežastys ir aplinkybės	166
36 lentelė.	Instrumentinės paramos būdai	169
37 lentelė.	Instrumentinės paramos teikimo aplinkybės	173
38 lentelė.	Globa: turinys ir strategijos	177
39 lentelė.	Vaikų globa: gautos paramos aplinkybės	179
40 lentelė.	Potencialūs įvairios paramos teikėjai pagal jų vietą šeimos, giminytės ir platesnių socialinių saitų struktūroje, proc.	184
41 lentelė.	Gautos paramos tipai ir teikėjai (<i>nustatyti paramos gavimo atvejai skirtingose moterų ir vyrų gimimo kohortose</i>)	189
42 lentelė.	Teiktos paramos tipai ir gavėjai (<i>nustatyti paramos teikimo atvejai skirtingose moterų ir vyrų gimimo kohortose</i>)	190

PRATARMĖ

Ši kolektyvinė monografija – tai Mykolo Romerio universiteto sociologų atlikto tyrimo apie Lietuvos šeimą rezultatų pristatymas. Tyrimas grindžiamas empiriniais duomenimis, surinktais įgyvendinant ketverių metų (2011–2015 m.) trukmės mokslinį projektą „Šeimos modelių trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“ (kodo Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-106). Finansavimą projektui iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų pagal Visuotinės dotacijos priemonę konkurso būdu skyrė Lietuvos mokslo taryba. Pagrindinis šio mokslinio projekto tikslas – tirti šeimos narių socialinius saitus, apimančius branduolinės ir išplėstinės šeimos narius bei kraujo ir santuokos ryšiais nesusijusius asmenis (draugus, kaimynus, bendradarbius, kitus visuomenės narius). Siekiama išsiaiškinti socialinių ryšių struktūrą, pobūdį, tarpusavio sąveikos priežastingumą erdvėje ir laike.

Vykdamas projektą atlikti du sociologiniai tyrimai: kiekybinis tyrimas – reprezentatyvi 2 000 šalies gyventojų apklausa, naudojant standartizuotą klausimyną, ir kokybinis tyrimas – giluminiai interviu su 60 asmenų, kurie prieš tai dalyvavo kiekybinėje apklausoje. Pirminiai empiriniai kiekybinio tyrimo duomenys paskelbti lietuvių ir anglų kalba publikuotame leidinyje „Šeima ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva: analitiniai rezultatai“ (Kanopienė, Mikulionienė, Česnuitytė, 2013). Ši monografija skirta pristatyti tolesnės projekto empirinių duomenų analizės rezultatus apie šeimos modelių struktūrinę įvairovę, šeimą kuriančias praktikas, šeimos konceptualizavimą ir kūrimą atotolio šeimose bei savitarpio paramą tarp šeimos narių ir giminystės ryšiais nesusijusių asmenų.

Kolektyvinę monografiją sudaro trys glaudžiai susietos dalys, pagal nagrinėjamas temas suskirstytos į septynis skyrius. Monografijos dalis ir skyrius parengė Vida Česnuitytė (I dalis, II dalies 3 ir 4 skyriai), Vida Kanopienė (III dalis), Sarmitė Mikulionienė (II dalies 5 skyrius).

Tikimės, kad pristatyti tyrimo rezultatai sudomins mokslininkus, dėstytojus, studentus, politikus ir įvairius specialistus, kurie domisi šeima ir jos narių socialiniais ryšiais.

Autorės

IVADAS

Šeimos ir socialinių tinklų sąsajos yra ilgametis sociologų diskusijų bei tyrimų objektas, pradedant F. Le Play'aus (1982) darbais apie trijų kartų ryšius, E. Durkheimo tyrinėjimais apie šeiminių ryšių svarbą socialinei integracijai (Lamanna, 1999), Čikagos mokyklos studijomis apie šeimų ir kaimynystės ryšius (Burgess, 1926; Bengtson, 2001). Šie tyrimai pasižymėjo funkcionalistiniu požiūriu, o branduolinė šeima buvo suprantama kaip atskiras darinys socialiniuose tinkluose (Parsons ir kt., 1955; Parsons, 1944). XX a. 6–7 dešimtmečiais šeimos studijose pradėjusios vyrauti T. Parsonso idėjos (Lee, 1980) paskatino tyrimus apie socialinius tinklus – šeimos pagalbininkus (Attias-Donfut, Lapierre, Segalen, 2002; Attias-Donfut, 1996; 1995; Bengtson ir kt., 1995; Finch, Mason, 1993, kt.). Socialiniai tinklai šiuose tyrimuose buvo suprantami kaip teikiantys šeimai funkcionuoti reikalingus išteklius. Kartu pradėta studijuoti socialinių tinklų struktūra (sudėtis, tarpusavio ryšiai, ryšių sanklotos).

Šiuolaikiniuose tyrimuose (Scabini, Rossi, 2012; Morgan, 2011a; 2011b; Donati, 2010; Widmer, 2010; 2006; 2004; Smart, 2007; Milardo, 2005; Milardo, Wellman, 2005; Pahl, Spencer, 2004; 2003, kt.) daugiau dėmesio skiriama šeimos narių ryšiams su socialiniais tinklais už šeimos ribų: analizuojama jų struktūra, ryšiai su branduoline šeima, įtaka branduolinei šeimai. Atskleista, kad glaudžiausius ryšius šeimos nariai palaiko su artimais giminėmis ir draugais, o mažiau glaudžius – su tolimomis giminėmis ir neformaliomis grupėmis; kad šeimos funkcionavimas patiria socialinių tinklų įtakas: pagalbą šeimai dažniausiai teikia mažos grupės, o pagalbos teikimas dažniau yra vertikalus negu horizontalus, paremtas asmeniniais ryšiais, pareigomis ir sukeliantis neigiamas emocijas tuomet, kai yra per daug aktyvus. Funkcinę įtaką papildoma struktūrinė socialinių tinklų įtaka: pagalba ir socialinė kontrolė yra stipresnė didesniuose, stipriau susijusiuose ir persiklojančiuose socialiniuose tinkluose (Widmer, 2004). Socialinio kapitalo tyrimai (Coleman, 1988) davė pagrindą pradėti studijas apie kapitalą, kuriuos teikia tarpusavio santykiai, tipus. Šių tyrimų rezultatai susiję su lyčių, skirtingais metais gimusių kohortų ir socialinės nelygybės tematika: šeimoje teikiama pagalba yra feminizuota; pagalbą dažniausiai teikia vyresnės kartos jaunoms kartoms; neformalūs tinklai mažai prisideda prie socialinės diferenciacijos mažinimo visuomenėje (Attias-Donfut, Ogg, Wolff, 2005; Wall ir kt., 2001, kt.).

Minėtuose tyrimuose paprastai apsiribojama atskirų šeimos įvykių (skyrų, atkuriamosios santuokos, kt.) analize, be to, paprastai nepakanamai atsižvelgiama į šeimos raidą. Dar mažai tyrinėta, kaip šeimos ir jų nariai (per)konstruoja socialinius tinklus gyvenimo kelyje, kiek socialiniai tinklai susiję su kraujo arba giminystės ryšiais, o kiek – su ryšiais už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų; kokias įtakas socialiniams tinklams daro įvykiai šeimoje. Vis dar neatsakyti klausimai, kaip sustiprinti šeimų ir socialinių tinklų ryšius, kurie padėtų šeimoms sėkmingai įveikti šiuolaikinės visuomenės keliamus iššūkius. Tad poreikis tirti ryšius tarp šeimos, jos narių ir susijusių socialinių tinklų tebėra aktualus.

Šios monografijos tikslas – atskleisti šeimos gyvenimo konstravimą iš socialinių saitų perspektyvos. Monografijoje keliami klausimai: kaip socialiniai saitai veikia šeimos ribų sampratą? Kokios šeimos praktikos sukuria šeimos socialinius tinklus, pasirengusius suteikti pagalbą ir paramą? Kokie yra šeimos narių tarpusavio ryšiai kasdienybėje ir socialinės rizikos situacijose?

Monografijoje keliamos hipotezės, kad šeiminio gyvenimo organizavimo įvairovė vėlyvosios modernybės visuomenėje, sudarančioje sąlygas individams savarankiškai konstruoti individualų gyvenimo kelią, iš esmės keičia šeimos ir jos narių socialinių ryšių struktūrą bei šeimos funkcijas. Hipotezių testavimas ir probleminių klausimų tyrimas grindžiami mikrolygmens subjektyvia šeimos samprata, pasitelkiant šeimos konstravimo, tarp-generacinių šeiminių ryšių bei savitarpio paramos ir pagalbos aiškinimo teorines prieigas.

Tyrimo duomenys ir metodai

Tyrimo empirinėje dalyje panaudoti pirminiai duomenys, surinkti įgyvendinant Europos struktūrinių fondų remiamą mokslinio tyrimo projektą „Šeimos modelio trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“ (kodo Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-106)¹ (toliau tekste – Projektas). Projektą 2011–2015 m. įgyvendina šios monografijos autorės.

Laikoma, kad šeimos samprata ir turinys vėlyvosios modernybės visuomenėje geriau atsiskleidžia pasitelkus kokybinius negu kiekybinius tyrimus. Vis dėlto kiekybiniai tyrimai neatmetami, tik jų rezultatai nelaiškomi šeimos analizės kulminacija (Morgan, 1998). Todėl Projekte taikoma

¹ Projekto „Šeimos modelio trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“ svetainė internete <<http://famo-socnet.mruni.eu/>>.

tyrimo metodų trianguliacija – derinami kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo metodai (Bernard, 2000; Bernard ir kt., 1990; Kardelis, 2002, kt.). Pirmame tyrimo etape atliktas kiekybinis tyrimas. Antrame etape, siekiant patikslinti ir pagilinti kiekybinio tyrimo rezultatus, atlikti giluminiai kokybiniai interviu. Toliau pateikiami išsamūs kiekybinio ir kokybinio tyrimų metodologijų aprašymai.

Kiekybinio tyrimo metodologija

Empiriniams kiekybiniams duomenims surinkti taikytas anketinės apklausos metodas.

Atrankos dydis ir metodas. Atrankos imties dydis – 2 000 Lietuvos gyventojų. Atrankos imtis suformuota naudojant daugiapakopės atsitiktinės stratifikuotos atrankos metodą: pirmoje pakopoje atsižvelgta į gyvenamosios vietos kriterijų – atrinkti didieji Lietuvos miestai, kiti miestai ir kaimo vietovės, kur numatyta atlikti apklausas; antroje atrankos pakopoje, remiantis išankstine sąlyga (po 500 informantų keturiose skirtingais metais gimusiose kohortose) apskaičiuota, kiek atitinkamo amžiaus vyrų ir moterų bus apklausta kiekvienoje gyvenamojoje vietovėje; trečioje atrankos pakopoje, naudojant atrankos žingsnį, parinkti konkretūs informantai.

Apklausas numatyta atlikti visose dešimt Lietuvos apskričių. Didmiesčiuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje) numatyta apklausti 834 informantus, kituose miestuose – 510 informantų, kaimo vietovėse – 656 informantus. Kiekvienoje apskrityje planuota apklausti tiek vyrų ir moterų, kad jie reprezentuotų Lietuvos piliečius, gimusius 1950–1955 m., 1960–1965 m., 1970–1975 m. ir 1980–1985 m.

Apsisprendimą dėl tiriamų kohortų lėmė du veiksniai. Pirmą, dvi jaunosios kohortos (1970–1975 m. ir 1980–1985 m.) lauko tyrimo metu buvo 27–42 metų², t. y. maždaug tokio paties amžiaus, kokio vyriausiosios kohortos (1950–1955 m., 1960–1965 m.) buvo 1990 m.; tarpgeneracinio palyginimo būdu tikimasi apčiuopti istorinio ir kultūrinio konteksto įtaką šeimai bei jos kaitai. Antra, siekiant užtikrinti tarptautinį duomenų palyginamumą, sprendimas tirti penkiametės kohortas buvo priimtas kartu su Portugalijos (Wall, 2006) ir Šveicarijos (Gauthier, Joye, Widmer, 2010)

² Rengiant Projektą kiekybinio tyrimo lauko darbus buvo planuojama atlikti 2010 m., kai jauniausioms dviem kohortoms priklausančių asmenų amžius buvo tiksliai toks, kokio dviejų vyriausių kohortų asmenys buvo 1990 m., t. y. 25–40 metų. Apklauskos atliktos 2011 m. pabaigoje–2012 m. pradžioje, todėl susidarė dvejų metų pasislinkimas.

mokslininkais, su kuriais bendradarbiaujant buvo parengta Projekto tyrimų metodologija.

Kiekybinio tyrimo instrumentarijus. Kiekybiniame tyrime naudotas standartizuotas klausimynas, sudarytas iš daugiau kaip 100 klausimų, suskirstytų į penkias dalis: „A. Gyvenimo įvykiai“; „B. Socialiniai ryšiai – jų struktūra ir pobūdis“; „C. Gyvenime svarbūs dalykai“; „D. Nuostatos ir vertybės“; „E. Asmeninė informacija“.

Dauguma kiekybinio tyrimo standartizuoto klausimyno klausimų uždarieji, t. y. informantai turėjo pasirinkti atsakymą iš pateiktų variantų. Tačiau atsakydami į klausimus apie šeimos narius, svarbius asmenis, potencialius paramos teikėjus informantai buvo prašomi įvardyti atitinkamus asmenis, iš anksto neapibrėžiant kriterijų. Tai yra buvo taikoma laisva šeimos samprata. Apklausos metu prie atitinkamo klausimo informantų buvo prašoma įvardyti jiems svarbius asmenis, nurodant savo ryšį su jais: *sutuoktinis(-ė)*, *partneris(-ė)*, *sūnus*, *duktė*, *žentas*, *marti*, *draugas(-ė)*, *bendradarbis(-ė)* ir t. t. Tyrimo lauko darbų parengiamajame etape apklausėjai buvo instrukuoti išklausti informantų kuo tikslesnį šeimos narių apibūdinimą. Pavyzdžiui, jeigu informantas sako „teta“, tai papildomai paklausti, iš motinos ar tėvo pusės, kelintos eilės ir t. t. Šitai sudaryti šeimos narių, svarbių asmenų, potencialių paramos teikėjų sąrašai ir analizuojami šioje monografijoje. Siekiant palengvinti informantų ir apklausėjų darbą buvo parengta kortelė su asmenų, su kuriais informantas turi ryšių, sąrašu. Tokią pagalbinę kortelę turėjo kiekvienas apklausėjas, tačiau apklausėjams buvo nurodyta kortelę panaudoti tik tuomet, jeigu informantas patiria sunkumų įvardyti atitinkamus asmenis. Kortelėje išvardyta beveik šimtas socialinių saitų, suskirstytų į grupes: *Partneriai*; *Jaunoji karta*; *Vyresnioji karta*; *Giminystė per brolių / seserį*; *Dėdės / tetos*; *Sūnėnai / dukterėčios*; *Pusbroliai / pusserės*; *Ne šeimos nariai*. Buvo pabrėžta, kad kortelė yra tik papildoma priemonė, o joje pateiktas potencialių šeimos narių sąrašas – ne baigtinis.

Dalyje „A. Gyvenimo įvykiai“ suformuluoti klausimai apie informanto išsilavinimo, užimtumo, gyvenamosios vietos, namų ūkio sudėties, partnerystės ir šeimos kūrimo raidos bei vaikų gimdymo trajektorijas. Šiuose klausimuose buvo fiksuojamas įvykis, įvykio pradžios ir pabaigos laikas, kur įmanoma – mėnesio tikslumu. Klausimai suformuluoti taip, kad leido taikyti įvykio istorinės analizės metodus (Blossfeld, Rohwer, 2002; Blossfeld ir kt., 1989; Yamaguchi, 1991; Yamaguchi ir kt., 1999, kt.). Pateiktas klausimas *Ką Jūs priskirate savo šeimai?* leido šeimą tirti kaip socialinės realybės dalį, kuri nebūtinai atitinka socialiniam institutui taikomus kriterijus.

Tyrimo procesas. Lauko darbai atlikti, duomenys suvesti į duomenų bazę ir išvalyti 2011 m. pabaigoje – 2012 m. pradžioje. Darbus atliko Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“.

Empiriniams duomenims surinkti taikytas apklausos būdas – tiesioginiai interviu informanto namuose. Vidutinė klausimyno pildymo trukmė – 1,5 val. Atsakomumo lygis – 42 proc. Kai vieni asmenys atsisakė dalyvauti apklausoje, buvo pakviesti kiti. Tarp priešasčių, kodėl buvo atsisakoma dalyvauti apklausoje, dažniausiai buvo įvardijamas laiko stygius ir klausimyno klausimai, į kuriuos norint atsakyti, prireikia daug pastangų bei laiko atsiminti gyvenimo įvykius, nurodyti jų laiką mėnesių tikslumu. Lauko darbų etape atsiradusioms paklaidoms nuo atrankos imties išlyginti empiriniai duomenys persverti kiekvienoje gimimo kohortoje pagal lytį ir gyvenamąją vietovę. Tokiu būdu gauti empiriniai duomenys gali būti analizuojami visi kartu ar kiekviena kohorta atskirai (pastaruoju atveju atitinkamos gimimo kohortos Lietuvos gyventojus tyrimo duomenys reprezentuoja $p < 0,05$ tikslumu).

Kiekybinių duomenų analizėje taikyti aprašomosios statistinės analizės metodai (bendrieji pasiskirstymai, χ^2 testas, t -testas, ANOVA testas), daugiamatės statistinės analizės metodai (koreliacinė analizė, regresinė analizė, faktorinė analizė), įvykio istorinės analizės metodai (išgyvenamumo lentelės). Taikomų metodų tikslas buvo mikrolygmens subjektyvius duomenis agreguoti iki makro- ir (arba) mezolygmens apibendrinimų. Kiekybiniais duomenims suvesti, manipuliacijoms su kintamaisiais ir analizei naudotas programinis paketas IBM SPSS Statistics 20.

Tyrimo etika. Atliekant kiekybinį tyrimą išlaikyti sociologinio tyrimo etikos (savanoriškumo, informuotumo, anonimiškumo, konfidencialumo) principai. Potencialiems tyrimo dalyviams pirmiausia buvo paaiškinti tyrimo tikslai ir galima tyrimo rezultatų nauda, jie supažindinti su galimybe rinktis, dalyvauti ar nedalyvauti apklausoje. Sutikę dalyvauti apklausoje asmenys buvo supažindinti su klausimynu, ir tik tuomet atliktos apklausos. Apdorojant ir analizuojant empirinius duomenis, laikytasi informantų anonimiškumo ir asmeninės informacijos konfidencialumo principų: duomenys viešinami tik apibendrinti, pateikta asmeninė informacija naudojama tik pagal paskirtį ir nėra perduodama tretiesiems asmenims.

Pagrindinės informantų charakteristikos. Tarp apklaustų 2 000 informantų yra 48 proc. vyrų ir 52 proc. moterų. Apie pusė informantų (56,1 proc.) tyrimo metu buvo registruotoje santuokoje, 11,7 proc. gyveno neregistruotoje santuokoje (kohabitavo). Kiti informantai tyrimo metu gy-

veno be partnerio: 16 proc. buvo išsiskyrę, 4,5 proc. – našliai, 11,7 proc. – nevedę. 1 467 informantai turėjo bent vieną vaiką. Turintys vaikų informantai dažniausiai gyveno registruotoje santuokoje (70 proc.) arba buvo išsiskyrę (16 proc.), tik 8 proc. iš jų buvo našliai arba gyveno neregistruotoje santuokoje. Dauguma turėjo vieną arba du vaikus (atitinkamai 36 proc. ir 49 proc.), dešimtadalis – tris vaikus, kiti – keturis arba daugiau vaikų. Išsiskyrę informantai turėjo 1–6 vaikus, gyvenantys neregistruotoje santuokoje – 1–5 vaikus, nevedę – 1–3 vaikus. Tyrimo metu 629 informantai turėjo kartu su jais gyvenančių vaikų iki 18 metų, iš jų 281 turėjo vaikų iki 7 metų (Kanopienė, Mikulionienė, Česnuitytė, 2013).

Kokybinio tyrimo metodologija

Siekiant pagilinti ir patikslinti kiekybinio tyrimo rezultatus, buvo atliktas kokybinis tyrimas. Kokybiniam interviu buvo siekiama išklausti informantus apie požiūrį į šeimą, apie asmeninius patyrimus, susijusius su šeimos gyvenimu ir santykiais šeimoje, apie sprendimus, susijusius su gyvenimu šeimoje ir už šeimos ribų, atsižvelgiant į jų turimą patirtį.

Kokybiniam interviu informantas pasakojimą konstruoja, remdamasis asmenine patirtimi ir iš asmeninės perspektyvos. Individualiai sukonstruotas pasakojimas priklauso nuo pasakotojo amžius, lyties, šeiminių situacijos ir patirties (pavyzdžiui, asmuo niekada nebuvo santuokoje, buvo santuokoje, bet išsiskyrė, turi kohabitacijos patirties ir t. t.), socialinio statuso (pavyzdžiui, asmuo yra dirbantis ar bedarbis, studentas ir kt.), kitų charakteristikų. Šiame tyrime daroma prielaida, kad individualūs šeiminių gyvenimo patyrimai buvo įgyti per šeimos įvykius ir sąveiką su kitais šeimos nariais bei asmenimis už šeimos ribų, todėl atskleidžia santykių šeimoje funkcionavimą, socialinių saitų pobūdį, jų tinklus ir kitus aspektus. Pateiktos informacijos patikimumui patikrinti buvo lyginami individualūs pasakojimai.

Atrankos dydis ir metodas. Tyrimo metu atlikta 60 kokybinių giluminių interviu su asmenimis, kurie 2011 m. pabaigoje–2012 m. pradžioje dalyvavimo kiekybinėje apklausoje. Apklausos pabaigoje informantų buvo paklausta, ar jie sutiktų dalyvauti antrame tyrimo etape – kokybiniam interviu. Taip buvo sudarytas sutikusiujų dalyvauti sąrašas, iš kurio vėliau atlikta atranka. Atrankos kriterijai: amžius, lytis ir gyvenamoji vieta. Giluminius interviu numatyta atlikti su 30 vyrų ir 30 moterų, kurie būtų pasiskirstę po 15 informantų iš kiekvienos tiriamos skirtingais metais gimusios ko-

hortos (1950–1955 m., 1960–1965 m., 1970–1975 m. ir 1980–1985 m.) ir po 10 respondentų iš šešių apskričių (Vilniaus, Klaipėdos, Panevėžio, Alytaus, Marijampolės, Utenos). Apskričių pasirinkimą lėmė jų geografinis išsidėstymas ir socialinės ekonominės regiono charakteristikos.

Kokybinio tyrimo instrumentarijus. Empirinei informacijai gauti taikytas tiesioginis giluminis interviu. Giluminiam interviu atlikti buvo parngtos gairės (1 priedas), kurias sudarė penkios dalys: „I. Įsimintiniausias draugystės / partnerystės. Šeimos kūrimas“, „II. Tėvystė“, „III. Išsilavinimas“, „IV. Darbo karjeros trajektorijos“, „V. Savitarpio pagalba“. Kiekvienoje gairių dalyje buvo siekiama ne tik išsiaiškinti informanto gyvenimo kelio faktus bei būsenas, bet ir asmeninio socialinio tinklo (tėvų, brolių, seserų, sutuoktinio arba partnerio, kitų giminių, draugų ir kitų ne giminių) įtaką sprendimams svarbiais klausimais (pavyzdžiui, apsisprendžiant dėl gyvenimo neregistruotoje santuokoje, skyrybų, pirmojo ir (arba) paskesniojo vaiko gimdymo ir kt.).

Tyrimo procesas. Giluminio interviu lauko darbai atlikti 2012 m. birželio–rugpjūčio mėnesiais. Interviu atliko trys grupės po du apklausėjus kiekvienoje. Kiekvienas pokalbis vyko su informantu iš anksto telefonu susitarus dėl interviu vietos ir laiko (Mikėnė ir kt., 2013). Galimybes derintis prie informantui patogios interviu vietos ir laiko sudarė Projekto teikiamas finansavimas: mobilios apklausėjų grupės trumpam apsigyvendavo apskrityje, kurioje atliko interviu.

Vidutinė pokalbio trukmė – 54 minutės (trumpiausias pokalbis vyko 18 minučių, ilgiausias – 2,5 valandos). Visi interviu buvo įrašinėjami į diktofoną. Vėliau įrašai transkribuoti (šifravimo tempas: 10 min. įrašo = 1 val. šifravimo laiko). Iššifruotą tekstą iš viso sudaro 862 puslapiai.

Empiriniai duomenys apdoroti naudojant programinį paketą ATLAS.ti7 (1993–2013), kuris skirtas dideliems kokybinių duomenų masyvams apdoroti ir analizuoti. ATLAS.ti7 programinės įrangos paketas leidžia duomenis užkoduoti, suskirstyti į kategorijas, sugrupuoti temomis, rasti visa apimančią, vadinamąją „pagrindinės problemos“ temą, ir kt.

Tyrimo etika. Kokybinio tyrimo metu buvo laikomasi sociologinio tyrimo etikos principų: savanoriškumo, informuotumo, anonimiškumo, konfidencialumo. Aštuoniolika potencialių informantų pasinaudojo teise nedalyvauti kokybiniame tyrime, nors pirmame tyrimo etape buvo davę sutikimą dalyvauti. Sutikusiesiems dalyvauti giluminiame interviu buvo paaiškinti tyrimo tikslai, galima tyrimo rezultatų nauda visuomenei, suteikta kita su tyrimu susijusi informacija. Tik atlikus šias būtinas procedūras,

buvo atliekamas giluminis interviu. Kiekvieno pokalbio įrašui buvo suteikti kodai, kurie tyrėjui leidžia įrašą susieti su informacija apie informantą, gauta kiekybinio tyrimo metu, tačiau neatskleidžia informanto asmeninių duomenų ir tapatybės. Informantų anonimiškumas išlaikytas ir duomenų analizės bei tyrimo rezultatų viešinimo etapuose.

Pagrindinės kokybinio tyrimo informantų charakteristikos aprašytos 2 priede. Cituojant informantų pasisakymus tekste pateikiamos nuorodos [Pn: $x_1 : x_2$], čia Pn reiškia ATLAS.ti7 programa priskirtą informanto kodą kokybinių duomenų masyve ($n = 1, \dots, 60$); x_1 – cituojamo pasisakymo pradinė pastraipa; x_2 – cituojamo pasisakymo pabaigos pastraipa.

Leidinio struktūra

Monografiją sudaro trys pagrindinės dalys: „I. Šeimos sampratos (de)konstravimas“, „II. Šeimos kūrimas ir socialiniai saitai“ ir „III. Šeimos socialinės paramos saitai“. Pirmą dalį sudaro du skyriai, iš kurių pirmame „Socialiniai saitai ir šeimos ribos“ kiekybinių Projekto duomenų pagrindu analizuojama subjektyvi šeimos samprata, parodant, kad XXI a. pradžios Lietuvos visuomenės subjektyvioje sampratoje šeimos ribos yra „išplaukusios“ už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų ir apima ne tik kraujo ir (arba) santuokos ryšiais susijusius asmenis, bet ir tokiais ryšiais nesusijusius asmenis. Antrame skyriuje „Vienas ar keli šeimos modeliai?“ analizuojama šeimos modelių struktūrinė įvairovė, kurią atskleidžia laisva šeimos samprata. Iškeltos hipotezės testuojamos Projekto kiekybinių duomenų pagrindu.

Antrą dalį „II. Šeimos kūrimas ir socialiniai saitai“ sudaro trys skyriai. Skyriuje „Matrimonialinė elgsena ir socialiniai tinklai“ Projekto kiekybinių duomenų pagrindu ir pasitelkiant aprašomąją statistiką, daugiamatės statistikos metodus analizuojama, kaip šeimos kūrimo elgsena priklauso nuo socialinio tinklo diktato, kuris čia suprantamas kaip paklusimas tėvų, gimiinių arba draugų nuomonei, sekimas tėvų šeimos arba šeimas sukūrusių draugų pavyzdžiu ir kt. Skyriuje „Šeimą kuriančios praktikos“ gvildinama, kokios šeimos šventės, tradicijos ir rutininės praktikos būdingos Lietuvos šeimoms, ar yra šių šeimos praktikų tęstinumas per kartas, taip pat – kurios iš šių praktikų sukuria tokius socialinius saitus, kurie nubrėžia ribą tarp šeimos narių ir ne šeimos narių. Skyriuje „Šeimos sampratos konstravimas ir šeiminių santykių patirtys: atotolio šeimos atvejis“ nagrinėjamas šiuolaikinėje globalioje visuomenėje aktualus atvejis – emigracijos patirčių turinčios

šeimoms. Kokybinių duomenų pagrindu analizuojama, kaip emigracija veikia šeimos sampratą, ir kokios praktikos jungia šeimos narius, gyvenančius skirtingose šalyse, kartais – net ilgą laiką.

Trečia dalis „III. Šeimos socialinės paramos saitai“ skirta išanalizuoti šeimos narių ir kitų asmeninio socialinio tinklo narių savitarpio paramos saitus. Dalį sudaro du skyriai. Skyriuje „Socialinės paramos apibrėžtis“ Projekto kokybinių duomenų analizės pagrindu įvardyta ir analizuojama emocinė bei informacinė parama, materialinė parama, instrumentinė parama, globa. Skyriuje „Savitarpio paramos tinklai“ apžvelgiamos paramos teikėjų ir gavėjų grupės, pradedant nuo artimiausių šeimos narių ir pereinant prie paramos apsikeitimo tarp draugų, kaimynių ir kt. asmeninio socialinio tinklo narių. Gausi naratyvinė informacija atskleidžia plačius socialinės paramos tinklus, kurie yra būdingi Lietuvos visuomenėje.

Kiekvienas skyrius baigiamas apibendrinimu ir išvadomis, o visa monografija – išsamia santrauka lietuvių kalba. Pabaigoje pateikiama teksto santrauka anglų kalba, cituotos literatūros sąrašas. Kad būtų patogiau naudotis leidiniu, jis užbaigiamas pavardžių ir dalykų rodyklėmis.

I.

Šeimos sampratos (de)konstravimas

1. Socialiniai saitai ir šeimos ribos

Šeimos tyrimuose Lietuvos mokslininkų žvilgsnis paprastai buvo nukreiptas į atskirus su šeima ir jos gyvenimu susijusius aspektus: šeimą kaip vertybę (Mitrikas, 2007; 2000; Stankuniene ir kt., 1994), šeimos kūrimo ir modelių įvairovę (Maslauskaitė, 2006; Stankūnienė, 2006a; 2006b; 2002; 1997b; 1997c; 1995; Mikulionienė, 2000b; 1999a; 1997a; 1997b, kt.), šeimą gyvenimo kelio perspektyvoje (Mikulionienė, 2000a; 2000c; 1999b; 1998; Kraniauskienė, 2009), šeimą ir socialinę politiką (Stankuniene, Maslauskaite, 2008; Stankūnienė, 2007; 1997a; Jasilionienė, 2005; Stankūnienė ir kt. 2003; Jonkarytė, 2002, kt.), lyčių šeiminius vaidmenis (Maslauskaitė, 2008; 2004a; Kanopiene, 2002; 2000; 1999; 1997; 1995; 1992; Reingardė, 2009; Reingardienė, 2004; Reingardė, Tereškinas, 2006; Bučaitė-Vilkė ir kt., 2012.; Kraniauskas, 2009; Purvanekas, Purvanekienė, 2001; Juozeliuniene, Kanopiene, 1995, kt.), šeimos teisinius aspektus (Vaišvila, 2012), kt. Šiuos lietuvių autorių darbus vienija bendras bruožas: šeima nagrinėjama kaip socialinis institutas, siejamas su branduoline šeima, atitinkančia T. Parsonso (1944) pasiūlytą apibrėžimą, kad izoliuotą branduolinę šeimą sudaro susituokę vyras ir moteris ir jų biologiniai arba įvaikinti vaikai.

Šiame skyriuje tyrimas grindžiamas prielaida, kad šiuolaikinėje visuomenėje realiai egzistuojančios šeimos sampratą įmanoma atskleisti tik atsisakant požiūrio į šeimą kaip į socialinį institutą – makrolygmens objektyvų socialinį konstruktą (Ritzer, 2001). Vietoje jo tyrime šeima nagrinėjama kaip *mikrolygmens subjektyvus socialinis konstruktas* (Ritzer, 2001), kuriam nustatyti taikoma *laisva šeimos samprata* ir informantų įvardytas šeimos narių sąrašas, sudarytas netaikant iš anksto determinuotų kriterijų. Laisva šeimos samprata siejama su postmodernia teorine prieiga ir pirmiausia kokybiniais tyrimo metodais (Juozeliūnienė, 2008; Juozeliūnienė, Kanapienienė, 2011; 2012, kt.). Kaip pastebėjo Z. Baumanas (1998), postmoderniosios sociologijos tyrimuose kokybiniais metodams teikiama pirmenybė prieš kiekybinius, nes statistiškai nereikšmingi reiškiniai ilgainiui gali pasirodyti esą lemiami (Baumanas, 1998, p. 70–71). Vis dėlto šiame tyrime analizė atliekama pasitelkus kiekybinių duo-

menų analizę, tyrimo strategiją pasirenkant sąmoningai ir naudojant šiuo tikslu Projekto kiekybinio tyrimo klausimyne taip suformuluotą klausimą, kad informantai galėtų laisvai įvardyti savo šeimos narius, vadovaudamiesi tik subjektyviais, jų sąmonėje išvirtintusiais kriterijais. Panašių tyrimų Lietuvoje yra atlikę sociologai A. Maslauskaitė (2010; 2004b), I. Juozeliūnienė (2008; Juozeliūnienė ir kt., 2009), V. Česnuitytė (2012a; 2013a; 2013b). Tačiau vis dar lieka neatsakyti klausimai: Ar dekonstravus Lietuvos gyventojų sąmonėje išvirtintusį makrolygmens šeimos konstruklą tikrai rastume tik branduolinę, o galbūt ir išplėstinę šeimą? Jeigu yra kitaip, tai koks šeimos konstruktas vyrauja?

Poreikį kelti šiuos ir panašius klausimus rodo per pastaruosius dešimtmečius Lietuvoje dėl šeimos apibrėžties ne kartą kilusios aštrios diskusijos tarp politikų, specialistų, mokslininkų, šeimas vienijančių organizacijų, pavienių visuomenės narių. Vieną iš paskutinių diskusijų bangų sukėlė naujojo Civilinio kodekso (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000) priėmimas, kai buvo svarstoma, ar reikia įteisinti neregistruotą partnerystę (nuostata įtvirtinta LR civilinio kodekso trečiojoje knygoje „Šeimos teisė“). Nauja diskusijų dėl šeimos sampratos banga kilo, kai Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino Valstybinę šeimos politikos koncepciją (2008), kurioje pirmą kartą Lietuvoje buvo pateikta oficiali šeimos apibrėžtis: „Šeima – esminis visuomenės gėris, kylantis iš žmogaus prigimties ir grindžiamas savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeiminiams santykiams kurti, užtikrinantis šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę ir sveikos visuomenės raidą, tautos bei valstybės gyvybingumą ir kūrybingumą“ (1.4 punktą). Dokumente (Valstybinė šeimos politikos koncepcija, 2008) pabrėžiama, jog koncepcija neapima privačioje ir kultūrinėje aplinkoje galimos šeimos sampratų įvairovės, tačiau tai nesulaikė nuo diskusijų, kurias sukėlė esminės apibrėžties nuostatos, kad šeima grindžiama savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu, o ją sudaro sutuoktiniai ir jų vaikai arba įvaikai. Kilusios diskusijos atskleidė esantį didelį atotrūkį tarp šeimos socialinio konstrukto, suformuoto visuomenės, ir realaus gyvenimo, kuriame individualiu lygmeniu. Už apibrėžties ribų liko neregistruotos santuokos forma arba kitais alternatyviais būdais sukurtos šeimos, vienišos motinos su vaikais ir pan. Dokumente (Valstybinė šeimos politikos koncepcija, 2008) numatyta, kad kitos giminystės, tarpusavio pagalbos

arba bendros ekonominės veiklos pagrindais susijusios visuomenės grupės turėtų būti ginamos valstybės kaip motinystė, tėvystė, vaikystė, bet *ne kaip šeima*. Tačiau statistikos ir sociologinių tyrimai rodo, jog šios visuomenės grupės taip paplitusios Lietuvoje, kad tapo neatsiejama kasdienio gyvenimo dalimi, o ilgainiui – ir socialine norma. Pavyzdžiui, 2012 m. užregistruota 20,7 tūkst. santuokų ir net 10,4 tūkst. skyrybų (atitinkamai 6,9 ir 3,5 vienam tūkstančiui gyventojų); iš bendro susituokusiųjų skaičiaus pakartotinai susituokę 21,8 proc. vyrų ir 20,6 proc. moterų; ne santuokoje gimę vaikai 2012 m. sudarė 28,8 proc. visų gimusiųjų (palyginkime: 2000 m. – 22,6 proc. visų gimusiųjų) (Lietuvos statistikos metraštis, 2013). Sociologinės ir demografinės studijos liudija, kad, nepaisant pokyčių, šeima lieka svarbiausia vertybė (Mitrikas, 2007; 2000; kt.) ir kartu didėja visuomenės tolerancija alternatyvioms šeiminio gyvenimo formoms: gyvenimui kartu nesusituokus (Maslauskaitė, 2009), vaikų gimdymui ne santuokoje (Stankūnienė ir kt., 1999; Baublytė, Stankūnienė, 2007–2008) ir kt. „Normalios šeimos“ konstrukta nagrinėjusi sociologė A. Maslauskaitė (2010) pastebėjo, kad Lietuvoje kolektyviniai šeimos vaizdiniai atkartoja būdinguosius pirmajai modernybei, nors per pastaruosius du dešimtmečius šalies šeimos instituto struktūra artėja prie būdingos antrajai modernybei. Lietuvoje, kaip ir daugelyje pasaulio valstybių, pastebimas realios šeimos kūrimo ir gyvenimo kartu įvairėjimas ir kilusios diskusijos kelia poreikį peržiūrėti šeimos sampratą.

Skyriaus tikslas – teoriškai ir empiriškai ištirti šeimos sampratą su jai būdingomis ribomis, kai taikoma laisva šeimos samprata ir iš anksto nedeterminuoti šeimos kriterijai. Tyrime keliami hipotezė, kad *mikrolygmens subjektyvi šeimos samprata Lietuvoje apima ne tik modernios branduolinės šeimos narius – sutuoktinius ir jų vaikus, bet ir išplėstinės šeimos narius bei asmenis, nesusijusius nei kraujo, nei registruotos santuokos ryšiais*. Pasitvirtinusi hipotezė reikštų, kad realiaime, „nesunormintame“ gyvenime yra įsitvirtinusi postmoderni šeimos samprata su jai būdingais bruožais, kuriuos aptarsime 1.1 poskyryje. Hipotezė testuojama Projekto kiekybinių duomenų pagrindu.

Skyrių sudaro keturi poskyriai. Pirmame poskyryje pristatomas šeimos sampratos raidos Vakarų visuomenėse teorinis diskursas. Antrame poskyryje apibūdinti tyrimo duomenys ir metodai. Trečiame poskyryje, pasitelkiant Projekto kiekybinius duomenis ir ir statistinės analizės meto-

dus, aptariama šeimos samprata iš mikrosubjektyvaus lygmens. Paskutiniame, ketvirtame poskyryje pateikiamas apibendrinimas ir išvados.

1.1. Šeimos sampratos raida: teorinė prieiga

Paskutinius du šimtmečius industrinė revoliucija, urbanizacija, sekuliarizmas, moterų emancipacija, plintantis individualizmas lėmė, kad šeima iš socialinio instituto virto draugystės ryšiais grįstu dariniu (Bengtson, 2001). Funkcine prasme šeima tapo labiau specializuota, o tikslų prasme šeimos gyvenimas tapo emocingesnis, atsirado daugiau subjektyvumo. Šiuos pokyčius dar XX a. pradžioje E. W. Burgessas (1926) susiejo su draugyste, tapusia santuokos ir modernios šeimos modelio pagrindu. Pažymėjęs, kad šeima nėra vien struktūra arba namų ūkis, o savo esme yra procesas, kuriame visi jos nariai sąveikauja, mokslininkas pasiūlė šeimą konceptualizuoti ir nagrinėti kaip tarpusavyje sąveikaujančias asmenybes (Burgess, 1926). Idėja susilaukė atgarsio, ir moksliniame diskurse dėmesys nuo šeimos struktūrinio funkcionalistinio aiškinimo persikėlė į jos aiškinimą iš simbolinio interakcionizmo ir fenomenologinės sociologinės teorijos pozicijų.

XX a. viduryje įsitvirtino moderni šeimos samprata, grindžiama struktūrine funkcionalistine paradigma (Parsons, Bales, 1956; Goode, 1963), kuriai pradžią davė T. Parsonso (1944) siūlymas šeimos ribas susieti su branduoline šeima. Tokią šeimą sudaro vyras, žmona ir jų biologiniai arba įvaikinti vaikai, o branduolinės grupės santykinis autonomiškumas siejamas su ribotais jos narių ryšiais už šeimos ribų. T. Parsonso (1944) nuomone, būtent tokia šeima geriausiai gali atlikti funkcijas modernioje visuomenėje – teikti emocinę paramą savo nariams ir socializuoti jaunąją kartą. Atitinkamai branduolinė šeima buvo įvardijama kaip *izoliuota*. Šeimos ideologai tikėjo, kad santuokos forma sukurta branduolinė šeima – tai vienintelis šeimos modelis, atitinkantis industrinės visuomenės poreikius (Berger, 2002).

Tačiau feministinio judėjimo atstovai(-ės) (Friedan, 1963) XX a. antrojoje pusėje ėmė kritikuoti branduolinės izoliuotos šeimos sampratą kaip palaikančią pseudomokslinę praktiką, kurios ramstis – nauda visuomenei (Friedan, 1963). Tuo pat metu daugelį ekonominių, politinių ir socialinių tokios šeimos funkcijų vis dažniau ėmė atlikti specialistai

bei profesionalai už šeimos ribų (mokykla, bendruomenės, vyriausybės programos ir kt.), vyko šeimos instituto struktūriniai ir funkciniai pokyčiai. Tapo akivaizdu, kad registruotos santuokos forma sukurta branduolinė šeima – ne vienintelė tinkama ir įmanoma (Goode, 1963).

Amerikos sociologė J. Stacey (1996) atkreipė dėmesį, kad tradicinė branduolinė šeima, buvusi nepamainoma industrinėje ir modernioje visuomenėje, neatitinka postindustrinės visuomenės realijų. Modernizacija iš esmės pakeitė moterų ekonominę ir socialinę situaciją, o kartu – ir šeiminių gyvenimo organizavimą, partnerystę, vienišų tėvų / motinų padėtį, vienišo asmens gyvenimą, ir lėmė tradicinės branduolinės šeimos, sudarytos iš motinos, tėvo ir jų vaikų, žlugimą (Stacey, 1996). Šią kaitą J. Stacey pasiūlė laikyti „normalia“, pabrėždama, kad nauja šeimos būseną atveria galimybes egalitariškam ir demokratiškam intymaus gyvenimo organizavimui, nors kartu – ir asmens nesaugumui (Stacey, 1996).

Paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais J. Bernardeso (1985) iškeltas klausimas dėl šeimos sampratos ir jos ribų postmodernioje visuomenėje sukėlė aktyvias Vakarų mokslininkų diskusijas (Cherlin, 1992; 1999; Levin, Trost, 1992a; 1992b; Levin, 1993; 1999; Davies, 1993; Weeks, 1995; Morgan, 1995; Stacey, 1996; Jamieson, 1998; Holstein, Gubrium, 1999; Beck, Beck-Gernsheim, 2004, 2002, 1995; Cheal, 2002; kt.). Pasiūlyta šeimą, tapatinamą su socialiniu institutu ir izoliuota branduoline šeima (Parsons, 1944; Parsons, Bales, 1955; 1956; Burgess, 1926), skirti nuo šeimos, apimančios visą formų įvairovę. Anglakalbėje literatūroje net pradėta vartoti skirtingas rašymo formas: pirmuoju atveju – *The Family* (nebūtinai, bet dažnai rašoma iš didžiosios raidės), antruoju atveju – tiesiog *family* (Bernardes, 1988; Davies, 1993; Gubrium, Holstein, 1990; Holstein, Gubrium, 1999, kt.). Taip pat šeimą siūlyta analizuoti kaip asmenų tarpusavio sąveiką (Burgess, 1926), ideologiją (Bernardes, 1985), procesą (Morgan, 1996; Smart, 2007), socialinius saitus (Trost, 1993; Donati, 1998; 2010) ir kt. Įtampa tarp modernios branduolinės šeimos formos ir įvairiose visuomenėse praktikuojamų šeiminių gyvenimo formų tapo vienu iš svarbiausių šeimos sociologų E. Beck-Gernsheim (2002; 1998), D. Morgano (2011; 1996), R. Jallinoja (1994), D. Popenoe's (1993), A. J. Cherlino (1999; 1992) ir daugelio kitų studijų objektų. Atitinkamai moksliniai tyrimai nukreipti į tradicinės (arba funkcionalios) šeimos, liberalios šeimos, šeimos alternatyvų bei postmodernios šeimos studijas.

Šiuolaikinėje sociologijoje šeima vis dažniau analizuojama per socialinius ryšius, teigiant, kad šeima – tai ryšių forma, apimanti įvairiapusę kartų ir lyčių tarpusavio sąveiką (Donati, 2010; 1998; Jallinoja, Widmer, 2011; Widmer, 2010; Bengtson, 2001, kt.). R. E. Pahlas ir L. Spencer (2003; 2004) atskleidė, kad postmodernioje visuomenėje žmonės nėra izoliuoti, individualizuoti arba stokoja socialinių saitų, kaip kad teigė U. Beckas ir E. Beck-Gernsheim (2004; 2002; 1995) ir kt. individualizmo teorinės prieigos šalininkai. Paskutinių dviejų dešimtmečių sociologiniai tyrimai parodė, kad suaugusiojo gyvenime didėja draugų svarba (Pahl, Spencer, 2003; 2004; Spencer, Pahl, 2006), nors pirmenybe išlieka gyvenimas poroje (Jamieson, 1998; 1999). Kartu pastebimas ribos tarp šeiminių ir nešeiminių saitų nykimas (Jamieson ir kt., 2006). Tokiame kontekste L. Jamieson, D. H. J. Morganas, G. Crowas ir G. Allanas (2006) pasiūlė, kad, analizuojant šeiminius saitus, praktiškai ir emociškai reikėtų apimti daug platesnius asmeninius saitus negu tik kultūriškai priimtinius saitus tarp šeimos narių.

P. Donati (2010; 1998) įžvalgomis, didėjanti šeiminio gyvenimo organizavimo įvairovė šeimos narių ryšius išplečia už kraujo ir santuokinių ryšių, t. y. įtraukia „priskirtąsias“ ir „sukurtąsias“ giminių sistemas (Donati, 1998; 2010; Cherlin, 1999). Skyrybų įnorminimas lėmė pakartotinių santuokų ir naujų šeimų paplitimą, kurias C. R. Ahrons (1994) pavadino „binuklearinėmis“. Binuklearinės šeimos – tai šeimos, kurių nariai priklauso bent dviem branduolinėms šeimoms vienu metu. Gyvenimo trukmės, gimstamumo ir skyrybų studijos atskleidė, kad XXI amžiuje gimstamumo mažėjimas susiaurins galimų giminių skaičių, tačiau skyrybos ir pakartotinės santuokos bei šeimų „maišymasis“ didins tikrų ir netikrų giminių skaičių bei jų įvairovę. Taigi ateityje vyresnio amžiaus asmenų artimųjų ratas bus platus ir įvairus, tačiau tuo pat metu – ir problemiškas (Cherlin, 1992; Wachter, 1997; Burgoyne, Clark, 1984 ir kt.).

P. Donati's (1998; 2010) atkreipė dėmesį į šeimos tinklų fragmentaciją ir asimetriją tarp lyčių ir kartų. Šiuos pastebėjimus parėmė V. L. Bengtsonas (2001) teigdamas, kad XXI amžiuje šeimoms ir paviniams asmenims vis svarbesni taps ryšiai tarp kartų. Tarpgeneraciniai ryšiai ateityje taps įvairesni struktūrine ir funkicine prasme, o gal net pakeis branduolinę šeimą (Bengtson, 2001). V. L. Bengtsono (2001) nuomone, taip yra dėl siaurėjančių ir silpnėjančių branduolinės bei išplėstinės šeimos sai-

tų ir galimybės užsitikrinti gerovę bei globą įvairiais amžiaus tarpsniais postmodernios realybės sąlygomis. Sociologiniai tyrimai atskleidė, kad minėti socialiniai saitai individams suteikia gerovę bei psichologinę ir materialinę paramą, susijusią ne tiek su šeimos struktūra, kiek su šeimos praktikomis, tarpusavio priklausomumu ir atsakomybės pasidalijimu (Lansford, Ceballo, Abbey, Stewart, 2001).

Apibendrinant galima teigti, kad postmodernios šeimos samprata vis dar formuojasi, tačiau jos bruožai ir ribos yra akivaizdūs: platesni negu modernioje šeimoje saitai už branduolinės ir išplėstinės šeimos, dviejų ir daugiau kartų ryšiai, struktūrine ir funkicine prasme įvairesni asmeniniai socialiniai tinklai.

1.2. Tyrimo duomenys ir metodai

Šio skyriaus tyrimo hipotezei testuoti naudojami Projekto kiekybinio tyrimo pirminiai duomenys. Analizuojami šeimos narių sąrašai, kuriuos informantai pateikė atsakydami į standartizuoto klausimyno klausimą A8 *Ką Jūs priskiriate savo šeimai? Tai yra, kai galvojate / kalbate apie savo šeimą, ką (kokius asmenis) konkrečiai turite omenyje?*. Informantai galėjo ir buvo skatinami įvardyti šeimos narius, atitinkančius jų subjektyvius kriterijus. Atsakydami į klausimą informantai galėjo laisvai įvardyti šeimos narius arba pasinaudoti specialiai parengta kortele su asmenų, su kuriais informantas turi ryšių, sąrašu, suskirstytu į grupes (*Partneriai; Jaunoji karta; Vyresnioji karta; Giminytė per brolių / seserį; Dėdės / tetos; Sūnėnai / dukterėčios; Pusbroliai / pusseserės, Ne šeimos nariai*, žr. kiekybinio tyrimo instrumentarijaus aprašymą įvade).

Kintamųjų konstravimas. Atsakydami į klausimą A8, informantai galėjo įvardyti iki 18 šeimos narių. Atitinkamai suvedant atsakymus į duomenų bazę buvo sukurta aštuoniolika kintamųjų, iš kurių kiekvienas turėjo po 71 reikšmę, t. y. tiek, kiek skirtingų kategorijų šeimos narių informantai įvardijo. Siekiant palengvinti analizę, kiekvieno iš šių kintamųjų reikšmės buvo apjungtos taip, kad sudarytų 22 reikšmes, atitinkančias šeimos narių kategorijas:

- per kraujo ryšį susiję asmenys: *Motina, Tėvas, Sesuo, Brolis, Duktė, Sūnus, Anūkė, Anūkas, Giminės iš motinos pusės*³, *Giminės iš tėvo pusės*⁴, *Giminės iš brolio / sesers pusės*⁵;
- per santuokos ryšį susiję asmenys: *Sutuoktinė, Sutuoaktinis, Marti, Žentas, Uošvė / anyta, Šešuras / uošvis, Giminės iš sutuoktinio pusės*⁶;
- kraujo ryšiu ir registruotos santuokos ryšiu nesusiję asmenys: *Partnerė, Partneris, Kiti*⁷, *Ne giminės*⁸.

Dėl kategorijų *Partnerė, Partneris* ir *Kiti* grupavimo kilo daugiausia abejonių, nes jas sudarantys asmenys su informantu nėra susiję nei kraujo, nei registruotos santuokos ryšiais, tačiau pagal šeiminių gyvenimo organizavimą nėra ir tiek tolimi, kaip, pavyzdžiui, darbdavys ar šiaip pažįstamas asmuo. Todėl nuspręsta juos skirti į atskiras kategorijas. Toliau aprašytas kintamųjų konstravimas atliktas laikantis metodikos, sukurtos E. Widmerio (2006; 2010).

Šeimos narių kategorijų skyrimo procese atsižvelgta į branduolinei šeimai būdingus kriterijus – amžių ir lytį. Taip tikimasi apčiuopti šeimos modelių, nustatytų pagal subjektyvius kriterijus, panašumus ir (arba) skirtumus su modernios branduolinės šeimos modeliu. Toliau visi aštuoniolika kintamųjų (kiekvienas po 22 reikšmes) pertvarkyti į 22 kintamuosius, iš kurių kiekvienas atitinka atskirą šeimos narį. Atitinkamai šie kintamieji turi reikšmes, nurodančias konkretaus šeimos nario citavimų (paminėjimų) skaičių. Pavyzdžiui jeigu kintamasis reiškia motiną, tai reikšmės gali būti tik 0 arba 1, kai 0 = tarp šeimos narių motina nepaminieta; 1 = tarp šeimos narių motina paminėta; jeigu kintamasis reiškia

³ Prie *Giminių iš motinos pusės* priskirtos kategorijos: *Motinos motina, Motinos tėvas, Motinos brolis / sesuo, Motinos brolio / sesers sutuoktinė(-is) / partnerė(-is), Pusbrolis / pusseserė iš motinos pusės*.

⁴ Prie *Giminių iš tėvo pusės* priskirtos kategorijos: *Tėvo motina, Tėvo tėvas, Tėvo brolis / sesuo, Tėvo brolio / sesers sutuoktinė(-is) / partnerė(-is), Pusbrolis / pusseserė iš tėvo pusės*.

⁵ Prie *Giminių iš brolio / sesers pusės* priskirtos kategorijos: *Sūnėnas, Dukterėčia, Brolio / sesers sutuoktinė(-is)*.

⁶ Prie *Giminių iš sutuoktinio pusės* priskirtos kategorijos: *Sutuoktinio brolis / sesuo, Sutuoaktinio brolio / sesers sutuoktinė(-is) / partnerė(-is), Sutuoaktinio(-ės) pusbrolis / pusseserė*.

⁷ Prie *Kitų* priskirtos kategorijos: *Buvęs(-usi) sutuoaktinis(-ė), Buvęs(-usi) partneris(-ė), Sutuoaktinio(-ės) vaikas, Partnerio(-ės) vaikas, Motinos / tėvo partneris(-ės)*.

⁸ Prie *Kitų ne giminių* priskirtos kategorijos: *Draugas(-ė), Pažįstamas(-a), Bendramokslis(-ė), Kambario draugas(-ė), Kolega, Vadovas(-ė), Samdomasis darbininkas(-ė), Vaiko draugas(-ė), Kaimynas(-ė), Kitas(-a)*.

brolių, tai reikšmės gali būti nuo 0 iki tiek, kiek daugiausia informantai įvardijo brolių; tuomet 0 = tarp šeimos narių broliai nepaminėti; 1 = tarp šeimos narių paminėtas vienas brolis, 2 = tarp šeimos narių paminėti du broliai ir t. t. Analogiškai tik 0 ir 1 reikšmes turi kintamieji *Tėvas, Sutuoktinė, Sutuoktinis, Partnerė, Partneris*. Reikšmės 0, 1, 2 ir t. t. turi kintamieji *Sesuo, Duktė, Sūnus, Anūkė, Anūkas, Marti, Žentas, Anyta, Uošvis, Giminės iš motinos pusės, Giminės iš tėvo pusės, Giminės iš brolio / sesers pusės, Giminės iš sutuoktinio pusės, Ne giminės* ir *Kiti*.

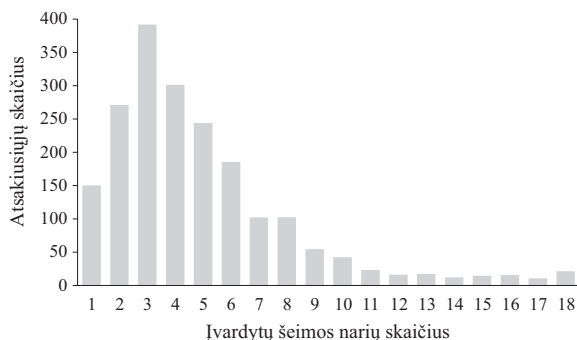
Analizės metodai. Skyriaus hipotezei testuoti taikomi aprašomosios statistikos metodai (bendrieji pasiskirstymai, vidurkiai, χ^2 , ANOVA testas). Pasitelkus šiuos metodus ir rodiklius sudaryti šeimos narių sąrašai ir aprašytos šeimos ribos, būdingos Lietuvos gyventojų sampratai. Analizėje naudoti aprašyti 22 kintamieji.

1.3. Laisva šeimos samprata ir „išplaukusios“ šeimos ribos Lietuvoje

Vadovaudamiesi subjektyviais šeimos sampratos kriterijais, informantai pateikė nuo vieno iki 18 šeimos narių sąrašus. Vienas informantas vidutiniškai nurodė tris – keturis asmenis (1 pav.). Dešimtadalis informantų savo šeimos nariais įvardijo dešimt ir daugiau asmenų. Savo šeimai informantai iš viso priskyrė 9 297 asmenis, kurie atitinka 71 kategoriją.

Siekiant gauti kuo tikslesnės empirinės informacijos apie šeimos apibrėžtį, kiekybinės apklausos ir kokybinių interviu lauko darbų parengiamuosiuose etapuose apklausėjai buvo specialiai instruktuoti, kad leistų informantams laisvai išsakyti nuomonę apie šeimą ir savo šeimos narius, jų nestabdyti net ir tuo atveju, jeigu šeimos nariais būtų įvardijami naminiai gyvūnai, automobiliai ar pan. Pastarieji atvejai atitinka prieš du dešimtmečius užsienio autorių tyrimuose atskleistas galimas realios šeimos ribas (Levin, Trost, 1992b), kurios siejamos su prisirišimais bei laiko, lėšų ir kitų išteklių investicijomis. Atitinkamai surinkti kiekybinio tyrimo ir kokybinių interviu duomenys sudarė sąlygas tirti ne tik priskirtinius (*given ties*), bet ir pasirinktinius (*chosen ties*) šeiminius ryšius (Pahl, Spencer, 2004; 2003). Mūsų tyrime buvo informantų, kurie šeimos nariais įvardijo naminius augintinius. Tačiau šioje analizėje jų nenagrinė-

sime, tik paminime, kad Lietuvos gyventojams būdinga išties plati šeimos samprata.

1 pav. Įvardytų šeimos narių skaičiaus pasiskirstymas

Nors informantai galėjo laisvai pasirinkti, kokius asmenis priskiria savo šeimai, tačiau empiriniai duomenys rodo, kad branduolinės orientacinės ir branduolinės prokreacinės šeimos nariai išlieka tarp vyraujančiųjų (1 lentelė). Maždaug pusė informantų šeimos nariu nurodė motiną, sutuoktinį(-ę), du penktadaliai – tėvą, ketvirtadalis – brolius ir seseris, trečdalis – vaikus, apie dešimtadalis – anūkus, marčias. Mažiau negu dešimtadalis informantų paminėjo žentą, uošvį, anytą, gimines iš motinos, tėvo, brolio, sutuoktinio pusės ir kt., t. y. išplėstinės šeimos narius. Apie dešimtadalis informantų paminėjo asmenis, nesusijusius kraujo ir registruotos santuokos ryšiais.

Šeimos narių sąrašuose dažniausiai buvo paminėti motina, sūnus ir duktė (vidutiniai paminėjimų skaičiai atitinkamai 0,53, 0,59 ir 0,57) (1 lentelė). Ypač aiškiai išsiskiria informantų orientacija į motinos liniją: motina paminėta beveik du kartus dažniau negu tėvas (vienam informantui tenka atitinkamai 0,53 ir 0,38 paminėjimų); giminės iš motinos pusės paminėti dažniau negu giminės iš tėvo pusės (atitinkamai 0,24 ir 0,15 paminėjimų vienam informantui). Be to, įvairesnis ir giminių iš motinos pusės sąrašas: senelė, senelis, pusseserė, pusbrolis, teta, dėdė, tetos sutuoktinis / partneris, dėdės sutuoktinė / partnerė; kai giminių iš tėvo pusės sąrašas: senelė, senelis, pusseserė, pusbrolis, teta, dėdė. Giminės iš tėvo pusės vidutiniškai paminėti netgi rečiau negu giminės iš brolio

arba sesers pusės (vidutinis paminėjimų skaičius 0,21). Taigi tėvo linija yra gana silpna, palyginti su kitais artimiausiais kraujo ryšiu susijusiais giminėmis.

Sutuoktiniai paminėti panašiu dažnumu, kaip ir broliai bei seserys – vidutiniškai apie 0,3 karto. Tolesni per registruotos santuokos ryšį susiję giminės (žentas, marti, uošvis, giminės iš sutuoktinio pusės) paminėti tokiu pat dažnumu, kaip ir neregistruotos santuokos ryšiu susiję partneriai (vidutiniškai 0,5–0,7). Anūakai ir anytos minimi vienodai retai – vienam informantui vidutiniškai tenka vos 0,1 karto, tačiau tiek pat kartų buvo įvardyti ir kraujo arba registruotos santuokos ryšiais nesusiję asmenys. Jie dažnai nėra aukšti, tačiau akivaizdžiai liudija, kad beveik penktadalis informantų yra orientuoti į alternatyvius, palyginti su vyraujančia branduoline šeima arba išplėstine šeima, modelius.

V. L. Bengtsonas (2001) iškėlė mintį, kad XXI a. visuomenėms bus būdingi tarpgeneraciniai ryšiai, kurie turėtų tapti alternatyva retėjantiems branduolinės ir išplėstinės šeimos saitams. Mūsų tyrime šeimos narių giminystė nusidriekia per tris – keturias kartas (1 lentelė). Šis faktas iškelia klausimą, kokie šeimos narių sąrašai yra būdingi skirtingais metais gimusioms kohortoms. Tyrimo rezultatai rodo, kad dėsningai jauniausios kohortos (gimusios 1980–1985 m.) asmenys savo šeimos nariais dažniausiai įvardijo orientacinės branduolinės šeimos narius – motiną ir tėvą; vyresnės, 1970–1975 m. gimusios kohortos asmenys – motiną ir vaikus, o dviejų vyriausių kohortų asmenys – vaikus (2 lentelė). Šeimos narių paminėjimų dažnių palyginimai pagal gimimo kohortas dar kartą patvirtino orientaciją į motinos linijos giminystę.

2 lentelėje pateikti rezultatai atskleidė ir daugiau svarbių tendencijų. Šeimos narių paminėjimų dažnių palyginimai pagal skirtingais metais gimusias kohortas leidžia statistiškai reikšmingai ($p < 0,001$) tvirtinti, kad orientacija į neregistruotą partnerystę jauniausiai kartai yra būdingesnė negu trims vyresnėms kohortoms. O asmenų, kurie nėra susiję kraujo arba registruotos santuokos ryšiais, atžvilgiu ryškios diferenciacijos tarp gimimo kohortų nenustatyta. Visose kohortose prie kategorijos *Kiti* priskirti asmenys buvo paminėti nuo 0,3 iki 0,6 karto, o prie kategorijos *Kiti ne giminės* – nuo 0,8 iki 0,12 karto. Taigi, remiantis subjektyvia šeimos samprata, šeimos modelių įvairovę galima aptikti ne vien jauniausioje kohortoje, ji yra būdinga visų kohortų asmenims.

1 lentelė. Šeimos nariai pagal subjektyvią šeimos sampratą. *Paminėjusiųjų ir paminėjimų procentai bei vidutinis paminėjimų skaičius, tenkantis vienam informantui. Atsakymai į klausimą „Ką Jūs priskiriate savo šeimai? Tai yra, kai galvojate / kalbate apie savo šeimą, ką (kokių asmenis) konkrečiai turite omenyje?“*

Šeimos nariai	Paminėjusių informantų proc. (N = 2000)	Paminėjimų proc. (N = 9297)	Vidutinis paminėjimų skaičius, tenkantis vienam informantui
Motina	53	11	0,53
Tėvas	38	8	0,38
Brolis	25	6	0,28
Sesuo	26	6	0,30
Sutuoktinis	46	6	0,30
Sutuoktinė	48	6	0,29
Duktė	30	12	0,57
Sūnus	29	13	0,59
Anūkas	11	2	0,11
Anukė	12	2	0,10
Žentas	8	2	0,07
Marti	10	2	0,07
Uošvis / šešuras	8	1	0,07
Uošvė / anyta	8	2	0,10
Giminės iš motinos pusės	7	5	0,24
Giminės iš tėvo pusės	7	3	0,15
Giminės iš brolio / sesers pusės	7	4	0,21
Giminės iš sutuoktinio(-ės) pusės	4	1	0,06
Partneris	5	1	0,05
Partnerė	6	1	0,06
Kiti	4	1	0,04
Ne giminės	6	2	0,10

2 lentelė. Šeimos nariai subjektyvios šeimos sampratos pagrindu pagal skirtingais metais gimusias kohortas. *Paminėjimų, tenkančių vienam informantui, vidurkiai ir jų palyginimai*

Šeimos nariai	Informanto gimimo kohorta				ANOVA testas – F
	1950–1955	1960–1965	1970–1975	1980–1985	
Motina	0,30	0,43	0,60	0,77	93,78***
Tėvas	0,17	0,26	0,44	0,66	113,94***
Brolis	0,21	0,25	0,29	0,38	9,68***
Sesuo	0,26	0,27	0,29	0,37	4,35**
Sutuoktinis	0,33	0,31	0,28	0,27	1,95
Sutuoktinė	0,34	0,34	0,32	0,16	19,26***
Duktė	0,66	0,69	0,63	0,29	36,67***
Sūnus	0,75	0,74	0,60	0,28	49,93***
Anūkas	0,33	0,09	0,00	0,00	74,25***
Anūkė	0,28	0,10	0,00	0,01	67,54***
Žentas	0,18	0,10	0,01	0,00	45,25***
Marti	0,21	0,08	0,00	0,00	63,91***
Uošvis / šešuras	0,04	0,04	0,11	0,09	10,04***
Uošvė / anyta	0,05	0,08	0,15	0,11	9,33***
Giminės iš motinos pusės	0,11	0,13	0,24	0,48	25,56***
Giminės iš tėvo pusės	0,07	0,08	0,13	0,29	15,81***
Giminės iš brolio / sesers pusės	0,13	0,21	0,26	0,22	3,01*
Giminės iš sutuoktinio pusės	0,05	0,07	0,06	0,05	0,28
Partneris	0,03	0,04	0,05	0,10	10,21***
Partnerė	0,02	0,05	0,06	0,12	16,04***
Kiti	0,03	0,06	0,05	0,03	1,88
Ne giminės	0,08	0,11	0,12	0,09	0,85

Vertinimo skalė: 0 – kategorija šeimos narių sąraše nepaminėta; 1 – kategorija šeimos narių sąraše paminėta bent kartą.

Žymėjimai: kuo tamsesnė ląstelė, tuo mažesnis paminėjimų vidurkis; *** p < 0,001;

** p < 0,01; * p < 0,05.

Skyrybos ir kiti demografiniai procesai keičia šeimos struktūrą (Popenoe, 1993, kt.). Tad šeimos modelių įvairovė susijusi ir su asmenų santuokiniu statusu. Lyginant asmenų, turinčių skirtingus santuokinius statusus, šeimos narių sąrašus, didžiausios variacijos aptiktos sutuoktinių ir parterių atžvilgiu (visų p < 0,001) (3 lentelė). Sutuoktiniai dėsningai vyrauja vedusiųjų ir ištekėjusiųjų šeimos narių sąraše, partneriai – ko-habituojančiųjų sąraše. Branduolinės orientacinės šeimos nariai (motina,

tėvas, broliai, seserys) pirmiausia būdingi nevedusiesiems ir netekėjusioms (visi $p < 0,001$). Branduolinės prokreacinės šeimos nariai (sutuoktinis, sutuoktinė, duktė, sūnus) būdingiausi vedusiųjų ir ištekėjusiųjų sąraše (visi $p < 0,001$). Jie prie šeimos narių linę priskirti ir orientacinės šeimos nariaus.

3 lentelė. Šeimos nariai pagal subjektyvią šeimos sampratą, atsižvelgiant į informantų santuokinių statusą. *Paminėjimų, tenkančių vienam informantui, vidurkiai ir jų palyginimai*

Šeimos nariai	Informanto santuokinis statusas					ANOVA testas – F
	Nevedę / Netekėjusios	Vedę / Ištekėjusios	Kohabituojantys(-čios)	Išsiskyrę(-usios)	Našliai(-ės)	
Motina	0,79	0,45	0,67	0,55	0,34	32,98***
Tėvas	0,60	0,33	0,51	0,35	0,18	23,49***
Brolis	0,39	0,26	0,36	0,26	0,17	5,34***
Sesuo	0,35	0,25	0,42	0,32	0,31	5,64***
Sutuoktinis	0,00	0,49	0,06	0,04	0,18	148,07***
Sutuoktinė	0,00	0,48	0,05	0,06	0,02	154,95***
Duktė	0,03	0,74	0,33	0,48	0,74	68,97***
Sūnus	0,06	0,76	0,32	0,54	0,75	64,60***
Anūkas	0,00	0,13	0,06	0,07	0,34	13,08***
Anukė	0,00	0,12	0,05	0,08	0,20	8,40***
Žentas	0,00	0,09	0,05	0,05	0,17	8,98***
Marti	0,00	0,09	0,03	0,07	0,19	9,02***
Uošvis / šešuras	0,00	0,10	0,06	0,02	0,06	10,33***
Uošvė / anyta	0,00	0,14	0,10	0,03	0,06	14,61***
Giminės iš motinos pusės	0,38	0,17	0,38	0,31	0,10	7,81***
Giminės iš tėvo pusės	0,21	0,11	0,25	0,16	0,09	3,89**
Giminės iš brolio / sesers pusės	0,21	0,17	0,26	0,30	0,18	2,82*
Giminės iš sutuoktinio pusės	0,00	0,08	0,06	0,02	0,07	4,52***
Partneris	0,03	0,01	0,35	0,03	0,04	142,49***
Partnerė	0,04	0,01	0,41	0,02	0,01	201,60***
Kiti	0,00	0,02	0,14	0,07	0,03	14,19***
Ne giminės	0,12	0,08	0,09	0,12	0,17	1,22

Vertinimo skalė: 0 – kategorija šeimos narių sąraše nepaminėta; 1 – kategorija šeimos narių sąraše paminėta bent kartą.

Žymėjimai: kuo tamsesnė ląstelė, tuo mažesnis paminėjimų vidurkis; *** $p < 0,001$;

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Kohabituojantys asmenys pagal preferencijas šeimos narių atžvilgiu yra artimiausi nevedusiesiems / netekėjusiosioms. Be partnerių, prie šeimos narių jie linkę priskirti orientacinės šeimos narius, taip pat – vaikus. Šie rezultatai rodo, kad kohabituojančiųjų grupė nėra vienalytė. Čia verta prisiminti A. Maslauskaitės (2009) atliktą tyrimą, kuriame įvardyti kohabitacijos tipai, būdingi šeiminius santykius kuriantiesiems pirmą ir ne pirmą kartą.

Išsiskyrusieji(-iosios) ir našliai(-ės) pagal šeimos narių sąrašus yra artimiausi vedusiesiems ir ištekėjusiosioms, t. y. pirmiausia orientuojasi į vaikus ir tėvus. Išplėstinės šeimos narius – gimines iš motinos pusės ($p < 0,001$), gimines iš brolio / sesers pusės ($p < 0,05$) – į savo šeimos narių sąrašą dažniau negu kiti įtraukė kohabituojantieji(-čiosios), nevedusieji / netekėjusiosios, ir išsiskyrusieji(-iosios). Gimines iš tėvo pusės dažniausiai paminėjo kohabituojantieji(-čiosios) ir nevedusieji / netekėjusiosios ($p < 0,01$).

Kitus – buvusius sutuoktinius(-es) arba partnerius(-es), sutuoktinio(-ės) arba partnerio(-ės) vaikus, motinos arba tėvo partnerį(-ę) – dažniau negu kiti prie savo šeimos narių priskyrė kohabituojantys informantai ($p < 0,001$).

Draugus, pažįstamus, bendramokslius, kambario draugus, kolegas, vadovus, samdomus darbininkus, vaikų draugus, kaimynus ir kitus kraujo bei registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis į savo šeimos narių sąrašus dažniau negu kiti įtraukė nevedusieji ir netekėjusiosios, išsiskyrusieji(-iosios) ir našliai(-ės). Rečiausiai asmenis, nepriklausančius nei branduolinei, nei išplėstinei šeimai, įvardijo vedusieji ir ištekėjusiosios.

Apibendrinant galima teigti, kad į šeimos narių sąrašus pirmiausia yra įtraukiami branduolinės orientacinės ir branduolinės prokreacinės šeimos nariai. Iš išplėstinės šeimos narių dažniau negu kiti prie šeimos narių priskiriami giminės iš motinos pusės. Visų skirtingais metais gimusių kohortų ir visų santuokinių statusų asmenims yra būdinga prie šeimos narių priskirti asmenis, nesusijusius nei kraujo, nei registruotos santuokos ryšiais. Į šiuos sąrašus įtrauktų asmenų deriniai, kaip bus parodyta 2 skyriuje, lemia šeimos modelių struktūrinę įvairovę.

1.4. Skyriaus apibendrinimas ir išvados

Skyriuje pasitelkus kiekybinius Projekto duomenis patvirtinta hipotezė, kad mikrosubjektyvios šeimos ribos „išplaukia“ už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų. Šiuos tyrimo rezultatus apibendrinus iki makrolygmens, galima daryti prielaidą, kad Lietuvos visuomenei yra būdinga šeimos samprata, turinti postmodernių bruožų. Kartu pastebimas atotrūkis tarp vyraujančio šeimos socialinio konstrukto ir realų gyvenimą atitinkančio šeimos konstrukto. Tyrimo duomenys papildomai leidžia tvirtinti, kad:

- branduolinės orientacinės ir branduolinės prokreacinės šeimos nariai išlieka tarp vyraujančių;
- šeimos narių sąrašuose ypač aiškiai išsiskiria orientacija į motinos liniją: motina paminėta beveik du kartus dažniau negu tėvas, giminės iš motinos pusės paminėti dažniau negu giminės iš tėvo pusės, be to, įvairesnis giminėjų iš motinos pusės sąrašas; tėvo linijos giminystė yra gana silpna, palyginti ne tik su motinos linijos giminėmis, bet ir su kitais kraujo ryšiu susijusiais giminėmis (pavyzdžiui, brolio / sesers);
- jauniausios kohortos asmenys savo šeimos nariais dažniausiai įvardija orientacinės branduolinės šeimos narius – motiną ir tėvą; vyresnės, gimusios 1970–1975 m. kohortos asmenys – motiną ir vaikus, o dviejų vyriausių kohortų asmenys – vaikus;
- atskirais atvejais šeimos narių ryšiai nusidriekia per tris–keturias kartas;
- šeimos narių, nesusijusių kraujo arba registruotos santuokos ryšiais, atžvilgiu ryškios diferenciacijos tarp kohortų nenustatyta;
- sutuoktiniai minimi panašiu dažnumu kaip broliai ir seserys, o tolimesni per registruotos santuokos ryšį susiję giminės (žentas, marti, uošvis, giminės iš sutuoktinio pusės) – panašiu dažnumu kaip neregistruotos santuokos ryšiu susiję partneriai;
- išsiskyrusieji(-iosios) ir našliai pagal šeimos narių sąrašus yra artimiausi vedusiesiems ir ištekėjusiosioms, o kohabituojantieji yra artimiausi nevedusiesiems / netekėjusiosioms;

- draugus, pažįstamus, bendramokslis, kambario draugus, kolegas, vadovus, samdomus darbininkus, vaikų draugus, kaimynus ir kitus kraujo bei registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis į savo šeimos narių sąrašus dažniau negu kiti įtraukė nevedusieji ir netekėjusiosios, išsiskyrusieji(-iosios) ir našliai(-ės).

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad jie atskleidžia prieštarų dėl šeimos sampratos individualiu ir visuomenės lygmeniu aplinkybes. Individualiu lygmeniu sąmyšį ar prieštaravimą sukelia situacijos, kai oficialios šeimos sampratos kriterijus atitinkantys asmenys yra priversti vartoti „normalios“ šeimos sąvokas. Pavyzdžiui, norint šeimos nariu įvardyti asmenį, nesusijusį(-usią) kraujo arba santuokos ryšiu, sunku atrasti tinkamą sąvoką, įvardijimą. Kaip rodo praktika, tokiais atvejais pridedamas žodelis *kaip*: kaip sesuo, kaip brolis, kaip mama, kaip vaikas ir t. t. O esant santykiui su valstybe konfliktas kyla tuomet, kai priimami teisės aktai prieštarauja realiai šeiminio gyvenimo praktikai ir ją atitinkančiai šeimos sampratai.

2. Vienas ar keli šeimos modeliai?

Struktūrinio funkcionalizmo požiūriu šeimos modelis siejamas su branduoline (orientacine arba prokreacine) šeima, kurią sociologai supranta kaip socialinį institutą, prisidedantį prie visuomenės gyvenimo organizavimo. Branduolinė šeima turi aiškiai apibrėžtą struktūrą – du suaugę, susieti registruotos santuokos saitais, ir jų biologiniai arba įvaikinti vaikai. Variacijos galimos tik pagal vaikų skaičių (įvardijamos sutuoktinių poros be vaikų, su vienu vaiku, dviem vaikais, gausios šeimos ir t. t.) arba suaugusių narių skaičių (paplitus skyryboms, įvairiuose kontekstuose pradėta įvardyti nepilna šeima, kurią sudaro vienas suaugęs (motina arba tėvas) asmuo su vaiku arba vaikais). Kai branduolinė šeima interpretuojama platesniame kontekste, įtraukiant kitus gimines, skiriama išplėstinė šeima. Tačiau ir tuo atveju branduolinė šeima lieka pagrindine šeimos analizės ašimi.

Sudėtingesnę modelį šeima įgauna ją interpretuojant socialinių saitų požiūriu, šeimos nariams nustatyti taikant subjektyvią, iš anksto nederminuotą šeimos sampratą. Kaip buvo parodyta pirmame skyriuje, dėl subjektyvių kriterijų šeimos ribos „išplaukia“ ir į šeimos narių sąrašą patenka ne tik kraujo ryšiu bei registruotos santuokos ryšiu susiję asmenys. Atitinkamai struktūrine prasme galima nurodyti gerokai daugiau šeimos modelių. Lietuvoje nėra atlikta analizė, kaip atrodo šeimos struktūrinis modelis, taikant laisvą šeimos sampratą. Kažką panašaus galima aptikti namų ūkių analizėje, tačiau pagrindinis namų ūkio kriterijus – gyvenimas po vienu stogu, kuris nebūtinai apima šeiminius saitais susijusius asmenis (pavyzdžiui, kai būstą nuomojasi du studentai).

Skyriaus tikslas – teoriškai ir empiriškai ištirti šeimos struktūrą, remiantis subjektyvia šeimos samprata. Šeimos modeliu šioje analizėje laikomas rinkinys (arba sąrašas) asmenų, priskirtų šeimos nariams, vadovaujantis subjektyviais kriterijais. Anglakalbėje literatūroje tokiems šeimos modeliams įvardyti vartojamos sąvokos *patterns*, *models* arba *configurations* (Widmer, 2010). Šiame tyrime vartosime *šeimos modelio* arba *struktūrinio šeimos modelio* sąvokas kaip sinonimus.

Tyrimė suformuluota hipotezė, skirta paneigti socialiniam konstruktui, kad struktūrinė prasme yra tik du pagrindiniai šeimos modeliai: branduolinė šeima ir išplėstinė šeima. Keliama hipotezė: *kadangi realioje šiuolaikinės Lietuvos visuomenės gyvenime šeimos ribos yra „išplaukusios“, struktūrinė prasme galima skirti daugiau negu du šeimos modelius*. Hipotezė testuojama Projekto kiekybinių duomenų pagrindu. Atitinkamai analizėje taikomi statistinės analizės metodai.

Skyrių sudaro keturi poskyriai. Pirmame poskyryje pateikta teorinė samprata apie šeimos modelių įvairovę. Antrame poskyryje aprašyti tyrimo duomenys ir metodai. Trečiame poskyryje analizuojama Lietuvos šeimos modelių įvairovė, kiekvienoje gimimo kohortoje atskirai įvardijant modelius pasitelkus faktorinę analizę. Ketvirtame poskyryje pateikiamas apibendrinimas ir išvados.

2.1. Kas tai – šeimos modelių įvairovė?

Modernioje visuomenėje branduolinė šeima (*the family*) buvo ne tik ginama, bet ir iškeliamą virš kitų šeiminių gyvenimo modelių (Erera, 2002). Šis šeimos modelis taip įsitvirtino, kad daugelis gyventojų laikosi nuostatos, jog tai yra vienintelis realus ir idealus šeimos modelis, ir tik šis modelis sudaro šeimos esmę. Nuostatą palaikė net asmenys, kurie tokio šeimos modelio neapraktikavo. Kiti šeimos modeliai (vieno tėvo (motinos) šeima, bevaikės šeimos ir kt.) laikyti deviantiniais (Erera, 2002). Iš kartu gyvenančių susituokusiųjų poros ir jų vaikų sudaryta moderni šeima buvo apibūdinta kaip „izoliuota“ (Parsons, Bales, 1956; Goode, 1963) ta prasme, kad funkcionuoja santykinai autonomiškai ir turi santykinai ribotus artimus ryšius už šeimos ribų. Kad galėtų funkcionuoti viduje ir atlikti savo funkcijas visuomenei, vidinė tokio šeimos modelio struktūra iš esmės buvo organizuota pagal du pagrindinius kriterijus: lytį ir amžių.

Branduolinę šeimą tyrinėjantys mokslininkai šeimos modelių įvairovę vertina kaip neigiamą reiškinį, tačiau ją neišvengiamai pripažįsta (Glenn, Nock, Waite, 2002; Cherlin, 2003; Popenoe, 1993, kt.). Mat didėjančio skyrybų skaičiaus ir kitų demografinių procesų paveikta branduolinės šeimos struktūra kinta taip, kad branduolinės šeimos šalininkai, vadovaudamiesi tik institucionalizuotu šeimos modeliu, patiria keblumų nusakydami giminybę. Tad kelis paskutinius dešimtmečius ne tik pavie-

niai mokslininkai, bet ir mokslinių tyrimų institutai skyrė dėmesio naujų šeimos apibrėžčių paieškai, šeiminio gyvenimo tyrimams bei šeimos modelių interpretacijoms (Baca Zinn, Eitzen, 2005; Coleman, Ganong, 2004; Stockard, 2002; Demo, Allen, Fine, 2000; Coltrane, 1998; Coontz, Parson, Raley, 1999; Lamanna, Riedmann, 2006; Schwartz, Scott, 2007, kt.).

S. R. Harrisas (2008) pastebi, kad šeimos modelių įvairovę iš esmės lemia dvi pagrindinės priežastys: 1) objektyviai egzistuojančio šeiminio gyvenimo įvairovė; 2) šeiminio gyvenimo modelių interpretacijos. Objektyviai egzistuojančių modelių įvairovę rodo statistiniai rodikliai ir socialiniai tyrimai. O šeimos modelių interpretacijos kyla iš skirtingų požiūrių į esamus šeimos modelius, kurie ne tik skirtingi, bet kartais netgi prieštaringi. Pavyzdžiui, šeimos diskursus, kilusius teismo salėse, paramos grupėse, slaugos namuose, kitose vietose, kuriose tik įmanoma aptikti potencialių šeiminių ryšių, tyrę J. F. Gubriumas ir J. A. Holsteinas (1990) pastebėjo, kad šeimos nariai, socialiniai darbuotojai, teisėjai ir kiti asmenys situacijas interpretuoja skirtingai, pagal tai, kokie yra jų tikslai, vertybės, nuostatos, sampratos ir apibūdinimai, ir šitaip sukuria šeimos modelių įvairovę. Pavyzdžiui, autoriai iškėlė klausimą, ar nepatogūs arba apšiurę namai rodo, kad juose gyvenanti šeima yra disfunkcinė? O gal tai ženklas, kad tėvai tiesiog vadovaujasi kitomis vertybėmis, pavyzdžiui, linkę daugiau laiko, dėmesio ir investicijų skirti tarpusavio santykiams negu buičiai (Gubrium, Holstein, 1990)? Taip pat ar nuolatinis gyvenamosios vietos keitimas reiškia, kad šeima nestabili (Gubrium, Holstein, 1990, p. 87)?

Skirtingi požiūriai tyrėjus verčia ieškoti juos pagrindžiančių metodų. Prie šeimos modelio interpretacijų prisidėjo tyrimai, atskleidę, kad moderni branduolinė šeima niekada nebuvo izoliuota (Sussman, Burchinal, 1962). Beje, pripažindamas, kad branduolinė šeima iš tikrųjų gyvenime niekada nebuvo izoliuota, T. Parsonsas (1965) vėliau savo apibrėžtį patikslino, jog pasiūlyta „izoliuotos“ branduolinės šeimos apibrėžtis taikytina tik šeimą analizuojant struktūriškai. Branduolinės šeimos nariai visada palaikė įvairaus pobūdžio ryšius (materialinės ir emocinės savitarpio pagalbos, draugystės, laisvalaikio užimtumo ir kt.) už šeimos ribų (Allen ir kt., 2000; Sussman, 1965; Litwak, 1965; 1960). Vis dėlto struktūrinis funkcionalistinis požiūris buvo nukreiptas į šeimos struktūrą ir funkcijas,

o ne į šeimos narių socialinių saitų pobūdį, tad negalėjo atskleisti šeimos modelių įvairovės.

Taigi šeimos sampratų interpretacijos numato šeimos modelių įvairovę. Tačiau taikant tradicines šeimos teorines prieigas ir įprastinius tyrimų metodus ne visuomet įmanoma šią įvairovę apčiuopti. Kintanti šeima ir požiūrių į ją įvairovė neretai išsina už pripažintų teorijų ribų ir tyrimo metodų galimybių.

2.2. Tyrimo duomenys ir metodai

Sociologinių tyrimų praktikoje šeimos struktūrinei analizei taikomi kiekybiniai ir kokybiniai metodai (Carrington, Scott, Wasserman, 2005; Scott, 2000; Burt, 1992; 1986; 1984; Wasserman, 1994; Milardo, 2005; 1989; Marsden, 1990; Marsden, Campbell 1984 ir kt.). Šiame tyrime taikomas *Šeimos tinklo metodas*, grindžiamas informantų pateiktu laisvu šeimos narių sąrašu (Cherlin, Furstenberg, 1994; Levin, 1993; Trost, 1993; Levin, Trost, 1992a; Milardo, 2005; Milardo, Wellman, 2005; Juozeliūnienė, Kanapienienė, 2011; 2012; Juozeliūnienė, 2008, kt.). Kiekybinei šeimos struktūrinei analizei metodą pritaikė E. Widmeris ir kolegijos (Widmer, 2010; 2007; 2006; 1999; Widmer, La Farga, 2000; 1999, kt.).

Šio skyriaus hipotezei testuoti naudojami duomenys ir kintamieji aprašyti 1.2 poskyryje. Aprašytieji kintamieji papildomai pertvarkyti į binarinius, kurie turi reikšmes: 0 = kategorija šeimos narių sąrašė nepaminėta, 1 = kategorija šeimos narių sąrašė bent vieną kartą paminėta.

Analizės metodai. Šeimos struktūriniam modeliam įvardyti pritaikytas daugiamatės statistikos metodas – faktorinė analizė. Atliekant faktorinę analizę *Pagrindinių komponentų metodas* ir *Varimax rotacija* pritaikyti binariniams kintamiesiems.

2.3. Šeimos modelių struktūrinė įvairovė Lietuvoje

Poskyryje tikrinama hipotezė, kad „išplaukusios“ šeimos sampratos ribos daro įtaką šeimos modeliui. Siekiant nustatyti šeimos modelių įvairovę, kurią lemia mikrolygmens subjektyvios šeimos sampratos interpretacijos, faktorine analize atlikti šeimos narių, kuriuos įvardijo visų tiriamųjų skirtingais metais gimusių kohortų informantai, sąrašų grupavimai.

Kaip buvo parodyta 1.3 poskyryje, šeimos modelių įvairovė būdinga ir informantams, turintiems skirtingą santuokinį statusą. Tačiau struktūrinė šeimos modelių įvairovė pagal santuokinį statusą čia neanalizuojama, nes ji atsiskleidė analizuojant šeimos modelius, būdingus skirtingose kohortose gimusiems asmenims. Toliau pateikiami faktorinės analizės rezultatai.

Vyriausioje, 1950–1955 m. gimusioje kohortoje, kaip rodo faktorinės analizės rezultatai, išsiskiria aštuoni skirtingi šeimos modeliai (4 lentelė). I šeimos modelis apima gimines iš brolio / sesers, motinos, tėvo, sutuoktinio pusės bei ne gimines, tad sąlyginai jį galima įvardyti kaip orientuotą į išplėstinę šeimą ir asmenis už šeimos ribų.

II šeimos modelis gana aiškiai orientuotas į dukters šeimą (nors įtraukia marčią, o tai nurodo, kad bent dalis šios kohortos informantų orientuojasi į sūnaus šeimą) ir kartu su informantu(-e) nusidriekia per tris kartas.

III modelis nurodo, kad informantas(-ė), nors ir vyriausios kohortos, orientuojasi į šeimos, iš kurios yra kilę, narius: motiną, tėvą, brolių, seserį (4 lentelė). Tikėtina, kad tai savo šeimos nesukūrę arba išsiskybę asmenys, nes ties *Sutuoktinio* ir *Sutuoktinės* kategorijomis koeficientai yra neigiami (atitinkamai, -0,037 ir -0,007), o ties *Sūnaus* ir *Dukters* kategorijomis koeficientai itin žemi (atitinkamai, 0,013 ir 0,017). IV modelyje aukšti koeficientai ties *Giminių iš motinos pusės* (0,408), *Giminių iš tėvo pusės* (0,437), *Tėvo* (0,386), *Uošvio / šešuro* (0,789), *Uošvės / anytos* (0,782) ir *Kitų* (0,306) kategorijomis ir žemi koeficientai, susiję su *Sutuoktinio(-ės)* ir *Partnerio(-ės)* kategorijomis, nurodo, kad tokį eklektišką šeimos modelį galėjo suformuoti išsiskyrusieji arba našliai, be to, bevaikiai, mažavaikiai arba turintys silpnus ryšius su vaikais asmenys (koeficientai ties *Sūnaus* ir *Dukters* kategorijomis atitinkamai lygūs 0,082 ir 0,037). V modelis taip pat nurodo bevaikius arba silpnus ryšius su vaikais turinčius vyresnio amžiaus asmenis. Ties *Sutuoktinio* kategorija teigiamas (0,826) ir ties *Sutuoktinės* kategorija neigiamas (-0,882) koeficientas reiškia, kad šis šeimos modelis labiau būdingas moterims negu vyrams.

4 lentelė. Šeimos modeliai subjektyvios šeimos sampratos pagrindu, 1950–1955 m. gimusi kohorta. *Faktorinės analizės rezultatai*

Šeimos narių kategorijos	Faktoriai (1950–1955 m. gimusi kohorta)							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Variacijos %	10,73	10,13	9,88	8,97	6,97	6,95	5,18	4,96
Giminės iš brolio / sesers pusės	0,802	-0,046	0,195	0,084	0,061	0,002	0,006	-0,039
Giminės iš sutuoktinio pusės	0,654	0,005	0,028	0,123	-0,112	0,031	-0,122	-0,140
Giminės iš motinos pusės	0,628	0,001	0,194	0,408	0,075	-0,090	-0,076	0,067
Ne giminės	0,599	0,068	0,056	-0,099	0,044	-0,005	0,220	0,105
Giminės iš tėvo pusės	0,567	-0,003	0,164	0,437	-0,033	-0,024	0,116	-0,016
Žentas	0,029	0,823	-0,006	0,066	0,005	-0,111	-0,011	-0,022
Anūkas	0,040	0,739	0,026	0,058	0,056	0,212	-0,014	0,097
Anūkė	0,048	0,659	0,014	0,001	0,084	0,339	0,061	0,157
Duktė	-0,140	0,615	0,017	0,037	-0,023	-0,222	-0,062	-0,381
Motina	0,060	0,026	0,802	0,150	0,028	-0,003	-0,072	0,111
Tėvas	0,038	-0,007	0,706	0,386	0,011	0,007	-0,180	0,104
Brolis	0,170	0,085	0,684	0,055	-0,086	-0,008	0,096	-0,074
Sesuo	0,259	-0,095	0,653	-0,129	0,127	0,058	0,185	-0,144
Uošvis / šešuras	0,109	0,059	0,126	0,789	-0,036	0,089	0,011	-0,048
Uošvė / anyta	0,205	0,099	0,101	0,782	0,026	0,149	0,025	0,035
Sutuoktinė	-0,069	0,043	-0,037	0,066	-0,882	0,073	-0,155	-0,109
Sutuoktinis	-0,066	0,179	-0,007	0,067	0,826	0,154	-0,162	-0,182
Sūnus	-0,032	-0,052	0,013	0,082	-0,013	0,795	-0,122	-0,189
Marti	-0,028	0,339	0,025	0,168	0,090	0,724	0,152	0,174
Partneris	0,115	-0,032	0,000	-0,111	0,010	0,119	0,689	0,049
Kiti	-0,093	0,035	0,037	0,306	-0,001	-0,242	0,635	-0,149
Partnerė	-0,064	0,049	0,004	0,001	-0,043	-0,065	-0,047	0,827

Pastabos: Pagrindinių komponentių metodas, Varimax rotacija.

VI šeimos modelis nurodo orientaciją į sūnaus šeimą, nes pirmiausia apima *Sūnaus*, *Marčios* ir *Anūkės* kategorijas (koeficientai, atitinkamai lygūs 0,795, 0,724 ir 0,339), t. y. sujungia tris kartas. Didesni ir teigiami koeficientai ties *Sutuoktinio* (0,154) ir *Partnerio* (0,119) kategorijomis, palyginti su koeficientais ties *Sutuoktinės* (0,073) ir *Partnerės* (-0,065) kategorijomis, nurodo, kad modelis būdingesnis moterims negu vyrams. Panašiai VII šeimos modelyje aukščiausi koeficientai ties kategorijomis *Partneris* (0,689) ir *Kiti* (0,635) nurodo, kad tai labiau moterims negu vyrams būdingas modelis. Tačiau šis modelis susiklostė po skyrybų arba sutuoktinio mirties (nurodo neigiamas koeficientas ties *Sutuoktinio* kategorija, be to, būdingas bevaikiams, mažavaikiams arba silpnus ryšius su

vaikais turintiems asmenims (neigiami koeficientai ties *Sūnaus* ir *Dukters* kategorijomis).

Paskutinis, VIII modelis būdingesnis neregistruotoje santuokoje gyvenantiems vyrams (koeficientas ties *Partnerės* kategorija lygus 0,827, o ties *Sutuoktinės* kategorija koeficientas lygus -0,109) negu moterims (koeficientas ties *Partnerio* kategorija lygus 0,049, ties *Sutuoktinio* kategorija koeficientas lygus -0,182), be to, bevaikiams, mažavaikiams arba silpnus ryšius su vaikais turintiems asmenims.

1960–1965 m. gimusioje kohortoje išsiskyrė septyni šeimos modeliai (5 lentelė). I šeimos modelis, kaip ir vyriausioje kohortoje, pirmiausia apima išplėstinės šeimos narius (gimines iš tėvo, motinos, brolio, sesers, sutuoktinio pusės) ir kraujo arba santuokos ryšiais nesusijusius asmenis. Šiam modeliui būdingi ir gana stiprūs ryšiai su broliais (0,301) ir seserimis (0,334). Neigiami koeficientai ties *Sutuoktinio* ir *Sutuoktinės* kategorijomis (atitinkamai -0,061 ir -0,036), ties *Sūnaus* (-0,093) kategorijomis, maži koeficientai ties *Dukters* (0,011), *Uošvio / šešuro* (0,048) ir *Uošvės / anytos* (0,172) kategorijomis nurodo, kad tai asmenys, turėję registruotą santuoką, tačiau arba įvyko skyrybos, arba sutuoktinis mirė.

II šeimos modelis nurodo orientaciją į dukters šeimą ir kartu su informantu(-e) apima trijų kartų asmenis. III šeimos modelis vėlgi, kaip ir vyriausioje kohortoje, apima orientacinės branduolinės šeimos narius – tėvą, motiną, brolius, seseris. Neigiami koeficientai ties *Sutuoktinės* (-0,097) ir *Dukters* (-0,132) kategorijomis bei maži koeficientai ties *Sutuoktinio* (0,010), *Partnerio* (0,220), *Partnerės* (0,017) ir *Sūnaus* (0,029) kategorijomis nurodo, kad tai dažniau vieniši asmenys, kurie arba nesukūrė šeimos, arba patyrė skyrybas ar našlystę.

IV modelis orientuotas į sutuoktinį (0,827). Tai, kad koeficientas ties *Sutuoktinės* kategorija lygus -0,868, ties *Dukters* kategorija lygus -0,038, o ties *Sūnaus* kategorija lygus -0,048, rodo, jog šis šeimos modelis būdingas bevaikėms, mažavaikėms arba silpnus ryšius su vaikais turinčioms moterims, gyvenančioms registruotoje santuokoje. Šioms moterims būdingas uždarumas, nes ties visomis kitomis kategorijomis, išskyrus *Anytą*, koeficientai yra mažesni negu 0,1.

V modelis pirmiausia apima uošvį / šešurą (0,771) ir uošvę / anytą (0,764). Mažesni koeficientai ties *Sutuoktinio* (0,215), *Sutuoktinės* (0,127), *Dukters* (0,175), *Sūnaus* (0,210) kategorijomis rodo, kad modelis būdin-

gas registruotoje santuokoje gyvenantiems vyrams ir moterims. Be to, pastarųjų šeimos sampratoje giminės iš sutuoktinio pusės (koeficientas lygus 0,277) užima svarbesnę vietą negu su kraujo ryšiu susiję giminės, įskaitant motiną (0,120) ir tėvą (0,145).

5 lentelė. Šeimos modeliai subjektyvios šeimos sampratos pagrindu, 1960–1965 m. gimusi kohorta. *Faktorinės analizės rezultatai*

Šeimos narių kategorijos	Faktoriai (1960–1965 m. gimusi kohorta)						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Variacijos %	11,27	9,65	9,18	6,87	6,79	6,14	5,77
Giminės iš tėvo pusės	0,761	0,086	0,121	-0,035	0,021	0,098	-0,079
Giminės iš motinos pusės	0,724	0,069	0,097	-0,013	-0,022	0,151	-0,064
Giminės iš brolio pusės	0,713	-0,012	0,192	0,099	0,019	0,018	0,059
Ne giminės	0,614	-0,008	0,005	-0,095	0,140	-0,098	0,108
Giminės iš sutuoktinio pusės	0,385	-0,196	0,060	0,047	0,277	-0,124	-0,083
Žentas	-0,010	0,761	0,070	0,037	0,039	-0,029	-0,124
Anūkas	-0,070	0,707	0,036	0,045	0,006	0,106	-0,035
Anūkė	0,112	0,703	0,003	-0,042	-0,008	-0,012	0,272
Motina	0,094	0,037	0,817	-0,049	0,120	-0,051	0,039
Tėvas	-0,054	0,038	0,772	-0,016	0,145	0,040	-0,036
Brolis	0,301	0,020	0,551	0,087	0,020	0,068	0,083
Sesuo	0,334	0,042	0,524	0,095	0,002	-0,089	-0,008
Partneris	0,019	-0,057	0,220	0,048	-0,197	0,104	0,008
Sutuoktinė	-0,036	-0,001	-0,097	-0,868	0,127	-0,251	-0,042
Sutuoktinis	-0,061	0,077	0,010	0,827	0,215	-0,277	-0,037
Uošvis / šešuras	0,048	-0,068	0,105	-0,027	0,771	0,132	0,099
Uošvė / anyta	0,172	0,108	0,135	0,110	0,764	-0,006	0,020
Partnerė	-0,092	-0,061	0,017	-0,001	0,004	0,754	-0,035
Kiti	0,161	0,130	0,006	-0,000	0,053	0,646	-0,006
Sūnus	-0,093	0,061	0,029	-0,048	0,210	-0,159	0,667
Marti	0,179	0,524	-0,056	0,097	-0,051	0,020	0,595
Duktė	0,011	0,413	-0,132	-0,038	0,175	-0,289	-0,568

Pastabos: Pagrindinių komponentių metodas, Varimax rotacija.

VI šeimos modelis pirmiausia apima partnerę (0,754) ir kitus asmenis (0,646), kurie nesusiję kraujo ar registruotos santuokos ryšiu, tačiau nėra tolimi, pavyzdžiui, partnerės vaikas arba vaikai. Neigiami koeficientai ties *Sutuoktinės* kategorija (-0,251) nurodo, kad modelis būdingas vyrui, kuris nebuvo vedęs, išsiskyrė arba tapo našliu, be to, yra bevaikis,

mažavaikis arba turi silpnus ryšius su vaikais (koeficientas ties *Sūnaus* kategorija lygus -0,159, ties *Dukters* kategorija lygus -0,289).

Paskutinis, VII šeimos modelis nurodo orientaciją į sūnaus šeimą, nes pirmiausia apima sūnų (0,667), marčią (0,595), anūkę (0,272), bet ne dukterį (-0,568). Maži koeficientai ties visomis kitomis kategorijomis rodo orientaciją į branduolinę prokreacinę šeimą.

Atliekant 1970–1975 m. gimusios kohortos faktorinę analizę, kintamųjų, susijusių su *Žento*, *Marčios*, *Anūko* ir *Anūkės* kategorijomis, atsisakyta dėl mažo jų skaičiaus (šios kohortos informantai turi tik vieną marčią, penkis žentus ir du anūkus) (6 lentelė). Iš likusių aštuoniolikos kintamųjų išsiskyrė šešios grupės (faktorai), atitinkančios skirtingus šeimos modelius.

6 lentelė. Šeimos modeliai subjektyvios šeimos sampratos pagrindu, 1970–1975 m. gimusi kohorta. *Faktorinės analizės rezultatai*

Šeimos narių kategorijos	Faktorai (1970–1975 m. gimusi kohorta)					
	I	II	III	IV	V	VI
Variacijos %	12,90	12,46	11,44	8,35	7,40	6,26
Motina	0,847	0,094	0,013	-0,016	0,012	0,061
Tėvas	0,797	0,075	0,049	-0,037	-0,113	-0,067
Brolis	0,566	0,090	0,154	0,064	0,064	-0,080
Sesuo	0,497	0,225	0,066	0,132	0,105	0,230
Giminės iš motinos pusės	0,136	0,802	0,178	0,015	0,007	0,007
Giminės iš tėvo pusės	0,120	0,789	0,034	-0,006	-0,115	0,061
Ne giminės	0,003	0,694	-0,017	-0,002	0,034	-0,044
Giminės iš brolio / sesers pusės	0,320	0,499	0,195	0,116	0,092	0,033
Uošvė / anyta	0,202	0,146	0,850	-0,065	-0,022	-0,036
Uošvis / šešuras	0,189	0,114	0,807	-0,208	-0,047	-0,081
Sūnus	-0,292	-0,122	0,530	0,266	-0,034	0,186
Giminės iš sutuoktinio pusės	0,100	0,283	0,408	0,171	-0,064	0,117
Sutuoktinis	-0,036	0,017	0,185	0,851	-0,237	-0,235
Sutuoktinė	-0,182	-0,089	0,261	-0,764	-0,174	-0,207
Partnerė	-0,010	0,122	-0,121	-0,006	0,713	-0,153
Kiti	-0,067	-0,040	0,074	0,017	0,707	0,016
Duktė	-0,238	0,126	0,098	0,097	-0,420	-0,168
Partneris	-0,003	0,038	0,049	-0,024	-0,040	0,920

Pastabas: Pagrindinių komponentų metodas, Varimax rotacija.

Pirmi keturi modeliai daugiausia susiję su registruota santuoka ir branduoline arba išplėstine šeima. Pavyzdžiui, I modelis pirmiausia apima motiną (0,847), tėvą (0,797), brolių (0,566), seserį (0,497), t. y. orientacinės šeimos narius (išskyrus gana aukštą koeficientą ties *Giminės iš brolio / sesers pusės* kategorija (0,320)). II modelis susijęs su pliuralistine šeimos samprata, nes apima išplėstinės šeimos narius (gimines iš motinos pusės (0,802), gimines iš tėvo pusės (0,789), gimines iš brolio ir sesers pusės (0,499)) ir asmenis už šeimos ribų (0,694). III modelis nurodo orientaciją į sutuoktinio giminę, apima sutuoktinio(-ės) motiną (0,850) ir tėvą (0,807) bei gimines iš sutuoktinio pusės (0,408). Be to, apima ir branduolinės prokreacinės šeimos narius: sūnų (0,530), sutuoktinį (0,185), sutuoktinę (0,261). Taigi modelis apima trijų kartų asmenis ir atskleidžia silpnus informanto ryšius su asmeninės orientacinės šeimos nariais. IV modelis būdingas bevaikėms, mažavaikėms arba turinčioms silpnus ryšius su vaikais (koeficientai ties *Sūnaus* ir *Dukters* kategorijomis atitinkamai lygūs 0,266 ir 0,097) moterims, orientuotoms išimtinai į branduolinę šeimą, kurios svarbiausias ir bene vienintelis narys yra sutuoktinis (0,851).

V ir VI modeliai susiję su asmenimis, kurie orientuoti į pliuralistinę šeimos modelį. V modelis apima partnerę (0,713) ir kitus asmenis, nesusijusius kraujo arba registruotos santuokos ryšiais, pavyzdžiui, partnerės vaikus. Taigi modelis būdingas vyrui, orientuotam į alternatyvų šeiminio gyvenimo būdą. Panašiai VI modelis būdingas į alternatyvų šeiminio gyvenimo būdą orientuotai moteriai, nes apima bene vienintelį šeimos narį – partnerį (0,920).

1980–1985 m. gimusios kohortos, kaip ir ankstesnės kohortos, faktorinė analizė atlikta be kintamųjų, identifikuojančių žentą, marčią, anūką ir anūkę, nes šios kohortos asmenys dar per jauni juos turėti. Faktorinės analizės, pritaikytos likusiems aštuoniolikai kintamųjų, pagalba išskirti septyni šeimos modeliai (7 lentelė).

7 lentelė. Šeimos modeliai subjektyvios šeimos sampratos pagrindu, 1980–1985 m. gimusi kohorta. *Faktorinės analizės rezultatai*

Šeimos narių kategorijos	Faktoriai (1980–1985 m. gimusi kohorta)						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Variacijos %	12,35	10,84	9,61	9,52	7,73	7,18	6,86
Uošvė / anyta	0,841	0,062	0,170	0,153	0,029	-0,012	0,136
Uošvis/ šešuras	0,832	0,081	0,174	0,132	-0,025	-0,110	0,145
Giminės iš sutuoktinio pusės	0,630	0,009	0,092	-0,049	0,046	-0,012	-0,181
Giminės iš brolio / sesers pusės	0,336	0,084	0,250	-0,104	0,288	0,260	-0,291
Tėvas	0,070	0,840	0,046	-0,073	0,121	-0,037	0,066
Motina	0,137	0,805	0,006	-0,250	0,159	-0,016	-0,013
Brolis	-0,044	0,594	0,220	0,014	-0,188	0,056	-0,047
Giminės iš tėvo pusės	0,107	0,222	0,784	0,039	0,026	0,012	0,019
Giminės iš motinos pusės	0,221	0,117	0,769	-0,128	0,040	0,023	-0,042
Ne giminės	0,223	-0,154	0,473	-0,061	0,343	0,016	-0,006
Duktė	0,121	-0,099	0,068	0,662	-0,171	-0,051	0,149
Sutuoktinis	0,174	-0,054	-0,078	0,632	-0,191	0,620	-0,112
Sūnus	0,021	-0,210	-0,187	0,607	0,120	-0,108	0,006
Partneris	-0,141	-0,056	0,239	0,061	0,709	-0,095	0,063
Sesuo	0,259	0,241	-0,112	-0,124	0,665	0,229	0,017
Sutuoktinė	0,189	-0,007	-0,066	0,193	-0,113	-0,854	-0,081
Kiti	0,009	0,068	-0,004	0,115	0,142	0,003	0,845
Partnerė	0,096	-0,137	-0,005	-0,541	-0,222	0,128	0,556

Pastabos: Pagrindinių komponentių metodas, Varimax rotacija.

I šeimos modelį sudaro uošvė / anyta (0,841), uošvis / šešuras (0,832), giminės iš sutuoktinio pusės (0,630) ir giminės iš brolio / sesers pusės (0,336). Tai yra modelis apima išplėstinės šeimos narius, susijusius su kraujo ir registruotos santuokos pagrindu turimais ryšiais. O II šeimos modelis nurodo orientacinę branduolinę šeimą, nes apima tėvą (0,840), motiną (0,805), brolius (0,594), kiek mažiau seseris (0,241).

III, V ir VII modeliai sietini su asmenimis, kuriems būdinga pliuralistinė šeimos samprata. III šeimos modelis pirmiausia apima giminės iš tėvo pusės (0,784) ir motinos pusės (0,769). Be kitų šeimos narių (brolio bei giminių iš brolio ir sesers pusės), susijusių kraujo ryšiais, šis modelis apima ir ne giminės (0,473) bei partnerį (0,239). Panašiai V modelis, be seserų (0,67), apima partnerius (0,709) ir ne giminės (0,343). VII modelio šeimoje svarbiausi nariai yra partnerė (0,556) ir kiti kraujo arba regis-

truotos santuokos ryšiais nesusiję asmenys, pavyzdžiui, partnerės vaikai (0,845).

IV ir VI modeliai būdingi asmenims, gyvenantiems registruotoje santuokoje, labiau moterims negu vyrams. IV šeimos modelis apima tokias kategorijas kaip *Sutuoktinis* (0,632), *Duktė* (0,662) ir *Sūnus* (0,607), bet ne *Partnerė* (-0,541). VI modelyje svarbiausias ir bene vienintelis šeimos narys yra sutuoktinis (0,620). Neigiami koeficientai ties *Sutuoktinės* (-0,854), *Partnerio* (-0,095), *Sūnaus* (-0,108) ir *Dukters* (-0,051) kategorijomis nurodo, kad jis būdingas bevaikėms, mažavaikėms arba silpnus ryšius su vaikais turinčioms moterims, gyvenančioms registruotoje santuokoje.

2.4. Skyriaus apibendrinimas ir išvados

Skyrius skirtas aptarti šeimos struktūrinių modelių, nustatytų taikant laisvą šeimos sampratą, tyrimo rezultatus. Tyrimas patvirtino hipotezę, kad realiame gyvenime yra šeimos modelių įvairovė. Be to, tyrimo pagrindu galima pritarti S. R. Harrisui (2008), kad šeimos modelių įvairovė aptinkama tuo ir tik tuo atveju, kai branduolinė izoliuota šeima (Parsons, Bales, 1956; Goode, 1963) nėra analizės centre ir pripažįstamos „išplaukusios“ šeimos ribos (Pahl, Spencer, 2003).

Tarp nurodytų šeimos modelių galima išvelgti ir branduolinės orientacinės, ir prokreacinės šeimos modelius. Tačiau modeliai, apimantys branduolinės orientacinės ir prokreacinės šeimos narius, tėra vieni iš daugelio modelių, kurie būdingi įvairaus amžiaus ir likimo (sprendžiant pagal santuokinį statusą) Lietuvos gyventojams. Analizė rodo, kad beveik penktadalis informantų yra orientuoti į alternatyvius šeimos modelius. Atliekant faktorinę analizę išsiskyrė orientacijų į šeimos skirtingus modelius grupės, būdingos įvairių kohortų ir santuokinių statusų asmenims:

- orientacija į tradicinę branduolinę prokreacinę šeimą; apima sutuoktinius ir vaikus; aiškiai išsiskiria jauniausioje kohortoje;
- visiškas uždaramas branduolinėje prokreacinėje šeimoje, sukurtoje registruotos santuokos forma; modelis labiau būdingas bevaikėms, mažavaikėms arba silpnus ryšius su vaikais turinčioms moterims negu vyrams; būdinga visoms kohortoms;

- orientacija į sūnaus arba dukters šeimą, t. y. branduolinę prokreacinę šeimą; būdinga vyriausioms kohortoms; ryšiai nusidriekia mažiau siai per tris kartas; labiau būdinga moterims negu vyrams;
- orientacija į asmeninę branduolinę orientacinę šeimą; būdinga išsiskyrusiesiems, našliams ir įvairaus amžiaus nevedusiesiems / netekėjusiosioms;
- orientacija į sutuoktinio(-ės) branduolinę orientacinę šeimą; silpni ryšiai su asmenine branduoline orientacine šeima; būdinga dviem vyresniosioms kohortoms;
- orientacija į išplėstinę šeimą (gimines iš tėvo, motinos, brolio, sesers, sutuoktinio pusės) ir asmenis už šios šeimos ribų; stiprūs ryšiai su broliais ir seserimis; būdinga dviejų vidurinių kohortų asmenims, turėjusiems registruotą santuoką, tačiau ją praradusiems dėl skyrybų arba sutuoktinio(-ės) mirties;
- eklektiškas šeimos modelis; apima išplėstinės šeimos narius, susijusius kraujo ir (arba) santuokos ryšiais, taip pat – asmenis už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų (pavyzdžiui, partnerį); būdingas įvairaus amžiaus išsiskyrusiesiems(-iosioms), našliams(-ėms), dažniau vyrams, negu moterims, be to, bevaikiams, mažavaikiams arba turintiems silpnus ryšius su vaikais;
- neregistruotos santuokos forma sukurta branduolinė šeima; orientuota išskirtinai į partnerį; būdinga jaunesnės kohortos moterims;
- neregistruotos santuokos forma sukurta branduolinė šeima, kartais apimanti partnerės vaiką(-us); modelis būdingas įvairaus amžiaus asmenims, labiau vyrams negu moterims; galima teigti, kad itin būdingas vyrui, kuris nebuvo vedęs, išsiskyrė arba tapo našliu ir yra bevaikis, mažavaikis arba turi silpnus ryšius su vaiku(-ais).

Apibendrinant galima teigti, kad jauniausių kohortų asmenims būdingas didesnis negu vyresnių kohortų asmenims atvirumas, į šeimą įtraukiant ne tik branduolinės, bet ir išplėstinės šeimos narius. Vyresnio amžiaus moterims labiau negu vyrams būdinga orientuotis į vaikų šeimas. O vyrams labiau negu moterims būdinga orientuotis į alternatyvius šeimos modelius. Šeimos nesukūrusiems arba ją praradusiems dėl skyrybų arba sutuoktinio(-ės) mirties asmenims būdinga orientuotis į branduolinę orientacinę šeimą. Eklektiški ir alternatyvūs šeimos modeliai bū-

dingi įvairaus amžiaus asmenims, dažniausiai praradusiems branduolinę prokreacinę šeimą ir neturintiems vaikų arba turintiems silpnus ryšius su vaikais. Taigi orientacija į neregistruotą partnerystę jauniausiai kohortai yra būdingesnė negu trims vyresnėms kohortoms, tačiau šeimos struktūrinė pliuralizacija nėra vien jauniausių kohortų pasirinkimai.

II.

Šeimos kūrimas ir socialiniai saitai

3. Matrimonialinė elgsena ir socialiniai tinklai

Šimtmečiais šeimos kūrimas buvo siejamas ne tik su giminės praradimu ir darbingų šeimos narių reproduktivumu, bet ir su šeimos socialinės ekonominės padėties išsaugojimu (Becker, 1981; Bourdieu, 1976, kt.). Todėl matrimonialinė (šeimos kūrimo) elgsena buvo socialiai konstruojama ir kontroliuojama, buvo siekiama „sėkmingų vedybų“ (Becker, 1981). Skirtingiems socialiniams sluoksniams buvo taikomi skirtingi šeimos kūrimo sprendimai: šeimos kūrimo amžius, partnerystės sudarymo formos, tinkamas partneris ir kt. Anot P. Bourdieu (1976), matrimonialinės elgsenos strategijos buvo parenkamos vadovaujantis kapitalu, pirmiausia materialinio ir simbolinio, vertėmis. Atitinkamai santuoka buvo pageidaujama tarp jaunuolių iš šeimų, turinčių panašių turtingą padėtį, panašų socialinį statusą. Santuokai tarp jaunuolių iš turtiškai nelygių šeimų galiojo specialios strategijos. Ilgainiui atitinkamiems šeimos kūrimo modeliams užtikrinti susikūrė socialinės kontrolės mechanizmai, kurių buvo paisoma, tikintis, kad tokia tvarka garantuos laimingą gyvenimą ne tik porai, jų šeimoms, bet ir visai visuomenei.

XX a. antroje pusėje išsivysčiusios Vakarų šalys pasiekė gerovės lygį, kuris suteikė daugiau teisių ir galimybių visų socialinių sluoksnių atstovams (Dahrendorf, 1996, p. 165). Susidarė palankesnės socialinio mobilumo galimybės, o tai lėmė, kad akivaizdžiai pakito tradicijose bei socialinėse normose internalizuotas ir iš kartos į kartą perduodamas socialinių sluoksnių gyvenimo būdas. Saviraiška ir savirealizacija įgavo naujų bruožų – vis dažniau įgyvendinama už šeimos ribų, ypač svarbus vaidmuo tenka darbo karjerai ir išsilavinimui, mažėja asmens priklausomybė nuo šeimos, kinta pats šeimos institutas, šeimos kūrimo ir palaikymo strategijos.

Lietuvos tyrėjai matrimonialinės elgsenos analizei skiria nemažai dėmesio, tačiau tyrimuose dažniausiai susitelkiama į makrolygmens analizę, t. y. demografines tendencijas, makrolygmens veiksnių įtaką ir kt. (Maslauskaitė, 2006; 2008; Stankūnienė, 1995; 1997b; 1997c; 2002; 2006a; 2006b; Stankūnienė ir kt., 2003; Mikulionienė, 1997a; 1997b; 1999b; 2000a; 2000c; Jasilionienė, 2005; Jonkarytė, 2002, kt.). Su socialiniu

statusu susietą matrimonialinę elgseną, būdingą Lietuvos visuomenei, analizavo D. Marcinkevičienė (1999), tačiau analizė apėmė XIX–XX a. pradžios visuomenę. Į skyrybų makro-, mezo- ir mikro- veiksmus bei pasekmes gilinosi A. Maslauskaitė ir M. Baublytė (2012). A. Maslauskaitė (2009) taip pat nuodugniai tyrė kohabitacinę elgseną. Skyriaus autorė tyrinėjo socialiniams sluoksniams būdingą elgseną kuriant pirmąją šeimą (Česnuitytė, 2003; 2004a; 2004b), yra atlikusi matrimonialinės elgsenos įvaizdžio Lietuvos žiniasklaidoje tyrimą (Česnuitytė, 2008). Tačiau mezo- ir mikrolygmens tyrimų apie matrimonialinę elgseną vis dar stokojama. Tarkime, nėra atsakyta į klausimus: kiek yra svarbios tėvų, giminių, draugų nuomonės Lietuvoje renkant tarp tradicinio ir alternatyvaus šeimos kūrimo būdo? Kas labiau veikia matrimonialinę elgseną – aplinkinių nuomonė, pavyzdys ar kiti motyvai? Kaip asmenys kuria savo šeimos gyvenimą, kai atsižvelgia į socialinių tinklų įtakas? Ar paklusimas socialinio tinklo diktatui užtikrina šeimos stabilumą? Kada socialinių tinklų įtakos svarbesnės – kuriant pirmąją ar vėlesnę šeimą? Atsakymų į šiuos klausimus ir ieškoma tyrime.

Skyriuje siekiama teoriškai ir empiriškai išanalizuoti matrimonialinės elgsenos sąsajas su socialiniais tinklais. Tyrime formuluojama hipotezė: *Lietuvos visuomenėje matrimonialinę elgseną lemia ne tiek vidiniai motyvai, kiek socialinio tinklo diktatas*. Socialinis tinklas hipotezės formuluotėje siejamas su tėvais, giminėmis, draugais, kitais visuomenės nariais, o vidiniai motyvai siejami su asmeniniais jausmais, pirmiausia noru kurti šeimą. Socialinio tinklo diktatas čia nebūtinai reiškia paliepimą arba kitas griežtas socialinės kontrolės priemones. Tai gali būti nuomonės dėl tam tikros elgsenos išreiškimas, sektinas arba, priešingai, nepageidautinos elgsenos / asmeninio gyvenimo pavyzdys ir pan. Tyrime siekiama apčiuopti ir ištirti matrimonialinę elgseną, kuri yra orientuota į socialinius saitus. Hipotezė detalizuojama į teiginius: (1) Tėvų, giminių, draugų nuomonės ir pavyzdys yra svarbiausi motyvai, į kuriuos asmenys orientuojasi kurdami šeimą. (2) Socialinio tinklo diktatui (tėvų, giminių, draugų nuomonės ir pavyzdys) paklūstantys asmenys linkę kurti tradicinę šeimą, grindžiamą registruota santuoka, o ne rinktis alternatyvų šeimos kūrimo būdą. Ir atvirkščiai, socialinio tinklo diktato nepaisantiems asmenims būdinga alternatyvi matrimonialinė elgsena: santuokos atidėjimas, kohabitacija, skyrybos ir kt.

Hipotezė ir teiginiai susiję su dviejų lygmenų analize. Laikantis G. Ritzerio (2001) schemos, teiginys (1) priskirtinas makrosubjektyviam lygmeniui, nes susijęs su kultūra, socialinėmis normomis, vertybinėmis orientacijomis. Teiginys (2) susijęs su mikroobjektyviu analizės lygmeniu, nes gilinamasi į asmeninius pasirinkimus dėl matrimonialinės elgsenos (registruotos santuokos, kohabitacijos, skyrybų), siejant su socialiniais veiksniais (tėvų, giminių, draugų, kitų visuomenės narių nuomone ir (arba) elgsenos pavyzdžiu). Tyrime daroma prielaida, kad kultūra, normos, vertybinės orientacijos daro įtaką elgsenai ir, atvirkščiai, elgsenos modeliai gali keisti socialines normas bei vertybines orientacijas (Bourdieu, 1998). Projekto kiekybiniai duomenys sudaro sąlygas atlikti tokią analizę. Tyrimo hipotezė ir skyriaus teiginiai (1) ir (2) testuojami Projekto kiekybinių duomenų analizės pagrindu, o analizėje taikomi aprašomosios statistikos ir daugiamatės statistikos analizės metodai.

Skyriaus turinį sudaro penki pagrindiniai poskyriai. Pirmame poskyryje pristatoma individų matrimonialinės elgsenos ir socialinių tinklų tarpusavio sąveikos teorinė prieiga. Antrame poskyryje išsamiai aprašyti tyrimo duomenys ir metodai. Trečiame poskyryje analizuojama socialinio tinklo vieta tarp kitų matrimonialinę elgseną motyvuojančių veiksnių. Ketvirtame poskyryje tiriamos šeimos kūrimo preferencijos, esant socialinio tinklo įtakai. Penktame skyriuje pateikiamas apibendrinimas ir išvados.

3.1. Individas tarp socialinio tinklo diktato ir laisvo pasirinkimo: teorinė prieiga

Pasak demografo T. R. Malthuso teorijos (1798), gyventojų gausėjimą reguliuoja *pozityvioji kontrolė* (karai, badas, kiti panašūs veiksniai) ir *prevencinė kontrolė* (vedybų atidėjimas, sąmoninga viengungystė ir bevaikystė, kita matrimonialinė ir prokreacinė elgsena). Ši makrolygmens teorija nurodo, kad esama dviejų viena kitai įtaką darančių socialinių parametų sistemų. *Pozityviosios kontrolės* veiksniai veikia žmonių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos – *prevencinės kontrolės* – pasirinkimus, o ši daro įtaką *pozityviosios kontrolės* sistemos parametrams. Tarp sistemų vykstanti sąveika lemia socialinių parametų nukrypimus nuo įprastų tendencijų žvelgiant į neilgalaikę perspektyvą, o svyravimai

ilgainiui išsilygina. T. R. Malthusas (1798) pateikia pavyzdį, kai 1850 m. Vakarų Europoje fiksuotas vedybų skaičiaus mažėjimas dėl atidėtų arba nelegitimizėtų vedybų sukūrė vadinamąsias *ekologines nišas*, kurios vėlesnėje kartoje sudarė sąlygas vedyboms jaunėti, didėti santuokų skaičiui, kurti nepriklausomus namų ūkius. Šie procesai skatino gyventojų gausėjimą. Tačiau ilgainiui dėl gyventojų gausėjimo įvairiuose socialiniuose sluoksniuose paplito skurdas. Tuomet ėmė veikti *pozityviosios kontrolės* veiksniai – nepriteklius ir badas, paskatinę riboti santuokas. Iki modernios ir ankstyvosios modernybės visuomenėse *pozityviosios kontrolės* paprastai neprireikdavo arba ji pasireikšdavo tik kaip įspėjimas apie pasikeitusias socialines sąlygas. Iš kartos į kartą perduodamos šeimos kūrimo strategijos ir *prevencinė kontrolė* užtikrino gerovės pasiskirstymą tarp socialinių grupių žvelgiant į ilgalaikę perspektyvą. *Prevencinės kontrolės* ir *pozityviosios kontrolės* sąveika, prilyginta *natūraliai tvarkai*, Europoje garantavo įvairių gyventojų grupių socialinę integraciją ir socialinės struktūros tęstinumą (Malthus, 1798; Lesthaeghe, 1980).

Natūralią tvarką matrimonialinėje elgsenoje teigia ir darvinistinės krypties demografinės teorijos, aiškinančios labiausiai prisitaikiusių individų ir socialinės organizacijos formų poreikį išlikti. Šiose teorijose yra aiškios paralelės su A. Smitho *nematomos rankos* mechanizmu, kuris veikia virš individo sąmonės ir lemia tinkamiausią išteklių pasiskirstymą konkrečios socialinės organizacijos sąlygomis. Konkurencinėje rinkoje *nematoma ranka* veikia taip, kad užtikrintų kiekvieno individo tinkamiausią poziciją bendruomenės naudojamų išteklių atžvilgiu. E. A. Wrigley (1978) tokį mechanizmą įvardijo *nesąmoningu racionalumu*: individai arba grupės naudojasi visomis esamomis galimybėmis išlikti ir pratęsti save (Wrigley, 1978). Kad kiekvienam individui užtikrintų kuo didesnę ilgalaikę gerovę, bendruomenė sukuria strategijas (*racionalumas*), kasdieniame gyvenime pasireiškiančias taip, kad bendruomenės nariai jose tiesiogiai tarsi nedalyvauja (*nesąmoningumas*). *Nesąmoningo racionalumo tvarką* užtikrina *nelegitimizuoti kodai* (arba *moraliniai kodai*), internalizuoti paveldėjimo, religinėse ir kitose tradicijose. Panašiai veikia ir P. Bourdieu pasiūlytasis *habitus* (Bourdieu, 1998).

Tyrinėdamas šeimos modelių įvairovės plitimo ir mažėjančio gimstamumo priežastis demografas R. Lesthaeghe (1980) pastebėjo, kad matrimonialinę žmonių elgseną tikslinga analizuoti visos socialinės siste-

mos kontekste. Iš tiesų socialinės institucijos, normos, tabu buvo puikiai integruoti istorinės Vakarų Europos visuomenių kasdieniame gyvenime, taip pat – ir šeimos kūrimo procese. R. Lesthaeghe (1980) atkreipė dėmesį, kad *nesąmoningo racionalumo* teorijoje gyventojų skaičiaus augimas nesiejamas su trumpalaikiais žmonių poreikiais (*sąmoningu racionalumu*), kurie dėl įvairių socialinio gyvenimo aplinkybių gali pažeisti esamas ilgalaikes strategijas.

R. Lesthaeghe (1980) tvirtinimu, matrimonialinės elgsenos kontrolė yra susijusi su pradiniais branduolinės šeimos atsiradimo etapais, kai ši tapo savarankišku vienetu. Tėvų arba giminės kontrolė jaunajai kartai buvo taikoma taip: 1) buvo ištekinama mergina arba apvesdinamas jaunuolis ir kontrolė perduodama naujai šeimai; 2) buvo sudaromos sąlygos jaunosios kartos prokreacinei sąjungai su partneriu, su kuriuo nėra emocinio bendrumo (t. y. santuoka iš išskaičiavimo); 3) buvo neleidžiama vaikams tuoktis, kol šie netaps ekonomiškai savarankiški. Istorinėje Europoje dažniausiai buvo taikoma trečioji strategija. *Nesąmoningo racionalumo* tvarkai labiausiai pakludavo pagarbą iš kartos į kartą perduodamoms moralinėms vertybėms internalizavę individai. Jiems giminės interesai bei socialinis statusas buvo svarbesni už kitus poreikius. Tačiau matrimonialinė ir prokreacinė elgsena ypač susijusios su žmogaus amžiumi ir laiku. „Tvarkai“ nepaklusti vertė asmens amžiaus ir poreikių patenkinimo konfliktas: pasiektas amžius šeimai kurti, tačiau nepakanka išteklių arba dar nėra galimybių prieiti prie reikalingų išteklių. Nepakluse *natūraliai tvarkai* arba *nesąmoningam racionalumui* individai neišvengiamai patirdavo socialines sankcijas. Ikimoderniose ir ankstyvosios modernybės Europos visuomenėse paprastai buvo taikomos išstūmimo iš šeimos ar net bendruomenės arba pažeminimo sankcijos. *Natūralios tvarkos* barjerus sugebėjusioms apeiti asmenybėms buvo sukuriami nauji simboliniai kodai (Lesthaeghe, 1980), kuriuos P. Bourdieu (1998) įvardija kaip naujo *habitus* kūrimąsi.

Kadangi vėlyvosios modernybės visuomenėje turto perdavimas paveldėjimo būdu tampa mažiau aktualus, *natūrali tvarka* perauga į *individualią atsakomybę*, o individuali gerovė ir savirealizacija įgauna vis svarbesnę reikšmę (Lesthaeghe, 1980). Individualizmo ir savirealizacijos principus pabrėžę *Antrojo demografinio perėjimo* teorijos autoriai D. J. Van de Kaa ir R. Lesthaeghe (Van de Kaa 1997; 1987; Lesthaeghe

1998; Lesthaeghe, Moors, 2000) teigia, kad šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse, pasižyminčiose aukštu urbanizacijos lygiu ir technologiniais pasiekimais, savirealizacijos ir individualizmo principai ima vyruoti. Sociologo A. Giddenso (2000) teigimu, vėlyvosios modernybės visuomenėje individualaus tapatumo paieška tampa vienu iš svarbiausių asmenybės poreikių. Vėlyvosios modernybės visuomenėje gyvenimo stiliai atlieka struktūruojantį ir tapatumo suteikimo vaidmenį (Giddens, 2000), todėl individas, siekdamas susitapatinti su socialine grupe, renkasi atitinkamai socialinei grupei būdingus gyvenimo stilius ir su jais susijusius sprendimus bei veiksmus. Draugystė ir santuoka dėl aiškios vietos bei formos laike ir erdvėje tampa gyvenimo stiliaus raiškos segmentais. Kaip ir kitiems gyvenimo stiliaus aspektams, draugystei ir santuokai būdinga galimybių įvairovė ir laisvė rinktis iš elgsenos bei modelių įvairovės (Giddens, 2000). Kita vertus, galimybės sprendimams bei veiksmams įgyvendinti įgyjamos dalyvaujant darbo, vedybų ir kt. rinkose. Todėl individualiems matrimonialinės elgsenos pasirinkimams įtaką daro išsilavinimo, užimtumo, karjeros ir kt. susijusios trajektorijos (Giddens, 2000; Bourdieu, 1990; 1998). Dar daugiau, lygios vyrų ir moterų galimybės darbo rinkoje verčia peržvelgti vyrų ir moterų vaidmenis šeimoje ir visuomenėje, o kartu – ir šeimos instituto vietą asmens gyvenimo kelyje. Todėl visuomenės nariai, amžius praktikavę, kontroliavę ir puoselėję matrimonialinės elgsenos strategijas, yra priversti susitaikyti su pokyčiais šeimos kūrimo strategijomis bei naujomis šeiminio gyvenimo formoms, įsitvirtinančioms šiuolaikinėse visuomenėse. Vedybų atidėjimas vyresniam amžiui, gyvenimas kartu nesusituokus (kohabitavimas), sąmoningai pasirenkama viengungystė, neregistruotoje santuokoje gimę vaikai ir kiti santykinai nauji šeiminio gyvenimo organizavimo modeliai, pradžioje suvokti kaip *natūralios tvarkos* pažeidimai, šiandien tampa socialine norma (Lesthaeghe, 1998; Lesthaeghe, Moors, 2000; Van de Kaa, 1997; 1987, kt.).

Vėlyvoje modernybėje ir postmodernioje visuomenėje tarp daugelio šeiminio gyvenimo organizavimo alternatyvų konkretaus modelio pasirinkimas priklauso nuo ekonominių, socialinių ir kultūrinių išteklių, kuriuos valdo šeimos ir pavienės poros. Ekonominės šeimos teorijos požiūriu (Becker, 1981), šeimos kūrimo laiko įvairovė radosi iš išteklių pasiskirstymo netolygumo. Ši mezolygmens teorija grindžiama principu,

kad kiekvienas žmogus gyvena bent dviem kartoms: suaugusiųjų funkcija yra išlaikyti ne tik save, bet ir vaikus, suteikti vaikams tinkamas sąlygas augti. Suaugusiųjų naudos apimtis priklauso nuo to, kiek vaikystėje buvo investuota į juos pačius (Becker, 1981). P. Bourdieu (1976, 1998, 1990), G. S. Beckeris (1981) ir kiti autoriai pabrėžė socializacijos ir išsilavinimo svarbą įvairiuose kasdienio gyvenimo laukuose. Dalyvaudami darbo ir kapitalo rinkose, individai patys kuria gerovę ir galimybes save socialiai apsaugoti. Todėl šeimos ekonominė apsauga praranda savo pirminį ir nepakeičiamą vaidmenį, kuris vyravo ikimoderniose visuomenėse. Naujos ekonominės apsaugos galimybės pasirodė netgi veiksmingesnės, nes remiasi daugelio šeimų patyrimu. Atitinkamai šeiminiai ryšiai tampa mažiau reikšmingi, o vyresnieji šeimos nariai ima prarasti savo autoritetą (Becker, 1981).

Šeimos instituto vertės sumenkinimas suteikė didesnę laisvę asmenims iš vidurinių ir aukštutinių socialinių sluoksnių renkantį partnerį bei šeimos modelį. Jie ėmė praktikuoti gyvenimo stilius, kurie buvo toleruojami tik ikimodernių visuomenių žemiausiuose socialiniuose sluoksniuose. P. Bourdieu (1998) teigimu, žemiausiųjų sluoksnių atstovams visuomet buvo būdingas menkesnis socialinių normų paisymas, nes jie „neturi ko prarasti“ (Bourdieu, 1998). Dabar ir asmenims iš vidurinių ir aukštutinių socialinių sluoksnių santuokos motyvu tapo individualūs apsisprendimai, nepaisant tėvų nuomonės, pareigos šeimai, giminei ir kitų aplinkybių. Be to, kadangi šeima nebėra vienintelis apsaugos garantas, atsirado dingstis ieškoti alternatyvų tradicinei matrimonialinei elgsenai, kurioje šeima kuriama tik per registruotą santuoką, o santuokos ir gyvenimo kartu laikas sutampa. Paplito neregistruotos santuokos (kohabitacija), sąmoninga viengungystė ir kiti alternatyvūs partnerystės modeliai (Lesthaeghe, Moors, 2000; Lesthaeghe, 1989; Lesthaeghe, Surkyn, 1988; Manting, 1994; Becker, 1981, kt.). Taigi vėlyvojo modernumo ir postmodernumo sąlygomis individai formuoja naujas šeimos kūrimo strategijas, labiau negu bet kada anksčiau atitinkančias jų individualius poreikius.

3.2. Tyrimo duomenys ir metodai

Duomenys ir kintamųjų konstravimas. Tyrimo hipotezei ir jos teiginiams testuoti pasitelktos Projekto kiekybinio tyrimo klausimyno klausimų grupės, susijusios su motyvas, turėjusiais įtakos pasirinkimams tarp santuokos ir kohabitacijos, ir su šeimos kūrimo etapais bei trajektorijomis.

Socialinio tinklo poveikiui matrimonialinei elgsenai nustatyti panaudoti klausimai apie motyvus, lėmusius pasirinkimą tarp registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos): A20A *Kiek šie veiksniai buvo svarbūs santuokai su dabartiniu(-e) / paskutiniu(-e) sutuoktiniu(-e) registruoti?* ir A20B *Kiek šie veiksniai Jums svarbūs, kad sulaiko(-ė) įregistruoti santuoką su dabartiniu(-e) / paskutiniu(-e) partneriu(-e)?* Formuluojuant šiuos klausimus klausimyne buvo daroma prielaida, kad asmuo gali turėti vienintelę partnerystę (registruotos santuokos arba neregistruotos santuokos forma) arba gali turėti kelių partnerysčių patirties; tyrimo metu gali gyventi santuokoje arba kohabitacijoje, o gali būti išsiskyręs(-usi) arba našlys(-ė), be to, kiekvieną iš šių partnerysčių gali lemti skirtingos priežastys. Todėl klausimas A20A skirtas ir buvo užduodamas tik informantams, kurie apklausos metu gyveno registruotoje santuokoje arba tyrimo metu buvo vieniši, tačiau prieš tai su paskutiniu (jeigu buvo keletas partnerysčių) sutuoktiniu gyveno registruotoje santuokoje. Klausimas A20B skirtas ir pateiktas tik informantams, kurie apklausos metu gyveno neregistruotoje santuokoje arba tyrimo metu buvo vieniši, tačiau prieš tai su paskutiniu (jeigu buvo keletas partnerysčių) partneriu gyveno neregistruotoje santuokoje. Abu klausimai yra matricos tipo, kur eilutėse pateikti teiginiai, o stulpeliuose – *Likert skalės* pobūdžio atsakymų variantai: 1 = visiškai nesvarbu; 2 = nesvarbu; 3 = nei svarbu, nei nesvarbu; 4 = svarbu; 5 = labai svarbu. Abu klausimai papildomai turėjo atsakymų variantus: 7 = netaikoma; 9 = neatsakė. Klausimas A20A apima dešimt teiginių apie motyvus, lėmusius atitinkamą elgseną (registruotos santuokos sudarymą): vidinis motyvas (*noras sukurti šeimą*), į tėvus ir gimines orientuoti motyvai (*tėvų šeimos pavyzdys; tėvų nuomonė; giminių nuomonė*), į draugus orientuoti motyvai (*šeimas sukūrusių draugų pavyzdys; draugai norėjo šventės*), intymaus gyvenimo motyvai (*jūsų / partnerės nėštumas; noras greičiau pradėti intymų gyvenimą su draugu(-e)*), prakti-

niai (arba utilitariniai) motyvai (*noras greičiau išeiti iš tėvų namų; būsto sąlygų pagerinimo galimybė*). Klausimas A20B apima vienuolika teiginių: vidiniai motyvai (*neigiama ankstesnės santuokos patirtis; partneris nesūlo(-ė) / nesutinka(-o); aš nenoriu / nenorėjau; nėra / nebuvo poreikio*), į tėvus ir gimines orientuoti motyvai (*tėvų nuomonė; giminių nuomonė; tėvų šeimos pavyzdys*), į draugus orientuoti motyvai (*šeimas sukūrusių draugų pavyzdys*), intymaus gyvenimo motyvai (*jūsų / partnerės nėštumas*), praktiniai (arba utilitariniai) motyvai (*taip ekonomiškai naudingiau; vienišos(-o) motinos / tėvo statusas suteikia daugiau socialinių garantijų*). Skaičiavimuose kiekvienam teiginiui sukurtas atskirtas kintamasis su reikšmėmis nuo 1 iki 5. Iš viso dvidešimt vienas kintamasis. Atliekant skaičiavimus, kur buvo tikslinga, šių kintamųjų reikšmės sutrauktos iki 3 (skalė: 1 = nesvarbu arba visiškai nesvarbu; 2 = nei svarbu, nei nesvarbu; 3 = svarbu arba labai svarbu).

Matrimonialinės elgsenos etapams ir trajektorijoms nustatyti klausimyne suformuluoti klausimai, padedantys užfiksuoti partnerystės / šeimos kūrimo etapus: A12.1 *Kada pradėjote draugauti?* A12.2 *Kada pradėjote intymius santykius?* A12.3 *Kada apsigyvenote viename būste?* A12.4 *Kada susituokėte?* Atsakant į klausimus A12.1, A12.2, A12.3, A12.4 buvo prašoma nurodyti įvykio datą mėnesių tikslumu. Jeigu asmens biografijoje buvo keletas partnerysčių, tai kiekvienai iš jų buvo prašoma užpildyti klausimus A12.1 – A12.4 atitinkančią informaciją. Tai nebuvo lengvi klausimai tiek informantams, tiek apklausėjams. Informantams reikėjo pastangų prisiminti datas. Tačiau, sprendžiant iš apklausėjų atsiliepimų, informantai buvo kantrūs ir stengėsi pateikti kuo tikslesnę informaciją, kartais net pasitelkdami asmeninius dokumentus, nuotraukas ir pan. Be to, tai jautrūs klausimai. Tad apklausėjams teko papildoma užduotis, kaip delikačiai išklausti informaciją, pavyzdžiui, apie intymius santykius. Nepaisant šių kliuvinių, pavyko surinkti gausius ir informatyvius empirinius duomenis. Su šiais klausimais susijusiuose skaičiavimuose apsiribota metų tikslumu, nes duomenys apie metus buvo užpildyti išsamiau negu apie mėnesius. Suvedant atsakymus į duomenų bazę kiekvienai partnerystei buvo sukurta po atsakymų į klausimus A12.1–A12.4 rinkinį. Sukurti šeši tokie rinkiniai (tiek daugiausia partnerysčių informantai nurodė). Iš viso sukurta 24 kintamieji. Skyriaus hipotezei ir (1) ir (2) teiginiams testuoti su šiais kintamaisiais atliktos manipuliacijos.

Pirmiausia iš klausimus A12.1–A12.4 atitinkančių kintamųjų ir informanto gimimo datos suformuoti penki kintamieji, kurie padeda nustatyti *informanto amžių paskutinės partnerystės atitinkamais etapais* (draugystės pradžioje, intymių santykių pradžioje, apsigyvenimo kartu pradžioje, santuokos registravimo, jeigu tokie etapai buvo). Šie kintamieji susieti su paskutine partneryste, nes ir klausimuose A20A ir A20B aptariama tik paskutinė partnerystė. Taigi tyrimo hipotezė ir su ja susiję teiginiai testuojami analizuojant informaciją tik apie paskutinę partnerystę, nors buvo informantų, kurie pateikė informaciją iki šešių partnerysčių. Šie kintamieji panaudoti testuojant (2) teiginį.

Kontroliniai kintamieji. Vienas kintamasis skirtas nustatyti informantų pagal gimimo metus kohortai: 1950–1955 m., 1960–1965 m., 1970–1975 m., 1980–1985. Kartu tyrime daroma prielaida, kad įtaką sprendimams dėl matrimonialinės elgsenos daro ne tiek amžius arba kohorta pagal gimimo metus (nors jų įtaką neatmetama), kiek visuomenėje vyraujančios vertybės. Lietuvoje šios vertybės kito kartu su Nepriklausomybės atkūrimu ir su paskutinį dešimtmetį didėjančia gyventojų migracija, taigi įvardyti ir lyginami trys laikotarpiai: iki 1990 m., 1990–2000 m. ir po 2000 m. Šiuo tikslu sukurtas kintamasis, skirtas santykių pradžios laikotarpiui nustatyti, ir analogiškas kintamasis, skirtas santuokos registravimo laikotarpiui nustatyti.

Vienas kintamasis sukurtas identifikuoti partnerystės eiliškumui išaiškinti – pirma ar paskesnė (antra, trečia ir t. t.). Prieš tai nustatyta, kad 86 asmenys iki apklausos neturėjo draugo(-ės) / partnerio(-ės) (iš jų: 1950–1955 m. ir 1960–1965 m. gimusiose kohortose – po 14 asmenų, 1970–1975 m. gimusioje kohortoje – 20 asmenų, 1980–1985 m. gimusioje kohortoje – 38 asmenys). Toliau testuojant skyriaus hipotezę ir jos teiginius šie informantai nebuvo apskaitomi. Iš 1 914 likusių informantų 1 251 pateikė informaciją tik apie pirmą ir vienintelę partnerystę; 663 informantai pateikė informaciją apie keletą partnerysčių (nuo vienos iki šešių). Analizėje lyginamos grupės: pirma ir paskesnė partnerystė.

Tyrimo metodai. Testuojant (1) teiginį taikomi aprašomosios statistikos metodai (bendrieji pasiskirstymai, vidurkiai ir jų palyginimai pasitelkus *t*-testą ir ANOVA testą) ir daugiamatės statistinės analizės metodai (faktorinė analizė, koreliacinė analizė, regresinė analizė). Faktoringe analize skiriamos informantų grupės pagal motyvų registruoti santuoką

pirmenybes, o siekiant išsamiau pažinti šioms grupėms priskirtus informantus, atlikta tiesinė regresinė analizė. Sudaryti trys regresinės analizės modeliai – kiekvienai informantų grupei, įvardyti taikant faktorinę analizę. Kiekviename regresinės analizės modelyje priklausomas kintamasis – faktorinės analizės metu sukurtas ir išsaugotas kintamasis, o nepriklausomi kintamieji – sociodemografinės informantų charakteristikos: kohorta pagal gimimo metus (1 = 1950–1955 m.; 2 = 1960–1965 m.; 3 = 1970–1975 m.; 4 = 1980–1985), lytis (1 = vyras; 2 = moteris), išsilavinimas (1 = vidurinis arba žemesnis; 2 = aukštesnis negu vidurinis, bet ne aukštasis universitetinis; 3 = aukštasis universitetinis), santuokos registravimo laikotarpis (1 = iki 1990 m.; 2 = 1990–2000 m.; 3 = po 2000 m.), vaikai iki santuokos registravimo (įvardyti atvejai: neturėjo vaikų, vaikai iki 7 m.; 7–18 m. amžiaus vaikai; vyresni negu 18 m. amžiaus vaikai; kiekvienam atvejui sukurta po binarinį kintamąjį su reikšmėmis: 0 = neturėjo; 1 = turėjo), tėvų santuokystės statusas (1 = tėvai yra / buvo susituokę; 2 = tėvai gyvena(-o) neregistruotoje santuokoje; 3 = tėvai išsiskyrė / gyveno atskirai / niekada negyveno kartu), santuokos metu su informantu viename būste gyvenę asmenys (išskirti atvejai: tėvai, ne biologiniai tėvai, broliai ir seserys, būsimas(-a) sutuoktinis(-ė), vaikas(-i), ne biologinis(-ai) vaikas(-i), buvęs(-usi) sutuoktinis(-ė), giminės iš motinos / tėvo pusės, giminės iš sūnaus / dukters pusės, giminės iš brolio / sesers pusės, giminės iš būsimo(-s) sutuoktinio(-ės) pusės, ne giminės; kiekvienai minėtai grupei sukurta po binarinį kintamąjį su reikšmėmis: 0 = asmuo negyveno viename būste santuokos sudarymo metu; 1 = asmuo gyveno viename būste santuokos sudarymo metu), partnerystės eiliškumas (1 = pirma; 2 = paskesnė). Tai yra į kiekvieną regresinės analizės modelį įtraukta po 22 nepriklausomus kintamuosius, kurių įtaka nustatyta *Stepwise* metodu. Pristatant rezultatus pateikiamos standartizuotų *Beta* koeficientų reikšmės.

Testuojant (2) teiginį taikomi aprašomosios statistikos metodai (bendrieji pasiskirstymai, vidurkiai ir jų palyginimai *t*-testu ir ANOVA testu), daugiamatės statistinės analizės metodai (koreliacinė analizė ir regresinė analizė) bei įvykio istorinės analizės metodai⁹. Šiame tyrime ga-

⁹ Įvykio istorinės analizės metodai – tai tikimybinių-statistinių metodų grupė (Blossfeld, Röhwer, 2002; Blossfeld ir kt., 1989; Yamaguchi, 1991; Yamaguchi ir kt., 1999, kt.), veiksmingai atskleidžianti socialinių procesų priežastinius ryšius. Metodai paprastai taikomi gyvenimo kelio tyrimuose (Klijzing, 1992; Willekens, 1991; Oppenheimer, 1988 ir kt.).

limybę pritaikyti įvykio istorinės analizės metodus sudarė specialiai šiuo tikslu klausimyne suformuluoti klausimai A12.1, A12.2, A12.3, A12.4 (aprašymą žr. anksčiau šiame poskyryje). Matrimonialinei elgsenai įvertinti sudarytos išgyvenamumo (įvykio laukimo Kaplan-Meier) lentelės, apskaičiuoti rodikliai – įvykio laukimo trukmės vidurkiai ir medianos, įvykio laukimo trajektorijos pavaizduotos paveiksluose. Išgyvenamumo trajektorijoms palyginti buvo atlikti Wilcoxon (Breslow) ir Log-Rank (Savage) testai¹⁰. Wilcoxon (Breslow) testas rodo išgyvenamumo trajektorijų panašumus arba skirtumus laukimo periodo pradžioje, o Log-Rank (Savage) testas – panašumus arba skirtumus laukimo periodo pabaigoje.

3.3. Socialinio tinklo diktatas – vertybinis orientyras kuriant šeimą

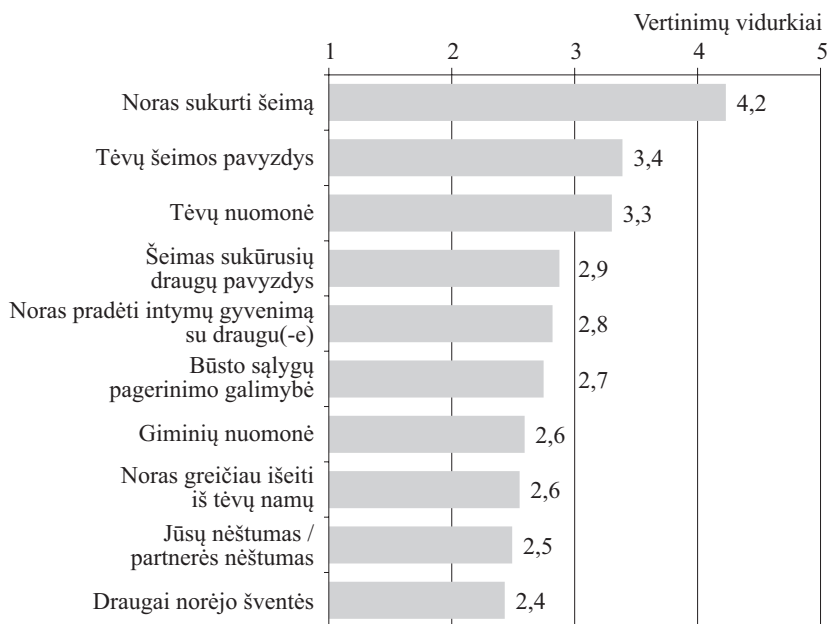
Poskyryje nagrinėjami apsisprendimą susituokti lėmę motyvai. Siekiama atsakyti į klausimus: Kiek socialinio tinklo (tėvų, giminių, draugų, kt.) įtaka svarbi, priimant sprendimą tuoktis? Kas lemia, kad vieni visuomenės nariai yra savarankiški savo sprendimuose dėl santuokos, o kiti atsižvelgia į aplinkinių nuomonę? Kitaip tariant, kaip individualaus lygmens sprendimai susiję su socialiniais veiksniais – nuostatomis dėl matrimonialinės elgsenos? Atsakymai į šiuos klausimus skirti atskleisti teiginio (1) teisingumą arba klaidingumą.

Tyrimo duomenimis, santuokos registravimo motyvai (vidinis, į tėvus ir gimines orientuoti, į draugus orientuoti, intymaus gyvenimo ir praktiniai – aprašymus žr. 3.2 poskyrio dalyje „Duomenys ir kintamųjų konstravimas“) turėjo skirtingą poveikį informantų nuostatomis dėl santuokos registravimo. Kaip svarbiausias motyvas, lėmęs tyrime dalyvavusių Lietuvos gyventojų apsisprendimą registruoti santuoką, išsiskiria noras sukurti šeimą (vidurkis 4,2; 2 pav.). Tarp analizuojamų motyvų noras sukurti šeimą labiausiai nurodo asmeninio pasirinkimo pirmenybę prieš socialinės aplinkos įtakas. Taigi iš pirmo žvilgsnio tyrimo rezultatai tarsi paneigia (1) teiginį ir patvirtina individualizmo teoriją (Beck,

¹⁰ Wilcoxon (Breslow) ir Log-Rank (Savage) testų rodiklių interpretacijoje galioja taisyklė: kuo rodiklio reikšmė didesnė, tuo išgyvenamumo funkcijos labiau skiriasi ir, atvirkščiai, kuo reikšmė artimesnė nuliui, tuo išgyvenamumo funkcijos labiau panašios; rodiklių reikšmės interpretuotinos tik tuomet, kai yra statistiškai reikšmingos, t. y. kai $p < 0,05$ (Blossfeld, Rohwer, 2002; Blossfeld ir kt., 1989; Yamaguchi, 1991; Yamaguchi ir kt., 1999 ir kt.).

Beck-Gernsheim, 2004; 2002; 1995; Giddens, 2000) atitinkančią tendenciją, kad Lietuvoje asmuo, priimdamas sprendimą dėl svarbaus gyvenimo žingsnio, yra laisvas nuo socialinio tinklo diktato.

Vis dėlto kiti tolesni pagal svarbą motyvai nurodo sprendimų orientaciją į socialinį tinklą, t. y. į tėvų šeimos pavyzdį (vidurkis 3,4) ir tėvų nuomonę (vidurkis 3,3). Tėvų nuomonė ir pavyzdys, subjektyviais vertinimais, yra svarbesni negu giminių arba draugų nuomonė ir pavyzdys, o juo labiau – negu intymaus gyvenimo ir utilitariniai motyvai (vidurkių palyginimo *t*-testas visiems atvejams $p < 0,001$). Tad galima teigti, kad vidinis jausmas ir artimiausia aplinka (santykis su partneriu ir tėvai) turi didžiausią įtaką apsisprendimui dėl santuokos, o sprendimas priimamas rimtai apsvarsčius. Ši pastebėjimą paremia tyrimo rezultatas, kad iš visų tiriamų motyvų draugų noras švęsti vertinamas kaip mažiausiai svarbus (vidurkis 2,4).

2 pav. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, svarbos vertinimo vidurkiai.
Skalė: 1 – visiškai nesvarbu; 2 – nesvarbu; 3 – nei svarbu, nei nesvarbu; 4 – svarbu; 5 – labai svarbu.

Kita vertus, išsiskiria gyventojų grupės, teikiančios pirmenybę viešiesiems arba kitiems motyvams. Klausimyne formuluojant teiginius apie santuokos registravimo motyvus buvo orientuojamasi į penkias motyvų grupes (žr. 3.2 poskyrio dalyje „Duomenys ir kintamųjų konstravimas“) ir buvo tikimasi, kad išsiskirs atitinkamos asmenų grupės. Tačiau faktorinės analizės rezultatai rodo (8 lentelė), kad pagal prioritetus išsiskiria trys informantų grupės. Pirmajai grupei būdinga paisyti tėvų bei giminių nuomonių, tėvų šeimos pavyzdžio ir šeimas sukūrusių draugų pavyzdžio bei draugų noro švęsti. Tai yra šios grupės asmenys, priimdami sprendimą dėl santuokos, labiau orientuojasi į socialinius saitus negu į asmeninius jausmus arba interesus.

8 lentelė. Motyvų, lėmusių sprendimą susituokti, grupės. *Faktorinės analizės rezultatai*

	Orientuoti į socialinius saitus	Orientuoti į intymaus gyvenimo ir praktinius motyvus	Orientuoti į vidinius motyvus ir artimiausią socialinę aplinką
Variacijos %	24,59	23,52	11,41
Tėvų nuomonė	0,830	-0,035	0,027
Giminių nuomonė	0,823	0,066	-0,126
Tėvų šeimos pavyzdys	0,658	0,226	0,362
Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	0,582	0,426	0,218
Draugai norėjo šventės	0,520	0,286	-0,316
Noras greičiau išeiti iš tėvų namų	0,034	0,817	-0,059
Būsto sąlygų pagerinimo galimybė	0,132	0,807	0,061
Noras pradėti intymų gyvenimą su draugu(-e)	0,089	0,774	0,178
Jūsų nėštumas / partnerės nėštumas	0,144	0,338	-0,159
Noras sukurti šeimą	0,042	0,031	0,884

Pastabos: Pagrindinių komponentių metodas, Varimax rotacija.

Antroji grupė, jeigu ir orientuojasi į išorines įtakas, tai šios yra kitokio pobūdžio: noras pradėti intymų gyvenimą su draugu(-e), asmeninis arba partnerės nėštumas, būsto sąlygų pagerinimo galimybė, noras greičiau išeiti iš tėvų namų. Kaip žinia, intymūs santykiai ir vaikų gimdymas tik santuokoje ilgą laiką buvo pagrindinės *preveninės kontrolės*, pretenduojančios į *natūralią tvarką*, priemonės (Malthus, 1798; Lestha-

eghe, 1980). Nesantuokinis nėštumas daugelyje visuomenių buvo nepageidaujamas, o jo atsiradimas buvo siejamas su normų pažeidimu, reikalingu sankcijų. Ikimoderniose ir moderniose visuomenėse, atsiradus nesantuokiniam nėštumui, buvo ieškoma išeičių ir priemonių, iš kurių viena – santuoka su vaiko tėvu, nepaisant partnerių tarpusavio jausmų. Tik keletą paskutinių dešimtmečių požiūriai keičiasi, Lietuvoje – taip pat (Stankūnienė, 2003; Mitrikas, 2000). Šios grupės pavyzdys rodo, kad dalis visuomenės yra linkusi laikytis per amžius susiklosčiusių socialinių normų. Kita vertus, šiai grupei būdingas ir utilitarinis motyvas – būsto sąlygų pagerinimo galimybė. Motyvas gali ypač paskatinti ieškoti išeičių, kai yra prastos būsto sąlygos. Būsto sąlygos gali tapti ir kito motyvo – noro kuo greičiau išėiti iš tėvų namų – priežastimi. Gyvenimas po vienu stogu gali tapti šeimos narių tarpusavio saitus sutvirtinančiu veiksmu, tikėtina, kad darnūs tėvų santykiai turėtų sulaikyti nuo noro greičiau palikti tėvų namus. Tačiau, šio tyrimo duomenimis, noras kuo greičiau palikti tėvų namus, kaip santuokos motyvas, gana stipriai siejasi ($r = 0,557$, $p < 0,01$) su būsto sąlygų pagerinimo galimybės motyvu, o statistškai reikšmingų sąsajų tarp noro kuo greičiau išėiti iš tėvų namų ir tėvų santuokinio statuso nenustatyta. Taigi esminiai antrosios grupės motyvai – visuomenės kontrolė ir praktiškumas – rodo, kad grupės orientacija į socialinius veiksmus labiau priverstinė negu pirmosios grupės.

Prie trečiosios grupės faktorinė analizė priskyrė asmenis, kuriems svarbiausi motyvai yra noras sukurti šeimą ir tėvų šeimos pavyzdys, bet ne draugų noras švęsti. Taigi šios grupės asmenys yra labiausiai orientuoti į tarpusavio jausmus ir artimąją aplinką.

Siekiant geriau pažinti kiekvieną įvardytą grupę, atlikta regresinė analizė (9 lentelė). Analizės rezultatai rodo, kad, darydami sprendimą dėl santuokos registravimo, į tėvų, giminių ir draugų nuomones bei pavyzdžius labiausiai linkę atsižvelgti jauniausios kohortos asmenys ($p < 0,01$) (9 lentelė, 1 modelis). Tikėtina, kad santuokos sudarymo metu jie neturėjo vaikų, o ypač 7–18 m. amžiaus ($p < 0,01$), gyveno su tėvais ($p < 0,001$), bet ne seserimis ar broliais ($p < 0,05$), kai kurie iš jų gyveno viename būste su ne giminėmis ($p < 0,05$) (pavyzdžiui, bendrabučio kambario draugais). Pagal santuokos sudarymo laikotarpį tokios nuostatos labiau būdingos atvejams, kai santuoka buvo sudaryta iki 1990 m. negu po 2000 m.

($p < 0,001$). Šie rezultatai leidžia daryti prielaidą apie socialinės kontrolės liberalėjimą, žvelgiant iš istorinės perspektyvos.

Grupės, kuriai priskirti asmenys sprendime dėl santuokos vadovaujasi praktiniais sumetimais (pavyzdžiui, būsto sąlygų pagerinimo galimybė) arba yra verčiami aplinkybių (pavyzdžiui, asmeninis arba partnerės nėštumas), charakteristikos yra: nuostatos būdingesnės vyrams negu moterims ($p < 0,001$), asmenims, turintiems žemesnio negu aukštesnio lygio išsilavinimą ($p < 0,05$), santuokos sudarymo metu, tikėtina, jie turėjo 7–18 m. amžiaus vaikų ($p < 0,05$) ir gyveno su broliais ir (arba) seserimis ($p < 0,001$) (9 lentelė, 2 modelis). Šie rezultatai grupę atskleidžia kaip patiriančią socialinių rizikų (vaikai, kartu gyvenantys orientacinės branduolinės šeimos nariai, žemas išsilavinimas, kuris paprastai susijęs su mažesniu darbo užmokesčiu, taip pat – didesne rizika dėl nedarbo). Taigi sprendimas dėl santuokos jiems gali būti dar vienas žingsnis socialinės rizikos link arba, atvirkščiai, išėjimas iš socialinės rizikos. Beje, nuostatos, kaip ir pirmosios grupės atveju, būdingesnės santuokų, kurios buvo sudaromos iki 1990 m. arba po 2000 m. atvejais ($p < 0,001$).

Grupėje, kuri orientuojasi į vidinius motyvus ir artimiausią socialinę aplinką, galioja nestiprus, tačiau statistiškai reikšmingas ($p < 0,01$) ryšys: kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo labiau tikėtina, kad apsisprendamas dėl santuokos asmuo vadovaujasi asmeniniais jausmais ir artimiausios aplinkos (tėvų) šeimos pavyzdžiu (9 lentelė, 3 modelis). Regresinės analizės rezultatai taip pat rodo, kad šios grupės asmenys santuokos registravimo metu negyveno su biologiniais arba ne biologiniais vaikais (abiem atvejais $p < 0,01$), būsimo(-os) sutuoktinio(-ės) giminėmis ($p < 0,05$).

9 lentelė. Sprendimo dėl santuokos registravimo pobūdžio priklausomybė nuo sociodemografinių charakteristikų. *Tiesinės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomi kintamieji		
	Orientuoti į socialinius saitus	Orientuoti į intymaus gyvenimo ir praktinius motyvus	Orientuoti į vidinius motyvus ir artimiausią socialinę aplinką
	1 modelis	2 modelis	3 modelis
Kohorta pagal gimimo metus	0,108**
Lytis	...	-0,101***	...
Išsilavinimas	...	-0,062*	0,084**
Santuokos sudarymo laikotarpis	-0,220***	-0,201***	...
Vaikai iki santuokos registravimo			
Neturėjo
Vaikai iki 7 m.
7–18 m. amžiaus vaikai	-0,096**	0,064*	...
Vyresni negu 18 m. amžiaus vaikai
Tėvų santuokystės statusas
Santuokos metu su informantu viename būste gyvenę asmenys			
Tėvai	0,110***
Ne biologiniai tėvai
Broliai ir seserys	-0,073*	0,113***	...
Būsimas(-a) sutuoktinis(-ė)
Vaikas(-i)	-0,093**
Ne biologinis(-iai) vaikas(-i)	-0,095**
Buvęs(-usi) sutuoktinis(-ė)	-	-	...
Giminės iš motinos / tėvo pusės
Giminės iš sūnaus / dukters pusės	-	-	...
Giminės iš brolio / sesers pusės
Giminės iš būsimos(-s) sutuoktinio(-ės) pusės	-0,071*
Ne giminės	0,068*
Partnerystės eiliškumas
	<i>R</i> ²	0,205	0,271
			0,170

Pastabos: pateikiami Stepwise metodu gauti galutiniai modeliai, čia ... iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji; - dėl mažos variacijos iš modelio pašalinti kintamieji.

Žymėjimai: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

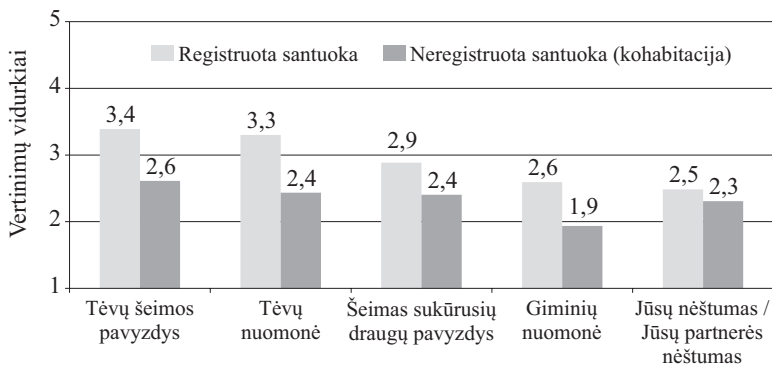
Apibendrinant galima pastebėti socialinio tinklo įtakos sprendimams dėl matrimonialinės elgsenos mažėjimą, žvelgiant į istorinę perspektyvą (9 lentelė, 1–2 modeliai), net jeigu yra kitų papildomų veiksnių. Kita vertus, socialinio tinklo vyravimas, palyginti su kitais santuokos sudarymo motyvais galioja tik sąlyginai – Lietuvos gyventojai pirmiausia yra linkę vadovautis noru kurti šeimą. Tačiau išsiskiria gyventojų grupės, kurios yra labiau suvaržytos socialinių jėgų atžvilgiu negu kitos. Išsilavinimo lygis yra vienas iš veiksnių, lemiančių, kiek asmuo laisvas nuo socialinio tinklo diktato: kuo aukštesnis išsilavinimo lygis, tuo asmuo yra laisvesnis pats sprenddamas dėl šeimos kūrimo (9 lentelė, 2–3 modeliai).

3.4. Matrimonialinės elgsenos preferencijos, susijusios su socialinio tinklo įtaka

Socialinės kontrolės priemonės buvo sukurtos tradiciniam (branduolinės arba išplėstinės) šeimos modeliui palaikyti visuomenėje. Pagarba tradicijoms ir paklusimas socialinėms normoms reiškė šio modelio perdavimą iš kartos į kartą. Kaip minėta teorinėje apžvalgoje, atsiradus naujiems elgsenos modeliams, ilgainiui susikurdavo naujas *habitus*, o visuomenės požiūris pasikeisdavo (Bourdieu, 1998; Lesthaeghe, 1980). O kaip yra Lietuvoje? Ar tikrai alternatyvi matrimonialinė elgsena (kohabitacija, santuokos atidėjimas, skyrybos) susijusi su tėvų, giminių, draugų nuomonės nepaisymu? Ar alternatyvūs matrimonialinės elgsenos modeliai „išrandami“, jų nekopijuojant, t. y. neatsižvelgiant į tėvų ir draugų šeimos pavyzdžius? Pagaliau kaip individai konstruoja savo šeimos kūrimą, kai atsižvelgia į socialinių tinklų įtakas? Atsakymų į šiuos klausimus ieškoma poskyryje. Analizės rezultatuose ieškoma įrodymų, reikalingų (2) teiginiui patvirtinti arba paneigti.

Motyvų, lėmusių pasirinkimą tarp registruotos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos), vertinimų vidurkių palyginimai rodo (3 pav.), kad registruotos santuokos atveju socialinio tinklo įtaka (tėvų nuomonė ir pavyzdys, šeimas sukūrusių draugų pavyzdys, giminių nuomonė) vertinama labiau negu neregistruotos santuokos atveju. Atotrūkia tarp vertinimų ypač ryškūs tėvų nuomonės ir pavyzdžio atvejais (bendru atveju ir po 2000 m. ANOVA testų $p < 0,001$). Taigi, rezultatai patvirtina (2) teiginio

dalį, kad paisantys tėvų, giminių, draugų nuomonės ir pavyzdžio asmenys yra linkę kurti šeimą, grindžiamą registruota santuoka.

3 pav. Motyvų, lėmusių pasirinkimą tarp registruotos santuokos ir neregistruotos santuokos (kohabitacijos), svarbos vertinimo vidurkiai. Skalė: 1 – visiškai nesvarbu; 2 – nesvarbu; 3 – nei svarbu, nei nesvarbu; 4 – svarbu; 5 – labai svarbu.

Asmeninis arba partnerės nėštumas registruotos santuokos atveju vertinamas kaip svarbesnis motyvas negu kohabitacijos atveju. Vadinas, nesantuokinio nėštumo atveju taip pat siekiama paisyti nusistovėjusių socialinių normų. Vis dėlto ši tendencija statistiškai reikšminga tik vienam periodui – 1990–2000 m.

Praeitame poskyryje parodėme, kad nuostatoms dėl matrimonialinės elgsenos įtaką gali daryti sociodemografinės charakteristikos (9 lentelė). Siekiant palyginti veiksnius, lemiančius pasirinkimus tarp registruotos ir neregistruotos santuokos, atlikta regresinė analizė, kurios rezultatai parodė, kad tėvų nuomonė ir tėvų šeimos pavyzdys, subjektyviais vertinimais, labiau susijęs su registruota santuoka negu neregistruota ($p < 0,001$) (10 lentelė, 1 modelis). Sociodemografinių charakteristikų įtakai išsiaiškinti į regresijos modelius įvesti kontroliniai kintamieji – kohorta pagal gimimo metus, išsilavinimas, lytis, gyvenamoji vieta, užimtumo statusas. Visais atvejais (išskyrus 1950–1955 m. gimusių kohortą; 10 lentelė, 2 modelis) registruotos santuokos pasirinkimui įtakos turėjo tėvų nuomonė ir (arba) pavyzdys (10 lentelė, 3–6 modeliai). Taigi rezultatai dar kartą patvirtina (2) teiginį.

10 lentelė. Pasirinkimo tarp registruotos ir neregistruotos santuokos priklausomybė nuo paklusimo socialinio tinklo diktatui ir nuo sociodemografinių charakteristikų. *Tiesinės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis – partnerystės forma (0 – kohabitacija, 1 – registruota santuoka)					
	Visi	Kontroliniai kintamieji				
		1950–1955 m.	1960–1965 m.	1970–1975 m.	1980–1985 m.	Išsilavinimo lygis
	1 modelis	2 modelis	3 modelis	4 modelis	5 modelis	6 modelis
Tėvų nuomonė	0,195***	...	0,270***	0,257***	0,336***	...
Giminių nuomonė	0,175**
Tėvų šeimos pavyzdys	0,146***	0,159**	0,198**
Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys	...	0,127*
Jūsų nėštumas / partnerės nėštumas	0,139**
R^2	0,296	0,253	0,318	0,257	0,336	0,318

Pastabos: pateikiami Stepwise metodu gauti galutiniai modeliai, čia ... iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Kaip individai konstruoja savo šeimos kūrimą, kai atsižvelgia į socialinių tinklų įtakas? Iki šiol skyriuje aptarti tyrimo rezultatai atspindėjo subjektyvias informantų nuomones apie tai, kiek jie, kurdami šeimą, paiso artimos aplinkos ir visuomenės socialinės kontrolės. Vis dėlto žmonių elgsena neretai skiriasi nuo demonstruojamos arba deklaruojamos. Siekiant atskleisti realią matrimonialinę elgseną, susijusią su refleksija į socialinius saitus ir socialines normas, pirmiausia patikrintas tėvų santuokinio statuso ryšys su informantų pasirinkimu tarp registruotos ir neregistruotos santuokos. Koreliacinė analizė labai silpna, tačiau statistškai reikšminga ($r = -0,083$, $p < 0,01$) ir rodo, kad kohabitaciją kiek labiau negu kiti yra linkę rinktis asmenys, kurių tėvai gyveno neregistruotoje santuokoje, buvo išsiskyrę arba praktikavo kitokį alternatyvų šeiminio gyvenimo modelį. Taigi tėvų šeimos pavyzdys yra tam tikras orientyras kuriant savo šeimą.

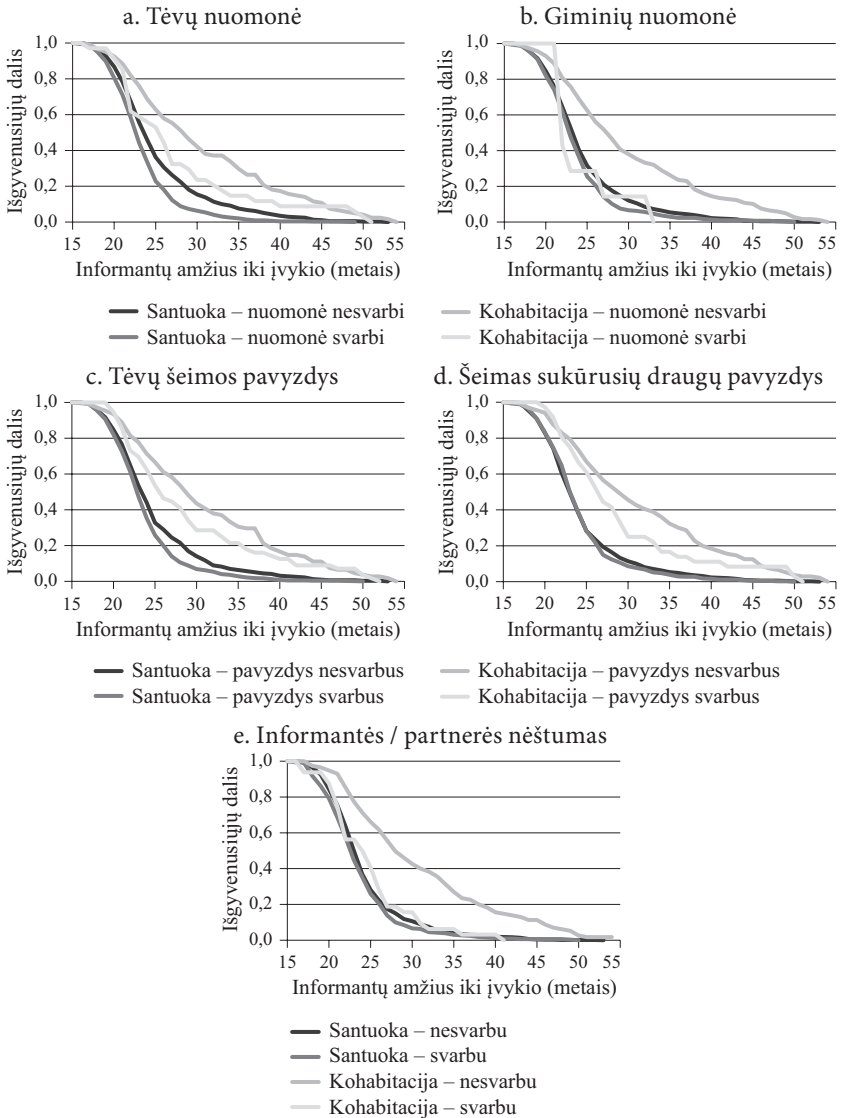
Tolesnei ryšio tarp matrimonialinės elgsenos ir socialinių saitų analizei sudarytos išgyvenamumo lentelės, o jų rezultatai pavaizduoti grafiš-

kai. Išgyvenamumo trajektorijos (4 pav.) rodo bendrą tendenciją: šeimą registruotos santuokos forma asmenys savo gyvenimo kelyje sukuria greičiau negu neregistruotos santuokos forma, nepaisant to, ar jiems svarbu, ar nesvarbu tėvų ir giminių nuomonė bei tėvų ir draugų pavyzdys.

Kadangi, subjektyviais vertinimais, tėvų nuomonė yra bene svarbiausia darant sprendimą dėl šeimos kūrimo būdo, tai pirmiausia patikrinta, kaip realioje matrimonialinėje elgsenoje atsispindi tėvų nuomonės paisymas. Skaičiavimai rodo, kad asmenys, kuriems tėvų nuomonė yra svarbi, greičiau negu tie, kuriems tėvų nuomonės nesvarbi, sukuria šeimą (4a pav.). Vidutinis amžius, kada sulaukiama įvykio, t. y. registruotos santuokos, atitinkamai 24 m. ir 26 m. Šie skirtumai yra statistiškai reikšmingi ($p < 0,001$), be to, kuo vyresnis asmens amžius, tuo šie skirtumai ryškesni (Breslow (Generalized Wilcoxon) = 23,685; Log Rank = 36,042; abiem atvejais $p < 0,001$). Neregistruotos santuokos atveju vidurkių skirtumas taip pat matomas (atitinkamai 28 m. ir 31 m.), tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta. Vėliausiai šeimą sukuria tėvų nuomonės nepaisantys ir neregistruotą santuoką pasirenkantys asmenys.

Analogiška į ką tik aprašytą elgseną būdinga asmenims, kurie šeimą kūrė po 2000 m., ir panaši, tik ne tokiu ryškiu atotrūkiu – iki 1990 m. Statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta tarp matrimonialinės elgsenos asmenų, šeimą kūrusių 1990–2000 m. Galima daryti prielaidą, kad šis periodas susijęs su vertybiniais pokyčiais visuomenėje, todėl gyventojai patyrė tam tikrą anomijos laikotarpį.

Platesnio artimųjų rato (giminių) nuomonių paisymas arba nepaisymas taip pat lemia, kad asmenys, kuriems ši nuomonė svarbi, linkę greičiau už kitus susituokti (vidutinis amžius atitinkamai 24 m. ir 25 m.) ir rinktis registruotą santuoką negu neregistruotą (4b pav.). Kuo vyresnis asmens amžius, tuo elgsenos skirtumai ryškesni (registruotos santuokos atveju Breslow (Generalized Wilcoxon) = 9,756; Log Rank = 12,822; abiem atvejais $p < 0,01$; neregistruotos santuokos Log Rank = 6,438, $p < 0,05$). Vėlgį vėliausiai (vidutinis amžius – 30 m.) šeimą sukuria asmenys, kuriems nesvarbi giminių nuomonė, ir jie renkasi kohabitaciją. Deja, dėl mažo atsakymų skaičiaus statistiškai reikšmingų skaičiavimų įvairiais periodais nebuvo įmanoma atlikti.

4 pav. Socialinių saitų įtaka matrimonialinei elgsenai. Išgyvenamumo (Kaplan-Meier) iki (registruotos arba neregistruotos) santuokos trajektorijos

Siekiant išsiaiškinti, kiek tėvų bei draugų šeimų pavyzdžiai veikia asmens matrimonialinę elgseną, sudarytos atitinkamos išgyvenamu-

mo (Kaplan-Meier) lentelės ir trajektorijos (4c, 4d pav.). Nustatyta, kad tėvų šeimos pavyzdys turi įtakos, kuriant šeimą ir registruojant santuoką: tie, kuriems tėvų pavyzdys yra svarbus, šiek anksčiau pradeda kurti šeimą; tendencija ypač išryškėja su asmens amžiumi (registruotos santuokos atveju Breslow (Generalized Wilcoxon) = 7,082, $p < 0,05$; Log Rank = 13,484, $p < 0,001$). Tačiau nieko statistiškai reikšmingo negalima pasakyti apie įvairiais periodais kūrusius šeimas, išskyrus po 2000 m. (Log Rank = 6,139, $p < 0,05$).

Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys (4d pav.) daro nedidelę, bet statistiškai reikšmingą įtaką kohabitacinei elgsenai. Kohabitaciją greičiau pasirenka asmenys, kuriems yra patrauklus kohabituojančių draugų pavyzdys negu asmenys, kuriems toks pavyzdys nėra patrauklus (amžiaus vidurkiai atitinkamai 29 m. ir 32 m.; Breslow (Generalized Wilcoxon) = 7,082; Log Rank = 6,296, abiem atvejais $p < 0,05$). Registruotos santuokos atveju tokių ryškių sąsajų tarp asmeninės matrimonialinės elgsenos ir draugų šeimos pavyzdžio nenustatyta.

Pagaliau, kaip minėta, nesantuokinis nėštumas yra vienas iš labiausiai ir ilgiausiai socialiai kontroliuojamų aspektų matrimonialinėje elgsenoje. Tyrimo duomenys rodo, kad Lietuvos gyventojams nesantuokinis nėštumas (4e pav.) yra stimulus kurti šeimą. Ypač akivaizdūs matrimonialinės elgsenos atotrūčiai išryškėjo tarp šeimą kūrusiųjų neregistruotos santuokos forma: atvejais, kai informantės arba informanto partnerės nėštumas buvo svarbus, amžiaus vidurkis buvo 25 m., o kai nesvarbus – net 31 m.; Breslow (Generalized Wilcoxon) = 18,058; Log Rank = 19,606, abiem atvejais $p < 0,001$). Analogiška elgsena būdinga asmenims, šeimą kohabitacijos forma kūrusiems po 2000 m.

3.5. Skyriaus apibendrinimas ir išvados

Skyrius skirtas ištirti šeimos kūrimo (matrimonialinę) elgseną, atsižvelgiant į socialinių tinklų poveikį jai. Tyrimo rezultatai iš dalies patvirtino pagrindinę hipotezę, kad Lietuvos visuomenėje matrimonialinę elgseną lemia ne tiek vidiniai motyvai, kiek socialinio tinklo diktatas, kuris suprantamas kaip pavyzdys ir paskata kurti šeimą pagal vienokį ar kitokį modelį.

Tyrimo rezultatais, dauguma šalies gyventojų linkę šeimą kurti vadovaudamiesi vidiniais motyvais ir jausmais. Tačiau nuodugnesnė analizė rodo, kad išsiskiria trys skirtingos gyventojų grupės su savitais matrimonialinės elgsenos modeliais. Pirmajai būdinga paisyti socialinio tinklo diktato ir socialinių normų, tačiau panašu, kad šios grupės asmenims būdingas savanoriškas pasirinkimas perimti iš kartos į kartą perduodamus matrimonialinės elgsenos modelius. Kitaip tariant, šios grupės asmenys paklūsta sąmoningo arba nesąmoningo racionalumo diktatui. Antroji grupė taip pat paklūsta socialinių normų ir socialinio tinklo diktatui, tačiau tyrimo duomenys atskleidžia kitokį tokio paklusnumo pobūdį. Jis kyla greičiau iš galių valdyti savo gyvenimą neturėjimo negu iš savanoriško pasirinkimo. Kitaip tariant, ši grupė greičiausiai paklūsta makro- lygmens pozityviai kontrolei ir prevencinei kontrolei. Trečioji grupė yra laisviausia rinktis, kada ir kaip kurti šeimą. Panagrinėjus visų trijų grupių socialines demografines charakteristikas, paaiškėjo, kad vienas iš stipriausiai veikiančių veiksnių, lemiančių tokią diferenciaciją, yra išsilavinimas.

Lietuvos gyventojams būdingi šeimos kūrimo modeliai skyriuje taip pat buvo nagrinėjami pagal tai, ar aptariami asmenys paiso, ar nepaiso socialinio tinklo diktato. Pastebėta bendra tendencija: šeimą registruotos santuokos forma kuriantys asmenys savo gyvenimo kelyje ją sukuria greičiau negu neregistruotos santuokos pagrindu, nepaisant to, ar jiems svarbi, ar nesvarbi tėvų ir giminių nuomonė bei tėvų ir draugų pavyzdys. Tačiau tėvų nuomonė ir šeimos pavyzdys yra tam tikras orientyras kuriant savo šeimą:

- Anksčiausiai šeimą sukuria atsižvelgiantys į tėvų nuomonę ir šeimos pavyzdį asmenys. Vėliausiai šeimą sukuria tėvų nuomonės nepaisantys ir pasirenkantys neregistruotą santuoką asmenys.
- Tėvų šeimos modelis turi įtakos tik jaunesniame amžiuje, vėliau jis praranda savo įtaką. Vis dėlto nustatyta priklausomybė: jeigu tėvai gyveno neregistruotoje santuokoje, buvo išsiskyrę arba praktikavo kitokį alternatyvų šeiminio gyvenimo modelį, tikėtina, kad vaikas(-ai) taip pat rinksis kohabitaciją kaip šeimos kūrimo modelį.
- Kai šeimos kūrimo metu paisoma tėvų nuomonės, registruota santuoka trunka ilgiau negu tuomet, kai tėvų nuomonės nepaisoma. Kohabitacijos atveju yra atvirkščiai – bendras gyvenimas trunka ilgiau,

kai tėvų nuomonės nepaisoma. Kohabituoti pasirinkę 1990–2000 m. ir nepaisę tėvų šeimos pavyzdžio asmenys neregistruotoje santuokoje išgyveno ilgiau negu jo paisę.

Platesnės artimųjų grupės (giminių) nuomonių paisymas arba nepaisymas lemia, kad:

- asmenys, kuriems ši nuomonė svarbi, linkę greičiau už kitus susituokti ir rinktis registruotą santuoką, o ne kohabitaciją;
- elgsenos skirtumai su asmens amžiumi tampa vis ryškesni, o vėliausiai šeimą kuria asmenys, kuriems nesvarbi giminių nuomonė, ir jie renkasi kohabitaciją;
- paisantys giminių nuomonės asmenys registruotoje santuokoje išgyvena vidutiniškai ilgiau negu jos nepaisantys; neregistruotos santuokos atveju reikšmingų skirtumų nenustatyta.

Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys daro nedidelę, bet statistiškai reikšmingą įtaką kohabitacinei elgsenai: kohabitaciją greičiau pasirenka asmenys, kuriems yra patrauklus kohabituojančių draugų pavyzdys negu asmenys, kuriems toks pavyzdys nėra patrauklus. Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys įtakos turėjo renkantis registruotą santuoką. Pasekę draugų pavyzdžiu informantai santuokoje išgyveno ilgiau, negu neatsižvelgę į draugų šeimas asmenys. Kaip ir tėvų šeimos pavyzdžio atveju, draugų pavyzdys informantams įtaką daro jaunesniame amžiuje, vyresniame amžiuje šio pavyzdžio įtaka ne tokia reikšminga.

Nesantuokinis nėštumas Lietuvos gyventojams yra stimulus kurti šeimą. Nesantuokinio nėštumo atvejais, tyrimo duomenimis, šeima sukuriamą anksčiau, ypač neregistruotos santuokos forma. Tačiau statistiškai reikšmingai galima teigti, kad bendras gyvenimas šeimoje, sukurtoje nėštumo pagrindu, trunka trumpiau negu tuo atveju, kai nėštumas nebuvo santuokos (čia galime teigti tik apie neregistruotos santuokos) priežastis.

4. Šeimą kuriančios praktikos

Skyriaus tikslas – teoriškai ir empiriškai ištirti ir apibūdinti veiklas, kurios suburia šeimos narius. Tyrimo temą paskatino britų sociologo D. H. J. Morgano (1996; 2004; 2011a; 2011b) pasiūlyta *šeimos praktikų* sąvoka ir teorinė prieiga šeimai konceptualizuoti ir analizuoti. D. H. J. Morgano teigimu, tam tikros praktikos – ne tik šventės, bet ir kasdienis bendravimas, elgsena, nuostatos – sukuria bendrumą tarp asmenų. Tokiam bendrumui, kuris sujungia šeimos narius ir juos atskiria nuo ne šeimos narių, įvardyti anglų kalboje gana plačiai vartojama sąvoka *doing family* (Smart, 2007). Į lietuvių kalbą sąvoka sunkiai verčiama, todėl šiame tyrime įvardijama *šeimos kūrimu* arba *šeimos gyvenimo kūrimu*. Šeimos praktikoms būdingas įtraukiamumas, periodiškumas, rituališkumas, rutiniškumas ir kiti bruožai. Šeimos praktikos pasižymi ne tik pastovumu, bet ir kaita, nes gali priklausyti nuo istorinio laikotarpio arba šeimos gyvenimo etapo. Šis bruožas skatina nuolat testuoti šeimos praktikų įtaką šeimos kūrimui.

Sociologinių tyrimų apie šeimos praktikas Lietuvoje yra atlikta lyčių vaidmenų šeimoje pasiskirstymo kontekste (Kanopienė, 1997; Maslauskaitė, 2004b; Kraniauskas, 2009; Purvaneckas, Purvaneckienė, 2001, kt.), paminėtini ir skyriaus autorės atlikti tyrimai (Cesnūityte, 2013; Česnūitytė, 2012b; 2013a). Tačiau sociologiškai visai nėra tyrinėta tam tikrais periodais švenčiama Motinos diena, tokios pasaulietinės šventės kaip Naujųjų metų sutikimas, gimtadieniai ir vardadieniai, giminių sąskrydžiai, sutuoktuvių metinės, kasdienės šeimos veiklos kaip valgymas prie bendro stalo (bendra vakarienė, sekmadienio pietūs ar pan.), atostogos su šeima, sportas, ūkio veiklos ir kt., kurios neabejotinai daro įtaką šeimos kūrimui ir gyvenimui. Kita vertus, negalima teigti, kad daugiau nieko nėra žinoma apie Lietuvos šeimų praktikas. Tradicijas ir ritualus, perduodamus iš kartos į kartą, kaip metinės šventės (šv. Kūčios, šv. Kalėdos, šv. Velykos, Vėlinės, kt.), vestuvės, krikštynos, laidotuvės, nuolat tyrinėja šalies etnografai ir istorikai. Tačiau šiuose tyrimuose lieka neatsakyti sociologams rūpimi klausimai, pavyzdžiui, kokios šeimos prakti-

kos sujungia šeimos narius ir juos atskiria nuo ne šeimos narių? Tai ir yra pagrindinis šio tyrimo klausimas.

Skyriuje suformuluota tyrimo hipotezė: *dalyvavimas veiklose kartu su kitais asmenimis sukuria saitus, kurie gali būti įvardyti šeiminiiais, netgi nesant kraujo arba santuokos ryšio*. Šia prasme Lietuvos šeimoms būdingos praktikos gali būti įvardytos šeimos kūrimo veiksmu ir šeimos apibrėžties kriterijumi. Hipotezė testuojama kiekybinio tyrimo duomenų analizės pagrindu.

Skyrių sudaro keturi poskyriai. Pirmame poskyryje išdiskutuota šeimos praktikų samprata ir teorinė prieiga. Antrame poskyryje nuodugniai aprašyti empiriniame tyrime naudoti statistinės analizės tyrimo metodai, duomenys ir kintamieji. Trečiame ir ketvirtame poskyriuose pristatyti empirinio tyrimo rezultatai. Trečiame poskyryje aptarta šeimos praktikų istorinė kaita, skiriant dėmesį informantų ir jų tėvų šeimų praktikų palyginimui. Ketvirtame poskyryje išanalizuotos šeimos praktikos, brėžiančios ribą tarp šeimos ir ne šeimos. Skyriaus pabaigoje pateiktas apibendrinimas ir išvados.

4.1. Šeimos praktikų aiškinimo teorinė prieiga

XX a. antrojoje pusėje išryškėjęs atotrūkis tarp realaus šeimos gyvenimo ir socialinio instituto idealo sukėlė daug klausimų dėl simboliais ir mitais apipintų šeimos tradicijų, jų pobūdžio ir vietos šeimos gyvenime. J. R. Gillisas (1997) suformulavo teiginį, kad šeimos tradicijos nėra savime suprantamos, o kartu su šeimos socialiniu institutu yra socialiai sukonstruotos ir turi ideologinį pagrindą. Diskusijų dėl šeimos sampratos kontekste britų sociologas D. H. J. Morganas (1996; 1998) pasiūlė *šeimos praktikų* idėją, kuria siekė šeimą su jos privačia erdve atskirti nuo institucionalizuoto (viešojo) šeimos įvaizdžio, realų šeimos gyvenimą nuo izoliuotos branduolinės šeimos konstrukto, realią praktiką nuo idealo. D. H. J. Morgano (1996; 2011b) nuomone, šeimos socialinis konstruktas susijęs su sunormintu šeimos įvaizdžiu, kuriame daugelis šeimos gyvenimo patirčių ir vaizdų, su kuriais šeimos arba jų nariai susiduria realiame gyvenime, tiesiog netelpa. Pasiūlyta šeimos praktikų sąvoka apima visą kasdienio ir nekasdienio šeiminio gyvenimo įvykių ir santykių įvairovę, pasak J. R. Gilliso (1997), nubrėžiančią skirtį tarp šeimos, kurioje gyve-

name (*the families we live by*), ir ideologinės arba socialiai sukonstruotos šeimos (*families we live with*).

Pasiūlydamas *šeimos praktikų* sąvoką D. H. J. Morganas (1996; 1998; 2011b) siekė įvardyti šeimą kaip procesą: tradicijos, ritualai, socialiniai veiksmai ir kitos šeimos praktikos, įtraukiančios šeimos narius, draugus ir kitus asmenis iš asmeninės bendruomenės (Pahl, Spencer, 2003; 2004) ir už jos ribų, kuria ir palaiko asmeninius socialinius saitus ir jų tinklus, *kuria šeimos gyvenimą*, o plačiąją prasme – *kuria šeimą*. C. Smart (2007) šeimos praktikų koncepciją išplėtojo iki šeimos sampratos: šeima yra tai, ką šeimos nariai daro kartu (*family is what families do*). Taigi šeimos praktikos išreiškė naują požiūrį į asmens santykį su šeima: vietoje tiesiog buvimo šeimoje arba priklausymo šeimai (*being*) šeimos narys matomas kaip aktyvus tarpusavio santykių su kitais šeimos nariais ir apskritai šeimos gyvenimo kūrėjas (*doing*).

Šeimos saitai nesukuria savaime (Smart, 2007). Tvirtiems socialiniams saitams sukurti ir palaikyti yra būtinos tradicijos, ritualai, socialiniai veiksmai ir kitos šeimos praktikos, kitaip šie saitai liks tik oficialūs arba tik teoriniai (Gans, 1962). Šeimos praktikos ne tik sukuria bendrumą, nusakomą šeimos patirtimi arba šeimos jausmu, bet ir tampa šeimos ribų kriterijumi (Morgan, 1996; 2004; 2011b) – nubrėžia liniją tarp šeimos narių ir ne šeimos narių, tarp to, kas priklauso ir kas nepriklauso šeimai, t. y. tampa šeimos ir giminės identiteto pagrindu. Iš tiesų H. Gansas (1962) pastebėjo, kad kasdienio gyvenimo rutina vyksta aplink ribotą skaičių žmonių, dažniausiai šeimos narių ir draugų. Tačiau kasdienio gyvenimo rutina įtraukia ne tik šeimos narius, draugus ir kitus asmenis iš *asmeninės bendruomenės* (Pahl, Spencer, 2003; 2004), bet ir asmenis už asmeninės bendruomenės ribų. Šie saitai nėra stiprūs ir (arba) gausūs, tačiau turi savo paskirtį – asmeninės bendruomenės narius sujungia su kitomis, atitolusiomis, žmonių grupėmis ir (arba) bendruomenėmis ir taip didina visuomenės integraciją.

Šeimos praktikos nėra tai, ką šeimos nariai turi atlikti tam tikroje vietoje (Morgan, 1996; 1998; 2011a; 2011b). Yra priešingai. Pavyzdžiui, apmokamas darbas paprastai atliekamas kažkur toliau nuo šeimos gyvenamosios vietos, tačiau sprendimai dėl šeimos narių dalyvavimo apmokamame darbe priimami šeimoje, yra susiję su šeimos narių tarpusavio santykiais ir šeimos gyvenimu apskritai. Šeimos praktikos nėra ir tai, ką

šeimoms nariai turi atlikti tam tikru laiku (Morgan, 1996; 1998; 2011a; 2011b), nors tradicijoms, ritualams, socialiniams veiksams ir kitoms šeimoms praktikoms būdingas periodiškumas. Šeimoms praktikos gali vykti arba būti atliekamos kiekvieną dieną, kas savaitę, kas mėnesį, kiekvienais metais arba kitu periodiškumu, tačiau joms būdinga kartotis (Morgan, 2011b). Tarp kasdienių praktikų paminėtinos higienos procedūros, maisto ruošimas bei vartojimas, laisvalaikio užsiėmimai ir kt. Kas savaitę šeimos užsiima, pavyzdžiui, būsto tvarkymu, rengia sekmadienio pietus, iškyklas ir kt. Kiekvieną mėnesį kai kurios šeimos pažymi joms svarbias datas, pavyzdžiui, poros susipažinimo dieną ir kt. Kiekvienais metais dažniausiai švenčiamos kalendorinės šventės, kurios gali turėti religinių pagrindą (šv. Kalėdos, šv. Velykos, Vėlinės, kt.) arba būti pasaulietinės (Naujųjų metų sutikimas, šeimos narių gimtadieniai ir vardadieniai, su tuoktuvių metinės, kt.). Kiekvienais metais šeimos vienaip ar kitaip organizuoja šeimos narių atostogas, pavyzdžiui, vyksta atostogauti tik su šeima arba, atvirkščiai, niekada neatostogauja su šeimos nariais. Rečiau vyksta krikštynos, giminių sąskrydžiai ir kt. Pasikartojimai ir periodiškumas lemia šeimos praktikų rutiniškumą. Ilgainiui šeimos praktikos tampa tokios įprastos, kad šeimos nariai ima nebesigilinti į jas, o atlieka pasąmoningai, tarsi savaime suprantamu būdu.

Atsižvelgdamas į minėtas savybes D. H. J. Morganas (1996; 2011b) šeimos praktikas palygino su P. Bourdieu (1998; 1990; 1977; Bourdieu, Wacquant, 1992) *habitus* koncepcija, kuri aprėpia internalizuotas kolektyvines praktikas, kylančias iš kultūrinio palikimo ir socialinių normų. Kasdieniame gyvenime *habitus* matomas per individualizuotas rutinines praktikas. Įvardydamas oficialią ir praktinę giminystę, pastarajai P. Bourdieu (1977) priskyrė tokias savybes kaip nuolat praktikuojama ir palaikoma: šeimos gyvenimas kasdien kuriamas ir reprodukuojamas, tai dinamiška ir kompleksinė veikla, į kurią yra įtraukti šeimos nariai. Išanalizavęs įvairiems socialiniams sluoksniams būdingus gyvenimo būdus, skonių, *habitus*, P. Bourdieu (1998) atskleidė, kad *habitus* daro įtaką šeimos gyvenimui ir kūrimui. Pavyzdžiui, kuriant šeimą įtaką daro tai, ką šeimos nariai daro namuose ir ne namuose: akivaizdžių skirtumų būtų galima rasti tarp šeimos, kurioje kasdienis maistas gaminamas namuose, visi šeimos nariai bent kartą per dieną kartu valgo (pusryčius, pietus ir (arba) vakarienę), ir šeimos, kurioje maistas nėra gaminamas, o šeimos

nariai maitinasi įvairiose viešojo maitinimo įstaigose. Skirtingus santykius tarp šeimos narių sukuria šeimos ir darbo derinimas, vaidmenų šeimoje pasiskirstymas, tokios laisvalaikio veiklos kaip kultūros renginių lankymas, sporto veiklos, išskylavimas ir kt. Šeimos praktikos yra susijusios su visuomenėje vyraujančiomis vertybėmis, taisyklėmis, strategijomis, į(si)pareigojimais, kurie šeimoje nebūtinai aptariami arba kitaip garsiai įvardijami, tačiau yra matomi per šeimos narių elgseną, elgsenos vertinimą, sprendimų priėmimą ir kitas raiškos formas. Kartu šeimos nariai turi laisvę rinktis, ką ir kaip praktikuoti. Ilgainiui tradicijos, ritualai, socialiniai veiksmai ir kitos praktikos gali tapti *habitus*, šeimos arba atskirų šeimos narių *gyvenimo būdu*.

Šeimos praktikų teorinę prieigą palyginęs su šeimos konfigūracijų teorine prieiga (Widmer, Jallinoja, 2008; Widmer, 2006; 2010), D. H. J. Morganas (2011a) padarė išvadą, kad šios teorinės prieigos nesikerta ir netgi turi bendrų bruožų – abiejose šeima konceptualizuojama šeimos narių tarpusavio santykių pagrindu, jose yra svarbus tiesioginis arba netiesioginis tarpusavio priklausomumas bei asmenų bendrumo jausmas. Įvardyti bruožai leidžia studijuoti šeimą ne tik kaip socialinį institutą, bet ir šeimą pagal pasirinkimą, t. y. apimančią asmenis už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų. Tokia teorinė prieiga atitinka vėlyvosios modernybės arba postmodernios visuomenės požiūrį į šeimą. Matyt, neatsitiktinai šeimos praktikų teorinė prieiga pastarąjį dešimtmetį tapo viena iš pagrindinių šeimos sampratos aiškinimo prieigų (Dermott, Seymour, 2011; James, Curtis, 2010; Finch; 2007, kt.).

Daugelis šeimos tyrėjų praktikų sąvoką vartoja tiesiogiai (Morgan, 2011a; McCarthy, Edwards, 2011; Oinonen, 2008, kt.), tačiau yra studijų, kuriose šeimos praktikų sąvoka vartojama specifiniuose kontekstuose. Pavyzdžiui, C. Smart ir B. Neale (1999) nagrinėjo išsiskyrusių šeimų praktikas, J. Weeksas, B. Heaphy ir C. Donovan (2001) – vienos lyties šeimų praktikas, H. Becher (2008) – Azijos šeimų praktikas, J. Seymour (2007) – žmonių, gyvenančių ir dirbančių viešbučių paslaugų srityje, šeiminių gyvenimą, L. McKie, S. Gregory ir S. Bowlby (2002) – globos paslaugas teikiančių asmenų šeimos praktikas ir kt.

Šeimos praktikos neatsiejamai susijusios su ritualais, kurie yra daugiausiai ir susideda iš etapų bei elementų. Šeimos praktikų, o ypač šeimos ritualų, tyrimams daug dėmesio skyrė psichologai (Fiese ir kt., 2002)

ir antropologai (Goffman, 1967; Shore, 2003; 1996). Ritualai atskleidžia šeimą kaip grupę su būdinga kultūra (Fiese, 2006; Fiese ir kt., 1993), tačiau tokių grupių ritualai įvairiose visuomenėse skiriasi (Martini, 1996). Šeimos gyvenimui ritualai suteikia stabilumo, padeda išspręsti tarp šeimos narių kylančias emocines įtampas (Bossard, Boll, 1950) ir net iš esmės gali pakeisti šeimos gyvenimą (Bennett ir kt., 1988; Wolin, Bennett, 1984; Wolin ir kt., 1980). D. Reiss (1989) atskleidė, kad reprezentacinis šeimos įvaizdis, sukurtas laikantis visuomenėje priimtų ritualų, taisyklių ir normų, lydinčių nuo pirmųjų gyvenimo dienų ir perduodamų socializacijos procese, asmens gyvenimui suteikia stabilumo jausmą, gali prisidėti prie santykių šeimoje kūrimo. O realus šeimos gyvenimas, kuriamas remiantis individualiais pasirinkimais, stabilumą užtikrina tik esant tiesioginei šeimos narių sąveikai (Fiese, Marjinsky, 1999) ir gali būti visiškai neveiksmingas už šeimos ribų.

Šeimos praktikų pobūdžiui įtaką daro šeimos sudėtis, šeimos narių amžius. Pavyzdžiui, šeimos, turinčios mažamečių vaikų, pabrėžia maisto ruošą ir valgymą bei laisvalaikį, o šeimos su vyresnio amžiaus vaikais turi daugiau veiklų už namų ūkio ribų (Fiese ir kt., 1993). Jaunesnės kartos perima šeimos tradicijas, kurias mato praktikuojant vyresnius šeimos narius, pavyzdžiui, sveikinimai asmeninių švenčių proga ar pan. (Ingersoll-Dayton, 1999).

Ritualizuoti veiksmai sukuria galimybes koordinuoti ir prognozuoti socialinį gyvenimą, todėl gali būti laikomi socialinių institutų kūrimo pagrindu (Shore, 2003; 1996). Atitinkamai šeimos institutas gali būti tiriamas per šeimos ritualus, o kasdienės rutininės šeimos praktikos, šventės, kitos veiklos padeda suprasti šeimos gyvenimą. B. Shore'as (1996) pastebėjo, kad netgi tokios veiklos kaip žaidimai ir sportas padeda atskleisti šeimos gyvenimo ypatumus.

S. J. Wolinas ir L. A. Bennett (1984) įvardijo trejopus šeimos ritualus: 1) šeimos šventės, susijusios su visuomenėje vyraujančios kultūros šventėmis (šv. Kalėdos, šv. Velykos, kt.) ir tam tikrais įšventinimo ritualais (vestuvės, krikštynos, laidotuvės, kt.); 2) šeimos tradicijos, kurios yra mažiau susijusios su visuomenėje vyraujančia kultūra (atostogos, gimtadieniai, jubiliejai, giminės sąskrydžiai ir kt.); 3) rutininės praktikos, kurios yra mažiausiai planuojamos, tačiau paprastai vyksta kiekvieną dieną

(bendravimas, maisto ruošą bei valgymas, vaikų priežiūra, namų ruošą ir kt.).

Rutinines praktikas nuo ritualų skiria bendravimo, tęstinumo ir įsipareigojimų pobūdis (Fiese ir kt., 2002). Rutininių praktikų metu vyksta instrumentinis bendravimas, t. y. apie darbus, kuriuos reikia atlikti. Ritualai susiję su emocijomis, sukuria bendrumo ir priklausymo grupei jausmą, be to, apima simbolinį bendravimą, kuriuo šeima tarsi demonstruoja išoriniam pasauliui savo priklausomumą tam tikrai bendruomenei, religinei konfesijai ir kt. Rutininės praktikos turi savybę tęstis ir kartotis beveik kasdien. Ritualai tęsiasi ilgus metus ir gali būti perduodami iš kartos į kartą kaip kultūrinio palikimo dalis. Rutininės praktikos susijusios su trumpalaikiais įsipareigojimais (kol atliekami darbai), o ritualai reiškia ilgalaikį įsipareigojimą atlikti tam tikrus veiksmus, investuojant jėgas, laiką, lėšas ir kitus išteklius tam, kad šeima išliktų.

4.2. Tyrimo duomenys ir metodai

Tiriant šeimos praktikas naudojami įvairūs metodai: standartizuota apklausa, kokybiniai interviu, stebėjimas ir kt. (Hauri, 2011; Fiese ir kt., 2002; Fiese, Kline, 1993; Wolin, Bennett, 1984; Jensen ir kt., 1983, kt.). Šiame tyrime šeimos praktikos tiriamos Projekto kiekybinio tyrimo duomenų pagrindu. Empiriniai duomenys surinkti pasitelkus standartizuotą klausimyną, į kurį buvo įtrauktos dvi klausimų grupės, skirtos nustatyti šeimos praktikas. Analizėje naudojami ir kiti atskiri klausimyno klausimai, susiję su kasdienėmis šeimos praktikomis.

Tyrimo duomenims analizuoti ir hipotezei testuoti taikomi statistinės analizės metodai. Atsakymų apie šeimos praktikas aprašymui ir praktikų istorinės kaitos analizei taikomi aprašomosios statistikos metodai (bendrieji pasiskirstymai, vidurkiai, *t*-testas, ANOVA testas) ir daugiamatės analizės metodai (koreliacinė analizė ir faktorinė analizė). Šeimos praktikoms, nubrėžiančioms liniją tarp šeimos narių ir ne šeimos narių, ištirti atlikta daugiamatė regresinė analizė. Regresinės analizės modeliuose panaudoti dviejų lygmenų kintamieji (informantų subjektyvūs pasirinkimai, susiję su šeimos sudėtimi, ir jų šeimoms būdingos praktikos). Tokia strategija pasirinkta sąmoningai, darant prielaidą, kad šeimos praktikos būtent ir kuria tuos socialinius saitus, kurie lemia jų dalyvių

pasirinkimus šeimos narių atžvilgiu. Toliau pateikiamas išsamus analizėje naudotų klausimyno klausimų ir kintamųjų aprašymas.

Šeimos švenčių ir tradicijų operacionalizacija. Kiekybinio tyrimo klausimyne šeimos praktikoms nustatyti buvo suformuluotos dvi grupės klausimų. Pirmoje klausimų grupėje buvo klausiama apie tėvų šeimos ir informanto šeimos šventes ir tradicijas bei jų dalyvius. Suformuluoti trys uždarieji klausimai: B10A *Kaip dažnai šios šventės ir tradicijos yra / buvo švenčiamos Jūsų tėvų šeimoje?* B10B *Kaip dažnai šios šventės ir tradicijos yra švenčiamos Jūsų šeimoje?* ir B11 *Kas paprastai būna Jūsų / Jūsų šeimos švenčių ir tradicijų dalyviai?* Visi trys klausimai yra matricos pavidalo, kur eilutėse išvardytos šventės ir tradicijos (šv. Kūčios, šv. Kalėdos, šv. Velykos, Vėlinės, Naujųjų metų sutikimas, Motinos diena, Jūsų gimtadieniai, Jūsų vardadieniai, giminės sąskrydžiai, sekmadienio pietūs, bendra vakarienė kasdien, atostogos su šeima), o stulpeliuose – atsakymų variantai.

Klausimuose B10A ir B10B informantų buvo prašoma kiekvienoje eilutėje pažymėti po vieną jo / jos situaciją atitinkantį atsakymo variantą. Atsakymams pritaikyta adaptuota *Likert skalė*: 1 = nuolat, visą gyvenimą; 2 = nuolat, atkūrus Nepriklausomybę; 3 = kartais; 4 = niekada. Skalė adaptuota siekiant susidaryti kuo tikslesnį vaizdą apie šeimų praktikuojamas šventes ir tradicijas, nes iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo buvo šeimų, kurios nešventė religinių švenčių (pavyzdžiui, Kūčių, Kalėdų, Velykų), Motinos diena taip pat nebuvo populiarūs ir t. t. Papildomai buvo pateikti atsakymų variantai: 7 = netaikoma; 8 = nežino; 9 = neatsakė. Atsakymas „Netaikoma“ numatytas tam tikriems atvejams, kai, pavyzdžiui, informantė neturi vaikų, o klausiama apie Motinos dieną. Analizėje pasitelkus šiuos klausimus įvardytos šeimos praktikų grupės ir ištirta šeimos praktikų istorinė kaita. Šeimos praktikų grupės įvardytos, klausimui B10B pritaikius faktorinę analizę. Šeimos praktikų istorinė kaita ištirta ANOVA testu, lyginant atsakymų į klausimus B10A ir B10B vidurkius, taip pat atliekant koreliacinę analizę tarp atsakymų apie tėvų šeimose bei informantų šeimose praktikuojamas šventes ir tradicijas. Atlikus pirminius skaičiavimus paaiškėjo, kad šeimos praktikų iki ir po Nepriklausomybės atkūrimo atskyrimas nedaro reikšmingos įtakos rezultatams, todėl skalė buvo sutraukta iki 3. Be to, aiškumo dėlei skaičiavimuose naudota apversta skalė: 1 = niekada; 2 = kartais; 3 = nuolat.

Klausimo B11 *Kas paprastai būna Jūsų / Jūsų šeimos švenčių ir tradicijų dalyviai?* atsakymų variantai: 1 = Jūs pats / pati; 2 = Sutuoktinis(-ė) / Partneris(ė); 3 = Vaikas(-i); 4 = Tėvai; 5 = Broliai / seserys; 6 = Kiti giminės; 7 = Kiti asmenys – ne giminės. Klausimo formuluotė *Jūsų / Jūsų šeimos* reiškia, kad šeimos nesukūręs(-usi) asmuo atsakinėja apie savo asmenines praktikas, o sukūręs(-usi) šeimą – apie prokreacinės šeimos praktikas. Informantų buvo prašoma kiekvienoje eilutėje pažymėti visus jo / jos situaciją atitinkančius atsakymų variantus. Atsakymai į klausimą B11 panaudoti kaip nepriklausomi kintamieji regresinėje analizėje, skirtoje skyriaus hipotezei testuoti. Šiam tikslui sukurti binariniai kintamieji, atitinkantys kiekvieną šventę / tradiciją ir kiekvieną dalyvių grupę (išskyrus patį informantą). Buvo analizuojama vienuolika švenčių / tradicijų¹¹ su šešiomis dalyvių grupėmis (*Sutuoktinis(-ė) / Partneris(ė); Vaikas(-i); Tėvai; Broliai / seserys; Kiti giminės; Kiti asmenys – ne giminės*). Atitinkamai sukurti 66 binariniai kintamieji su reikšmėmis: 0 = asmuo nedalyvavo konkrečioje šventėje; 1 = asmuo dalyvavo konkrečioje šventėje. Pavyzdžiui, sukurti kintamieji: „Sutuoktinis(-ė) / Partneris(ė) dalyvavo / nedalyvavo švenčiant šv. Kūčias“; „Vaikas dalyvavo / nedalyvavo švenčiant šv. Kūčias“; „Kiti giminės dalyvavo / nedalyvavo švenčiant šv. Kūčias“, arba „Sutuoktinis(-ė) / Partneris(ė) dalyvavo / nedalyvavo atostogose su šeima“; „Vaikas dalyvavo / nedalyvavo atostogose su šeima“; „Kiti giminės dalyvavo / nedalyvavo atostogose su šeima“ ir kt.

Rutininių veiklų operacionalizacija. Antroje klausimų, skirtų šeimos praktikomis nustatyti, grupėje buvo klausama apie laisvalaikio veiklas, kuriose informantas dalyvavo kartu su šeimos nariais ir giminėmis, draugais, bendradarbiais. Klausimas suformuluotas taip: D5 *Prašau nurodyti tuos užsiėmimus / laisvalaikio leidimo būdus, kurie yra Jums būdingi dabartiniu metu.* Atsakymai į klausimą susiję su rutininėmis praktikomis. Informantų buvo prašoma nurodyti iki 5 svarbiausių veiklų, kuriose jis / ji dalyvavo kartu su a) Šeimos nariais / giminėmis, b) Draugais, c) Bendradarbiais. Tai atvirasis klausimas, tačiau informantai galėjo pasinaudoti kortele su išvardytomis laisvalaikio veiklomis. Kortelė buvo tik pagalbinė priemonė, nes informantas buvo laisvas įvardyti jo / jos situaciją atitinkančias veiklas. Surinkti duomenys sugrupuoti ir užkoduoti.

¹¹ Dėl mažo atsakymų skaičiaus „sekmadienio pietūs“ ir „bendra vakarienė kasdien“ sujungta į vieną kategoriją „bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs“.

Įvardytos ir analizei pritaikytos šešios veiklų grupės: *Bendravimas*, *Kultūros renginių lankymas*, *Sporto veiklos*, *Laisvalaikis gamtoje*, *Pramogos ir žaidimai* ir *Ūkinės veiklos*. Praktikų grupė *Bendravimas* apima veiklas: svečiavimasis (kitų asmenų lankymasis informanto namuose, informanto vizitai kitų asmenų namuose), tiesioginis bendravimas viešose vietose. Į grupę įtrauktas ir bendravimas nuotoliniu būdu, naudojant informacines komunikacines technologijas, taip pat naudojant *Facebook'ą*, *Skype'ą* ir kt. priemones. Pradžioje bendravimas nuotoliniu būdu buvo išskirtas į atskirą grupę, tačiau nepakankamai didelis atsakymų skaičius lėmė apsisprendimą jį priskirti grupei *Bendravimas*. Prie grupės *Kultūrinės veiklos* priskirtos veiklos: teatrų, koncertų, parodų ir kitų kultūros renginių lankymas, mėgėjiška kūrybinė veikla, muzikavimas, choro lankymas ir pan. Grupė *Sporto veiklos* apima sporto klubų lankymą, fizinę kultūrą, slidinėjimą, važinėjimąsi dviračiu, motokroso varžybas ir pan. *Laisvalaikis gamtoje* – tai gamtos gėrybių rinkimas (grybavimas, uogavimas), medžioklė, žvejyba, turistavimas, stovyklavimas, iškylavimas, atostogos prie jūros, sodyboje, kaime ir kt. Prie grupės *Pramogos ir žaidimai* priskirtos veiklos: laiko leidimas kavinėse, baruose, klubuose, kino teatrų lankymas, televizijos laidų žiūrėjimas, stalo žaidimai ir kt. *Ūkinės veiklos* apima apsipirkimą, sodininkystę, daržininkystę, automobilių remontą, kitų daiktų taisymą ir kt.

Kiekvienai rutininės praktikos grupei sukurta po binarinį kintamąjį, reiškiantį informanto veiklą kartu su šeimos nariais ir giminėmis bei informanto veiklą su ne šeimos nariais (draugais, bendradarbiais). Iš viso sukurta 12 binarinių kintamųjų, kurie kaip nepriklausomi kintamieji panaudoti regresinėje analizėje, skirtoje skyriaus hipotezei testuoti. Kintamųjų reikšmės: 0 = asmuo nedalyvavo konkrečioje veikloje; 1 = asmuo dalyvavo konkrečioje veikloje.

Regresinės analizės kintamieji. Siekiant nustatyti praktikas, kurios sujungia šeimos narius ir juos atskiria nuo ne šeimos narių, atlikta tiesinė regresinė analizė. Regresinės analizės modeliuose priklausomi kintamieji atitiko asmenis, įvardytus šeimos nariais ir ne šeimos nariais. Asmenys – šeimos nariai ir ne šeimos nariai – nustatyti, remiantis kiekybinio tyrimo standartiniame klausimyne suformuluotų klausimų B1.3 *Kas tie asmenys, kurie buvo Jums svarbiausi per paskutinius vienerius metus?* (nurodykite, kaip jie susiję su Jumis) ir B1.11 *Ar šį asmenį laikote šeimos nariu?* deriniu.

Apklausoje metu informantų buvo prašoma įvardyti jiems svarbius asmenis, nurodant savo ryšį su jais: sutuoktinis(-ė), partneris(-ė), sūnus, dukterė, žentas, marti, draugas(-ė), bendradarbis(-ė) ir t. t. Kaip minėta įvade, kiekybinio tyrimo lauko darbų parengiamajame etape apklausėjai buvo instrukuoti išklausti informantų kuo tikslesnį šeimos narių apibūdinimą. Pavyzdžiui, jeigu informantas sako „teta“, tai papildomai paklausti, iš motinos ar tėvo pusės, kelintos eilės ir t. t. (žr. kiekybinio tyrimo instrumentarijaus aprašymą įvade).

Prie kiekvieno įvardyto asmens buvo pateikti papildomi klausimai, skirti išsiaiškinti šių asmenų lytį, amžių, išsilavinimą, bendravimo su informantu pobūdį, tarpusavio pagalbą ir kt. Tarp šių papildomų klausimų pateiktas ir B1.11 klausimas, nustatantis, ar informantas asmenį laiko šeimos nariu, ar ne šeimos nariu. Kiekybiniai empiriniai duomenys parodė, kad, esant vienodoms sąlygoms, tos pačios kategorijos asmenys kartais įvardijami šeimos nariais, kartais – ne šeimos nariais.

Apklausoje metu informantai galėjo nurodyti tiek svarbių asmenų, kiek jiems atrodė tinkama. Iš apklausoje dalyvavusių 2 000 informantų 62 neįvardijo nė vieno jiems svarbaus asmens, 48 įvardijo tik save; kiti 1 890 informantų nurodė nuo vieno iki aštuonių asmenų. Iš viso 1 890 informantai nurodė 5 430 svarbius asmenis, kuriuos įvardijo savo šeimos nariais (vidutiniškai 3,2 vienam informantui). Šeimos nariais įvardyti asmenys atitiko 56 skirtingas kategorijas, o 444 informantai nurodė 590 svarbius asmenis, kuriuos įvardijo *ne šeimos nariais* (vidutiniškai 1,5 vienam informantui). Ne šeimos nariais įvardyti asmenys atitiko 49 skirtingas kategorijas.

Sudarant kiekybinės apklausoje duomenų bazę buvo sukurti aštuoni kintamieji svarbių asmenų kategorijoms (t. y. atsakymams į klausimą B1.3) įvesti – tiek, tiek daugiausia svarbių asmenų informantai įvardijo. Kiekvienam tokiam kintamajam suteikta po 56 reikšmes, t. y. tiek, kiek skirtingų kategorijų svarbių asmenų informantai įvardijo. Toliau, siekiant palengvinti analizę ir ją padaryti lengviau interpretuojamą, atliktos manipuliacijos su visais aštuoniais klausimą B1.3 atitinkančiais kintamaisiais. Kiekvieno iš šių kintamųjų 56 reikšmės sutrauktos iki 15 reikšmių, kurios padėtų nustatyti asmenis, su informantu susijusius kraujo ryšiais, registruotos santuokos ryšiais ir kitais nei kraujo arba registruotos santuokos ryšiais. Įvardytos ir toliau analizuotos analogiškos, kaip ir 1 skyriuje, ka-

tegorijos: per kraujo ryšį susiję asmenys (*Motina, Tėvas, Brolis / sesuo, Sūnus / duktė, Anūkas(-ė), Giminės iš motinos pusės, Giminės iš tėvo pusės, Giminės iš brolio / sesers pusės*); per santuokos ryšį susiję asmenys (*Sutuoktinis(-ė), Žentas / marti, Sutuoکتinio(-ės) tėvai, Giminės iš sutuoکتinio pusės*); kraujo ryšiu ir registruotos santuokos ryšiu nesusiję asmenys (*Partneris(-ė), Kiti, Kiti ne giminės*). Šiame skyriuje, skirtingai nei 1 skyriuje, kategorijų yra mažiau, nes neatsižvelgta į lyties aspektą (žr. 1.2 poskyrį).

Atsakymams į klausimą B1.11 suvesti į duomenų bazę sukurta kita aštuonių kintamųjų grupė, kurioje kiekvienas kintamasis atitinka informanto požiūrį, ar konkretus svarbus asmuo yra jo šeimos narys, ar nėra šeimos narys. Kiekvienas iš šių kintamųjų turi po dvi reikšmes: 0 = ne šeimos narys; 1 = šeimos narys. Toliau analizėje, derinant visus aprašytus kintamuosius, sudaryta 15 binarinių kintamųjų šeimos nariams nustatyti ir 15 binarinių kintamųjų ne šeimos nariams išaiškinti. Kiekvienas iš tokių kintamųjų turi reikšmes 0 = ne ir 1 = taip. Šie kintamieji ir naudojami testuojant skyriaus hipotezę atitinkančius teiginius.

Kiekvienas atskiras regresinės analizės modelis skirtas ištestuoti, kokios praktikos yra būdingos informantų, kurie tam tikros kategorijos asmenį priskyrė prie šeimos narių, šeimų ir informantų, kurie asmenį laikė ne šeimos nariu, šeimoms. Šeimos praktikų rinkiniai ištestuoti kategorijoms: *Motina, Tėvas, Brolis / sesuo, Sutuoکتinis(-ė), Partneris(-ė), Vaikai, Žentas / Marti, Uošviai, Giminės iš motinos pusės, Giminės iš tėvo pusės, Giminės iš brolio / sesers pusės, Giminės iš sutuoکتinio pusės, Kiti, Ne giminės*. Nors skaičiavimų buvo atlikta daugiau, toliau šiame skyriuje aprašyti 24 regresinės analizės modeliai. Šiai analizei palikti regresinės analizės modeliai, geriausiai atsakantys į tyrimo klausimą. Už analizės ribų likę modeliai – tai erdvė tolesnei analizei.

Regresinės analizės modeliuose nepriklausomais kintamaisiais buvo anksčiau aprašyti binariniai kintamieji, atitinkantys šeimos šventes (šv. Kūčios, šv. Kalėdos, šv. Velykos, Vėlinės, Naujųjų metų sutikimas, Motinos diena), šeimos tradicijas (informanto gimtadieniai, vardadieniai, giminės sąskrydžiai, sekmadienio pietūs ir bendra vakarienė kasdien, atostogos su šeima) ir rutinines veiklas (bendravimas, kultūros renginių lankymas, sportinės veiklos, poilsis gamtoje, vakarėliai, žaidimai, ekonominės ir ūkio veiklos).

Atskiruose regresinės analizės modeliuose įtraukti papildomi kintamieji, susiję su rutininėmis praktikomis. Kadangi apie branduolinės (prokreacinės ir orientacinės) šeimos narius kiekybinio tyrimo standartiniame klausimyne pateikta daugiau klausimų negu apie kitus asmenis, tai ir regresijos modeliuose, sudarytuose *Motinos, Tėvo, Brolio / sesers, Sūnaus / duktės* kategorijoms, buvo galima įtraukti daugiau kintamųjų. Papildomus klausimus teiginius (...*paprastai pasveikina gimtadienio ir kitomis progomis; ...yra pagalbininkas buityje; ...bendrauja tik iš pareigos; ...tariasi, priimant svarbius sprendimus; bendravimas su... kelia teigiamas emocijas*) atitinkantys kintamieji turi atsakymus, atitinkančius *Likert skalę*: 1 = visiškai nesutinku; 2 = nesutinku; 3 = nei sutinku, nei nesutinku; 4 = nesutinku; 5 = visiškai sutinku. Regresinės analizės modeliuose, sudarytuose *Motinos* ir *Tėvo* kategorijoms, klausimą *Kur motina / tėvas gyvena?* atitinkantys kintamieji turi atsakymus: 1 = gyvena užsienyje; 2 = gyvena daugiau nei 1 val. kelionės atstumu; 3 = gyvena iki 1 val. kelionės atstumu; 4 = gyvena tame pačiame būste. Toms pačioms kategorijoms sudarytuose modeliuose klausimą *Ar per pastaruosius 3 mėnesius bendravote su savo motina / tėvu?* atitinkantys kintamieji turi atsakymus: 0 = ne; 1 = taip.

Kur klausimynas ir empiriniai duomenys leido, į regresinės analizės modelius įtraukti papildomi kintamieji, susiję su kitų nei branduolinės šeimos asmenų bendravimo su informantu dažnumu ir pobūdžiu, gyvenamąja vieta. Pavyzdžiui, tokie klausimai įtraukti atliekant regresinę analizę *Uošvio / uošvės, Kitų, Ne asmenų – ne giminių* kategorijoms. Šiais atvejais į regresijos modelį įtrauktas binarinis kintamasis, atitinkantis klausimą *Ar kada nors gyvenote viename būste su šiuos asmeniu?*, turi atsakymus 0 = ne; 1 = taip. Klausimus *Kaip dažnai matotės tiesiogiai su šiuos asmeniu?* ir *Kaip dažnai bendraujate su šiuo asmeniu kitais būdais (telefonu, internetu, kt.)?* atitinkantys kintamieji turi atsakymus: 1 = niekada; 2 = rečiau nei kartą per metus; 3 = keletą kartų per metus, bet ne kiekvieną mėnesį; 4 = bent kartą per mėnesį, bet ne kiekvieną savaitę; 5 = bent kartą per savaitę, bet ne kasdieną; 6 = kiekvieną dieną.

4.3. Lietuvos šeimoms būdingos praktikos ir jų kaita

Šeimos šventės ir tradicijos. Tyrimo duomenimis, Kūčios, Kalėdos, Velykos ir Vėlinės yra tarpusavyje susijusios taip, kad šeimos, švenčian-

čios bent vieną iš šių švenčių, tikėtina, švenčia ir kitas, o nešvenčiančios bent vienos iš jų nešvenčia ir kitų švenčių (11 lentelė). Panašiai šeimos tradicijas – vardadienius, giminės sąskrydžius, atostogas su šeima, bendras vakarienes, sekmadienio pietus – šeima arba praktikuoja, arba nepraktikuoja. Naujųjų metų sutikimo praktika asocijuojasi su kasmetine asmenine švente – gimtadieniu. Iš kasmetinių švenčių išsiskiria Motinos diena, kurią švenčia praktikuojantieji tiek katalikiškąsias, tiek tokias sekuliarias šventes kaip Naujųjų metų sutikimas arba gimtadieniai.

11 lentelė. Švenčių ir tradicijų grupės, būdingos informantams / informantų šeimoms. *Faktorinės analizės rezultatai*

	Faktoriai		
	I	II	III
Variacijos %	27,22	17,98	14,19
šv. Kalėdos	0,937	0,063	0,108
šv. Velykos	0,937	0,061	0,124
šv. Kūčios	0,927	0,086	0,098
Vėlinės	0,677	0,099	0,237
Giminės sąskrydžiai	0,102	0,761	0,063
Bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs	0,126	0,583	-0,054
Vardadieniai	0,066	0,576	0,231
Atostogos su šeima	-0,041	0,498	0,177
Gimtadieniai	0,091	0,214	0,821
Naujųjų metų sutikimas	0,167	0,121	0,745
Motinos diena	0,344	0,181	0,489

Pastaba: taikytas Pagrindinių komponentų metodas, Varimax rotacija.

Šv. Kūčios, šv. Kalėdos, šv. Velykos, Vėlinės, Naujųjų metų sutikimas, Motinos diena ir gimtadieniai informantų šeimose švenčiami nuolat (vidurkiai nuo 2,7 iki 3,0) (12 lentelė). Rečiau praktikuojamos atostogos su šeima (vidurkiai nuo 2,2 iki 2,4). Dar rečiau praktikuojami vardadieniai, giminių sąskrydžiai, bendros vakarienės ir sekmadienio pietūs (vidurkiai nuo 1,0 iki 1,9). Tačiau skirtingoms amžiaus grupėms būdinga sava kultūra, taip pat – švenčių ir tradicijų atžvilgiu. Atsakymų apie šeimos švenčių ir tradicijų praktikavimo dažnumą palyginimai leidžia statistiškai reikšmingai teigti, kad su amžiumi aiškiai susijusios tokios šventės ir tradicijos kaip Vėlinės ($p < 0,05$), gimtadieniai ($p < 0,001$), vardadieniai ($p < 0,05$), atostogos su šeima ($p < 0,001$) bei bendras maitinimasis (ben-

dros vakarienės arba sekmadienio pietūs) ($p < 0,05$). Pavyzdžiui, Vėlinės būdingesnės vyresnėms kohortoms negu jauniausiajai, 1980–1985 m. gimusiai kohortai. Vardadienius taip pat labiau būdinga švęsti vyresniems negu jauniems žmonėms (vidurkis vyriausioje kohortoje lygus 1,9, o jauniausioje kohortoje – 1,7). O gimtadieniai, atostogos su šeima, bendras maitinimasis – tai labiau jaunesnėms (1970–1975 m. ir 1980–1985 m.) negu vyresnėms (1950–1955 m. ir 1960–1965 m.) kohortoms būdingos praktikos.

12 lentelė. Šeimos švenčių ir tradicijų praktikavimo dažnumai pagal skirtingais metais gimusias kohortas. *Dažnumų vidurkiai ir jų palyginimai*

	Kohortos				ANOVA testas – F
	1950–1955	1960–1965	1970–1975	1980–1985	
šv. Kalėdos	3,0	3,0	3,0	3,0	0,30
šv. Velykos	3,0	3,0	3,0	2,9	0,77
šv. Kūčios	3,0	3,0	2,9	2,9	0,61
Vėlinės	2,9	2,9	2,9	2,8	3,01*
Naujųjų metų sutikimas	2,8	2,9	2,9	2,9	0,65
Motinos diena	2,8	2,9	2,9	2,9	1,83
Gimtadieniai	2,7	2,8	2,8	2,9	8,82***
Atostogos su šeima	2,2	2,3	2,4	2,4	8,08***
Vardadieniai	1,9	1,8	1,8	1,7	3,11*
Giminės sąskrydžiai	1,8	1,7	1,7	1,8	1,93
Bendra vakarienė arba sekmadienio pietūs	1,0	1,1	1,3	1,3	3,55*

Pastabos: Vertinimų skalė: 1 – niekada, 2 – kartais, 3 – nuolat.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Kita vertus, šventės ir tradicijos paprastai yra iš kartos į kartą perduodamos kaip kultūros, o P. Bourdieu (1998; 1990; 1977; Bourdieu, Wacquant, 1992) sąvokomis, *habitus* dalis. Šeimos lygmeniu tai reiškia, kad tėvų praktikuojamas gyvenimo būdas, taip pat – švenčių šventimas ir kitos praktikos atsispindi vaikų gyvenimo būde. Mūsų tyrime, sprendžiant iš koreliacinės analizės rezultatų, visoms tiriamoms šventėms arba tradicijoms galioja tendencija: jeigu šventę ar tradiciją praktikavo tėvų šeima, tai ją praktikuoja ir informanto šeima, ir atvirkščiai (13 lentelė).

13 lentelė. Švenčių ir tradicijų, būdingų informantams / informantų šeimoms ir tėvų šeimoms, palyginimas. *Vidurkiai, vidurkių palyginimas, koreliacinė analizės rezultatai*

	N	Vertinimų vidurkiai		Vertinimų palyginimas	
		Informanto šeima	Tėvų šeima	Koreliacijos koeficientai	t-testas
šv. Kalėdos	1927	3,0	2,9	0,419***	7,315***
šv. Kūčios	1921	2,9	2,9	0,414***	6,446***
šv. Velykos	1926	2,9	2,9	0,470***	4,996***
Motinos diena	1844	2,9	2,7	0,465***	12,323***
Naujųjų metų sutikimas	1898	2,9	2,7	0,475***	14,629***
Vėlinės	1862	2,9	2,8	0,566***	4,695***
Gimtadieniai	1897	2,8	2,7	0,490***	12,493***
Atostogos su šeima	1749	2,3	2,0	0,515***	19,050***
Vardadieniai	1815	1,8	1,7	0,681***	5,142***
Giminės sąskrydžiai	1795	1,8	1,8	0,727***	0,144
Bendra vakarienė arba sekmdienio pietūs	2000	1,2	1,0	0,472***	5,790***

Pastabos: Vertinimų skalė: 1 – niekada, 2 – kartais, 3 – nuolat.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Koreliacinė analizė (visoms šventėms ir tradicijoms $p < 0,001$) patvirtino tiriamų švenčių ir tradicijų tęstinumą per kartas. Vis dėlto atskiros šventės buvo dažniau švenčiamos tėvų šeimose negu yra švenčiamos informantų šeimose. Tai Naujųjų metų sutikimo šventė ($t = 14,629$, $p < 0,001$), Motinos diena ($t = 12,323$, $p < 0,001$), gimtadienio šventės ($t = 12,493$, $p < 0,001$), atostogos su šeima ($t = 19,050$, $p < 0,001$). Mažiausi poslinkiai tarp kartų įvyko šv. Velykų ($t = 4,996$, $p < 0,001$) ir Vėlinių ($t = 4,695$, $p < 0,001$) atžvilgiu – šios šventės buvo beveik nuolat švenčiamos tėvų šeimose (vidurkiai atitinkamai – 2,9 ir 2,8) ir beveik nuolat yra švenčiamos informantų šeimose (vidurkiai 2,9).

Rutininės praktikos. Taikant faktorinę analizę įvardytos penkios rutininių praktikų grupės, būdingos informantams (14 lentelė). Pirmosios grupės asmenys laisvalaikį linkę leisti kartu su šeimos nariais ir giminėmis bendraudami tiesiogiai arba nuotoliniu būdu, svečiuodamiesi, leisdami laiką kavinėse, klubuose, lankydami kino teatrus ir pan. Šios grupės asmenims nėra būdinga užsiimti tokiomis ūkinėmis veiklomis kaip apsipirkimas, sodininkystė, daržininkystė, automobilių remontas, daiktų taisymas ir pan.

14 lentelė. Rutininių praktikų grupės, būdingos informantams. *Faktorinės analizės rezultatai*

	Faktoriai				
	I	II	III	IV	V
Variacijos %	15,72	15,54	11,75	10,65	10,00
Bendravimas – su šeimos nariais / giminėmis	0,884	0,152	-0,052	-0,052	0,068
Pramogos ir žaidimai – su šeimos nariais / giminėmis	0,879	0,187	-0,023	-0,010	0,068
Pramogos ir žaidimai – su ne šeimos nariais	0,156	0,922	0,061	0,025	0,049
Bendravimas – su ne šeimos nariais	0,162	0,921	0,061	-0,007	0,071
Sporto veiklos – su ne šeimos nariais	0,051	0,114	0,740	0,104	-0,042
Sporto veiklos – su šeimos nariais / giminėmis	-0,120	-0,012	0,681	-0,017	0,057
Laisvalaikis gamtoje – su šeimos nariais / giminėmis	-0,162	0,073	-0,073	0,724	-0,115
Laisvalaikis gamtoje – su ne šeimos nariais	0,191	-0,121	0,268	0,720	0,050
Ūkinės veiklos – su šeimos nariais / giminėmis	-0,340	0,113	-0,306	0,430	0,227
Kultūrinės veiklos – su ne šeimos nariais	-0,018	0,192	0,190	-0,055	0,687
Ūkinės veiklos – su ne šeimos nariais	0,064	-0,101	-0,200	0,079	0,682
Kultūrinės veiklos – su šeimos nariais / giminėmis	0,285	0,122	0,377	-0,161	0,417

Pastaba: taikytas Pagrindinių komponentų metodas, Varimax rotacija.

Antros grupės asmenims taip pat būdinga bendrauti ir pramogauti, tik jau su asmenimis už šeimos ribų. Trečios grupės asmenims ne taip svarbu, su kuo leisti laisvalaikį, daug svarbiau pats užsiėmimas, o konkrečiai – sporto veiklos, pavyzdžiui, sporto klubų lankymas, važinėjimasis dviračiu, slidinėjimas ir kt. Šios grupės asmenims taip pat nebūdinga užsiimti ūkinėmis veiklomis.

Ketvirtos grupės asmenims būdinga laisvalaikį leisti gamtoje išskylaujant, atostogaujant sodyboje arba prie jūros, renkant gamtos gėrybes ir pan. Dalį laisvalaikio šie asmenys skiria ūkinėms veikloms. Be to, laisvalaikį gamtoje jie leidžia tiek su šeimos nariais ir giminėmis, tiek su asmenimis už šeimos ribų, o ūkinėmis veiklomis užsiima tik su šeimos nariais.

Penktos grupės asmenims būdinga laiką leisti užsiimant kūrybine veikla (pavyzdžiui, muzikavimu, daile ar pan.), lankant teatrą, koncertus, parodas, kitus kultūros renginius. Šiomis veiklomis jie užsiima tiek kartu su šeimos nariais, tiek su asmenimis už šeimos ribų. Su pastaraisiais šios grupės asmenys užsiima ir ūkinėmis veiklomis.

Bendravimas ir pramogavimas yra būdingesni dviejų jauniausių kohortų negu dviejų vyriausių kohortų (15 lentelė) užsiėmimai. Tendencija

būdinga, nepaisant, su kuo kartu tomis veiklomis užsiimama – su asmenimis už šeimos ribų (vidurkiai svyruoja nuo 0,3 vyriausioje kohortoje iki 0,7 jauniausiose kohortose 0,3; $F = 57,55$, kai $p < 0,001$) ar šeimos nariais, giminėmis (vidurkiai jauniausiose kohortose 0,3, vyriausiose – 0,2; skirtumas nedidelis, tačiau ANOVA testas rodo, kad statistiškai reikšmingas).

15 lentelė. Rutinines veiklas praktikuojančiųjų dalis skirtingais metais gimusiose kohortose. *Vidurkiai ir jų palyginimai*

	Kohortos				ANOVA testas – F
	1950–1955	1960–1965	1970–1975	1980–1985	
Bendravimas – su ne šeimos nariais	0,3	0,4	0,6	0,7	57,55***
Laisvalaikis gamtoje – su ne šeimos nariais	0,6	0,7	0,7	0,6	2,49
Pramogos ir žaidimai – su ne šeimos nariais	0,2	0,4	0,5	0,6	53,03***
Kultūrinės veiklos – su šeimos nariais / giminėmis	0,3	0,5	0,5	0,5	20,13***
Laisvalaikis gamtoje – su šeimos nariais / giminėmis	0,6	0,6	0,5	0,5	1,34
Ūkinės veiklos – su šeimos nariais / giminėmis	0,6	0,6	0,6	0,5	6,14***
Bendravimas – su šeimos nariais / giminėmis	0,2	0,2	0,3	0,3	18,18***
Sporto veiklos – su ne šeimos nariais	0,1	0,2	0,2	0,3	29,41***
Kultūrinės veiklos – su ne šeimos nariais	0,3	0,3	0,3	0,3	1,73
Pramogos ir žaidimai – su šeimos nariais / giminėmis	0,1	0,1	0,2	0,3	21,43***
Ūkinės veiklos – su ne šeimos nariais	0,2	0,2	0,2	0,2	2,17
Sporto veiklos – su šeimos nariais / giminėmis	0,1	0,1	0,1	0,1	6,65***

Pastabos: Vertinimų skalė: 0 – nedalyvavo, 1 – dalyvavo.

Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Sportinės veiklos kartu su asmenimis už šeimos narių būdingesnės jauniausių kohortų asmenims (jauniausioje kohortoje vidurkis 0,7, o vyriausioje – 0,3), o sportinės veiklos kartu su šeimos nariais ir giminėmis vienodai būdingos visoms, skirtingais metais gimusioms kohortoms (vi-

durkis 0,1). Visų, skirtingais metais gimusių kohortų panaši dalis asmenų leidžia laisvalaikį gamtoje (vidurkiai svyruoja nuo 0,5 iki 0,7, o skirtumai statistiškai nepatvirtinti). Su kohortos gimimo metais yra nesusiję užsiėmimai ūkine veikla (vidurkiai visose kohortose 0,2) arba kultūrinėmis veiklomis (vidurkiai visose kohortose 0,3) kartu su asmenimis už šeimos ribų. Tačiau ūkinėmis veiklomis kartu su šeimos nariais labiau būdinga užsiimti vyresniųjų kohortų negu jaunosios kohortos asmenims (vidurkiai, atitinkamai – 0,6 ir 0,5, $F = 6,14$, $p < 0,001$). Kultūrinės veiklos kartu su šeimos nariais būdingesnės jaunesniųjų negu vyresniųjų asmenims (vidurkiai atitinkamai – 0,5 ir 0,3; $F = 20,13$, $p < 0,001$).

Taigi įvairaus amžiaus ir skirtingais metais gimusių kohortų asmenims būdingi saviti švenčių, tradicijų ir rutininių veiklų rinkiniai. Kai kuriuos iš jų tėvai perduoda vaikams, taip kurdami šeimos *habitus*. Kultūrine prasme išlieka tie *habitus*, kurie prisideda prie kasdienio gyvenimo organizavimo, šio tyrimo kontekste – šeimos gyvenimo organizavimo, o vadovaujantis C. Smart (2007) samprata, prisideda prie šeimos kūrimo. Taigi kurios iš aptartų šeimos praktikų kuria Lietuvos šeimą, nubrėždamos ribą tarp šeimos narių ir ne šeimos narių?

4.4. Šeimą jungiančios šventės ir kasdienės praktikos

Šiame poskyryje ieškoma atsakymo į klausimą, kurios šeimos šventės, tradicijos ir rutininės praktikos sujungia šeimos narius ir juos atskiria nuo ne šeimos narių. Ankstesniuose skyriuose atskleidėme, kad daugeliui žmonių svarbiausi šeimos nariai yra motina ir tėvas. Kartais ryšiai tarp tėvų ir vaikų nusidriekia net už Gyvenimo ribų. Vis dėlto tam tikromis aplinkybėmis net motina ir tėvas gali būti įvardyti ne šeimos nariais. Regresinė analizė parodė, kad motiną ne šeimos nariu įvardijusių informantų šeimose tėvai nėra aktyvūs švenčių ir rutininių veiklų dalyviai (16 lentelė, 2 modelis). Tikėtina, tokiais atvejais motina gyvena ne tik atskirame būste, bet ir toli nuo informanto gyvenamosios vietos, galbūt net užsienyje. O informantų, kurie motiną įvardijo šeimos nariu, šeimose tėvai yra aktyvūs kasmetinių švenčių (šv. Kūčių, šv. Kalėdų, Motinos dienos) dalyviai, tokie asmenys su tėvais leidžia atostogas, tariasi priimdami svarbius sprendimus, tikėtina, gyvena netoliese arba netgi viename būste (16 lentelė, 1 modelis).

Asmenų, tėvą įvardijusių šeimos nariu, šeimose tėvai taip pat yra aktyvūs, tik pabrėžiamos kiek kitokios veiklos (16 lentelė, 3 modelis). Būdinga, kad tėvai dalyvauja per šv. Kūčias, kartu atostogauja, vaikai su jais tariaisi svarbiais klausimais. Tėvo labiau negu motinos atveju pabrėžiamas tiesioginis bendravimas. Ir tą daryti, matyt, nėra sudėtinga, nes, kaip rodo regresinės analizės rezultatai, tėvas turėtų gyventi jeigu ne viename būste, tai bent kažkur netoliese. Deja, dėl mažo atsakymų skaičiaus nebuvo įmanoma iširti atvejų, kada tėvas įvardijamas ne šeimos nariu. Tad šis atvejis galėtų tapti tolesnių tyrimų objektu.

Formaliai orientacinės branduolinės šeimos nariai broliai ir seserys yra vieni iš artimiausių per kraujo ryšį susiję giminės. Tačiau Projekto tyrimų duomenų analizė parodė (Česnuitytė, 2012; 2013), kad subjektyviu gyventojų požiūriu broliai ir seserys kaip šeimos nariai vertinami prieštaringai. Paprastai reikalingi papildomi veiksniai, kad susidarytų ir išliktų glaudūs saitai tarp brolių ir seserų. Regresinė analizė atskleidė, kad broliai ir seserys įvardijami šeimos nariais, kai yra kasmetinių švenčių (šv. Kūčių, Vėlinių, Motinos dienos, gimtadienių) dalyviai (17 lentelė, 1 modelis).

Šeimoms, kuriose broliai ir seserys vieni kitus laiko šeimos nariais, būdinga palaikyti ryšius kartu atostogaujant, rengiant bendrus sekmadienio pietus ir pan. Vis dėlto šeimos nariais laikomi broliai ir seserys nėra pagalbininkai buityje arba patarėjai priimant svarbius sprendimus. Jie nesirenkami ir norint tiesiog pabendrauti. Šeimos nariais įvardyti broliai ir seserys yra daug aktyvesni tiek bendroje šventėse, tiek kasdienėse veikose, palyginti su broliais ir seserimis, kurie įvardyti ne šeimos nariais (17 lentelė, 2 modelis). Pastarieji, tikėtina, yra šv. Kalėdų, bet ne šv. Kūčių vakarienės dalyviai. Šis nežymus skirtumas atskleidžia esmę: šv. Kūčios yra intymesnė, tik šeimos narius jungianti šventė, palyginant su šv. Kalėdomis. Taigi dalyvavimas šv. Kalėdų šventėje ir nedalyvavimas šv. Kūčių vakarienėje yra viena iš tų linijų, nubrėžianti ribą tarp šeimos ir ne šeimos. Ir, kaip matyti, dalis brolių ir seserų atsiduria už šios ribos.

16 lentelė. Šeimos praktikos, vienijančios motiną / tėvą į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Tiesinės daugiamačės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		
	Motina		Tėvas – šeimos narys ¹
	Šeimos narys	Ne šeimos narys	
	1 modelis	2 modelis	3 modelis
Šeimos šventės, kuriose dalyvavo tėvai			
šv. Kūčios	0,122**	...	0,199***
šv. Kalėdos	0,128**
šv. Velykos
Vėlinės
Naujųjų metų sutikimas
Motinos diena	0,190***
Šeimos tradicijos, kuriose dalyvavo tėvai
Gimtadieniai
Vardadieniai
Giminės sąskrydžiai
Sekmadienio pietūs ar bendra vakarienė kasdien
Atostogos su šeima	0,085**	...	0,150***
Rutininės veiklos, atliekamos kartu su šeimos nariais / giminėmis			
Bendravimas	0,084*
Kultūrinės veiklos
Sportinės veiklos
Laisvalaikis gamtoje
Pramogos ir žaidimai
Ūkinės veiklos
Kur motina / tėvas gyvena?	0,111***	-0,182**	0,085*
Ar per pastaruosius 3 mėnesius bendravote su motina / tėvu?	0,190***
Pasveikina motiną / tėvą gimtadienio, kitų švenčių proga
Motina / tėvas yra pagalbininkė(-as) buityje
Bendrauja su motina / tėvu tik iš pareigos
Tariasi su motina / tėvu, priimant svarbius sprendimus	0,139***	...	0,146***
Bendravimas su motina / tėvu kelia teigiamas emocijas
	<i>R</i> ²		
	0,257	0,033	0,207

Pastabos: pateikiami Stepwise metodu gauti galutiniai modeliai, čia ...iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji. Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

¹Atvejų skaičius per mažas atlikti regresinę analizę, kai priklausomas kintamasis – „Tėvas – ne šeimos narys“.

17 lentelė. Šeimos praktikos, vienijančios brolius / seseris į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Tiesinės daugiamačės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis –	
	Brolis / sesuo	
	Šeimos narys	Ne šeimos narys
	1 modelis	2 modelis
Šeimos šventės, kuriose dalyvavo broliai / seserys		
šv. Kūčios	0,194***	-0,207**
šv. Kalėdos	...	0,288***
šv. Velykos
Vėlinės	0,060*	...
Naujųjų metų sutikimas
Motinos diena	0,121***	...
Šeimos tradicijos, kuriose dalyvavo broliai / seserys		
Gimtadieniai	0,073*	...
Vardadieniai
Giminės sąskrydžiai
Sekmadienio pietūs ar bendra vakarienė kasdien	0,058*	...
Atostogos su šeima	0,069**	...
Rutininės veiklos, atliekamos kartu su šeimos nariais / giminėmis		
Bendravimas	-0,057*	...
Kultūrinės veiklos
Sportinės veiklos
Laisvalaikis gamtoje
Pramogos ir žaidimai
Ūkinės veiklos
Brolis / sesuo paprastai pasveikina gimtadienio, kitų švenčių progomis		
Brolis / sesuo yra pagalbininkė(-as) buityje	-0,101***	...
Brolis / sesuo bendrauja tik iš pareigos
Brolis / sesuo tariasi, priimant svarbius sprendimus	-0,063*	...
Bendravimas su broliu / seserimi kelia teigiamas emocijas
	R^2	
	0,239	0,047

Pastabos: pateikiami Stepwise metodu gauti galutiniai modeliai, čia ...iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji. Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Prokreacinės branduolinės šeimos svarbiausi nariai yra sutuoktiniai arba partneriai. Skirtumą tarp formalios ir neformalios branduolinės šeimos vėlgi atskleidžia (ne)dalyvavimas švenčiant didžiąsias metines šventes – šv. Kūčias ir šv. Kalėdas (18 lentelė, 1–3 modeliai). Sutuoktiniai, tikėtina, yra šv. Kūčių dalyviai, o partneriai nėra dalyviai. Partneriai – šeimos nariai yra šv. Kalėdų dalyviai, o partneriai – ne šeimos nariai nėra šv. Kalėdų dalyviai. Tačiau tai ne vienintelės šeimos praktikos, nubrėžiančios liniją tarp formalios ir neformalios šeimos, tarp šeimos narių ir ne šeimos

narių. Sutuoktinių ir partnerių atveju tokia riba gali tapti Motinos dienos šventė ir giminės sąskrydžiai. Registruota santuoka susiję partneriai paprastai yra šių įvykių dalyviai, o gyvenantys neregistruotoje santuokoje, tikėtina, nėra Motinos dienos šventės ir giminės sąskrydžių dalyviai. Be kitų praktikų, sutuoktiniams būdinga kartu leisti atostogas (18 lentelė, 1 modelis).

Mažas atvejų skaičius neleidžia išanalizuoti praktikų, būdingų šeimoms, kuriose sutuoktinis(-ė) priskiriamas(-a) prie ne šeimos narių. Tokie atvejai galėtų tapti tolesnių tyrimų objektu. O apie šeimas, kuriose neregistruotoje santuokoje gyvenantys partneriai įvardijami ne šeimos nariais, galima statistiškai reikšmingai teigti, kad joms būdinga nedidelė bendrų užsiėmimų įvairovė (18 lentelė, 2 modelis). Šioms šeimoms nebūdinga kartu švęsti metinių švenčių, pavyzdžiui, šv. Velykų, Vėlinių, tačiau šeimų narius jungia sekuliarios tradicijos, pavyzdžiui, gimtadienių šventimas. Tokiose šeimose būdingas ir bendravimas tiesiogiai arba netiesiogiai, pavyzdžiui, pasitelkus internetą ar kitas informacines komunikacines priemones. Kitokia situacija šeimose, kuriose neregistruotoje santuokoje gyvenantys partneriai vienas kitą laiko savo šeimos nariu (18 lentelė, 1 modelis). Šios šeimos pasižymi panašia šeimos praktikų gausa, kaip ir formalios branduolinės šeimos, skiriasi tik praktika. Partneriams – šeimos nariams būdinga kartu švęsti šv. Kalėdas, gimtadienius, bendrai maitintis (bent per sekmadienio pietus), kartu pramogauti. Tačiau, skirtingai nuo formalios branduolinės šeimos, nebūdinga, kad partneris yra šv. Kūčių, Vėlinių, Motinos dienos švenčių dalyvis, nedalyvauja ir giminės sąskrydžiuose. Taigi šios praktikos atskiria formalią partnerystę nuo neformalios.

18 lentelė. Šeimos praktikos, vienijančios sutuoktinius / partnerius į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Tiesinės daugiamačės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis –		
	Sutuoktinis(-ė) – šeimos narys(-ė) ¹	Partneris(-ė)	
		Šeimos narys	Ne šeimos narys
	1 modelis	2 modelis	3 modelis
Šeimos šventės, kuriose dalyvavo sutuoktinis(-ė) / partneris(-ė)			
šv. Kūčios	0,355***	-0,194*	...
šv. Kalėdos	...	0,316***	...
šv. Velykos	-0,306**
Vėlinės	...	-0,095*	-0,142*
Naujųjų metų sutikimas
Motinos diena	0,246***	-0,155***	...
Šeimos tradicijos, kuriose dalyvavo sutuoktinis(-ė) / partneris(-ė)			
Gimtadieniai	...	0,226***	0,348***
Vardadieniai
Giminės sąskrydžiai	0,053*	-0,121***	...
Sekmadienio pietūs ar bendra vakarienė kasdien	...	0,089*	...
Atostogos su šeima	0,093***
Rutininės veiklos, atliekamos kartu su šeimos nariais			
Bendravimas	0,101*
Kultūrinės veiklos
Sportinės veiklos
Laisvalaikis gamtoje
Pramogos ir žaidimai	...	0,057 *	...
Ūkinės veiklos
R2	0,452	0,065	0,057

Pastabos: pateikiami Stepwise metodu gauti galutiniai modeliai, čia ...iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji. Žymėjimai: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

¹ Atvejų skaičius per mažas atlikti regresinę analizę, kai priklausomas kintamasis – „Sutuoktinis(-ė) – ne šeimos narys“.

Saitai tarp tėvų ir vaikų yra svarbiausi bei stipriausi, palyginti su saitais tarp kitų šeimos narių. Tačiau regresinės analizės rezultatai rodo, kad nors rutininės praktikos neturi įtakos vaikų skirstymui į šeimos narius

arba ne šeimos narius, (ne)dalyvavimas šeimos šventėse ir tradicijose gali sukurti stipresnius arba silpnesnius saitus tarp vaikų ir jų tėvų. Šeimos praktikų analizė rodo, kad vaikai – šeimos nariai paprastai yra aktyvesni metinių švenčių ir tradicijų (šv. Kūčių, šv. Kalėdų, Motinos dienos, gimtadienio) dalyviai negu vaikai – ne šeimos nariai (19 lentelė, 1 modelis). Atvejams, kai vaikai įvardijami ne šeimos nariais, būdinga gerokai mažesnis vaikų aktyvumas šeimos praktikose (19 lentelė, 2 modelis). Tokiais atvejais, galima teigti statistiškai reikšmingai ($p < 0,05$), vaikai ir tėvai atostogas leidžia atskirai, o vienintelė akivaizdi bendra praktika, jungianti tokios šeimos narius, yra Vėlinės ($p < 0,001$).

Sudarant regresinės analizės modelį *Žentų / marčių* kategorijai, kilo klausimas, kuriuos nepriklausomus kintamuosius įtraukti į modelį, nes žentas ar marti gali būti prilygintas(-a) savam vaikui, gali būti suprantamas kaip šiaip giminė, bet gali būti nelaikomas(-a) šeimos nariu. Ši gana didelė požiūrių į žentus ir marčias įvairovė buvo ryški kokybiniame Projekto tyrime: vieni informantai žentą arba marčią įvardijo vaiku („...žentas kaip sūnus...“ [P14: 116], kt.), kiti – greta savo vaikų ir pan. Todėl sudarant regresinės analizės modelį, šeimos praktikų ir požiūrių į žentus ir marčias sąsajoms ištirti įtraukta daugiau kintamųjų negu kitais atvejais (20 lentelė). Regresinė analizė rodo, jog šeimoms, kuriose žentas ar marti priskiriamas(-a) šeimos nariu, būdinga, kad vaikai yra šv. Velykų, Motinos dienos, gimtadienių, vardadienių švenčių dalyviai, kad giminės kartu užsiima ūkinėmis veiklomis, susirenka bendrų pietų ir pan. (20 lentelė, 1 modelis). Net jeigu tokioms šeimoms būdinga, kad vaikai Naujuosius metus sutinka atskirai, atostogauja atskirai, kasdien kartu nevakarieniauja, jos vis tiek turi daugiau bendrų veiklų, palyginti su šeimomis, kuriose žentas ar marti nepriskiriami prie šeimos narių (20 lentelė, 2 modelis). Šių šeimų narių praktiškai gyvenime nejungia jokios bendros veiklos.

19 lentelė. Šeimos praktikos, vienijančios sūnus / dukteris į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Tiesinės daugiamačės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis – Sūnus / duktė	
	Šeimos narys	Ne šeimos narys
	1 modelis	2 modelis
Šeimos šventės, kuriose dalyvavo vaikai		
šv. Kūčios	0,250***	...
šv. Kalėdos	0,179**	...
šv. Velykos
Vėlinės	...	0,262***
Naujųjų metų sutikimas	-0,061*	...
Motinos diena	0,094**	...
Šeimos tradicijos, kuriose dalyvavo vaikai		
Gimtadieniai	0,244***	...
Vardadieniai
Giminės sąskrydžiai
Sekmadienio pietūs ar bendra vakarienė kasdien
Atostogos su šeima	...	-0,191*
Rutininės veiklos, atliekamos kartu su šeimos nariais / giminėmis		
Bendravimas
Kultūrinės veiklos
Sportinės veiklos
Laisvalaikis gamtoje
Pramogos ir žaidimai
Ūkinės veiklos
Sūnus / duktė paprastai pasveikina gimtadienio, kitų švenčių progomis
Sūnus / duktė yra pagalbininkė(-as) buityje
Sūnus / duktė bendrauja tik iš pareigos
Sūnus / duktė tariasi, priimant svarbius sprendimus
Bendravimas su sūnumi / dukterimi kelia teigiamas emocijas
	<i>R</i> ²	
	0,462	0,047

Pastabos: pateikiami Stepwise metodu gauti galutiniai modeliai, čia ...iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji. Žymėjimai: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

20 lentelė. Šeimos praktikos, vienijančios žentus / marčias į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis –		
	Žentas / marti		
	Šeimos narys	Ne šeimos narys	
	1 modelis	2 modelis	
Šeimos šventės, kuriose dalyvavo vaikai			
šv. Kūčios	
šv. Kalėdos	
šv. Velykos	0,111*	...	
Vėlinės	
Naujų metų sutikimas	-0,137***	...	
Motinos diena	0,090*	...	
Šeimos šventės, kuriose dalyvavo kiti giminės			
šv. Kūčios	
šv. Kalėdos	
šv. Velykos	
Vėlinės	
Naujų metų sutikimas	
Motinos diena	
Šeimos tradicijos, kuriose dalyvavo vaikai			
Gimtadieniai	0,147***	...	
Vardadieniai	0,067**	...	
Giminės sąskrydžiai	
Sekmadienio pietūs ar bendra vakarienė kasdien	-0,092**	...	
Atostogos su šeima	-0,101**	...	
Šeimos tradicijos, kuriose dalyvavo kiti giminės			
Gimtadieniai	
Vardadieniai	
Giminės sąskrydžiai	
Sekmadienio pietūs ar bendra vakarienė kasdien	0,078***	...	
Atostogos su šeima	
Rutininės veiklos, atliekamos kartu su šeimos nariais / giminėmis			
Bendravimas	
Kultūrinės veiklos	
Sportinės veiklos	
Laisvalaikis gamtoje	
Pramogos ir žaidimai	
Ūkinės veiklos	0,076***	...	
Rutininės veiklos, atliekamos kartu su ne šeimos nariais			
Bendravimas	-0,055*	-0,106*	
Kultūrinės veiklos	
Sportinės veiklos	
Laisvalaikis gamtoje	
Pramogos ir žaidimai	
Ūkinės veiklos	
	R2	0,069	0,011

Pastabos: pateikiami Stepwise metodu gauti galutiniai modeliai, čia ...iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji. Žymėjimai: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

Uošvis / šešuras ir uošvė / anyta, regresinės analizės duomenimis, bus priskirti prie *šeimos narių*, jeigu bus aktyvūs bendrų kultūrinių veiklų dalyviai, sieks tiesioginio arba netiesioginio (telefonu, internetu, kt.) bendravimo (21 lentelė, 1 modelis). Kitaip tariant, sutuoktinio tėvai nėra tarp tų giminystės ryšiais susijusių asmenų, kurie be išlygų priskiriami prie šeimos narių. Reikalingi papildomi veiksniai, kad taip įvyktų. Kita vertus, net jeigu sutuoktinio tėvai dalyvauja tam tikrose šeimos šventėse (pavyzdžiui, Naujųjų metų sutikimo šventėje), tai nebūtinai sukurs didesnę bendrumą ir intenciją juos įvardyti šeimos nariais. Iš turimų duomenų nepavyko aptikti šeimos praktikų, kurios sukuria didesnę artumą ir bendrumą su uošviu / šešuru arba uošve / anyta, todėl šie atvejai galėtų tapti tolesnių tyrinėjimų objektu.

Pirmoje dalyje buvo atskleista, kad giminystė iš motinos pusės paprastai yra stipresnė už tėvo linijos giminystę. Kaip rodo regresinė analizė, glaudiems saitams su giminėmis iš motinos pusės sukurti pakanka keleto, tačiau reikšmingų veiklų, tokių kaip šv. Kūčios ir bendras maitinimasis (vakarienė kasdien arba bent sekmadienio pietūs) (22 lentelė, 1 modelis). Bendras maitinimasis, tikėtina, čia netgi svarbesnis, nes šv. Kūčios būdingos ir atvejams, kai giminės iš motinos pusės buvo įvardyti ne šeimos nariais (22 lentelė, 2 modelis). Kita vertus, analizuojant gimines nėra tokio tikslumo, kaip kad motinos, tėvo, sutuoktinio ar kito konkretaus nario atveju. Taigi norint patikslinti tyrimo rezultatus, reikėtų tolesnių tyrinėjimų, galbūt net taikant įvairesnius tyrimo metodus.

Artimiems saitams su giminėmis iš tėvo pusės sukurti, kaip matyti iš regresinės analizės rezultatų, reikalingos didesnės pastangos, palyginti su saitų su giminėmis iš motinos pusės kūrimu (22 lentelė, 3 modelis). Šeimoms, kuriose giminės iš tėvo pusės priskiriami prie šeimos narių, būdinga kartu švęsti šv. Kalėdas, leisti atostogas, pramogauti, užsiimti bendromis kultūrinėmis arba sportinėmis veiklomis. Poreikį aktyviai kurti saitus su tėvo giminėmis patvirtinta tai, kad tik gimtadienių šventimas arba, pavyzdžiui, bendros atostogos ne visuomet sukuria šeiminius saitus su šiais giminėmis (22 lentelė, 4 modelis).

21 lentelė. Šeimos praktikos, vienijančios uošvius į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis – Uošvis / uošvė	
	Šeimos narys	Ne šeimos narys
	1 modelis	2 modelis
Šeimos šventės, kuriose dalyvavo kiti giminės		
šv. Kūčios
šv. Kalėdos
šv. Velykos	...	-0,112*
Vėlinės
Naujųjų metų sutikimas	...	0,132**
Motinos diena
Šeimos tradicijos, kuriose dalyvavo kiti giminės		
Gimtadieniai
Vardadieniai
Giminės sąskrydžiai
Sekmadienio pietūs ar bendra vakarienė kasdien
Atostogos su šeima
Rutininės veiklos, atliekamos kartu su šeimos nariais / giminėmis		
Bendravimas
Kultūrinės veiklos
Sportinės veiklos
Laisvalaikis gamtoje
Pramogos ir žaidimai
Ūkinės veiklos
Rutininės veiklos, atliekamos kartu su ne šeimos nariais		
Bendravimas	-0,010**	...
Kultūrinės veiklos	0,008*	...
Sportinės veiklos
Laisvalaikis gamtoje
Pramogos ir žaidimai
Ūkinės veiklos
Ar kada nors gyvenote viename būste su šiuos asmeniu?	-0,063***	...
Kaip dažnai matotės tiesiogiai su šiuo asmeniu?	0,794***	...
Kaip dažnai bendraujate su šiuo asmeniu kitais būdais (telefonu, internetu, kt.)?	0,234***	...
	R ²	
	0,971	0,021

Pastabos: pateikiami Stepwise metodu gauti galutiniai modeliai, čia ...iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji. Žymėjimai: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

Prie tokių saitų su brolių ir seserų giminėmis, kai šie priskiriami šeimos nariams, sukūrimo prisideda šv. Kūčios bei bendros atostogos (22 lentelė, 5 modelis). Bendrumą su giminėmis iš sutuoktinio(-ės) pusės kuria dalyvavimas Vėlinių apeigose (22 lentelė, 6 modelis). Vis dėlto šie rezultatai apibendrina daugeliui žmonių būdingas praktikas. Siekiant didesnio tikslumo, rezultatai turėtų būti tikslinami tolesniais tyrimais, galbūt taikant įvairesnius tyrimo metodus.

22 lentelė. Šeimos praktikos, vienijančios išplėstinės šeimos narius į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Tiesinės daugiamatės regresinės analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis –					
	Giminė iš motinos pusės		Giminė iš tėvo pusės		Giminė iš brolio / sesers pusės –	Giminė iš sutuoktinio pusės –
	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys	Ne šeimos narys	Šeimos narys ^{1x}	Šeimos narys ^{2x}
	1 modelis	2 modelis	3 modelis	4 modelis	5 modelis	6 modelis
Šeimos šventės, kuriose dalyvavo kiti giminės						
šv. Kūčios	0,158***	0,145**	0,099***	...
šv. Kalėdos	0,098***
šv. Velykos
Vėlinės	0,064**
Naujųjų metų sutikimas
Motinos diena
Šeimos tradicijos, kuriose dalyvavo kiti giminės						
Gimtadieniai	0,114*
Vardadieniai
Giminės sąskrydžiai
Sekmadienio pietūs ar bendra vakariene kasdien	0,066**
Atostogos su šeima	0,049*	0,207***	0,085***	...
Rutininės veiklos, atliekamos kartu su šeimos nariais ir giminėmis						
Bendravimas
Kultūrinės veiklos	0,051*
Sportinės veiklos	...	0,127**	0,072**
Laisvalaikis gamtoje
Pramogos ir žaidimai	0,058*
Ūkinės veiklos
R^2	0,035	0,036	0,029	0,064	0,021	0,004

Pastabos: pateikiami Stepwise metodu gauti galutiniai modeliai, čia ...iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji. Žymėjimai: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

^{1x}Atvejų skaičius per mažas atlikti regresinę analizę, kai priklausomas kintamasis – „Giminė iš brolio / sesers pusės – ne šeimos narys“;

^{2x}atvejų skaičius per mažas atlikti regresinę analizę, kai priklausomas kintamasis – „Kitas giminė iš sutuoktinio pusės – ne šeimos narys“.

Analizuojant praktikas, būdingas kraujo ir registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis šeimos nariams priskyrusių informantų šeimoms, tenka išskirti šv. Kūčias (23 lentelė, 1 ir 3 modeliai). Buvusius sutuoktinius, sutuoktinių arba partnerių vaikus, tėvų partnerius šeimos nariams priskyrusių informantų šeimoms būdinga, kad per jų šv. Kūčias dalyvauja asmenys – ne giminės (23 lentelė, 1 modelis). Taigi šias šeimas galima įvardyti postmoderniomis ne tik struktūriniu, bet ir šeimos praktikų prasme, nes vienoje iš intymiausių metinių švenčių – šv. Kūčiose, kaip pastebėta anksčiau, paprastai dalyvauja tik šeimos nariai, o asmenų, nesusijusių nei kraujo, nei registruotos santuokos ryšiais, dalyvavimas joje reiškia vyraujančiai kultūrai nebūdingą *habitus*. Kaip yra pastebėjęs P. Bourdieu (1998), kai senasis *habitus* neatitinka realaus gyvenimo, kuriasi naujas *habitus*. Taigi šios šeimos ne tik išplečia šeimos sampratą ribas, bet ir kuria naują *habitus*.

Be aptartų praktikų, informantų, kurie buvusius sutuoktinius, sutuoktinių arba partnerių vaikus, tėvų partnerius priskyrė prie šeimos narių, šeimoms būdingas dažnas bendravimas, tikėtina, tam tikras periodas, kai jie gyvena viename būste. O informantų, kurie buvusius sutuoktinius, sutuoktinių arba partnerių vaikus, tėvų partnerius priskyrė prie šeimos narių, šeimas nuo pastarųjų skiria retesnis tiesioginis bendravimas ir apskritai maža bendrų veiklų įvairovė (23 lentelė, 2 modelis).

Kad tarp kitų kraujo ir registruotos santuokos ryšiais nesusijusių asmenų atsirastų šeiminiai ryšiai, juos turėtų jungti kiti veiksniai. Regresinės analizės rezultatai rodo, kad informantų, kurie branduolinei ir išplėstinei šeimoms nepriklausančius asmenis įvardijo šeimos nariais, šeimoms būdinga, kad ne giminės kartu dalyvauja Vėlinėse, Naujųjų metų sutikimo šventėje, dažnai tiesiogiai arba netiesiogiai bendrauja, tikėtina, turi gyvenimo viename būste patirties (23 lentelė, 3 modelis). Vis dėlto ne giminės – šeimos nariai nesimaitina kartu, neužsiima bendra kultūrine veikla, kartu nepramogauja, neišskylauja gamtoje. O ne šeimos narių, kurie neturi bendrų kraujo arba registruotos santuokos ryšių (23 lentelė, 4 modelis), neįjungia beveik jokios bendros praktikos, išskyrus tiesioginius susitikimus ir bendravimą nuotoliniu būdu.

23 lentelė. Šeimos praktikos, kraujo ir registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis vienijančios į šeimą ir juos atskiriančios nuo ne šeimos narių. *Tiesinė daugiamačių regresinė analizės rezultatai (standartizuoti Beta koeficientai)*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis –				
	Kiti		Kiti asmenys – ne giminės		
	Šeimos narys	Šeimos narys	Šeimos narys	Ne šeimos narys	
	1 modelis	2 modelis	3 modelis	4 modelis	
Šeimos šventės, kuriose dalyvavo kiti asmenys - ne giminės					
šv. Kūčios	0,013**	
šv. Kalėdos	
šv. Velykos	
Vėlinės	0,016***	...	
Naujųjų metų sutikimas	0,009*	...	
Motinos diena	
Šeimos tradicijos, kuriose dalyvavo kiti asmenys - ne giminės					
Gimtadieniai	-0,011*	
Vardadieniai	
Giminės sąskrydžiai	-0,025*	
Sekmadienio pietūs ar bendra vakarienė kasdien	-0,025***	...	
Atostogos su šeima	
Rutininės veiklos, atliekamos kartu su ne šeimos nariais					
Bendravimas	
Kultūrinės veiklos	-0,012**	...	
Sportinės veiklos	
Laisvalaikis gamtoje	-0,010*	...	
Pramogos ir žaidimai	-0,013**	...	
Ūkinės veiklos	
Ar kada nors gyvenote viename būste su šiuos asmeniu?	0,360***	0,050***	0,019***	...	
Kaip dažnai matotės tiesiogiai su šiuo asmeniu?	0,251***	-0,131***	0,291***	0,549***	
Kaip dažnai bendraujate su šiuo asmeniu kitais būdais (telefonu, internetu, kt.)?	0,401***	0,980***	0,694***	0,425***	
	R^2	0,995	0,962	0,968	0,929

Pastabos: pateikiami Stepwise metodu gauti galutiniai modeliai, čia ...iš modelio pašalinti nereikšmingi kintamieji.

Žymėjimai: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

4.5. Skyriaus apibendrinimas ir išvados

Skyriuje kiekybinių Projekto duomenų pagrindu buvo siekiama įvardyti Lietuvos šeimą kuriančias ir vienijančias praktikas. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad šeimos praktikos (šventės, tradicijos ir rutininės veiklos) gali būti laikomos alternatyviu šeimos apibrėžties kriterijumi, nes dalyvavimas bendrose veiklose sukuria tokius socialinius saitus ir jų tinklus, kurie įvardijami šeima, nors kartais asmenų nesieja kraujo ar santuokos ryšiai. Tokiomis praktikomis gali tapti gyvenimas kartu arba bendras maitinimasis (pavyzdžiui, vakarienė kasdien arba bent sekmadienio pietūs). Kita vertus, net ir artimais kraujo arba registruotos santuokos ryšiais susiję giminės gali būti įvardyti ne šeimos nariu, jeigu stigs bendravimo arba bendravimo kokybė nesukurs atitinkamo saito. Pavyzdžiui, kad sesuo / brolis būtų įvardytas šeimos nariu, yra svarbi bendravimo kokybė, tarkime, konsultavimasis priimant svarbius sprendimus, dvasinio artumo jausmas.

Neregistruotas(-a) partneris(-ė) įvardijamas šeimos nariu tik esant tam tikroms sąlygoms: ne tik gyvena kartu, bet ir aktyviai bendrauja, dalyvauja bendrose veiklose / šventėse (pavyzdžiui, Kūčiose) ir kt. Partneris(-ė), kuris(-i) negyvena kartu, bet kartu dalyvauja tik bendrose pramogose, tikėtina, nebus įvardytas šeimos nariu.

Kraujo arba santuokos ryšiais nesusiję asmenys gali būti įvardyti šeimos nariais, kai gyvena viename būste, aktyviai bendrauja, dalyvauja kasdienės rutinos veiklose ir šeimos šventėse. Tačiau buvęs(-usi) sutuoktinis(-ė) / partneris(-ė), tėvo / motinos partnerė(-is), partnerio(-ės) vaikas, tikėtina, bus įvardyti ne šeimos nariais, net jeigu gyvena kartu ir (arba) stengiasi bendrauti ir dalyvauti bendrose veiklose. Šeimos nariais gali būti įvardyti ir tam tikroms bendruomenėms priklausantys asmenys (pavyzdžiui, augę vaikų namuose; priklausantys anoniminiams alkoholikams ir kt.), bendradarbiai (labiau būdinga vyrams negu moterims), draugai, ypač gyvenantys netoliese (labiau būdinga moterims negu vyrams) arba susiję bendrais interesais (sodininkystė, sportas ir kt.), ir pan.

5. Šeiminių santykių praktikos atotolio šeimose: tarpgeneracinis aspektas

Šiais laikais, kai Lietuvos šeimas vis labiau galima apibūdinti daugia-vietiškumo (*multilocal*) (Juozeliūnienė, Leonavičiūtė, 2009) ir kelių generacijų (*multigenerational*) (Phillipson, 2013; Bengtson, 2001) požymiais, ypatinga vietą šeimos modelių sistemoje užima vadinamosios atotolio šeimos. Šiame skyriuje, remdamiesi rinktiniais empiriniais duomenimis apie suaugusių vaikų ir jų tėvų šeiminių santykių praktikavimą, siekiame dar sykį išsilaisvinti iš branduolinės šeimos diktuojamų rėmų ir pademonstruoti, kad šeiminiai santykiai praktikuojami ir tarp skirtingose šalyse gyvenančių suaugusių vaikų bei tėvų, kurie, taikant branduolinės šeimos apibrėžimą, net nebūtų vertinami kaip šeimos nariai. Atotolio šeimos atvejis yra ypač patrauklus tyrimo objektas tuo, kad čia šeiminių santykių praktikavimas dažniausiai yra apsunkinamas skirtingos veiksmų vietos ir laiko. Be to, D. H. J. Morgano (2011b, p. 83) manymu, priešingai nei daugumoje tradicinių šeimos praktikų tyrinėjimų, kuriuose pagal nutylėjimą įtraukiamos tik stipriai saistančios ir palyginti sutelktos šeimos praktikos, „*vėlyvojoje modernybėje vis labiau išskyla būtinybė apsvarstyti šeimos praktikas, kurios yra mažiau saistančios ir labiau išsklaidytos*“.

Todėl sieksime atsakyti į klausimus: kaip kuriama šeima, kaip palaikomi santykiai tarp šeimos narių tuo atveju, kai jie, gyvendami skirtingose šalyse, formuoja atotolio šeimą, t. y. specifinį šeimos darinį, kuriame vienas šeimos požymių – „asmenys, gyvenantys po vienu stogu“ – negalioja. Vadinasi, šio skyriaus probleminis klausimas skamba taip: kaip suaugę vaikai ir jų tėvai praktikuoja šeiminius (tarpgeneracinius) santykius, veikiant erdvės ir (kartais) laiko skirtybėms. Skyriaus tikslas – atskleisti atotolio šeimos santykių praktikas, fiksuojant šeimos santykių palaikymo patirtis, kai skirtingų kartų asmenys, priskiriami prie šeimos narių, gyvena atskirti erdvės ir (kartais) laiko. Tikslas įgyvendinamas šiais žingsniais (uždaviniais): 1) atskleisti, kaip konstruojama migracijos procesuose dalyvaujančios šeimos samprata; 2) fiksuoti atotolio šeimos narių patirtis, palaikant kasdienes tarpgeneracinius ryšius per atstumą; 3) atskleisti,

ką skirtingose šalyse gyvenantiems šeimos nariams reiškia jų tiesioginiai susitikimai.

Tarpgeneracinių santykių ir atotolio šeimų tematika kiekviena atskirai yra sulaukusios Lietuvos tyrėjų dėmesio. Antai M. Gedvilaitė-Kordušienė (2009) yra nagrinėjusi šiuolaikines tarpgeneracinių santykių koncepcijas, ir, remdamasi „*Kartų ir lyčių tyrimo*“ duomenimis, yra tyrusi kartų solidarumo formas (Gedvilaitė-Kordušienė, 2011). A. Maslauskaitė ir V. Stankūnienė (2007) atotolio šeimas vadindamos transnacionalinėmis šeimomis yra atlikusios jų genezės, funkcijų ir raidos perspektyvų tyrimą, kuriame atkreipė dėmesį į daugialypes neigiamas migracijos pasekmes. Nuoseklus ir ilgalaikis yra I. Juozeliūnienės indėlis, tiriant šeimą migracijos procesų kontekste: ji įtvirtino atotolio šeimos sąvoką (Juozeliūnienė ir kt., 2008), nagrinėjo atotolio šeimų tyrimų teorinį lauką (Juozeliūnienė ir kt., 2009), šeimos, dalyvaujančios migracijos procesuose, reprezentavimą viešajame diskurse (Juozeliūnienė, Martinkėnė, 2011).

Skyrius pradėdamas dviejų reikšminių sąvokų – atotolio šeimos ir tarpgeneracinių santykių – konceptualizavimu, tada pristatomi tyrimo duomenys ir metodai. Toliau skyriuje analizuojami tyrimo rezultatai – nagrinėjamos šeimos atotolio būsenos interpretacijos, atotolio šeimos narių kasdinių tarpgeneracinių šeimos praktikų patirtys bei nekasdinių tarpgeneracinių santykių palaikymo patirtys – tiesioginiai susitikimai. Skyrius užbaigiamas apibendrinimu ir išvadomis.

5.1. Atotolio šeimos sąvokos konceptualizacija

Kaip žinia, šeimos sociologija apima platų ir daugialypį tyrimų lauką. Pastarąjį sudėtinga apibrėžti, nes jau vien šios sociologijos šakos tyrimo objektas – šeima – sukelia diskusijas ir prieštaravimus. Viena vertus, ilgainiui keičiasi pati šeima, kita vertus, šeimos sąvoka vartojama daugialypiuose – individualiame, bendruomeniniame, visuomeniniame, politiniame, profesiniame, moksliniame – kontekstuose ir suprantama įvairiai. Šią sąvoką vartojame ir kasdieniame gyvenime, dažniausiai subjektyviai ir emocionaliai, daug nesusimąstydami. Protarpiais ietys laužomos dėl oficialaus statuso suteikimo vienokiam ar kitokiam šeimos apibrėžimui socialinės politikos srityje, dėl atitinkamos politizuotos šeimos sampratos taikymo praktikoje. Ne kitaip ir akademiname diskurse – kintant vyrau-

jančioms teorinėms paradigmoms, atskleidžiami vis nauji žiūros taškai į šeimos institutą. Ne viena sociologų karta siekė kurti tokį šeimos apibrėžimą, kuris universaliai aprėptų visą šeiminių gyvenimo modelių įvairovę ir neleistų nuslysti į pavojų suteikti vienam ar kitam šeimos modeliui normatyvinį statusą.

Nepaisant plačių ir kompleksinių teorinių diskusijų dėl šeimos sąvokos ir jos vartojimo subtilybių, šeimos tyrimai paprastai apima šias tarpusavyje susijusias temas (McCarthy, Edwards, 2011, p. 2–3): partnerystė ir vaikų gimdymas (palikuonių susilaukimas); namų ūkio formavimasis ir demografinės tendencijos; kasdienis gyvenimas ir sprendimų priėmimas, įskaitant išteklius ir aprūpinimą; motinystė / tėvystė ir kitos rūpinimosi formos; artimi santykiai ir jų kaita įvairių matmenų – amžiaus, kartų, lyčių, seksualinės orientacijos – kontekstuose; giminystės ryšiai ir santykiai su bendruomene; šeiminių gyvenimas ir jo santykis su kitomis socialinio gyvenimo sritimis – švietimu, sveikata, užimtumu.

Vienas tradicinių šeimos sociologinių apibrėžimų kritikų D. H. J. Morganas (2011b, p. 3) plačiai argumentuoja, kaip ir kodėl jo netenkino esami šeimos apibrėžimai. Ko gero, labiausiai jį glumino šeimos vaizdavimas statikoje, ignoruojantis šeiminių socialinių vaidmenų įvairovę ir pokyčius, neatsižvelgiantis į šeimų nuolatinę kaitą, ar būtų kalbama apie įvairių istorinių laikotarpių šeimas, ar apie atskiros šeimos kaitą laike. Tokiuose apibrėžimuose mokslininkas stokoja dėmesio šeimos kasdienio gyvenimo apraiškoms, jo netenkina tokie šeimos apibrėžimai, kuriais šeima paverčiama objektu, daiktu, ignoruojant jos gyvybingą kasdienį alsavimą ir subjektyvumą.

Britų sociologo D. H. J. Morgano (Morgan, 2011b, p. 4) manymu, vyraujanti šeimos samprata ne tik supaprastino daugybę socialinių praktiškų, bet neretai buvo apsunkinta ir normatyvinio bagažo, nustumiančio kai kurių kategorijų žmones į nepalankią padėtį visuomenėje. Čia jis turėjo omenyje ne tik gėjus ir lesbietes, bet ir nepilnas šeimas, poras be vaikų ir net viengungius. Trumpam sustojęs prie idėjos visai atsisakyti šeimos sąvokos ir kalbėti apie tėvų ir vaikų, vyro ir žmonos ir t. t. santykius, D. H. J. Morganas atmetė ją ir susitelkė į idėją, kad šeimos sąvoką vertėtų pagyvinti pakeičiant daiktavardį veiksmažodžiu arba būdvardžiu (Morgan, 2011b, p. 4).

Tiek D. H. J. Morganas anglų kalboje, tiek ir mes lietuvių kalboje susiduriame su lingvistiniais sunkumais, siekdami daiktavardį šeima stačiai paversti veiksmazodžiu. Todėl britų sociologo terminologijoje atsirado šeimos praktikų sąvoka. Knygos „Permaštant šeimos praktikas“ (*Rethinking Family Practices*) puslapiuose autorius (Morgan, 2011b, p. 5–8) nuosekliai pagrindžia būtent *praktikos* sąvokos vartojimą: 1) tai leidžia susieti stebėtojo ir veikėjo perspektyvas, 2) suteikia veiksmo jausmą, 3) kasdienybės jausmą, 4) nuolat pasikartojančių veiksmų jausmą, 5) takumo (arba lankstumo) jausmą, galiausiai 6) leidžia susieti istoriją ir biografiją.

Šitaip, vartojant šeimos praktikų sąvoką, kalbama ne tiek apie buvimą šeimos nariu ar šeimos turėjimą, kiek apie nuolatinį santykių tarp šeimos narių mezgimą ir palaikymą kasdieniame gyvenime. D. H. J. Morgano manymu, šeiminių santykių palaikymo (*family doing*) sąvoka mums primena, kad šeima yra procesas ir veikimas, ir šeimos praktikų (*family practices*) sąvoka reiškia būtent tai (Morgan, 2011b, p. 5).

Aptarę šeimos ir šeimos praktikų sampratą bendrai, galime pereiti prie atotolio šeimos nagrinėjimo. Anot I. Juozeliūnienės ir bendraautorė (2008, p. 119), Lietuvoje sąvoką *atotolio šeima* buvo pradėta vartoti 2006 metais, ją pasiūlė I. Juozeliūnienė ir M. P. Šaulauskas. I. Juozeliūnienė pateikia tokį atotolio šeimos apibrėžimą: tai „yra asmenų grupė, kurioje vienas tėvų (*abu tėvai*) ir vaikas(-ai) gyvena skirtinguose namų ūkiuose skirtingose šalyse. Šie asmenys suvokia save kaip šeimą (ir artimiausios socialinės aplinkos taip pat laikomi šeima)“ (Juozeliūnienė ir kt., 2008, p. 119; Juozeliūnienė, Leonavičiūtė, 2009, p. 81). Taigi esminiai atotolio šeimos bruožai – jos nariai išsisklaidę skirtingose šalyse, tvarko daugiau nei vieną namų ūkį ir patys save bei kiti juos laiko šeima. Tačiau tyrėja ir jos kolegės, apibrėždamos atotolio šeimą, atrodo, pagal nutylėjimą vadovaujasi branduolinės šeimos – tėvų poros su nepilnamečiais vaikais – samprata. Tokį išpūdį sustiprina ir jų nagrinėjamų temų pobūdis: klausimai apie vaiko globos tipų sąsają su atotolio šeimos pripažinimu šeima, apie tėvų išvykimo neigiamą poveikį vaikams (Juozeliūnienė, Leonavičiūtė, 2009); atotolio šeimos tipų skirstymas „pagal vaiko globos Lietuvoje pobūdį“ (Juozeliūnienė ir kt., 2008, p. 122), tipologizuodamos atotolio šeimas pagal kitą kriterijų – pagal išvykusį šeimos narį, autorės mini tik tris variantus: motina, tėvas, abu tėvai (Juozeliūnienė ir kt., 2008). O jeigu į kitą

šalį išvyksta gyventi kitas šeimos narys – senelė, brolis, dukra, anūkas, ar tai nesudaro prielaidas formuotis atotolio šeimai?

A. Maslauskaitė ir V. Stankūnienė (2007, p. 32) atsispiria nuo migracijos tyrimų tradicijos ir vartoja kitą sąvoką – transnacionali šeima: „į migracijos procesą įsitraukusi šeima, kai dalis šeimos gyvena vienoje, o kita dalis kitoje nacionalinėje valstybėje, nagrinėtina kaip transnacionali šeima.“ Atrodytų, pagal pateiktą apibrėžimą transnacionalinę šeimą būtų galima vertinti kaip atotolio šeimos sinonimą. Tačiau I. Juozeliūnienės ir Ž. Leonavičiūtės (2009, p. 87) manymu, „terminas „transnacionalinis“, kaip peržengiantis vienos nacijos, valstybės ribas, tarptautinis (Tarptautinių, 2001, p. 752), nurodo šeiminių darinių daugianacionalumą ir (ar) daugiapilietiškumą“, t. y. šeimos kūrimą su užsieniečiu(-e), tačiau nebūtinai šios šeimos narių gyvenimą skirtingose šalyse. Vadinasi, I. Juozeliūnienės ir Ž. Leonavičiūtės požiūriu, atotolio šeimą neturėtume tapatinti su transnacionaline šeima, nes šių sąvokų prasmė kiek skiriasi.

Užsienio mokslinėje literatūroje plačiai vartojama būtent transnacionalizmo (*transnationalism*), transnacionalinių santykių (*transnational relationships*) ir transnacionalinės šeimos (*transnational family*) sąvokos. Minėtos sąvokos, pasaulyje platesnį skambesį įgijusios palyginti neseniai – XX a. paskutiniame dešimtmetyje (Morawska, 2003), šiuo metu jau yra įsitvirtinusios moksliniame diskurse (Bohr, Hynie, Whitfield, Shih, Zafar, 2012; Goulbourne, Reynolds, Solomos, Zontini, 2011; Schmalzbauer, 2004; Lewitt, Glick-Schiller, 2004; Vertovec, 2004; Lewitt, DeWind, Vertovec, 2003; Ho, 2002, kt.). Transnacionalizmas suprantamas kaip „procesas kurio metu žmonės užmezga ir palaiko tarpusavio sociokultūrinius ryšius nepaisant geopolitinių sienų“ (IOM, 2011). Transnacionalinėmis šeimomis vadinamos tos šeimos, kurių nariai „tam tikrą laiką arba daugumą laiko gyvena atskirai vieni nuo kitų, tačiau jie laikosi kartu ir sukuria kažką, kas gali būti vertinama kaip kolektyvinės gerovės ir vienybės jausmas, t. y. „šeiminius santykius“, netgi peržengdami nacionalinių (valstybių) sienas“ (Bryceson, Vuorela, 2002, p. 3). G. Bjéren (1997, p. 237) transnacionalines šeimas apibūdina kaip kolektyvinius giminytės santykius, turinčius rezidencinius susikirtimo taškus mažiausiai dviejose šalyse. E. Zontini (2007) pabrėžia, kad transnacionalinės šeimos yra dinamiški dariniai – jų statusas gali keistis keičiantis šeimos sudėčiai, ir ne tik dėl jos narių emigracijos, imigracijos ir reemigracijos, bet ir dėl šeimų kūrimo

ir irimo procesų. E. Zontini (2007) pastebi, kad dėl šeimos narių darbo ir gyvenimo sąlygų šeimos gali tapti švytuoklinio tipo transnacionalinės būsenos (pavyzdžiui, tolimųjų reisų vairuotojų, jūreivių, sezoninių darbuotojų ir pan. šeimos). R. S. Parreñas (2001) nagrinėdama transnacionalines šeimas pabrėžia tarpusavio šeiminių išpareigojimų pasidalijimą: gyvendami fiziškai skirtingose vietose (skirtingose šalyse), vienas iš tėvų, abu tėvai, broliais / seserys ar suaugę vaikai sukuria pajamas tikslo šalyje, o kiti šeimos nariai atlieka šeimos reprodukcijos ir (arba) socializacijos ir vartojimo funkcijas kilmės šalyje.

Afrikos, Karibų ir Ramiojo vandenyno regiono migracijos stebėsenos tinklo (*Africa, Caribbean and Pacific (ACP) Observatory on Migration*) (ACP, 2012, p. 7) leidinyje pateikiama keletas empirinių pavyzdžių šeimos narių, priklausančių atotolio šeimai, ir šeimos procesų, formuojančių transnacionalinės / atotolio šeimas. Šie pavyzdžiai leidžia įsitikinti, kad atotolio šeimos neapsiriboja vien branduolinėmis šeimomis su nepilnamečiais vaikais (ACP, 2012, p. 7): tėvas laikinai atsiskyręs nuo šeimos dėl darbo užsienyje, vėliau susivienijantis su žmona ir vaikais; vaikas besimokantis užsienyje kartu su (arba be) jį lydintia motina; jaunuolis studijuojantis arba dirbantis užsienyje; (netekėjusi) motina, dirbanti užsienyje, pavyzdžiui, kaip tarnaitė, turinti palikti savo vaiką(-us) kilmės šalyje; šeimos susijungimas; vienas šeimos narys grįžta prižiūrėti, slaugyti vyresnio amžiaus šeimos narį; vaikas išsiunčiamas gyventi su giminais kitoje šalyje ir kt.

Apibendrinant galima teigti, kad migracijos procesai šiais laikais plačiai paveikia šeimas – transnacionalines šeimas galima aptikti tarp visų sluoksnių, tiek tarp profesinio pasaulio elito, tiek tarp žemos kvalifikacijos neturtingų migrantų. O šeiminių santykių praktikos, vykstančios nepaisant šeimos narių išsisklaidymo erdvėje ir laike, verčia mus peržiūrėti šeimos sampratą, kurioje tradiciškai vienas iš šeimos požymių buvo jos narių gyvenimas po vienu stogu ir bendro namų ūkio vedimas.

Atsižvelgdami į pateiktus atotolio ir transnacionalinės šeimos apibrėžimus dabar galime formuluoti savąjį: atotolio šeimos būseną atsiranda, kai kuris(-ie) nors iš šeimos narių išvyksta gyventi į kitą šalį. Vadinasi, atotolio šeima yra šeimos saitais (santuokos, kohabitacijos, giminystės, įvaikinimo pagrindu) siejama žmonių grupė, kurios bent vienas narys gyvena kitoje šalyje, o tarp šeimos narių, pasklidusių mažiausiai dviejose

šalyse, praktikuojami šeiminiai santykiai. Šioje vietoje būtina pažymėti, kad iš dviejų sąvokų – *transnacionalinė šeima* ir *atotolio šeima* renkamės *atotolio šeimos* sąvoką, nes tai yra lietuviškas transnacionalinės šeimos atitikmuo, apbruotas lietuvių kalbos specialistų. Be to, praplečiame atotolio šeimos sampratą įtraukiant įvairias galimas šeimos narių konfigūracijas, įskaitant ir asmenis už branduolinės šeimos ribų. Galimų atotolio šeimos narių sąrašą praplečiame todėl, kad tai geriau atspindi gyvenimo tikrovę.

5.2. Tarpgeneracinių šeimos praktikų atotolio šeimose tyrimo teorinės prielaidos

5.2.1. Kintančių tarpgeneracinių šeimos praktikų makrosocialinis kontekstas (gyventojų senėjimas ir daugiageneracinės šeimos demografija)

Lietuvos šeimų struktūrinė sandara per pastaruosius dešimtmečius pasikeitė iš esmės. Lietuvos šeimos tyrėjos parodė, kad mažėjo vidutinis šeimos dydis (Maslauskaitė, 2006; Mikulionienė, 1997, p. 48), skyrybų lygis išliko vis dar palyginti aukštas (Maslauskaitė, Baublytė, 2012), didėjo skaičius vaikų, gimusių ne santuokoje ir (ar) augančių nepilnose šeimose (daugumoje atvejų tai moterų motinų vadovaujamos šeimos) (Stankūnienė, 2003, p. 40–60). Tačiau, regis, dar viena šeimos raidos tendencija iki šiol sulaukė menkesnio dėmesio, nes jai fiksuoti reikia ilgesnio laikotarpio nei pastarieji pora dešimtmečių. Čia turima omenyje per praėjusį šimtmetį pailgėjusi šeimos narių gyvenimo trukmė ir šio veiksnio vaidmuo šeimos praktikoms.

Lietuvos gyventojų amžiaus struktūros kaitos analizė atskleidė, kad XX a. Lietuvos gyventojų sudėtis pagal amžių pasikeitė iš esmės (Mikulionienė, Stanaitis, 2006). Gyventojų piramidė nuo išreikštos trikampio formos XX a. pradžioje (su plačiu pagrindu, t. y. gausiai atstovaujama vaikų (iki 14 m.) kategorijai, ir siaura viršūne – menkai atstovaujama vyresnio amžiaus žmonių (65 m. ir vyresnių) kategorijai) virto kur kas įmantresnio silueto piramide XXI a. pradžioje. Pastarosios gyventojų piramidės esminės naujovės yra susiaurėjęs pagrindas (sumažėjusio gims-

tamumo rezultatas¹²) bei gana stambi viršūnė (pailgėjusios vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės rezultatas¹³). Pastebimi nelygumai piramidės vidurinėje dalyje atspindi gausios ir ilgai besitęsiančios Lietuvos gyventojų emigracijos pasekmes (Sipavičienė, Stankūnienė, 2011; Sipavičienė, 2006). Anksčiau minėtos tendencijos yra pamatiniai gyventojų amžiaus struktūros pokyčiai, tiesiogiai atsispindintys ir šeimos modeliuose. Vadinasi, XX a. patirtos Lietuvos gyventojų mirtingumo ir gimstamumo mažėjimo tendencijos vis labiau formavo daugiageneracinę šeimos struktūrą, kurioje mažėjo disbalansas tarp jauno ir vyresnio amžiaus narių, t. y. tolygiau atstovaujamos visos kartos. Siaurėjant horizontaliųjų (tos pačios kartos) giminytės ryšių (brolių seserų, pusbrolių, pusseserių) skaičiui, plėtėsi vertikalinių giminytės ryšių (anūkų, proanūkių, senelių, prosenelių) skaičius. Nėra abejonių, kad tokie šeimos sudėties struktūriniai pokyčiai turėjo paveikti ir šeiminių santykių praktikas.

Kalbant apie gyventojų senėjimo poveikį šeimai, būtina paminėti du aspektus: 1) kinta kiekvieną jaunesnę kartą supančio giminių tinklo sudėtis; 2) iš kartos į kartą vis ilgėja kartų koegzistavimo trukmė (Phillipson, 2013; Bengtson, 2001). Aptarkime kiekvieną minėtų aspektų plačiau.

Paprastai tiriant šiuolaikines šeimas susirūpinimas reiškiamas dėl to, kad jose vaikams augti yra sudėtingiau dėl šių demografinių veiksnių: dėl branduolinės šeimos nepastovumo – skyrybų ir pakartotinių santuokų. Tačiau mažiau pabrėžiama tai, kad, didėjant gyventojų vidutinei tikėtinajai gyvenimo trukmei, šiuolaikiniai vaikai daug dažniau gali mėgautis santykiais su kitų kartų giminaičiais (seneliais, proseneliais, tetomis, dėdėmis). Tai itin vaizdžiai demonstruoja P. Uhlenbergo skaičiavimai, remiantis JAV gyventojų duomenimis. Pavyzdžiui, kaip nurodė P. Uhlenbergas (1996), tarp 30-mečių, gimusių JAV 1900 m., tik 21 proc. turėjo nors vieną gyvą senelį, o net 76 proc. 30-mečių, gimusių JAV 2000 m., turės nors vieną gyvą senelį. Lietuvoje tokių skaičiavimų neatlikta, tačiau įvertinus

¹² Atkreipiame dėmesį, kad čia kalbame apie ilgalaikę perspektyvą, o ne kelerių pastarųjų metų gimstamumo rodiklių tendencijas.

¹³ Lyginant XX a. pr. ir XXI a. pr. Lietuvos gyventojų vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės (VTGT) rodiklius galima konstatuoti, kad beveik per šimtmetį (nuo 1925 m. iki 2012 m.) Lietuvos moterų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė pailgėjo 27,5 metų, o vyrų – 19,4 metų (moterų VTGT keitėsi nuo 52 metų 1925–1926 m. iki 79,5 metų 2012 m.; vyrų – atitinkamai nuo 49 iki 68,4 metų (Lietuvos statistikos metraštis, 1927; Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, 2013).

gyventojų amžiaus struktūros pokyčius, nėra abejonių, kad minėto rodiklio vertės pokyčiai mūsų šalyje taip pat būtų išraiškingi. K. W. Wachterio (1997) tyrimo rezultatai parodė, kad šiais laikais traukiantis kraujo giminių skaičiui nepaprastai plečiasi netikrųjų giminystės ryšių įvairovė (pamotė / patėvis, podukra / posūnis, netikri seneliai, įbrolis / įseserė). Dalis žmonių įgyja netgi kelis netikrų giminių „komplektus“ (kai prokreacinė ar orientacinė šeima kuriama antrą ir daugiau kartų). Tad K. W. Wachteris (1997, p. 1811) numatė, kad ateities vyresnioji karta bus apsupta gana plačiu giminių tinklu, be to, jis pasižymės ir ryšių gausa, ir įvairove, ir problemišku. Galima sutikti su V. L. Bengtsono (2001, p. 6) mintimi, kad turėdamas didelį kraujo ir netikrų giminių būrį, žmogus yra labiau apsaugotas kritiniais gyvenimo momentais – kai prireikia pagalbos ir paramos, gali „aktyvuoti“ šiuos tinklus. Taigi vadovaudamiesi branduolinės šeimos apibrėžimu turėtume teigti, kad šiuolaikinio žmogaus giminių ratas siaurėja, tačiau peržengus branduolinės šeimos sąvokos brėžiamas ribas atsiskleidžia, jog XXI amžiuje žmogaus giminių ratas iš tiesų plečiasi ir sudėtingėja.

Antrasis gyventojų senėjimo poveikio šeimai aspektas – vis ilgėjanti kartų koegzistavimo trukmė – reiškia, kad vis daugiau šeimos narių turi dar gyvus senelius ir prosenelius. Tai sukuria platesnį atramos lauką jaunesnėms kartoms, tiek įtvirtinant giminės tęstinumą, perduodant šeimos tradicijas ir legendas, tiek apgaubiant individą giminystės tinklais, kurie prireikus gali tapti pagalbos ir paramos šaltiniu. Kita vertus, šiuolaikinėje visuomenėje žmonės kaip niekada anksčiau gali ilgiau mėgautis sūnaus, dukros, vaikaičių ir provaikaičių vaidmenimis, nes jų vyresnieji giminės – motina, tėvas, seneliai ir proseneliai (kam jie gali atlikti šiuos vaidmenis) gyvena ilgesnius gyvenimus (Harper, 2006, p. 179). Turbūt nėra reikalo pridurti, kad drauge ilgėjo ir senelio(-ės), prosenelio(-ės) vaidmens atlikimo laikas. Ilgėjanti kartų koegzistavimo trukmė sukuria naujo pobūdžio – trijų ar keturių kartų gyvų giminių tinklus, kurių santykių praktikos dar yra menkai pažintos. Pasaulyje plėtojami tyrimai apie senelio(-ės) vaidmens atlikimą, apie jų išitraukimo laipsnį bendraujant su anūkais, apie jų svarbų vaidmenį anūkų socializacijos procesui (Segalen, Attias-Donfut, 2007; Attias-Donfut, Segalen, 2002; Attias-Donfut, 2000a; 2000b), apie tai, kad seneliai kritiniais atvejais (anūkų tėvams mirus, kalint, sergant, emigravus) prisiima pakaitinių tėvų vaidmenį ir kt.

(Wellard, 2012). Daugelis tyrėjų yra bandę pasverti vyresniosios ir jaunesniosios kartos indėlius į tarpgeneracinį bendravimą (Attias-Donfut, Ogg, 2009; Arthur ir kt., 2003; Attias-Donfut, 2000a; 2000b; Brandon, 2000; Bass, Caro, 1996).

Tyrimų išvados prieštarauja visuomenėje paplitusiam stereotipui, kad vyresnioji karta yra jaunesniosios išlaikytinė. Nėra abejonių, kad daugialypiai socialinės paramos, emociniai ir materialiniai tarpgeneraciniai mainai yra abipusiai, tačiau bandymai palyginti šiuos indėlius paprastai atskleidžia, jog vyresniosios kartos investicijos į kartų santykius iš tiesų yra didesnės nei jaunesniosios kartos (Phillipson, 2013; Bengtson, 2001). Kai kurių autorių (Phillips, Ajrouch, Hillcoat-Nalletamby, 2010; Bengtson, Rosenthal, Burton, 1995) manymu, gausenis giminių tinklas (ypač jeigu yra gausi vyresnioji karta) gali pareikalauti daugiau jaunesniųjų kartų laiko, finansų ir žmogiškųjų išteklių slaugant tai vieną, tai kitą paramos reikalingus vyresnius gimines.

5.2.2. Kintančių tarpgeneracinių šeimos praktikų mikrosocialinis kontekstas (kartų solidarumas ir šeimos praktikos)

Nuo socialinio konteksto, veikiančio tarpgeneracinius santykius, analizės makrosociologiniu požiūriu pereikime prie kartų santykių analizės mikrosociologinio lygmens. Suvokimas šeimos, kaip sąveikaujančių individų grupės, skatina gilintis į šeimos narių, priklausančių skirtingoms kartoms, sąveikos mechanizmus. Plataus pripažinimo kartų santykių sociologiniuose tyrimuose yra sulaukęs V. L. Bengtsono (2001) pasiūlytas tarpgeneracinių santykių konceptualizavimo ir matavimo teorinis modelis – kartų solidarumo matavimo priemonės. V. L. Bengtsono (2001, p. 8) pasiūlytos šešių dalių konceptualios tarpgeneracinio solidarumo tipologijos (apimančios artumo (*affectual*), bendravimo (*associational*), sutarimo (*consensual*), funkcinį (*functional*), normatyvinį (*normatyve*) ir struktūrinį (*structural*) solidarumo aspektus) taikymas leidžia atskleisti tarpgeneracinių santykių specifiką, susijusią su jų įvairove ir sudėtingumu. Minėta tyrimo koncepcija atsižvelgia į kartų santykių įvairovę ir sudėtingus jų derinius – įvertindama ne vien giminių tinklų struktūrinę konfigūraciją, bet ir esamą galimybių sąveikauti struktūrą (fizinis atstumas tarp tinklo narių gyvenamosios vietos). Kita vertus, pasitelkus kartų

solidarumo konceptualią tyrimo schemą įvertinama ne tik tinklo narių faktinė elgsena (bendravimų dažnis ir būdai, tarpusavio paramos srautų intensyvumas ir kryptys), bet ir tinklo narių emocinės ir vertybinės nuostatos (emocinis artumas tarp šeimos narių, elgesio šeimoje normos, pamatinių vertybių bendrumo laipsnis). Tuo pat metu jo analitinė schema pasižymi lakoniškumu, nes visą daugialypę kartų santykių įvairovę galiausiai galima suskirstyti į šiuos tipus: glaudūs santykiai (*tight-knit*), draugiški (*sociable*), artimi per atstumą (*intimate but distant*), prievoliškai (*obligatory*) ir nutrūkę (*detached*) santykiai (Bengtson, 2001, p. 8).

Atkreiptinas dėmesys, kad sociologinėje literatūroje vartojamos dvi sąvokos: *tarpgeneracinis* (*intergenerational*) ir *daugiageneracinis* (*multigenerational*) (Villar, 2007; Davis, 2007; Gedvilaitė-Kordušienė, 2011). Sąvokos *tarpgeneracinis* vartojimas pabrėžia skirtingų kartų atstovų sąveiką, „kuria daroma įtaka vienas kitam“ (Gedvilaitė-Kordušienė, 2011, p. 25). Sąvoka *daugiageneracinis* vartojama, turint omenyje objekto, reiškinio struktūrinę sandarą (Villar, 2007; Davis, 2007; Gedvilaitė-Kordušienė, 2011), pavyzdžiui: daugiageneracinė visuomenė, daugiageneracinė politika, daugiageneracinis tyrimas ir pan. Tuo siekiama parodyti, kad nustatomos įvairios tiriamos visumos kartos, skirtingi jų poreikiai, elgsenos modeliai ir pan. Kadangi toliau šiame skyriuje dėmesys bus sutelktas į skirtingų kartų šeimos narių dalyvavimą šeimos praktikose, atitinkamai vartosime sąvoką *tarpgeneracinis*.

Tad kuo ypatingos tarpgeneracinės šeimos praktikos atotolio šeimoje? Atotolio šeimos praktikų kitoniškumas labiausiai atsiskleidžia 1) per jų santykį su laiku ir vieta (Morgan, 2011b, p. 80) bei 2) per jas apibūdinančias charakteristikas dviejose skalėse – stipriai / silpnai saistančios šeimos praktikos ir sutelktos / išsklaidytos šeimos praktikos (Morgan, 2011b, p. 81–82). Dabar abu minėtus punktus aptarkime nuodugniau.

Kaip ir visoms šeimoms, atotolio šeimos praktikoms yra svarbus laiko ir vietos kontekstas. Juk ką bedarytume, visada išskyla universalūs klausimai: kada? ir kur? (pavyzdžiui, šeimos narių įsipareigojimų vykdymas įvairiose institucijose (darbovietėje, mokykloje, ikimokyklinio ugdymo įstaigoje ir pan.), bendras šeimos narių pasivaikščiojimas, apsipirkimas, giminių lankymas ir kt.). Migracinių procesų sąsajos su šeimos praktikomis yra kompleksinės: šeimos nario(-ų) emigracija, viena vertus, praplečia erdvę, kurioje atliekamos šeimos praktikos, kita vertus,

paveikia ir šeimos praktikų laiko matmenį (Morgan, 2011b, p. 86). Anot D. H. J. Morgano (Morgan, 2011b, p. 83), šeimos nario(-ių) emigracija suardo iki tol nusistovėjusias, savaime suprantamas kasdienes veiklas ir šeimos praktikas, kurias tenka iš naujo tarpusavyje išsiaiškinti ir (galbūt pasiginčijus) apsibrėžti. Susiformavus atotolio šeimos būsenai, tenka iš naujo įvertinti ir nubrėžti erdvės ir laiko ribas. Be to, šeimos praktikų laikas ir vieta skirtingų šeimos narių gali būti interpretuojami įvairiai – tiek kaip suvaržymai, tiek kaip ištekliai.

Kaip anksčiau buvo minėta, D. H. J. Morganas (2011b, p. 81–82) įvardijo du šeimos praktikų bruožų kontinuumus. Šeimos praktikos gali būti apibūdinamos pagal tai, kiek jos saisto šeimos narius. Stipriai saistančiomis šeimos praktikomis šeimos sociologas įvardija tas, kurios palyginti griežtai ir aiškiai atskiria *mes* nuo *jie*, priešpriešina sąvokas *mūsų šeima* ir *kiti*. Kaip empirinį stipriai saistančios šeimos praktikos pavyzdį autorius (Morgan, 2011b, p. 81) pateikia laidotuvių ceremoniją, skirtą atsisveikinti artimiesiems, priešpriešindamas ją labiau viešų laidotuvių ceremonijai. Kitas to paties kontinuumo polis – silpnai saistančios šeimos praktikos. Joms būdinga tai, kad ribos tarp šeimos ir *ne šeimos* yra neryškios, o tai reiškia, kad *ne šeimos nariai* palyginti lengvai gali tapti šeimos dalimi, jie palyginti lengviau gali patekti į didesnį šeimos erdvių skaičių arba tikėtis daugiau laiko praleisti kartu įsiterpdami į šeimos laiką (laikas, skiriamas šeimai ir *kitiems*, rūšiuojamas ne taip griežtai). Šio tipo šeimos praktikos empiriniu pavyzdžiu D. H. J. Morganas (2011b, p. 81) pasirenka namus, kurie tapę nuolatine šeimos narių savanoriškų veiklų baze (labdaringos veiklos organizavimas, darbas politinėms ir religinėms organizacijoms ir pan.), t. y. namai, atviri bendraminčiams (ne šeimos nariams), kiti šeimos nariai su jais pažįstami ir netgi gali būti įtraukti į tas veiklas.

Ir galiausiai antrasis šeimos praktikas apibūdinančių bruožų kontinuumas, rūšiuojantis šeimos praktikas pagal tai, kiek jos yra sutelktos arba išsklaidytos (Morgan, 2011b, p. 81–82). Sutelktomis šeimos praktikomis britų sociologas laiko šeimos praktikų, glaudžiai susijusių tarpusavyje (erdvėje arba sekos prasme), serijas. Plačiąja prasme šios šeimos praktikų serijos pastiprina tiek viena kitą, tiek dalyvių sutelktumą, bendrumo jausmą. Sutelktų šeimos praktikų empiriniu pavyzdžiu tyrėjas (Morgan, 2011b, p. 82) nurodo šeimos ceremonijas arba šeimos krizes, kurios gali apimti ūmius ir laikinus vietas bei dienotvarkės (laiko) pa-

sikeitimus. Išsklaidytos šeimos praktikos pasižymi tuo, kad atliekamos individualiai arba kartu su negausiomis, greičiausiai trumpam laikui suburtomis, šeimos narių konfigūracijomis. Čia reikalavimai būti kartu su kitais šeimos nariais (*co-presence*) arba turėti šeimos narių pritarimą, bendrą supratimą (*co-awareness*) yra nedideli. Šio pobūdžio šeimos praktikas D. H. J. Morganas (2011b, p. 82) iliustruoja individo nuolat atliekamų šeimos pavidimų empiriniu pavyzdžiu. Pavyzdžiui, kelionė į parduotuvę gali būti atliekama kartu su kuriuo nors šeimos nariu, tačiau taip pat ir esant vienam, bet turint omenyje kitus šeimos narius (atsižvelgiant į jų skonių, jų dienotvarkės ypatumus).

Apibendrinant poskyrį galima teigti, kad šeimos praktikų tarpgeneraciniam matmeniui atskleisti yra svarbus tiek makrosocialinis kontekstas (daugiageneracinės šeimos struktūros formavimasis: vertikaliosios linijos giminytės ryšių plėtojimasis ir skirtingų kartų giminių ilgesnis koezistavimas), tiek mikrosocialinis kontekstas (kintantys šeimos praktikų vietos ir laiko kontekstai; kintančios šeimos praktikų charakteristikos, apibūdinant jas stipriai arba silpnai saistančių ir sutelktų arba išsklaidytų šeimos praktikų terminais). Visa tai sudaro reikiamas teorines prielaidas tarpgeneracinių šeimos praktikų atotolio šeimose empirinių duomenų analizei. Tačiau prieš pereinant į empirinių duomenų analizę, apibūdinkime duomenų kilmę ir jų analizės žingsnius bei procedūras.

5.3. Duomenys ir tyrimo metodai

Duomenys. Tarpgeneracinių santykių praktikų atotolio šeimose tyrimui buvo pasitelktas kokybinio tyrimo planas – Projekto kokybiniai duomenys. Apdorojant duomenų masyvą (60 individualių interviu) buvo nustatyta, kad iš jų 12 tiriamųjų šeimos atitiko atotolio šeimos požymius, o 5 informantų šeimos migracijos procesuose yra dalyvavusios praeityje (2 priedo 2 lentelė).

Suformuota empirinių duomenų poaibė buvo peržiūrima atsižvelgiant į kriterinę sąlygą, kad tyrimo metu išvykęs šeimos narys informanto atžvilgiu būtų kitos kartos (jaunesnės arba vyresnės) atstovas. Tokiu būdu minėta duomenų poaibė susiaurėjo dar sykį, nes kriterijų atitiko dešimt (iš šešiasdešimties) informantų. Taigi buvo analizuojami P2, P14, P17, P24, P25, P34, P35, P37, P41, P53 (2 priedo 2 lentelė) interviu.

Konceptuali duomenų analizės strategija. Individualių giluminio interviu duomenis galima analizuoti įvairiais būdais (King, Horrocks, 2011; Kvale, 2007, 1996; Rupšienė, 2007; Bitinas, Rupšienė, Žydzūnaitė, 2008). Jų pasirinkimas priklauso nuo tyrimo koncepcijos, tikslų ir tyrimo klausimų.

Kadangi tyrinėjame informantų pasakojimus, kuriuose jie įprasmina savo gyvenimo aspektus, susijusius su tarpgeneracinių santykių palaikymu atotolio šeimoje, ir siekiame suprasti būtent informantų patirtis ir interpretacijas, duomenų analizės konceptualiuoju pagrindu pasirenkama socialinio konstrukcionizmo tradicija (Burr, 2003; Hibberd, 2005; Lock, Strong, 2010). Tai yra talpi teorinė perspektyva, jungianti daugybę „naujausių, radikalių ir kritinių“ (Burr, 2003, p. 1) prieigos alternatyvų sociologijoje, ir ne tik joje (plačiai taikoma psichologijoje ir socialinėje psichologijoje). Anot V. Burr (2003, p. 2), pagal savo prigimtį socialinio konstrukcionizmo perspektyva yra tarpdisciplininė, nes aprėpia daugelio socialinių mokslų, pavyzdžiui, filosofijos, sociologijos, lingvistikos ir kt. mokslų įdirbį. Autorė teigia, jog neįmanoma pateikti vieno universalus socialinio konstrukcionizmo apibrėžimo. Tyrėja (Burr, 2003, p. 2) pateikia analogiją su šeimos nariais: nėra tokio bruožo, kurį turėtų absoliučiai visi šeimos nariai, tačiau yra pakankamai daug įvairiomis proporcijomis pasikartojančių šeimos narių bruožų, kurie leidžia individus priskirti tam tikrai šeimai. Socialinio konstrukcionizmo pozicijai, kaip ir šeiminių bruožų pobūdžiui, apibūdinti taip pat nerasime vieno universalus požymio, ją galima apibūdinti per įvairiomis proporcijomis pasikartojančius socialinio konstrukcionizmo požymius. V. Burr (2003, p. 2–5) įvardija tokį socialinio konstrukcionizmo poziciją apibūdinančių požymių rinkinį: 1) kritinė nuostata žinių, kurios yra savaimė suprantamos, atžvilgiu; 2) istorinis ir kultūrinis specifiškumas; 3) nuostata, kad žinių tęstinumas yra užtikrinamas per socialinius procesus; 4) nuostata, kad žinios ir socialiniai veiksmai plėtojasi lygiagrečiai. Pritariame V. Burr (2003) išdėstytoms socialinio konstrukcionizmo nuostatoms ir principams ir jais vadovausimės atliekant analizę.

Duomenų analizės žingsniai ir procedūros. Atsižvelgiant į pasirinktą konceptualią duomenų analizės strategiją, iš sociologinės analizės įrankių arsenale prieinamų duomenų analizės metodų pasirenkama teminė analizė. Nors metodologinėje literatūroje retai aptariama, kas yra tema,

čia pasinaudosime N. Kingo ir Ch. Horrocks (2011, p. 150) terminologija: „*temos yra pasikartojantys skiriamieji informantų pranešimai, charakterizuojantys tam tikras sampratas ir (arba) patirtis, kurias tyrėjas laiko svarbiomis tyrimo klausimui*“.

Kaip žinia, teminės analizės metodas gali būti įgyvendintas taikant įvairius stilius ir procedūras (King, Horrocks, 2011, p. 149–174). Todėl yra svarbu kiekvieno tokio tyrimo metodologiniame aprašyme nurodyti taikytas analizės procedūras.

Šiuo atveju teminė analizė buvo atliekama trimis pakopomis, tikrinant analizės kokybę pirmoje ir antroje pakopose. Analizės kokybės užtikrinimo įrankiu pasitelktas nepriklausomas kodavimas taikant kodų priskyrimo procedūrą keturiems atsitiktinai atrinktiems interviu tekstams. Pirmoje analizės pakopoje buvo atliekamas aprašomasis kodavimas, t. y. skaitomas transkribuotas tekstas, pažymimi tyrimui svarbūs duomenys ir jie aprašomi trumpais komentarais. Ši procedūra buvo taikoma visiems interviu tekstams, kilus poreikiui, aprašomieji kodai buvo tikslinami, skaitymas kartojamas. Antroje analizės pakopoje buvo atliekamas interpretuojamasis kodavimas, t. y. aprašomieji kodai grupuojami į klasterius, o šie interpretuojami probleminio klausimo, iškelto skyriaus pradžioje, atžvilgiu. Ši procedūra taikoma visiems interviu tekstams, kuriems buvo priskirti aprašomieji kodai. Pagaliau trečiojoje analizės pakopoje buvo nustatytos temos, kurios yra reikšminės (bendros) duomenų aibei kaip visumai, įvertinant interpretuojamąsias temas Projekto teorinės perspektyvos atžvilgiu. Tyrimo rezultatai suvedami į vizualines schemas nurodant santykius tarp kodavimo lygių atliktoje analizėje.

Siekiant aiškiai struktūruoti analizės procesą (tai vienas iš analizės kokybės užtikrinimo garantų) ir suprantamai perteikti analizės rezultatus skaitytojui (proceso skaidrumo demonstravimas kitiems mokslo žinių kūrėjams ir vartotojams), kaip veiksmingas ir tinkamas vizualinis analitinių struktūrų pateikimo metodas buvo pasirinkta matrica (King, Horrocks, 2011, p. 149–174). Šiame Projekte tyrimo rezultatų vizualinis pateikimas matricos forma grindžiamas tuo, kad norėta atskleisti kuo turtingesnę temų, atitinkančių tyrimo tikslus, visumą. Be to, didelė turimo duomenų masyvo apimtis taip pat skatino pasirinkti būtent matricą.

5.4. Šeimos atotolio būsenos interpretacijos

Šeimos nario(-ių) emigravimas keičia toje šeimoje nusistovėjusias, įprastas šeimos praktikas. Be rūpesčio iš naujo perskirstyti šeimos kasdienės veiklas ir funkcijas, visi šeimos nariai – ir išvykusieji, ir liekantieji – susiduria ir su susitaikymo su nauja šeimos būsena rūpesčiais.

Kaip interpretuojama migracijos procesuose dalyvaujanti šeima bei šeimos narių esamos / galimos emigracijos faktas, transformuojantis šeimą į atotolio šeimą? Tyrimas atskleidė, kad su migracija susijusiai šeimai suteikiama plati prieštarų reikšmių įvairovė (24 ir 25 lentelės).

24 lentelė. Šeimos kaip visumos interpretavimas atotolio šeimose

Tema	Potemė	Susiję interviu teksto segmentai
Šeimos kaip visuminio darinio interpretacijos	Išsiplėtusi šeimos praktikų transnacionalinė erdvė – grėsmė šeimos kaip visumos palaikymui	<i>Nu, bet... vaikai čia, žmona čia, tu ten... Ne... Ne tokią šeimą įsivaizdau, ne tokios šeimos norėjau.</i> <i><...> dabar ta šeima tokia yra kaip ir... kaip ir... kaip ir išsiskyre mes. Vaikai į mokslus, viena jau baigė e... Londone universitetą ir dirba, gyvena. O jaunesnioji [dukra] įstojo, moko, dirba ir gyvena. <...> Irgi Londone. Mes čia, jie... jos ten. Va ta tokia šeima perplėšta, ne... ne kartu.</i>
	Erdvinis atstumas tarp šeimos narių – šeimos praktikas varžantis veiksnys	<i>Vis tiek jau ten per atstumą – šeimoj... <...> Nu. Vis tiek... Bet tai – kur tu kartu, kur vis tiek jau čia... <...> Bet... bet tas atstumas, kur tu kasdien matai, kur tu – kas pusmetį.</i>
	Neigiamas atotolio šeimos kaip visumos vertinimas; temos atpažinimas viešajame diskurse	<i><...> dabar aš matau, kad... per naujienas pasako, kad vaikai iš tikrųjų yra nukentėję nuo to, kad tėvai priversti buvo išvažiuoti uždarbiauti. Tai yra didžiausias minusas <...></i>

Kai sutelkiame dėmesį į šeimos kaip vientiso darinio, dalyvaujančio migracijos procesuose, interpretavimą, duomenys rodo, kad šioje situacijoje vis dėlto įžvelgiami tik trūkumai: sunku susitaikyti su į šeimos praktikas įsiterpiančią erdvinę nuotolį. Šeimos narių atsiskyrimas erdvėje suvokiamas kaip keliantis žalą nepilnamečiams vaikams, kaip

šeimos praktikas varžantis veiksnys, keliantis grėsmę šeimos vientisumui (24 lentelė). Minėtos šeimos atotolio būsenos interpretacijos rodo, kad šių šeimų dalyviai vis dar nėra susitaikę su išsiplėtusių erdvinių šeimos praktikų kontekstu ir suvokia jį netgi kaip potencialią grėsmę šeimos kaip visumos palaikymui ir saistančios galios šeimos praktikų dalyviams silpnėjimą. Tačiau atskirų šeimos narių emigraciją, sukeliančią atotolio šeimos formavimąsi įtvirtinant šeimos praktikų įgyvendinimą per atstumą, informantai interpretuoja daug įvairiau (25 lentelė).

Informantai, įvardydami „pateisinamas priežastis“ jaunesniajai kartai emigruoti, atsiskirti nuo kitų šeimos narių, mini tiek traukos, tiek stūmimo veiksnius: gyvenimo, darbo patirties įgijimą tikslo šalyje ir neturėjimą ateities perspektyvų kilmės šalyje. Tačiau svarstant apie savo galimą emigraciją nebeieškoma pateisinamų priežasčių išvykti, o demonstruojamos pateisinamos priežastys, dėl kurių žmonės norėdami emigruoti vis dėlto to nedaro: tai galimas globos funkcijų vykdymo apsunkinimas per atstumą, susirūpinimas dėl kilmės šalyje liekančių šeimos narių gerovės, o kartais ir ne mažiau dėl savo asmeninės gerovės išvykus į tikslo šalį (25 lentelė).

Apibendrinant galima teigti, kad šeimos kaip visumos samprata atotolio šeimose suvokiama kaip problemiškesnė. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad migracijos procesuose dalyvaujančios šeimos nariai atotolio šeimą interpretuoja įvairiai. Kai informanto prioritetinė vertybė yra šeimos vienovė, atotolio šeimos interpretuojamos neigiamai: faktas, kad jos nariai gyvena atskirai, skirtingose šalyse suvokiamas kaip silpninantis šeimos narių saitus, gresiantis šeimos visumos išlaikymui, o kartais ir erdvės bei laiko atskirtų šeimos narių gerovei. Tuomet, kai informanto prioritetinė vertybė yra atskirų šeimos narių gerovė, jų (galimas) emigravimas kartais interpretuojamas teigiamai, kartais neigiamai, kartais su susirūpinimu, o emigracijos pasekmės šeimai, kaip visuminiam dariniui, iš viso nesvarstomos.

25 lentelė. Atskirų šeimos narių (galimos) emigracijos interpretavimas, siejant su šeima kaip visuma

Tema	Potemė	Susiję interviu teksto segmentai
Jaunesnės kartos šeimos narių emigracijos fakto interpretacijos	Prieštaringas vidinis dialogas susijęs su sūnaus išvykimu, teigiamas ateityje įgyjamos patirties interpretavimas	<p><i>Kaip vis dėlto naudinga, kad žmogus savarankiškai pagyvena ir įvertina, ką jis turi. Viena pusė manęs nenorėjo, kad jis važiuotų, o kita – tas, vat, galvodavau: „Naudinga! Tai yra patirtis.“ Tai yra... tai niekur nenupirksi. Knygoj neperskaitysi, ką tu ten patirsi.</i></p> <p><i>Iš pradžių buvo labai baisu, ir man buvo labai neramu. Nu, bet – o ką daryti? Bet, iš kitos pusės, reikia vaiką paleisti <...></i></p>
	Vaiko emigravimo pateisinimas, pritarimas	<p><i>Aš palaikiau, nu... paprasčiausiai aš nežinau... nematau Lietuvoj jokių... JOKIŲ išvis prošvaisčių. Jokių, nei ant nieko, jaunam žmogui, išvis.</i></p>
	Šeimos atotolio būseną netenkina, tačiau bandoma susitaikyti su vaiko emigravimo faktu	<p><i>Nu... tai ką padarysi. Ir ten žmonės gyvena. Nu, tai ką?</i></p>
Jaunesnės kartos šeimos narių emigracijos fakto interpretacijos	Erdvės ir laiko pokyčiai suvokiami kaip galimi barjerai atveju, jeigu emigravusiam šeimos nariui prireiktų šeimos paramos tinklo	<p><i>Iš pradžių buvo labai baisu, ir man buvo labai neramu [kai sūnus išvyko].</i></p> <p><i>... mes tai bijojom, aišku. Po šiai dienai bijom. <...> Nu, aš taip galvojau, kai viena pati yra, ar susirgs, ar kas nors, vaikas gi. Nei kas padėsi, nei pagailės.</i></p>
	Teigiamas galimo emigravimo interpretavimas, tačiau būsto ir vaikų turėjimas atlieka inkaro funkciją	<p><i><...> jeigu būtų galimybė, aš irgi turbūt išvažiuočiau į užsienį, nes tq... kaip čia pasakyt... už tuos įgūdžius, kuriuos aš turiu, aš gaunu labai mažą atlyginimą. Bet aš čia gyvenu, nes čia yra namas, nes čia yra vaikas, ir tai mane čia pririša. Jeigu aš neturėčiau nei namų, nei vaikų, aš seniai būčiau užsieny.</i></p>
Savo galimos emigracijos interpretacijos siejant su šeima kaip visuminį darinį	Teigiamas galimo emigravimo interpretavimas, tačiau senyvo amžiaus tėvų priežiūros įsipareigojimai atlieka inkaro funkciją	<p><i>Prilaiko kažkaip, jau gal būtume išvažiavę išvis... Tėvai senukai, nu... šiaip ar taip, vis tiek reikia ir nuvažiuoti, aplankyti, ir gal nupirkt kažką, nuvežt iš parduotuvės. Tiek mano, tiek žmonos. Jeigu nebūtų tėvų, arba tėvai būtų jauni, tikrai važiuotumėm, tikrai čia nesėdėtumėm.</i></p>
Kategoriškai neigiamas galimo emigravimo interpretavimas; išvykimo prilyginimas šeimos palikimui; neužtikrinimas dėl įsitvirtinimo tikslo šalyje	Kategoriškai neigiamas galimo emigravimo interpretavimas; išvykimo prilyginimas šeimos palikimui; neužtikrinimas dėl įsitvirtinimo tikslo šalyje	<p><i><...> kad ir neuždirbus nenorėčiau išvažiuoti, nes išvažiavimas prilygtu šeimos palikimui. Kas išvažiuoja ten dirbti, išvežti vaikus iš Lietuvos, kažkur į kitą... mokslą. Net neišvaizduoju kaip, kaip tai reiktų suderinti ir gyvenimą su vaikais. Nežinau, dirbčiau du darbus, bet kad tik neišvažiuot iš Lietuvos. Neišvaizduoju...</i></p>

5.5. Kasdienių tarpgeneracinių šeimos praktikų atotolio šeimose charakteristikos

Kaip atotolio šeimose įgyvendinamos kasdienės šeimos praktikos? Suprantama, kad jas labai veikia tarp šeimos narių atsiradęs nuotolis erdvės ir laiko prasme. Be to, atotolio šeimos nariai praktikuodami šeimą, šeimos santykius, laiko ir vietos skirtumus gali interpretuoti labai įvairiai: kartais kaip sunkiai įveikiamus suvaržymus, o kartais jie gali kaip tik mėgautis laiko ir vietos skirtumų teikiamomis galimybėmis ištrūkti iš kitų šeimos narių globėjiškumo.

Kaip ir koku mastu tas nuotolis įveikiamas? Ar iš viso įveikiamas? Gali būti, kad atotolio šeimoms būdingų vietos ir laiko atstumų įveikimo fone šeimos praktikos gali atrodyti labiau išsklaidytos ir silpniau saistančios nei tais atvejais, kai šeimos nariai yra sujungti toje pačioje erdvėje ir laike.

Tyrimas atskleidė, kad atotolio šeimų nariai praktikuoja šeiminius santykius kasdien ir pasitelkdami įvairiausias šiuolaikines susisiekimo technologijas. Tėvai ir vaikai, gyvenantys skirtingose šalyse, aktyviai grindžia kasdienės šeimos praktikas visomis prieinamomis informacinėmis technologijomis, palengvinančiomis kasdienį bendravimą per atstumą, t. y. naudodamiesi internetine „Skype“ programa ir telefonu, siųsdami laiškus (paštu ir elektroninius), siųsdami nuotraukas (26 lentelė).

Su emigravusiais vaikais noriai bendraujama labiausiai atstumą „trumpinančiu“ būdu – naudojantis „Skype“ programa, perteikiančia garsą ir vaizdą realiuoju laiku. Kalbėdami apie šį bendravimo būdą su vaiku, esančiu užsienyje, informantai linkę pabrėžti aukštą bendravimo dažnį: „„Skype‘u“, kiekvieną mielą dieną“ [P25: 244]; „<...> taip tai jau retai kada, kad nepabendrautume kasdien [per „Skype‘ą“]“ [P25: 248]; „Vos ne kasdien [per „Skype‘ą“]“ [P35: 250]. Galima aptikti netgi nuomonę, kad to bendravimo interneto programa *Skype* tėvams kartais galbūt yra netgi per daug: „Jinai pati daugiau man [skambina]. Aš jau kitąkart neturiu ir laiko gal“ [P25: 248]. Tačiau būtent toks bendravimas – realiuoju laiku garsu ir vaizdu – yra labai vertinamas informantų: „<...> tai kiekvieną dieną kalba, kalbamės tai... toks jausmas, kad niekur nėra išvažiuojes, namie sėdi“ [P17: 293]; „O tas „Skype‘as“ tai taip, atsirado kaip jau jinai

išvažiavo <...> Labai jau čia geras dalykas“ [P25: 252]. Kiti bendravimo su išvykusiuoju šeimos nariu būdai tiesiog paminimi (telefonu, laiškais, e. žinutėmis), nedetalizuojant bendravimo dažnio, nereiškiant šių bendravimo priemonių vertinimo. O apie netiesioginį bendravimą – keitimąsi fiksuotais vaizdais – vėl kalbama plačiau, jaučiamas didesnis informantų entuziazmas: „Programų taigi yra telefonuose, ten gali kiekvieną žingsnį paveiksluot, siųst. Būna netgi – sėdi restorane, valgai, nupaveiksluoji, ką valgai, išsiunti tuoj pat“ [P34: 473].

26 lentelė. Kasdienės tarpgeneracinės šeimos praktikos atotolio šeimose

Tema	Potemė	Susiję interviu teksto segmentai
Mažiau išsklaidytos šeimos praktikos	Tiesioginis bendravimas garso ir vaizdo priemonėmis	<i>Dažniausiai „Skype’u“. <...> „Skype’u“ tikrai, norim pasižiūrėt vieni į kitus.</i>
		<i>šnekamės <...> „Skype’u“...</i>
		<i>Per „Skype’ą“ pagrinde <...></i>
		<i>„Skype“, kiekvieną mielą dieną.</i>
Mažiau išsklaidytos šeimos praktikos	Tiesioginis bendravimas garso priemonėmis	<i>O tas „Skype’as“ tai taip, atsirado, kaip jau jina išvažiavo, tai... O kaip kitaip? Labai jau čia geras dalykas. Kaip anksčiau nebūdavo...</i>
		<i>Bendraujam, bet pagrinde – telefonu <...></i>
		<i>Telefonu.</i>
		<i>Tiesiog pabendraujam telefonu.</i>
		<i><...> nu atvažiuoja jisai dabar, vuo, skambinamės, nu...</i>
Labiau išsklaidytos šeimos praktikos	Netiesioginis bendravimas, keičiantis fiksuotais vaizdais	<i><...> kokioj ten trečioj dienoj jis man skambino <...></i>
		<i>Telefonais.</i>
		<i>Programų taigi yra telefonuose, ten gali kiekvieną žingsnį paveiksluot, siųst. Būna netgi – sėdi restorane, valgai, nupaveiksluoji, ką valgai, išsiunti tuoj pat.</i>
	Netiesioginis bendravimas rašytiniu žodžiu	<i><...> Siunčiam nuotraukas <...></i>
		<i><...> nuotrauką kokią nusiunti.</i>
		<i><...> šnekamės laiškais <...></i>
		<i>Dar per „Facebook’ą“ susirašai <...></i>

Apibendrinant galima teigti, kad atotolio šeimose bendrai socialinei kasdienybei kurti, kartu ir šeimai kaip visumai palaikyti itin svarbios ir nepamainomos yra šiuolaikinės technologinės priemonės. Interneto *Skype* programos ir išmaniųjų telefonų teikiamos galimybės perteikti garsą ir

vaizdą realiuoju laiku leidžia palaikyti virtualias sutelktas šeimos praktikas ir per atstumą. Mažiau išsklaidytomis šeimos praktikomis pastarąsias galime vadinti todėl, jog joms iš dalies būtina, kad praktikos dalyviai būtų „čia ir dabar“. Tiksliau, fizinis atotrūkis tarp šeimos praktikos dalyvių vis dar išlieka – „čia“ yra tik virtualus, o „dabar“ reikalavimas yra išpildytas. Maža to, laiko išteklių neretai turi būti suderinti iš anksto. Užtikrinamos dalyvių virtualų, gyvą bendravimą, kartu mažiau išsklaidytos šeimos praktikos teikia ir didesnę malonumą, tarsi suartina veiksmo dalyvius – sušvelnina faktinius erdvės skirtumus. Atotolio šeimos nariai kasdienėms šeimos praktikoms palaikyti taip pat pasitelkia ir įvairius netiesioginio bendravimo būdus, tokius, kuriems nebūtina, kad veiksmo dalyviai būtų „čia ir dabar“. Dėl to pastarosios šeimos praktikos apibūdintinos kaip labiau išsklaidytos. Tai šeimos narių keitimasis vaizdais ir rašytiniais žodžiais (laiškais, žinutėmis). Tačiau apie tokias labiau išsklaidytas šeimos praktikas atotolio šeimoje ir atsiliepiama sausiau, nes, matyt, tiesioginio bendravimo stoka sukuria mažiau emocijų. Akivaizdu, kad informantų simpatijos šiuo atveju tenka mažiau išsklaidytoms šeimos praktikoms, tačiau ir labiau išsklaidytos šeimos praktikos užima savo nišą atotolio šeimų kasdienybėje.

5.6. Atotolio šeimos narių tiesioginiai susitikimai kaip viena iš šeimos praktikų

Ankstesniame poskyryje aptarėme tarpgeneracinės kasdienės atotolio šeimos narių šeimos praktikas. Įsitikinome, kad šeimos nariams esant atskirtiems vietos ir laiko, tarp jų įmanomos tik mažiau ar labiau išsklaidytos šeimos praktikos. Siekdami sutelktų šeimos praktikų, atotolio šeimos nariai turi dalyvauti tiesioginiuose susitikimuose. Tokiu būdu išsklaidytų šeimos praktikų periodai pagyvinami tiesioginių susitikimų interpais, kai atliekamos sutelktos šeimos praktikos. Jos susideda iš atskirų, tačiau tarpusavyje derinamų (naudojantis vietos ir laiko kategorijomis) šeimos praktikų virtinės. Taip organizuotoms šeimos praktikoms būdingas sinerginis poveikis: jos pastiprina viena kitą ir sukuria dalyviams vieningumo jausmą.

Šeimos nariams gyvenant skirtingose šalyse, per didelį atstumą tiesioginiai jų susitikimai tampa ypač laukti ir reikšmingi gyvenimo įvy-

kiai. O arčiau gyvenančių šeimos narių tiesioginiai susitikimai paprastai vyksta ir dažniau, ir kasdieniškiau, jie priimami kaip savaime suprantami. Surinktų empirinių duomenų analizė leido atskleisti ir paviršinius, ir gilesnius prasmių sluoksnius, suteikiamus tiesioginiams susitikimams atotolio šeimose (27 ir 28 lentelės).

Viena interpretacijos linijų pabrėžia užsienyje gyvenančių vaikų lankymosi pas tėvus reguliarumą (27 lentelė). Atotolio šeimos nariams svarbu reguliariai susiburti kartu, patvirtinti ir atnaujinti esamus šeimos saitus. Kadangi, sprendžiant iš informantų pateiktų duomenų, galima daryti prielaidą, jog tokie susitikimai dažniau vyksta tėvų, o ne vaikų namuose (27 ir 28 lentelės), tai galima vertinti kaip duoklę požiūriui, kad būtent vaikai yra įsipareigoję tėvams lankyti juos, puoselėti šeimos buvimo kartu tradicijas.

Kita vertus, atotolio šeimos narių tiesioginiai susitikimai siejami su galimybėmis patirti itin sutelktas šeimos praktikas – drauge švęsti šventes (27 lentelė). Progai susitikti ir drauge švęsti tinkamos tiek valstybinės, tiek asmeninės, tiek šeimos šventės. Šios sutelktos šeimos praktikos leidžia jos dalyviams pasijusti šeimos dalimi, kartu parodyti, kad „mes esame šeima“. Dar vienas svarbus šventinių šeimos susibūrimų aspektas yra galimybė susieti individualią biografiją su šeimos ir giminės biografijomis. Tai taip pat yra metas, kai „atgyja“ giminės, iki tol matyti tik nuotraukose (ar tai būtų anūkėliai, ar seneliai).

Tyrimas parodė, kad atotolio šeimos skirtingų kartų narių tiesioginis susitikimas gali virsti vieniems kitų nudžiuginimo priemone. Siekiant sustiprinti tarpgeneracinių susitikimų džiaugsmą, daromos staigmenos: atvykstama iš anksto neįspėjus, padovanojami kelionės bilietai (27 lentelė).

Tyrimo duomenys atskleidė, kad tiesioginis atotolio šeimos suaugusių vaikų ir tėvų susitikimas kartais priimamas kaip viena iš daugelio emigravusio suaugusio vaiko veiklų. Tai vertinama supratingai, nurodomi veiksniai ir jie priimami kaip tinkamos pateisinamos priežastys, dėl kurių koreguojamas atotolio šeimos tiesioginio susitikimo laikas. Tyrimo duomenys atskleidė, kad Lietuvoje likusių tėvų lankymą koreguoja vaikų darbo ir mokymosi įsipareigojimai, atostogų kitoje šalyje planai (27 lentelė).

27 lentelė. Atotolio šeimos narių tiesioginiai susitikimai: suaugusių vaikų kelionių pas tėvus įprasminimas

Tema	Potemė	Susiję interviu teksto segmentai
Susitikimas – pasikartojanti veikla	Reguliarus išpareigusių vaikų apsilankymas pas tėvus	<i>Atvyksta metuose kartą.</i>
		<i>Taip jau paprastai vasarai tiktais grįžta.</i>
		<i>O jaunesnis tai dabar jau, va, musėt, treti metai Vokietijoj. Tai grįžta kas pusmetį.</i>
Atotolio šeimos narių tiesioginis susitikimas – galimybė kartu švęsti šventes	Valstybinė šventė, tradiciškai švenčiama šeimoje	<i><...> ir Motinos diena pargrįžo <...></i>
	Asmeninė šventė	<i><...> turi parsiskrist, anūkytę krikštysim.</i>
	Valstybinė šventė, tradiciškai švenčiama šeimoje	<i><...> Kalėdas kartu [su užsienyje gyvenančia dukros šeima] šventėm.</i>
Atotolio šeimos narių tiesioginis susitikimas – priemonė padaryti staigmeną tėvams	Vaiko atvykimas pas tėvus slepiamas iki paskutinės minutės	<i>O vienais metais padarė siurprizą, dar ir Motinos diena pargrįžo. Visi tylėjo, niekas neišsižiojo [šypsosi]. Tuo metu, užpernai. <...> Tik ššš šnekt, tik kažką. Nu, jaučiu kad kažkokią paslaptį. Nu, galvoju, bus laikas, pasakys. Nesu iš tų cekaunų. Pupt jau tą dieną, jau pasako, kad jau važiuojam parsivežt iš oro uosto. Tada jau pasakė.</i>
	Vaikai dovanoja tėvams kelionės pas juos bilietus	<i>Mes, pavyzdžiui, į Angliją net nesiruošėm važiuot tiek metų. Atvažiavo, gimtadienio proga padovanojo bilietus, ir viskas, viskas nuspręsta [juokiasi].</i>
Susitikimas – viena iš daugelio emigravusio suaugusio vaiko veiklų, ji derinama su kitais vaiko interesais tikslo šalyje	Tėvų lankymas derinamas su mokslais	<i>Ką tik buvo viena [dukra] grįžus, pabaigė pirmą kursą, parlėkė, pabuvo dvi savaites – išvažiavo.</i>
	Tėvų lankymas derinamas su atostogų planais	<i><...> paprastai vasarai tiktais grįžta. Nes jau... pernai važiavo į Kanarus, tai va, neišėjo [atvykti į Lietuvą], irgi gegužės, va, mėnesį. Nu šiemet jau kovo mėnesį į Maljorką važiavo ir paskui tik atostogos, va taip.</i>
Atotolio šeimos narių tiesioginis susitikimas – tėvų gyvenimo periodizavimo kriterijus	Motina tiksliai vardija vaikų atvykimo / išvykimo datas	<i>Tai va, dešimtą liepos, turiu užsirašius, ten, šone, dukra grįžta su mergaitėm, dvidešimt ketvirtą jau žentas, nu, ir keturioliką visi vėl išvyksta.</i>
	Vaikų atvykimas kaip svarbus laiko atskaitos taškas, bendra šventė	<i>Ir dabar, va, dvidešimt antro turi parsiskrist, anūkytę krikštysim.</i>
	Vaikų atvykimas kaip laiko atskaitos taškas	<i>Ką tik buvo viena [dukra] grįžus, <...> pabuvo dvi savaites – išvažiavo. Už mėnesio antra [dukra] grįžo, vyresnioji.</i>

Iš informantų teiginių galima buvo išskirti dar vieną atotolio šeimų skirtingų kartų susitikimų įprasminimo kategoriją – unikalūs užsienyje gyvenančių vaikų apsilankymo kalendorius virsta tėvų gyvenimo periodizavimo kriterijumi (27 lentelė). Kai motina tiksliais datomis vardija, kada kas atvažiuos ir išvažiuos, galima daryti prielaidą, kad ji savo gyvenimą tvarko, planuoja besąlygiškai atsižvelgdama į vaikų atvykimo ir išvykimo kalendorių. Tokiais atvejais jaučiama, kad informantų gyvenimas susideda iš vaikų laukimo grįžtant, jų svečiavimosi ir išlydėjimo laikotarpių. Atsižvelgdami į kintantį šeimos praktikų pobūdį, pamatome, kaip atotolio šeimos gyvenime išsklaidytų šeimos praktikų laikotarpiai keičiami sutelktų, sodrių šeimos praktikų laikotarpiais.

Šiek tiek kitokios prasmės suteikiamos tėvų kelionėms į vaiko gyvenamąją vietą užsienyje (28 lentelė). Panašu, kad informantams svarbu pateikti ataskaitą tyrėjui: paminėti, kad jie yra lankęsi pas savo vaikus, gyvenančius užsienyje. Tuomet, kai informantai nesileidžia į platesnius komentarus apie tą kelionę, galima suprasti, kad jie tai suvokia kaip vienkartinį pareigos įvykdymo ar smalsumo patenkinimo aktą. Jie tiesiog atsiskaito, kad tai yra įvykyta.

28 lentelė. Atotolio šeimos narių tiesioginiai susitikimai: tėvų kelionių pas suaugusius vaikus įprasminimas

Tema	Potėmė	Susiję interviu teksto segmentai
Tėvų apsilankymas – susipažinimas su suaugusio vaiko gyvenimo sąlygomis	Pranešimas – ataskaita apie įvykusią kelionę pas vaikus, gyvenančius užsienyje	<i>O dabar va buvom čia prieš savaitę, grįžom tik. Buvom nuvažiaavę neseniai savaitei. Va kovo mėnesį buvom su anūke nuskridę.</i>
	Pranešimas apie kelionę pas vaikus, jų gyvenimo sąlygų įvertinimas	<i>Ten užmuša tie atstumai nežmoniški Londono. Mes buvom nuvažiaavę. Kur viena dirba pasižiūrėt, ir kur antra dirba pasižiūrėt.</i>
Tėvų apsilankymas su kontroliuojama intencija	Inspekcinė kelionė: patikrinimas, kad dukra „gerose rankose“, pritaria jos emigravimui	<i>Nu, aš taip galvojau, kai viena pati yra, ar susirgs, ar kas nors, vaikas gi. Nei kas padės, nei pagailės. Bet, pasirodo, taip nėra. Buvom nuvažiaavę neseniai savaitei. Turi draugą, kartu gyvena jie ten nesituokę. Buvom pas tėvus jo. Viskas ten puikiai, manau, kad tikrai, kad į Lietuvą negrįš.</i>
Tėvų apsilankymas – šeimos susibūrimas švenčių proga	Švenčių šventimas drauge	<i><...> Kalėdas kartu [su užsienyje gyvenančia dukros šeima] šventėm. Buvom nuvykę su jo [žento] mama, nu...</i>

Kiti informantai atskleidžia plačiau savo kelionės pas užsienyje gyvenančius suaugusius vaikus tikslus: rūpinimosi dėl vaiko gerovės genami tėvai vyksta susipažinti su vaikų gyvenimo ir darbo sąlygomis užsienyje, įvertina jas (28 lentelė). O kai kuriose tokiose tėvų kelionėse galima išvelgti ir vaikus vis dar kontroliuojančią intenciją.

Be jau minėtų, užfiksuota susitikimų vaiko gyvenamojoje vietoje interpretacija, kuri yra būdinga atotolio šeimos skirtingų kartų narių kelionėms (ir pas vaikus, ir pas tėvus), t. y. būdinga mobilumo abiem kryptimis atvejais – tai šeimos susibūrimas švenčių proga (27 ir 28 lentelė). Tai akivaizdžiai nurodo išskirtinį vaidmenį, koks suteikiamas švenčių šventimui drauge kaip vienai labiausiai sutelktų šeimos praktikų, sukuriančių sinerginį poveikį šeimos kaip vieningos visumos konstravimui.

Nors skirtingų kartų atotolio šeimos narių kelionėms vieniems pas kitus suteikiamos daugialypės prasmės, apibendrinant galima teigti, kad atotolio šeimos narių tiesioginiai susitikimai informantų suvokiami kaip labai reikšmingos šeimos praktikos, palaikančios šeimos vientisumą.

5.7. Skyriaus apibendrinimas ir išvados

Atsakydami į šio skyriaus probleminį klausimą – kaip suaugę vaikai ir jų tėvai praktikuoja šeiminius (tarpgeneracinius) santykius veikiant erdvės ir (kartais) laiko skirtybėms – ir remdamiesi teorine analize bei empirinių duomenų analizės rezultatais, galime daryti šias išvadas.

Migracijos procesai šiais laikais plačiai paveikia šeimas – atotolio šeimos paplitusios tiek tarp profesinio pasaulio elito, tiek tarp žemos kvalifikacijos neturtingų migrantų. Tokios šeiminių santykių praktikos, vykstančios nepaisant šeimos narių išsisklaidymo erdvėje ir laike, verčia mus peržiūrėti šeimos sampratą ir esminius šeimos požymius.

Išnagrinėję mokslinėje literatūroje aptinkamus atotolio šeimos apibrėžimus, siūlome savąjį: atotolio šeima yra šeimos saitais (santuokos, kohabitacijos, giminystės, įvaikinimo pagrindu) siejama žmonių grupė, kurios bent vienas narys gyvena kitoje šalyje, o tarp šeimos narių, pasisklidusių mažiausiai dviejose šalyse, praktikuojami šeiminiai santykiai. Teorines prielaidas tarpgeneracinių šeimos praktikų atotolio šeimose empirinių duomenų analizei sudaro jų makrosocialinio konteksto (daugiageneracinės šeimos struktūros formavimasis: vertikaliosios linijos gi-

minystės ryšių plėtojimas ir skirtingų kartų giminių ilgesnis koegzistavimas) ir mikrosocialinio konteksto (kintantys šeimos praktikų vietos ir laiko kontekstai; kintančios šeimos praktikų charakteristikos, apibūdinant jas stipriai / silpnai saistančių ir sutelktų / išsklaidytų šeimos praktikų terminais) analizė.

Šeimos kaip visumos samprata atotolio šeimose vienareikšmiškai suvokiama kaip problemiškesnė. Kai informanto prioritentinė vertybė yra šeimos vienovė, atotolio šeimos interpretuojamos neigiamai: faktas, kad jos nariai gyvena atskirai, skirtingose šalyse, suvokiamas kaip silpninantis šeimos narių saitus, gresiantis šeimos visumos išlaikymui, o kartais ir erdvės bei laiko atskirtų šeimos narių gerovei. Tačiau galimas ir kitas atotolio šeimos interpretavimas, į prioritetinę vietą iškeliant ne šeimos kaip visumos, bet atskirų jos narių gerovę. Tokiu atveju šeimos nario(-ų) (galimas) emigravimas interpretuojamas įvairiai: kartais teigiamai, kartais neigiamai, kartais su susirūpinimu, o emigracijos pasekmės šeimai kaip visuminiam dariniui iš viso nesvarstomos.

Kasdieniam bendram gyvenimui palaikyti atotolio šeimose naudojama labiau ar mažiau išsklaidytomis šeimos praktikomis. Tiesioginis bendravimas interneto „Skype“ programa arba išmaniaisiais telefonais leidžia sumažinti atotolio šeimos praktikų išsklaidymo laipsnį: nors šeimos praktikos dalyviai lieka skirtingose šalyse, jie susijungia ir bendrauja realiuoju laiku. Naudojimas naujausiomis technologijomis iš dalies suartina veiksmo dalyvius – sušvelnina faktinius erdvės skirtumus. Be to, kasdienės šeimos praktikos atotolio šeimose įgyvendinamos ir labiau išsklaidytomis – netiesioginio bendravimo būdais (keitimasis nuotraukomis, laiškais, žinutėmis), nereikalaujančiais veiksmo dalyvių buvimo „čia ir dabar“. Akivaizdu, kad informantų simpatijos šiuo atveju priklauso mažiau išsklaidytoms šeimos praktikoms, tačiau ir labiau išsklaidytos šeimos praktikos užima savo nišą atotolio šeimų kasdienybėje.

Protarpiais atotolio šeimų gyvenime labiau ar mažiau išsklaidytų šeimos praktikų laikotarpius keičia sutelktos šeimos praktikos – skirtingų kartų atotolio šeimos narių tiesioginiai susitikimai. Jų interpretacijų įvairovė pasižymi išskirtiniu turtingumu: atotolio šeimos narių tiesioginis susitikimas – pasikartojanti veikla, atspindinti tradiciją, stiprinanti šeimą kaip visumą; susitikimas – galimybė kartu švęsti šventes, stiprinančias šeimą kaip visumą; susitikimas – priemonė padaryti staigmeną tėvams;

susitikimas – viena iš daugelio emigravusio suaugusio vaiko veiklų, kuria tenka derinti su kitais vaiko interesais tikslo šalyje; atotolio šeimos narių tiesioginis susitikimas – tėvų gyvenimo periodizavimo kriterijus ir tėvų apsilankymas pas vaikus kaip inspekcinė kelionė. Vertinant bendrai, atotolio šeimos narių tiesioginiai susitikimai suvokiami informantų kaip labai reikšmingos, sutelktos šeimos praktikos, palaikančios šeimos gyvybingumą ir vientisumą.

Baigiant galima apibendrinti, kad suaugę vaikai ir jų tėvai, priklausantys atotolio šeimai, t. y. patiriantys erdvės ir (kartais) laiko suvaržymus, nuolat ir nenutrūkstamai praktikuoja šeiminius (tarpgeneracinius) santykius: išsklaidytų šeimos praktikų laikotarpiai keičiami sutelktų, sodrių šeimos praktikų laikotarpiais.

III.

Šeimos socialinės paramos saitai

6. Socialinės paramos apibrėžtis

Šiuolaikinių visuomenių demografiniai pokyčiai (spartus demografinis senėjimas ir kintantis balansas tarp jauno ir senyvo amžiaus žmonių, ištuokų didėjimas, naujų partnerystės formų plitimas ir viengunių skaičiaus augimas, mažėjantis gimstamumas ir bevaikystė) kelia susirūpinimą dėl šeimos būklės ir jos gebėjimų atlikti funkcijas, užtikrinant savo narių gerovę. Pesimistiškai interpretuojant šiuos pokyčius, teigiama, kad modernios gerovės valstybės pakirto šeimą ir jos narių tarpusavio solidarumą (Willis, Martin, 2005, p. 36), kalbama apie tradicinių socialinio vieningumo formų, tokių kaip giminystė, eroziją (Chambers, 2006, p. 10), pabrėžiamos neigiamos „šeimos nuosmukio“ socialinės, psichologinės bei ekonominės pasekmės vaikams ir vyriausiajai kartai (Silverstein, Bengtson, 1997).

Šie svarstymai pratęsia daugelį dešimtmečių trunkančias sociologų diskusijas, kuriose, apmąstant tam tikro istorinio laikotarpio visuomenės raidos ypatumus, dėmesys buvo telkiamas į vienus ar kitus šeimos struktūros ir funkcijų aspektus, jų aiškinimui pasitelkiant įvairias teorines prieigas.

Mintys apie šeimos socialinių ryšių silpnėjimą bene ryškiausiai atgarsį rado T. Parsonso darbuose (Parsons, 1944). Jo funkcionalistinė „modernios“ (arba „standartinės“) šeimos koncepcija grindžiama prielaida, kad branduolinės, arba sutuoktinių, t. y. tėvų ir vaikų šeimos, atsiskyrimas nuo tėvų ir kitų giminaičių buvo dėsninga industrializacijos pasekmė, toks šeimos modelis leido geriausiai patenkinti modernios ekonomikos poreikį mobiliai ir išsilavinusiai darbo jėgai. Kitaip tariant, izoliacija nuo išplėstinės šeimos buvo laikoma funkcinė tiek jaunesnių, tiek ir vyresnių kartų adaptacija, o į branduolinę šeimą žvelgiama kaip į svarbią industrinės visuomenės funkcionavimo prielaidą. Teigiant, kad pasikeitus struktūrai dauguma svarbių ankstesniųjų išplėstinės šeimos funkcijų buvo „perduotos“ valstybės institucijoms, pagrindinis dėmesys buvo skiriamas vaidmenų pasidalijimo tarp sutuoktinių aiškinimui – remiantis „natūraliais“, arba prigimtiniais, lyčių ypatumais, vyrams priskirtas instrumentinis šeimos maitintojo, o moterims – ekspresyvus vaikų globėjos, prižiūrėtojos vaidmuo.

Toks teorinis požiūris, atsiradęs sociologijoje po Antrojo pasaulinio karo ir išsilaikęs iki praeito amžiaus 8–9 dešimtmečio, sulaukė nemažai pačių sociologų ir feminizmo autorių kritikos – buvo reiškiamos abejonės dėl šio modelio ir jam priskirtų funkcijų universalumo (Jallinoja, Widmer, 2011, p. 3), neigiamai vertinami tvirtinimai apie saitų tarp atskirai gyvenančių suaugusių vaikų ir jų tėvų silpnėjimą ar net visišką suardymą. Kritikų argumentai buvo grindžiami demografinė statistika, liudijančia apie šeimos formavimo pokyčius ir jos formų pliuralizaciją, taip pat gausiais empiriniais duomenimis, kurie pateikė nemažai įrodymų apie išlikusius stiprius emocinius ir savitarpio paramos ryšius tarp jaunesniųjų ir vyresniųjų kartų. Savo ruožtu feministai pateikė pastabų dėl „natūralios šeimos prigimties“ postulato ir atkreipė dėmesį į tai, kad lyčių vaidmenų pasidalijimas branduolinėse šeimose įtvirtina ir palaiko moterų subordinaciją visuomenėje (Crompton, 2006).

Siekiant paaiškinti šeimos transformacijos procesų, kurie įgavo didėjančią „pagreitį“ Vakarų visuomenėse, priežastis, atsigręžta į individualizmo nuostatas, anot šeimos sociologų, leidusias „išsivaduoti iš apribojimų, kuriuos „uždėjo“ branduolinės šeimos sąvoka“ (Jallinoja, Widmer, 2011, p. 3). Pabrėžiant, kad dėl mažėjančios „tradicinių“ normatyvinių taisyklių ir vaidmenų svarbos asmenys tampa ne tik laisvi rinkdamiesi gyvenimo būdą ir vertybes, bet ir turi patys „konstruoti“ savo biografijas (Giddens, 1991; Beck, 1992), drauge buvo išreiškiamos abejonės dėl asmeninių socialinių ryšių patvarumo ir kalbama apie šeimos fragmentaciją (Chambers, 2006, p. 1).

Individualizmo požiūrų sistema rado atgarsį ir demografinėje literatūroje: socialinių normų ir vertybių sistemos kaita, arba perėjimas nuo altruizmo, t. y. pasiaukojimo vaikų gerovei, prie individualizmo ir saviraiškos siekių yra Antrojo demografinio perėjimo teorijos (Van de Kaa, 1997; 1987), kuria plačiai remiamasi šeimos transformacijos analizėje, „kertinis akmuo“.

Tačiau pastaruju metu tiek tarp demografų (Coleman, 2014), tiek ir tarp sociologų (Jallinoja, Widmer, 2011; Bengtson, 2001) pasigirsta ir tam tikros kritikos individualizmo, kaip teorinės šeimos pokyčių interpretacijos įrankio, atžvilgiu. Visų pirma teigiama, kad praeityje įsitvirtinę normatyviniai elgsenos modeliai tebėra svarbūs, ypač kalbant apie moteris – joms, remiantis patriarhaline šeimos gyvenimo ideologija, tradiciš-

kai priskiriama atsakomybė už globos ir priežiūros darbus (Crompton, 2006). Kita vertus, išreiškiamos nuomonės, kad sutelkus visą dėmesį į individus ir į asmeninių nuostatų šeimos atžvilgiu tyrimus bei interpretuojant šeimą kaip tam tikrą (pasirinktą) gyvenimo būdą, už analizės ribų lieka šeimos narių tarpusavio santykiai ir platesnieji giminystės saitai. Šiame kritiniame diskurse ryškėja keletas svarbių naujų teorinio nagrinėjimo aspektų, kuriais toliau bus remiamasi šiame skyriuje.

Visų pirma į šeimą žvelgiama kaip į sudėtingą socialinių saitų sistemą, besidriekiančią toli už atskiro namų ūkio ribų. Apibūdinant tokio požiūrio į šeimą esmę, vartojami įvairūs terminai – gimingumas, susietumas, priklausymas, konfigūracijos (Jallinoja, Widmer, 2011), giminės matrica (Silverstein, Bengtson, 1997). Šio požiūrio ištakos siejamos su N. Eliasu, kuris teigė, kad atskiri individai nėra autonomiškai bendraudami su kitais, jie yra tarpusavyje priklausomi kaip socialinių tinklų dalis, kitaip tariant, kiekvienas iš mūsų esame „iš pašaknų socialūs“ ir gyvuojame tik susiję su kitais (Van Krieken, 2001). Individų saitai konfigūracijose yra ganėtinai sudėtingi ir grindžiami įvairiais tarpusavio priklausomybių modeliais. Šios priklausomybės gali būti laikomos svarbiomis ir (arba) pozityviomis (pavyzdžiui, paremtos emocijne ar instrumentine parama), arba negatyviomis (paremtos galios santykiais, sukelia konfliktus).

Taigi svarbiausias konfigūracinės perspektyvos bruožas – dėmesys esamiems tarpusavio priklausomybės ryšiams tarp įvairių šeimos narių ir draugų (Widmer, 2010). Šie ryšiai konfigūracijoje yra ypač svarbūs tuomet, kai atskiri individai susiduria su įvairiomis problemomis ar „griauvančiais biografiją“ įvykiais (Morgan, 2011, p. 19).

M. Silverstein ir V. L. Bengtsonas (1997) teigia, kad didėjantis tarp-generacinių šeimos struktūrų heterogeniškumas ir tai, jog giminystės ryšiai palaikomi greičiau savanoriškai nei remiantis išankstiniais įsipareigojimais, sudarė prielaidas abejoti jų patvarumu. Tačiau, jų nuomone, svarbu atsižvelgti į „užslėptą“ giminystės ryšių potencialą – šeimos nariai gali būti „nematomi“ ilgais laikotarpiais ir iškyla kaip paramos šaltinis tuomet, kai ši parama tampa reikalinga. Šis latentinis „giminystės prisirišimas“ yra svarbus šeimos gyvenimo aspektas, tarpgeneracinio solidarumo, kuris įgyvendinamas konkrečiais veiksmais, raiška. Pabrėždamas didėjančią socialinių saitų tarp įvairių kartų svarbą (čia jis remiasi įvairiais

Amerikos šeimų tyrimais), V. L. Bengtsonas daro išvadą, kad „*XXI amžiaus pradžioje šie tarpgeneraciniai saitai ne tik sustiprės, bet ir kai kuriais atvejais pakeis branduolinės šeimos funkcijas, kurios buvo XX a. sociologų dėmesio centre*“ (Bengtson, 2001, p. 2).

Ar šie teiginiai teisingi, jeigu kalbėtume apie Lietuvos šeimas? Nuo praeito amžiaus paskutiniojo dešimtmečio šalyje pastebimi ryškūs gyventojų matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos pokyčiai – mažėjo santuokų ir gimimų skaičius, šeimos kūrimą atidedant vyresniam amžiui, sparčiai daugėjo vaikų, gimusių nesusituokusiems tėvams ir kt. (Stankūnienė, 1997a; Stankūnienė ir kt., 2003; Stankūnienė, 2006b, Stankūnienė, Maslauskaitė, 2007; Stankūnienė, Maslauskaitė, 2008; Baublytė, Stankūnienė, 2007–2008; Juozeliūnienė, 2008; Kanopienė, 2002). Šie pokyčiai lėmė tradicinės šeimos bruožų nykimą ir naujų jos tipų (pavyzdžiui, vienišų tėvų šeimų) plitimą. Šalyje atlikti tyrimai pateikia nemažai įrodymų apie daugybę problemų, kurias patiria tokios šeimos (materialinių ir socialinių išteklių stoka, šeimos ir profesinio gyvenimo derinimo sunkumai ir pan.). Ar tokios šeimos gali būti globos ir paramos teikėjomis, jeigu joms pačioms dažnai yra reikalinga įvairiausia pagalba? Koks apskritai yra šiuolaikinės Lietuvos šeimos kaip paramos teikėjos potencialas? Šie ir kiti panašūs klausimai, ypač atsižvelgiant į spartėjantį demografinį senėjimą, tampa vis labiau aktualūs.

Šios monografijos dalies tikslas – atskleisti socialinės paramos sampratą ir šeimos savitarpio pagalbos saitus, analizuojant asmeninius paramos lūkesčius ir individualias jos teikimo bei gavimo patirtis. Siekiant šio tikslo, aptariamas socialinės paramos tyrimo teorinės priegijos ir, pasitelkiant kokybinio tyrimo duomenis, nagrinėjamas įvairių šios paramos tipų turinys. Kitame skyriuje, remiantis kiekybiniais duomenimis, aptariami paramos lūkesčiai, vėliau, analizuojant kokybinio tyrimo informaciją, fiksuojama savitarpio paramos tinklų struktūra ir parodomas artimiausių branduolinės šeimos narių, giminių ir kitų asmenų (draugų, kaimynų ir pan.) vaidmuo, teikiant įvairią pagalbą.

6.1. Socialinės paramos konceptualizavimas

Socialinė parama yra daugialypė ir kompleksiška sąvoka, ji nagrinėjama iš įvairių socialinių mokslų (sociologijos, psichologijos, socialinio darbo ir kt.) perspektyvų ir įvairiai apibrėžiama, klasifikuojama, matuojama.

Bendriausia prasme paramos teikimas suprantamas kaip individų tarpusavio sąveikos, arba interakcijos, procesas, kurio metu yra keičiamasi tam tikrais psichosocialiniais ir fiziniais ištekliais (Gottlieb, 2000), arba kaip tam tikros išgalės (pavyzdžiui, afekto, informacijos, materialinės ir pan.), kurias bendraudami kiti asmenys suteikia tam, kuris patiria įvairaus laipsnio sunkumus (Kahana ir kt., 1994). Gana dažnai paramos tyrimuose pagrindinis dėmesys yra skiriamas ją teikiantiems individams, siekiant atskleisti paramos teikimo motyvus ir įvertinti jiems tenkančius krūvius, patiriamus psichologinius stresus ir pan., o kitas svarbiausias globos teikimo paradigmos veikėjas – jos gavėjas, paprastai lieka už analizės ribų. Todėl yra teigiama, kad norint nagrinėti paramos teikimą individų lygmeniu, būtina atsižvelgti į globėjo bei gavėjo diadą ir analizuoti interakciją tarp jų (Kahana ir kt., 1994). Arba, kaip nurodo E. Scabini, E. Marta ir M. Lanz (2006, p. 49), parama yra „*diadinis darinys*“. Atitinkamai yra pabrėžiamos pozityvios interakcijos pasekmės paramos gavėjui, pavyzdžiui, jo savivertės, kompetencijų, gebėjimų susidoroti su problemine situacija ir pan. padidėjimas (Gottlieb, 2000).

Aptariant paramos teikimo motyvus, literatūroje daugiausia dėmesio teikiama suaugusių vaikų ir tėvų tarpusavio pagalbos santykiams, teorinėse šių motyvų interpretacijose yra pasitelkiami įvairūs argumentai. Suprantant paramą kaip keitimąsi tam tikrais ištekliais, dažnai yra pabrėžiami tikėtinos naudos, arba gražos, lūkesčiai, t. y. kad mainai bus ekvivalentiški. Šis analizės aspektas ypač ryškus ekonominėje literatūroje, kurioje pabrėžiama, jog investuojant į vaikus, tikimasi, kad šie atsilygins ateityje, t. y. rūpinsis ir globos savo tėvus senatvėje ar susirgus (Becker, 1981).

Šiuos aiškinimus ginčija altruizmo teorija, besiremianti prielaida, jog prierašumas tarpusavio santykiuose skatina elgtis nesavanaudiškai, o žmonės tampa egoistais tuomet, kai šie santykiai yra kitokie; taip pat

atkreipiamas dėmesys, kad altruizmo nėra grynu pavidalu, jį reikėtų sieti su tam tikromis emocijomis, pavyzdžiui, „dovanojimo džiaugsmu“. Vis dėlto, kai kurių autorių nuomone (Silverstein ir kt., 1997), galima kalbėti ir apie besąlygiškos paramos buvimą, o jos pavyzdžių reikėtų ieškoti suaugusių vaikų elgsenoje, kai šie teikia pagalbą savo tėvams netgi tuomet, kai jų santykius temdo įvairūs praeities ar dabarties šešėliai.

Normatyvinio požiūrio šalininkai pabrėžia, kad individų elgseną reguliuoja tam tikros normos, įgytos socializacijos proceso metu. Kai šios normatyvinės nuostatos yra stipresnės, teikiama didesnė parama. Tai yra pastebėta, tiriant ir tėvų teikiamą paramą suaugusiems vaikams, ir analizuojant priešingos krypties paramos srautus (Gedvilaitė, 2011a). Taigi tarpgeneracinės paramos motyvai aiškinami, remiantis įvairiomis perspektyvomis (ekonominė, psichologinė, sociologinė), išryškinant vienus ar kitus aspektus: *paramos mainų* motyvai grindžiami grįžtamumo principu, *altruizmas* siejamas su prisirišimo jausmais, o *normatyviniai* aiškinimai daugiausia dėmesio teikia vyraujančioms socialinės elgsenos normoms.

Ar (kiek) šie aiškinimai gali būti taikomi, analizuojant paramos cirkuliavimo srautus tarp bendraamžių (t. y. kartos viduje)? Šį klausimą tenka palikti iš dalies atvirą, nes literatūroje iki šiol daugiau dėmesio skiriama tik draugystės saitams, į kuriuos dažnai žvelgiama, remiantis socialinių mainų teorijos priegomis, t. y. atkreipiant dėmesį į draugystės teikiamą naudą: užmegzdami draugystę su „kitais“, individai siekia „grąžos“, tenkinti įvairius asmeninius interesus.

Kalbėdami apie paramos reikšmę ją gaunančiam asmeniui, daugelis autorių brėžia tam tikrą takoskyrą tarp faktinės ir potencialios paramos ir pažymi, kad žinojimas, jog parama yra prieinama, ją bet kada galima gauti, yra kur kas svarbiau nei tai, kad ji yra suteikta (Gottlieb, 2000). Kitaip tariant, „*galiausiai yra svarbu ne tai, ką kiti mums daro, bet kaip mes tai suvokiame*“ (Miller ir kt., 2007, p. 225) Šis aspektas kartais netgi laikomas esminiu, konceptualizuojant paramą, pavyzdžiui, E. Scabini, E. Marta ir M. Lanz (2006, p. 49) ją apibūdina kaip „*žinojimą, kad galime pasikliauti kitu asmeniu*“. Minėtų autorių nuomone, toks aiškinimas geriausiai atskleidžia paramos kaip fundamentalios žmonių tarpusavio santykių savybės esmę.

Pažymint, kad parama įvairiose krizinėse bei psichologiškai traumuojančiuose situacijose padeda (iš)spręsti iškilusias problemas, taip pat svarbu atkreipti dėmesį į sąsajas tarp gyvenimo sunkumų, kuriuos patiria individai, ir išteklių, kurie yra pasitelkiami, norint susidoroti su tais sunkumais. Todėl socialinės paramos teoriniame diskurse ypač daug dėmesio skiriama jos funkcijoms, kurios, atsižvelgiant į analizės lygį bei tyrimo tikslus, yra gana skirtingai skirstomos, atitinkamai įvardijant ir skirtingus socialinės paramos tipus.

Antai dar praeito amžiaus 8-ajame dešimtmetyje B. Gottliebas (2000), remdamasis empirinių tyrimų duomenimis, pateikė net dvidešimt šešias kategorijas, kurias apibendrinamas nurodė keturių bendrųjų būdų pagalbos teikimo elgseną: suteikiančią emocinį palaikymą, padedančią spręsti problemas, besiremiančią netiesiogine asmenine įtaka ir aplinkos veiksmus, o vėliau ši klasifikacija buvo papildyta kritinėmis nuostatomis pagrįsta elgsena. Tiriant pagalbą sunkiai sergantiesiems asmenims, remtasi penkių būdų tipų socialine parama, t. y. emocine, palaikymo / palankaus vertinimo, socialinio tinklo, informacijos ir materialine (Schafer ir kt., 1981). Analizuojant vaikų ir tėvų savitarpio paramos ryšius, pasitelkta klasifikacija, grindžiama emocinės, instrumentinės, informacinės, draugijos palaikymo ir patvirtinimo paramos tipų įvardijimu (Scabini, Marta, Lanz, 2006). Aptariant draugystės ryšius, paminėti trejopa pagalbos tipai – emocinė, patarimų teikimas ir materialinė (Rowland ir kt., 2007). Aprašant santykius tarp partnerių / sutuoktinių (kurie įvardyti kaip sudėtingas tarpusavio bendravimo ir mainų procesas), kalbama apie emocinę, įvertinimo, informacinę, instrumentinę bei draugijos palaikymo paramą (Regan, 2011, p. 156).

Akivaizdu, kad įvairios klasifikacijos (jų sąrašą, be abejo, būtų galima tęsti) turi ir tam tikrų bendrumų (antai emocinė parama yra bene visose), ir skirtingumų (pavyzdžiui, nevienodas jų išsamumas). Matyt, svarbiau būtų aptarti ir palyginti, koks turinys yra suteikiamas sąvokoms, aprašančioms vieną ar kitą socialinės paramos tipą.

Žvelgiant į 29 lentelę, būtų galima pritarti S. Rawlandui ir bendraautoriams, patariantiems pernelyg rimtai nevertinti socialinės paramos skirtumų, nes jie gali ne tik iš dalies sutapti, bet ir iš tiesų dažnai „persikloja“ (Rowland ir kt., 2007, p. 224). Matyti, kad atskirų autorių nurodoma tokio pobūdžio parama, kaip „palaikymas“, „įvertinimas“, „draugijos

palaikymas¹⁴, savo turiniu yra labai artimi emocinei paramai – nepaisant kai kurių apibūdinimų skirtumų, visų tipų parama atspindi elgseną, kuria išreiškiami tam tikri solidarumo jausmai (susirūpinimas, palaikymas ir pan.). Nevienodai yra suprantami ir tokio pobūdžio parama, kuriai būdingi specifiniai ekonominiai aspektai, t. y. paslaugų teikimas materialine ar fizine forma: yra vartojami skirtingi terminai (instrumentinė parama, akivaizdi parama ir pan.), vienur materialinė parama yra atskira kategorija, kitur ji sutapatinama su tiesiogine fizine pagalba namų ūkyje (tai, mūsų nuomone, nėra tikslinga, atsižvelgiant į jų nepanašumus tiek turinio, tiek ir laiko sąnaudų prasme). Bene mažiausia diskusijų yra dėl informacinės paramos – pateikti apibūdinimai savo turiniu iš esmės nesiskiria ir pažymi žinių, padedančių spręsti iškilusias problemas, perteikimą.

Kai kurie autoriai kaip atskirą socialinės paramos tipą nurodo veiksmus, kuriais siekiama pagelbėti įsitvirtinti socialiniame tinkle. Tačiau bet kuri socialinio tinklo (kaip individų, tarpusavyje susietų vienu ar daugiau socialinių ryšių, arba kaip apibrėžtos žmonių grupės – šeimos narių, tolimesnių giminaičių, draugų, kaimynų ir kt., tarpusavio sąsajų „rinkinio“) teikiama parama yra savotiškas paliudijimas apie ją gaunančio individo priklausymą šiam tinklui, todėl vargu ar tikslinga būtų įvardyti atskiras tinklo bei socialinės integracijos kategorijas. Juo labiau kad aptardami socialinę paramą, neišvengiamai turime kalbėti ir apie socialinį tinklą kaip esminį jos veiksnį (nes parama neįmanoma be jos teikėjų).

Kitas labai svarbus socialinės paramos analizės aspektas yra kontekstas, arba konkreti situacija ir su ja susijusios problemos, kurias siekiama spręsti, pasitelkiant vienus ar kitus pagalbos būdus. Tikriausiai nesuklystume teigdami, kad ypač daug dėmesio literatūroje skiriama paramai, kuri asocijuojasi su silpnesniais, bejėgiais, neįgaliais ir pan. asmenimis. Šiuo atveju paramos teikimas yra dažniausiai nagrinėjamas per tarpgeneracinių ir (ar) lyčių santykių prizmę, siekiant nuodugniau aptarti jos turinį, paprastai vartojamas specifinis globos terminas (*care, caregiving*¹⁴), kuris yra gana skirtingai interpretuojamas.

¹⁴ Terminas *care* į lietuvių kalbą verčiamas kaip rūpestis, rūpinimasis, priežiūra, prižiūrėjimas, slaugymas, slauga, globa. Literatūroje, kalbant apie neformalią paramą, dažniausiai vartojamos sąvokos *globa, rūpestis* (Maslauskaitė, 2004a) ir *priežiūra* (Lietuvos, 2009).

29 lentelė. Socialinės paramos tipai

Socialinės paramos tipas	Apibūdinimas	Autoriai, šaltiniai
Emocinė (<i>Emotional support</i>)	Siekama ne tiesiogiai spręsti problemą, bet skatinti nusiteikimą tai daryti	Schafer, Coyne, Lazarus (1981)
	Prierašumo ar pritarimo išraiška, sukelti psichologines pasekmes	Miller, Perlman, Brehm (2007)
	Elgsena nukreipta į paramos gavėją ir yra susijusi su įsijautimu, empatija, meile, rūpinimusi ar pasitikėjimu	Kahana, Kahana, Johnson, Hammond, Kercher (1994)
	Verbalinė ir neverbalinė elgsenos, perteikiančios šilumą, išgyvenimus ir globą (<i>caring</i>), pavyzdžiui, išklašymas, artumo ir prisirišimo išreiškimas	Regan (2011)
Palaikymas, paskatinimas (<i>Esteem support</i>)	Bendravimas, palaikantis individo savivertę ar pasitikėjimą savo gebėjimais atlikti būtinas užduotis	Schafer, Coyne, Lazarus (1981)
Įvertinimas (<i>Appraisal support</i>)	Artimai susijusi su emocine parama ir dažnai priskiriama prie šios kategorijos	Regan (2011)
Draugijos palaikymas (<i>Companionship support</i>)	Palaikymo apimtą sielvarto, kenčiančiam suteikimas, kartu leidžiant laiką / būnant šalia	Regan (2011)
Tinklo (<i>Network support</i>)	Bendravimas, patvirtinantis individo priklausymą socialiniam tinklui arba primenantis, kad tinklo parama yra prieinama (jis turi daug draugų)	Schafer, Coyne, Lazarus (1981)
Socialinės integracijos (<i>Social integration</i>)	Pagalba, siekiant įsitvirtinti socialiniame tinkle	Kahana, Kahana, Johnson, Hammond, Kercher (1994)
Informacinė (<i>Information support</i>)	Naudingos ar reikalingos informacijos suteikimas	Schafer, Coyne, Lazarus (1981)
	Informacija, žinios, padedančios išspręsti iškilusias problemas	Schafer, Coyne, Lazarus (1981)
	Patarimai, klausimai ir žinių perteikimas, padedantys geriau pažinti problemas, rasti sprendimus įtemptose situacijose	Regan (2011)
Patarimo (<i>Advice support</i>)	Informacijos suteikimas ir pamokymai, konsultacijos	Miller, Perlman, Brehm (2007)
Akivaizdi, apčiuopiama (<i>Tangible support</i>)	Fizinė pagalba, kai probleminėse situacijose reikalingos materialinės gėrybės ar tam tikri veiksmai („Poelgiai iškalbingesni nei žodžiai“)	Schafer, Coyne, Lazarus (1981)
Materialinė (<i>Material support</i>)	Pinigų ar daiktų davimas	Miller, Perlman, Brehm (2007)
Instrumentinė (<i>Instrumental support</i>)	Pagalba namų ūkyje, atliekant įvairias užduotis, išskyrus globą, slaugą	Willis, Martin (2005)
	Paslaugos, padedančios praktiškai susidoroti su iškilusiais sunkumais, įskaitant materialinę pagalbą	Kahana, Kahana, Johnson, Hammond, Kercher (1994)
	Tiesioginės fizinės ir (ar) materialios pagalbos teikimas	Regan (2011)

Šaltinis: lentelė sudaryta skyriaus autorės.

Vieni autoriai (Willis, Martin, 2005) globą skiria kaip atskirą kategoriją, ji yra tapatinama su ligonių, neįgaliųjų, silpnų ar bejėgių senyvo amžiaus žmonių slauga, taip pat šis terminas vartojamas ir kalbant apie mažamečių vaikų auginimą / ugdymą, kuris, anot M. Cunninghamo ir A. Barbee (2000, p. 274), „yra paramos santykių prototipas“. Tačiau kai kurie autoriai kalba tik apie įvairių tipų paramą, teikiamą globojantiems individams, pavyzdžiui, E. Kahana su bendraautoriais nurodo, kad mažamečių vaikų tėvams yra teikiama instrumentinė parama, slaugantiems ligonius – instrumentinė, emocinė ir informacinė: „*globos teikimas sukelia daugiopius stresus ir iššūkius, <...> todėl aišku, kad globojantys ligonius patys jaučia instrumentinės paramos, įvertinimo ir palaikymo poreikį*“ (Kahana ir kt., 1994, p. 32). Taigi šiuo atveju globėjai yra veikiau tapatinami su paramos gavėjais, nei laikomi aktyviais veikėjais, kurie patys tą paramą teikia.

Globa yra viena iš „centrinių“ feministinio diskurso temų, čia jos apibrėžtis ir analizė grindžiama dualistine „darbo ir lyties“ paradigma, išplečiant darbo sampratą ir į šią kategoriją įtraukiant ne tik apmokamas veiklas darbo rinkoje, bet ir neapmokamas veiklas privačioje sferoje, namų ūkyje. Tokia metodologinė prieiga, siejama su siekiais išviešinti „nematomą“ moterų darbą namų ūkyje ir pripažinti jo ekonominę vertę (Crompton, 2006; Ellingsaeter, 1995), tapo galingu įrankiu feministėms, aiškinant moterų subordinaciją visuomenėje ir kritikuojant normatyvinius lyčių vaidmenis. Todėl feministinėje literatūroje, aptariant veiklas privačioje sferoje (šeimoje arba namų ūkyje) vartojama darbo sąvoka, atitinkamai yra kalbama apie globos darbą, aprėpiantį dvejopas veiklas: praktinį ir emocinį darbą. Pastarasis yra siejamas su pasiaukojimo, meilės, užuojautos, rūpinimosi kitais raiška, teigiama, kad jį dažniausiai atlieka moterys (Ellingsaeter, 1995, p. 393). Praktiniai globos darbai apima labai įvairiausias veiklas, kurios įvardijamos ir kaip darbai namų ūkyje, ir kaip pagalbos teikimas, beje, dažnai ribos tarp praktinių ir emocinių globos darbų sunkiai pastebimos, jos tarsi išsitrina. Taigi globos sąvoka leidžia labiau atskleisti moterų vaidmenis šeimoje bei platesniuose giminystės ryšiuose, išryškinti joms socialiai „priskirtą“ atsakomybę už silpnesnių ir labiau pažeidžiamų asmenų, vaikų ir senyvo amžiaus žmonių gerovę (Bielby, 2006; Mac an Ghail, Haywood, 2007).

Aptariant paramos teikimą per tarpgeneracinių santykių prizmę, literatūroje dažnai remiamasi kartų solidarumo koncepcija, kurioje šeimos narių tarpusavio pagalba yra laikoma kartų solidarumo raiška. V. L. Bengtsono ir jo kolegų (2001) pateiktas tarpgeneracinio solidarumo modelis apima šiuos tėvų ir suaugusių vaikų tarpusavio santykių aspektus: normatyvinį, struktūrinį, bendravimo, artumo, konsensuso ir funkcinį:

- Normatyvinis (*normative*) solidarumas – lūkesčiai, susiję su vaikų ir tėvų tarpusavio įsipareigojimais, taip pat elgesio normos, parodančios familizmo vertybių svarbą. Šis matmuo pabrėžia šeimos identitetą ir jos narių atsidavimo prisiimtiems vaidmenis bei pareigoms stiprumą.
- Struktūrinis (*structural*) solidarumas – sąveikos (bendravimo) tarp kartų galimybių struktūra, atspindinti geografinį atstumą tarp šeimos narių. Siaurąja prasme šeimos narių gyvenamoji vieta neparodo jų tarpusavio solidarumo, tačiau nuotolis nuo kitų turi įtaką jų tarpusavio paramos ir bendravimo galimybėms, taigi šis aspektas veikia nurodo solidarumo potencialą nei tam tikrą jo tipą.
- Bendravimo (*associational*) solidarumas – skirtingų kartų šeimos narių bendravimo būdai ir dažnis, atspindintis jų kontaktus (susitinkant, kalbant telefonu, keičiantis laiškais ir pan.), taip pat bendras veiklas (pavyzdžiui, sportavimą, šventes).
- Artumo (*affectual*) solidarumas – šeimos narių jausmai vienas kito atžvilgiu (artumas, prierašumas ir pan.) ir tarpusavio santykių vertinimai, kitaip tariant, tai emociniai ryšiai, kurie grindžiami priklausymo šeimai, narystės joje jausmais.
- Konsensuso (*consensual*) solidarumas – sutarimo tarp kartų dėl vertybių ir orientacijų, jų nuomonių sutapimo laipsnis, turint omenyje ne tarpusavio įsipareigojimus, kuriuos atspindi normatyvinis solidarumas, bet požiūrius į įvairius visuomenės politinio, ekonominio ar kultūrinio gyvenimo klausimus. Teigiama, kad nuostatų dėl įvairių socialinių reiškinių skirtumai nebūtinai turi reikšti silpnesnį šeimos kartų solidarumą (Meil, 2007).
- Funkcinis (*functional*), arba pagalbos, solidarumas – kartų keitimasis įvairių rūšių parama, t. y. materialine, instrumentine ir emocine. Ši parama apima tiek veiklas, kurioms reikia nemažai laiko ir pastangų

(pagalbą namų ūkio darbuose, remonto darbus ar vaikų priežiūrą, ligonių slaugą ir pan.), tiek ir pinigų ar materialinių vertybių (daiktų) perdavimą (dovanojimą arba skolinimą). Būtent šis matmuo yra laikomas vienu svarbiausių ar netgi tapatinamas su šeimos solidarumu.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad socialinės paramos sampratos konceptualizavimas apima įvairius jos aspektus:

- paramos (kaip tam tikrų išteklių srautų) struktūrą, normatyvines nuostatas ir subjektyvius lūkesčius dėl paramos gavimo,
- socialinės paramos tinklą, jos teikėjus ir gavėjus,
- paramos teikimo,
- įprasminimą ir pasekmes paramos gavėjui.

Šiuos aspektus toliau nagrinėsime kituose skyriaus poskyriuose.

6.2. Paramos turinys

Kadangi literatūroje socialinė parama yra įvairiai klasifikuojama ir apibūdinama, būtina apibrėžti pagrindines kategorijas, kuriomis remsimės tolesnėje Lietuvos šeimų socialinės paramos saitų tinklo analizėje. Atsižvelgiant į tebesitęsiančias teorines diskusijas dėl įvairių socialinės paramos tipų turinio, svarbu plačiau aptarti ir šį aspektą – tai padės geriau suprasti įvairių paramos teikėjų (šeimos narių, draugų ir kt.) vaidmenį savitarpio paramos tinkluose.

Kokybiniame tyrime keitimasis parama buvo viena iš svarbiausių giluminių pusiau struktūruotų interviu temų. Ji buvo gvildinama, užduodant klausimus apie santykius su informantui svarbiausiais (per paskutinius metus, taip pat apskritai per gyvenimą) asmenimis. Šie klausimai palietė ir įvairius savitarpio pagalbos su šiais asmenimis aspektus – keitimąsi materialine, finansine, psichologine bei kitokia parama, prašant plačiau papasakoti apie reikšmingiausius paramos teikimo ir gavimo atvejus.

Atsakymų į interviu klausimus turiniui nagrinėti buvo taikytas kokybinės turinio analizės metodas: buvo nustatyti visi bet kokios paramos teikimo ir gavimo atvejai, kurie vėliau buvo rūšiuojami ir koduojami, sukurta kategorijų sistema, taip pat ieškoma sąryšių tarp kodų (kategorijų), fiksuojant jų kontekstus. Remtasi vadinamuoju „susikertančių atvejų“ (*cross-case*) principu, orientuojantis ne į tam tikrus atvejus, bet į išskirtąsias kategorijas (Boeije, 2010).

Nustatant teiktos (gautos) socialinės paramos tipus, visų pirma buvo remtasi literatūroje paplitusiomis klasifikacijomis. Vėliau, atsižvelgiant į analizuojamų tekstų, kurie atskleidžia paramos turinio prasmes, buvo įvardyti aštuoni paramos tipai: 1) emocinė parama; 2) informacinė parama; 3) finansinė parama 4) materialinė, daiktinė parama; 5) būsto suteikimas 6) instrumentinė parama; 7) senyvo amžiaus asmenų, ligonių globa (slauga); 8) vaikų globa (priežiūra).

6.2.1. Emocinė ir informacinė parama

Kaip buvo nurodyta (29 lentelė), emocinė parama apibūdinama gana įvairiai – vieni autoriai pabrėžia individų tarpusavio sąveiką, jiems svarbios yra bendravimo formos, o kiti akcentuoja šios elgsenos tikslus ir (arba) pasekmes paramos gavėjui.

Apie keitimąsi emocine parama su artimaisiais, draugais, pažįstamais informantai pasakojo, atsakydami į klausimus: *Kas Jums suteikia psichologinę pagalbą? Į ką kreipiatės, kai norite pabendrauti (pasikalbėti, pažaisti sportinius žaidimus, išgerti kavos, aplankyti renginį, kt.)? Kam Jūs suteikiate psichologinę pagalbą?* Asmeninių naratyvų analizė rodo, kad ši parama yra perteikiama įvairiai, skirtingai suvokiama ir jos prasmė.

Iš 30 lentelės matyti, kad dažniausiai emocinė parama suteikiama kalbant, kalbantis, t. y. verbaline forma. Tačiau verbalinis bendravimas, kurio svarbą gerai atskleidžia vyriausiosios kartos informanto žodžiai, kad „...kalba irgi žmogų palengvina...“ [P2: 308], gali itin skirtis atsižvelgiant tiek į jo turinį bei tikslus, tiek ir į kontekstą (interakcijos pobūdį, vietą ir kt.).

Nors dažniausiai emocinės paramos prasmė siejama su tam tikrų jausmų (prisirišimo, palaikymo, rūpinimosi ir pan.) išraiška, reikšmingas gali būti ir bet koks žodinis bendravimas su artimu žmogumi: „Aš su ja, man jeigu sunku, aš tik jos balsą užgirstu, paskambinu, balsą tik užgirstu, ir man, nu, viskas va kaip ranka nuima, kaip sviestu nutepa <...> Aš tai ją, aišku, neskaudinu, nenoriu ten savo, ten tų bėdų pasakot, man tik va balsą jos užtenka išgirsti“ [P48: 413], teigė keturiasdešimtmetis išsiskyręs vyras, kalbėdamas apie savo atskirai gyvenančią abiturientę dukterį.

30 lentelė. Emocinės paramos perteikimo būdai

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Verbalinis bendravimas	Pasikalbėjimas, siekiant išsakyti savo bėdas ir išklausti kitą, abipusis palaikymas	<i>Bendraujant ir išsišneki. Ir padejuoji. Nu, kaip? <...> Pasakai savo bėdas. Pasako savo...</i>
		<i>Pasišnekėt, jo. kažkas jai negerai, kažkas nesiseka, pasiguosti – man tada visą laiką.</i>
		<i>Mes draugai viens kitam pasiguodžiam.</i>
		<i>Tai mes su ja pasikalbam, subendraujam, viena kitą palaikom. Ir dvasiškai, kad nepasiduoti, ir sustiprėt, kad nepalūžt.</i>
		<i>Turiu draugę labai gerą, va irgi gyvena šiame name, labai mes daug išsikalbam viena su kita. Ji man pasipasakoja, aš – jai. O dabar paskutiniu metu labai daug pasiguodžiam viena kitai – sūnaus būsima žmona.</i>
		<i>Namuose daugiausia, vot, žmonai reikia padėt, ten vot jai būna sunku, kartais pasišnekėt.</i>
		<i>Nes ir jinai man pasipasakoja, ir aš jai gal kitą kartą, tai vat vienintelis žmogus iš tikro būtų.</i>
	Bendraujant priekavos puodelio, vyno taurės ir pan., ieškoma ir randama parama įvairiose sunkiose situacijose	<i>Su amžinatilsį klasioku va pasikalbi... padarai gramelį, pasėdi, padejuoji, ir gerai. Ir išsprendi problemas.</i>
		<i>Einu parūkyt ir skambinu draugui, kur gyvena per gatvę, sakau, atiek alaus.</i>
		<i>Tai irgi – lygiai tos pačios draugės, su kuriom bendrauju. Vat, susitinki, pasikalbi kažkaip kas kiek laiko, tai kavos nueini išgerti, tai kokią vyno taurę. Ir nu toks...</i>
		<i>Jeigu jai kažkas tai negerai, tai jinai bėga pas mane. Jeigu man kažkas negerai, aš pas ją nueinu. <...> Taip. Ant kiemo vaikštai, tai ir šaukiam viena kitą, atiek kavos atsigert.</i>
		<i>Draugai tai... kaip ir kiekvienas vyras, labai susinervinęs, išeini iš namų, skambini draugui, nueini...</i>
		<i>Jau mama kiekvieną dieną, kaip „Tėve mūsų“, skambutis ir jau su ja turi šnekėt. Va.</i>
	Pokalbiai telefonu	<i>Uošvienė visą laiką išsiverkia, kai paskambina po valandą telefonu.</i>
		<i>Sesuo daugiau su manim jau, jai bloga, tada jau skambina, kaip moteriška, tai <...></i>
<i><...> nes kažkaip, nu, yra tas, kad jeigu jeigu draugai tau skamb..., nu, kažkas tau skambina pas – pasiguosti.</i>		

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Verbalinis bendravimas	Pokalbiai telefonu	<i>Savo broliui taip pat, na, gal daugiau morališkai kažkaip tai <...> Taip, bet, na, ir kartais mes kalbamės telefonu arba kartais, na, tiesiog jisai paskambina ir sako: liūdna man.</i>
		<i>Aišku, mama, jeigu nori išsišnekėti, jau tik man skambina. <...> Pasišnekėt, jo. kažkas jai negerai, kažkas nesiseka, pasiguosti – man tada visą laiką.</i>
		<i>O taip tai žinot, ir telefonai, ir viskas, paskambini. Ir aš susirgau, tai visos čia labai rūpinosi ir visos skambino.</i>
	Kalbėjimas	<i>Nu, kokia pagalba, tai ką ten galėjom padėti. Žodį kažkokį pasakyti, nu, ir viskas.</i>
		<i>Aš su ja, man jeigu sunku, aš tik jos balsą užgirstu, paskambinu, balsą tik užgirstu, ir man, nu, viskas va kaip ranka nuima, kaip sviestu nutepa...</i>
	Išklausymas	<i>Būna taip, kad dukra, būna taip, kad iš tikrųjų kreipiasi žmonės, kurie tikrai prašo išklaust.</i>
		<i>Taip man reikia išklaust, nu, viską.</i>
		<i>Esu psichologė. Draugijų tų pačių.</i>
		<i>Bendradarbiams kartais prašo, ten jai gyvenimas su vaikais nelabai pavykęs, tai ten ką nors patarti, padėti, paguosti, o aš išklausu.</i>
		<i>Taip, aš esu tasai, kaip sakoma, perkūnsargis. Jo jo, viską turiu išklaust.</i>
<i>Tai aš galiu visus išklausti. Jeigu prašo, galiu niekam nesakyti. Niekam nesakau.</i>		
<i>Emocinės pagalbos, ko gero, taip, nes kažkaip, nu, yra tas, kad jeigu jeigu draugai tau skamb..., nu, kažkas tau skambina pasiguosti ar atvažiuoja, kai liūdna, tai, vadinas, jaučias laukiami.</i>		
Neverbalinis bendravimas	Galimybė išsiverkti „kitam ant peties“	<i>Aš nekalbu, aš paverkti einu.</i>
		<i>Nu, kas... Įsikimbi viens į kitą ir paverki, ir pasijuoki, nu, ir... Su žmona, taip, taip.</i>
		<i>Kitą sykį apsikabinam vienas kitą ir kenčiam.</i>
Fizinis buvimas šalia, kai to reikia		<i><...> tai jie ateidavo pas mane ir jie neidavo nei į šokius, niekur. Jie sėdėdavo su manim.</i>
		<i><...> Pusę metų. Kiek man to reikėjo.</i>

Bendraujant tiesiogiai ar kalbantis telefonu, dažniausiai yra išreikiama abipusė parama – ne tik atsiveriama, bet ir išklausiama, t. y. pa-

sidalijama rūpesčiais ir iškilusiomis problemomis. Tokie pokalbiai (kaip apsikeltimas psichologiniais ištekliais) dažniausiai vyksta tarp tos pačios lyties asmenų, jie gali būti tikslingi, kai bendraujama ieškant pagalbos konkrečiose situacijose: „*Draugai tai... kaip ir kiekvienas vyras, labai susinervinęs, išėini iš namų, skambini draugui, nueini...*“ – sakė trisdešimt penkerių metų vyras [P17: 209], arba iš anksto neapgalvoti, tačiau neatšiejami nuo tam tikrų ritualų (pavyzdžiui, tradicinių susitikimų kavinėse ir pan.): „*Tai irgi – lygiai tos pačios draugės, su kuriom bendrauju. Vat susitinki, pasikalbi kažkaip kas kiek laiko, tai kavos nueini išgerti, tai kokią vyno taurę. Ir, nu, toks...*“ – atsakė į klausimą apie teikiamą psichologinę pagalbą penkiasdešimtmetė moteris [P16: 230].

Tiesioginiai susitikimai (akis į akį) labiau būdingi, bendraujant su draugais(-ėmis) ir kitais asmenimis, o telefonu (tiek nuolat, tiek ir epizodiškai, kriziniais atvejais) dažniau tarpusavyje bendrauja šeimos nariai (motinos, dukters, seserys ir pan.): „*Jau mama kiekvieną dieną, kaip „Tėve mūsų“, skambutis, ir jau su ja turi šnekėt. Va. Taip, taip. Jin ten kaip kartu gyvena su sese, tai jau ten ir nusibosta viena kitai, nu, tada jau paguodą randa pas mane. <...> Nu, kartais būna, kad ir sesė paskambina. Jau ten... ten su mama tai taip, tai taip, tai anaip*“, – apie savo santykius su motina ir seserimi pasakojo penkiasdešimtmetė moteris [P25: 187:191].

Emocine parama yra ne tik keičiamasi – gana dažnai ji yra vienpusė, kai pagalba yra teikiama, žodžiais išreiškiant tam tikrus palaikymo, supratimo ir pan. jausmus, arba, priešingai, tiesiog išklausant: „*Uošvienė visą laiką išsiverkia, kai paskambina, po valandą telefonu <...> Nu tėvai pas mumis truputėlį už sienos. Jie mums gali pasipasakot, visą laiką išklausysim, bet mes nesipasakojam*“ [P8: 140–148]. Tokie atvejais aktyvus kalbėtojas yra paramos ieškantis asmuo, o paramos teikėjas atlieka savotišką psichologo vaidmenį: „*Taip, aš esu tasai, kaip sakoma, perkūnsargis <...>. Jo jo, viską turiu išklausyt*“ [P41: 445:448].

Kita vertus, netgi žodžiai ne visuomet yra reikalingi, kartais užtenka paprasčiausio artimų žmonių buvimo šalia ištikus nelaimėms ar kriziniais atvejais. Neverbalinio bendravimo reikšmę gerai iliustruoja keturiasdešimtmetės neištekėjusios kaimo gyventojos patirtis, išgyvenus skaudžią tėvo netektį: „*Ne, buvo draugai. Tie kurie tikri draugai. <...> Jėgu aš neidavau niekur, tai jie ateidavo pas mane ir jie neidavo nei į šokius,*

niekur. Jie sėdėdavo su manim. Trise. <...> Pusę metų. Kiek man to reikėjo“ [P49: 420:434].

Aptariant emocinę paramą, svarbu aptarti ir tuos atvejus, kai pa-neigiamas jos reikalingumas arba atmetamos galimybės gauti pagalbą, bendraujant su kitais (31 lentelė). Antai šešiasdešimtmetė vieniša (našlė, neturinti vaikų) kaimo gyventoja teigė, kad kitų asmenų emocinės para-mos ji neieško: „*Nu, greičiausiai aš pati su savim. Va. Pati su savim*“, o nu-siraminimą ir paguodą randa gamtoje: „*Ai, aš kaime gyvenu, paukšteliai aplink, ir gėlės aplink, ir viskas. Aš myliu gamtą, myliu viskas. <...> Kar-tais, suprantat, va kartais einu pasivaikščioti. Va taip, va viskas. Viskas*“, lankydamą artimųjų kapus: „*Tankiausiai, jeigu taip atvirai, liūdniau – tai į kapines*“ ir mene: „*Nu, va, nuo to ir aš pati labai pamilau meną. Nepaprastai! Nepaprastai, viskas <...> matau, kur nors piešiniai, kur nors paveiks-lai, kur nors, viskas, tai aš iki, nu... Nežinau, man tiek jie sukrečia, taip...*“ [P44: 340:470]. Jai pritartų bendraamžė dviejų suaugusių dukterų mo-tina: „*Niekam aš neskambinu, aš viena pati...*“ Šiai informantei padeda tikėjimas ir malda: „*O taip pagrinde aš savy, aš nueinu į bažnyčią, aš pasi-meldžiu, namuose rožančių pasiimu, atsisėdu, tyliai ramiai pasimeldžiu ir viskas. Ir sprendžiu beveik viena problema*“ [P4: 142:144]. Perkopęs šeš-tąją dešimtį našlys į klausimą, ar neteko ieškoti psichologinės pagalbos, atsakė: „*Niekam niekam paprasčiausiai nesakiau. Viskas viduj. Toks toks dalykas, kad <...> Nee, ne ne ne ne. Paprasčiausiai, nu, dalykai, kuriuos arba pats praeini, arba, nu, kas kas tau, kas tau gali padėti? <...> Jeigu pats, čia iš principo. Pasitikėjau savo jėgom, vien tik dėl to*“ [P43: 422:424].

31 lentelė. Emocinės paramos poreikio suvokimas ir įprasminimas

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Emocinės paramos poreikio neigimas	Žmogus tik pats sau gali padėti	<i>Man rodos, „vienas žmogus gimsta, vienas ir miršta“.</i>
		<i>Nieko nepasiimsi su savim. Nei pačio geriausio draugo, nei artimiausio ten, viskas. Vienas. Viena siela. Pats turi save tiktai.</i>
		<i>Čia jau jau psichologiškai kažkur save taip nuteiki, nu, kaip, dvasiškai ar kaip pasakyt. Džiaukimės tuo, ką turim.</i>
		<i>Tau niekas nepapasakos žodžiais, knygoj tu neperskaiyti, kol tu per save nepraleisi tuos santykius, nes kiekvienas žmogus yra savitas, ir kiekvienam tie sąlyčio taškai yra skirtingi.</i>
	Mano toks charakteris	<i>Gal... nu, gal aš daugiau savyje, žinokit, užsidarau.</i>
		<i><...> daugiau savyje, aš kažkaip tai daugiau gal pergyvenuosi, taip toks... nelabai mėgstu dalintis tokiu, nu, kad vat, žinot, kaip būna kas nors negerai.</i>
		<i>Nu, nežinau, nelabai, man tai nelabai. Visi tokie mūs uždaresni, mes visi.</i>
		<i>Nu, greičiausiai, aš pati su savim. Va. Pati su savim.</i>
		<i>Aš, nu, nežinau, kaip, bet nelabai aš ir ir tikiu. Jeigu pats, čia iš principo. Pasitikėjau savo jėgom, vien tik dėl to.</i>
	Vyriškojo tapatumo patvirtinimas: „Vyrų neverkia“	<i>Taip jau nuo dūšios, tai gal ne. Tai vėlgi vyriškas charakterio bruožas – nesiskųsti, kentėti.</i>
		<i>Ai, bendrai kada biski prie stalo, biski jau dabar, vieną kitą čerkelę paimu, biski bandau atsipalaiduot, atsikvėpti, dar kartais galvoju, ar iš tikrųjų taip.</i>
		<i>O šiaip aš ten nelabai linkęs guostis ir prašyti tos paramos.</i>
Emocinės paramos neieškoma dėl tam tikrų objektyvių priežasčių	Siekis apsaugoti artimuosius	<i>Nu, vaikams – nenoriu apkrauti, kad vaikus apkraut kokiom problemom. Ir vyrui nelabai daug ką noriu aš ten pasakoti, aiškintis, pasakyti, apkrauti ten...</i>
		<i>Mamą kažkaip stengiamės apsaugoti nuo visko, nes jinai labai reaguoja.</i>

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Emocinės paramos neieškoma dėl tam tikrų objektyvių priežasčių	Siekis apsaugoti artimuosius	<i>Nu, tėvai pas mumis truputėlį už sienos. Jie mums gali papasakot, visą laiką išklausysim, bet mes nesipasakojam, nes jie paskui serga mūsų bėdom. O nesinori užkrauti. Mes saugom jų nervus, taip.</i> <i><...> dėl to, kad norėčiau apsaugoti emocionaliai nuo... kad jiems ne taip skaudėtų. Tėvus nevelčiau į tą reikalą. Gal taip pasakyčiau.</i>
	Nėra į ką kreiptis	<i>Niekam aš neskambinu, aš viena pati... Niekam, aš neturiu kam.</i> <i>Oi, sunku. Žinokit, gal pasakyčiau – su niekuo <...> Su tėvu tokiais dalykais nešneku aš. Su mama? Su mama, kadangi mama pati ta depresija serga keturi metai– jai kažkaip irgi ten sakyt man.. Nu, vyras jis toks mano, ką aš žinau, nelabai jis tų depresijų, jis nelabai supranta, kas yra depresija. Jis nesuvokia: nu, kaip tau gali būt depresija?</i>
Paguoda randama „savyje“	Tikėjimas ir malda – dvasinės tvirtybės ir paguodos šaltiniai	<i>O taip pagrinde aš savy, aš nueinu į bažnyčią, aš pasimeldžiu, namuose rožančių pasiimu, atsisėdu, tyliai ramiai pasimeldžiu ir viskas. Ir sprendžiu beveik viena problemas.</i> <i>Kas padėjo? Nu, tai tikėjimas. Tik tikėjimas...</i>
	Nusiraminoimo ieško- ma gamtoje	<i>Aš nuvažiuoju, aš nuo visko pailsiu <...>. Kaip pasakyt, tarkim, išvažiuoju trečią nakties. Šiandien išvažiavau: viską matau – kyla saulė, čiuilba paukščiai, sėdi tu gamtoj, gera. Nu, ką aš žinau, nu, tu emociškai pailsi. Tavo galva kažkaip, nu...</i> <i>Aš myliu gamtą, myliu viskas. <...> Kartais, suprantat, va kartais einu pasivaikščioti. Va taip, va viskas. Pati išeinu. <...> Ežeras netoli yra, tai pasivaikštau.</i>
	Knyga – geriausias žmogaus draugas	<i>Knygos mano yra guodėjos, patarėjos. Ma- mos...</i>
Paguoda randama „savyje“	Menas, kūryba – galingas pozityvių dvasinių išgyvenimų šaltinis	<i>Nėra gal to laiko susikoncentruoti, parašau ten vieną kitą eilėrašį...</i> <i>Matau – kur nors piešiniai, kur nors paveikslai, kur nors, viskas, tai aš iki, nu... Nežinau, man tiek jie sukrečia, taip aš visai kitokiom akim matau tai, ką žmogus negali pamatyt.</i>

Šiuose naratyvuose, atskleidžiančiuose vadinamosios „vidinės komunikacijos“ aspektus (parama randama „savyje“, individui prasmin-

gose veiklose ir dvasiniame tobulėjime) galima išvelgti tam tikrus lyčių skirtumus – moterys emocinės paramos neieško, nes nenori apsunkinti artimųjų: „Nu, vaikams – nenoriu apkrauti, kad vaikus apkraut kokiom problemom“ [P4: 144], o vyrai tai laiko silpnumo, „nevyriškumo“ ženklu: „Čia jau, kaip sakant, tai dulkių kėlimas“ [P43: 424].

Sunkiose situacijose dažnai nepakanka vien tik palaikymo jausmų išraiškos vienu ar kitu būdu, kur kas veiksmingesni tokiais atvejais gali būti patarimai, kaip spręsti iškilusias problemas, arba informacinė parama. Dėl informacinės paramos (kaip atskiros paramos tipo) literatūroje nėra plačiau diskutuojama, iš esmės panašūs ir jos turinio apibūdinimai (29 lentelė), kuriuose pabrėžiamas perteikiamų žinių naudingumas individams, siekiantiems spręsti įvairias problemas. Kur kas rečiau dėmesys yra kreipiamas į informacinės paramos teikėjus, nors pirmiausia nuo tam tikrų jų išgalių (patirties, kompetencijų ir pan.) priklauso teiktos pagalbos veiksmingumas.

Kokybinių duomenų analizė atskleidė gana turtingą ir daugialypę šios paramos perteikimo patirtį – tiek vyresniųjų, tiek ir jaunesniųjų kartų informantai minėjo įvairius gautų bei perteiktų žinių atvejus, kurie yra apibendrinti 32 lentelėje. Remiantis šia lentele, galima formuoti tam tikras išvalgas apie reikšmingą (tiek praeityje, tiek ir dabar) socialinių ryšių vaidmenį, sprendžiant įvairias iškilusias problemas „Ir dar tas „švo-gerizmas“ – tai čia labai stipri, labai stipri pozicija. <...> Negali sistemos pakeisti. Yra kaip yra“ [P57: 364], ir apie didelę vyresniųjų įtaką jaunesniosioms kartoms renkantis gyvenimo kelią „Gal net per daug mes patarinėjom <...> O kai vaikas mėtosi ir nežino, ko nori, tai tiesiog paėmi ir jį suorientuojį“ [P26: 308:312].

32 lentelė. Informacinė parama

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Patarimai grįdžiami asmenine patirtimi ir profesinėmis kompetencijomis	Specifinių žinių ir įgūdžių, reikalingų atlikti namų šeimininkės, motinos vaidmenis, pateikimas	<p>Ten nelabai nutuoki, ką pirkt, ką daryt, ar... skalbimo milteliai kokie, tai jau mama tenai pareguliuo, ko reikia turėt, ką daryt.</p> <p>Kai ištekėjau, aš nemokėjau nieko valgyt daryt praktiškai, tik varškėčius iškepti. Išmokau viską. Anyta. Nu, patarė, pasakė, kas ir kaip.</p> <p>Aš turėjau draugę, kuri turėjo seseris, jauniausias seseris, kurios buvo dvynės. Jina mane ruošė.</p>
	Edukacinės karjeros modeliavimas	<p>A, gal daugiau su tėvais ir ir taip kalbėjomės, ir tėt..., nežinau, ko gero, tėtis irgi pasakė „Stok, kur nori, tiktai ne, nestok į pardavėjas. <...> kur, ką, kaip, tai labai mes aktyviai dalyvavom. Važinėjom ir po atvirų durų dienas ir domėjomės informacija apskritai. Mes jį nukreipėm į tiksluosius.</p> <p>O pirmo vaiko labiau galvojom tą perspektyvą gyvenime, <...> o kaip vyrui be inžinerinio išsilavinimo, atrodo, ką jis darys būdamas humanitaru?</p> <p>Na, o dėdė labiau lenkė, kad ir patarė, kad geriau vis tik informatika būtų negu arba kažkas su informacine technologija, negu ta farmacija.</p> <p>Ir su tėvais pasitariau. Kokią specialybę, kas, kaip, ką, kur, dėl ko. Tariaus ir su tėvais.</p> <p>Tiesiog paklausiau mamos brolio patarimo, kad tuo metu informatikų daug buvo, ir patarė stot į ekonomiką, ir stojau. Bet paskui... mano mama dirba buhalterė. Ir ji sakė, kad buhalterio darbas yra reikalingas visais laikais. Ir parekomendavo jį išsirinkti.</p>
Profesinių gebėjimų formavimas		<p>Jam pasiūlė kitą darbą, jį paskui mane pakvietė su savim, ten, aišku, aš daug daugiau gaudavau, bet buvau dar žaliai tose srityse, bet nieko – jis mane visko išmokė.</p> <p>Užsiėmiau židiniiais. Švogrius išmokino.</p> <p>Dukra mano irgi buhalteriją baigė, jau dabar irgi, tai aš ją mokinu. Ir, kaip ir galima sakyti, jai vietą laikau.</p>
		<p>Na, dažniausiai kreipiasi dėl sugedusio kompiuterio. Tai tiesiog tokia... ar telefonu.</p> <p><...> o paskui jau seseriai skambinu, prašau sesers patarimo, jina kaip medikė.</p>
	Paslauga, sprendžiant tam tikras problemas	

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Patarimai grindžiami asmenine patirtimi ir profesinėmis kompetencijomis	Paslauga, sprendžiant tam tikras problemas	<i>Aš tiesiog statybinių medžiagų dirbu parduotuvė ir... <...> Taip, tiesiog profesionalias konsultacijas... Kai reikia, nu, tada skambina.</i>
		<i>Dėl vaistų paklausti, va taip, va jie pirmiausia liekia.</i>
		<i>Pavyzdžiui, yra giminaičių, kurie žino, kad aš esu finansininkė, ir jie sako, klausia: „Toj toj situacijoj kaip man pasielgti? Ir kaip tu galvoji? Man patark.“</i>
Patarimai grindžiami socialiniais ryšiais / socialiniu kapitalu	Tarpininkavimas įsidarbinant	<i>Mamos brolis, jie su <...> buvo labai geri draugai. Smetonos laikais, ir okupacijos, ir taip toliau. Nu ir atvežė, suprantat, pas <...> mokyti amato. Ir viskas.</i>
		<i>Tada, jau tada draugė rekomendavo.</i>
		<i>Tai ten padėjo kita uošvienė man. Jinai gana intensyviai paieškojo, surado man tą darbą.</i>
		<i>Mama. Pasakė: eisi tenais, nes tenais mano pusbrolis dirba, jįsai pamainos meistras ir jis tave įtaisys tenais dirbti.</i>
		<i>Mama pažinojo kažkokią draugę, turėjo iš Klaipėdos, paskambino draugei, ta draugė paprašė vyrą <...> žinai, nu vat, taip ir surado bet kokį darbą vaikiui.</i>
		<i>Ne, sesuo dirbo, ir paskui mane įdarbino.</i>
		<i>Ne, mano pusbrolis dirbo ministerijoje ir jis čia man pasiūlė. Anais laikais pabėgt iš paskyrimo vietas tai buvo labai sunku.</i>
	Patarimai specifinėse gyvenimiškose situacijose, sprendžiant įvairias problemas	<i>Man nereikėjo nei pas advokatus kreiptis, nereikėjo tokius vat, visokių tokių... nu, vis vien kažką tai padėjo tokiu paaiškinimu, pasakymu, kur eiti, ką daryti, ką, kaip, kaip, kad nereikėtų mokėti ten kažkokių tai pinigų ar ten va advokatams, nu, tai taip, daug patarimais visokiais, taip.</i>
		<i>Atsimenu, jinai man davė patarimą, kad aš... nu kaip, ašėjau ją aplankyti ir... jin sako: tu, čia yra tas reabilitacijos toks centras, sako: čia ir pavalgyti duoda sako: tu kreipkis čia, nueik į seną...</i>
		<i>Tai gi čia buvo tokie momentai, kad parduotuvės tuščios. O reikėdavo kilometrais medžiagų, kilometrais užtrauktukų ir taip toliau. Nu, tai ir bėgdavai, žiūrėdavai, viens kitam skambindavai, padėdavai. Tiek pinigais, tiek kontaktais <...></i>

6.2.2. Materialinė parama

Skirtingai nuo emocinės paramos, kuri teikiama interakcijos proceso metu (individams tarpusavyje bendraujant) ir gana dažnai implikuoja apsiekitimą psichologiniais ištekliais, t. y. abipusį palaikymą, materialinė pagalba paprastai yra vienkryptė (jos srautas „juda“ nuo teikėjo link gavėjo), ji gali būti teikiama ir nevykstant teikėjo bei gavėjo tarpusavio sąveikai: finansiniai ištekliai gali būti perduodami, vykdant bankines operacijas virtualioje erdvėje, kiti materialiniai ištekliai gali būti perduodami talkinant tretiesiems asmenims ir pan. Antai dviejų studijuojančių Londone dukterų tėvas pasakojo: „*Čia ta krizė užėjo. Ooo... Anglijoj mokslus finansavo škotų bankas. Paskutinį pusmetį pasakė, kad: sorry, nebegalim mes jums paskolos duoti mokslui. Nu, paskambino verkdama – neprileis manęs prie egzaminų, ir tas pats, kas net nesimokiau. O čia jau paskutinis pusmetis. Ir kiek ten, net neatsimenu, penkias dienas davė, kad susimokėt pačiam. Ką darėm – šlavėm visas korteles, siuntėm pinigus*“ [P34: 428–40].

Materialinės pagalbos svarba kur kas labiau nei bet kurios kitos paramos priklauso nuo socialinių ekonominių veiksnių – ji yra savotiškas konkrečių gyvenimo sąlygų, būdingų vienoms ar kitoms kartoms, atspindys. Kokybinio tyrimo duomenys (informantų asmeniniai naratyvai) ne tik atskleidžia reikšmingą šios paramos vietą šeimos narių savitarpio paramos situose (apie tai plačiau bus kalbama kitame skyriuje), bet ir parodo, kad ji yra įvairialypė ir pasižymi ganėtinai sudėtinga struktūra. Taigi, nors materialinė parama paprastai įvardijama kaip finansinė ar daiktinė (Miller ir kt., 2007), kokybinių duomenų analizė leidžia šią paramą išsamiau detalizuoti ir įvardyti dar kitus jos tipus.

Kaip matyti iš 33 lentelės, finansinė parama yra laikomas ne tik pinigų atidavimas ir gavimas neatlygintinai (dažniausiai šeimos nariams), bet ir beprocentinės paskolos gavimas iš kitų asmenų, gelbstinčių ypač sudėtingose, krizinėse situacijose. Finansinė parama gali būti ir epizodinė, ir teikiama nuolat, jos mastai vėlgi yra labai skirtingi. Antai penkiasdešimtmetis vyras prisiminė, kai jaunystėje, grįžęs iš armijos, gavo motinos piniginę dovaną: „*Motkela man sako: „Še dešimts tūkstančių rublių.“ Sako: „Nuvažiuok artiman turgun, nusipirksi mašinytę kokią.“ Nu. Nu, pažiūrėjau, nu, ką, aš žiguliuką nusipirkau. Nusipirkau*“ [P46: 139]. Vis dėlto perduodamų pinigų sumos dažniausiai nebuvo įvardijamos, in-

formantai nurodė tik finansinės paramos teikimo ir gavimo aplinkybes bei jos teikėjus.

33 lentelė. Gauta ir teikta finansinė parama

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Pinigai duodami (dovanojami)	Vienkartinė finansinė parama stresinėse situacijose	<p><i>Nu, mama išperko iš tarybinės armijos. Netarnavęs. Sumokėjo biškį pinigų tam, tam ir viskas, ir baigėsi.</i></p> <p><i>Vieną kartą buvo, kai sesuo mirė. Reikia pinigų, ir taip toliau, neturim. <...> Nu, ir reikia tų pinigų. Vis tiek reikia. Kad ir talonai tie buvo, vis tiek. Sakau, buvo žmonių tikrai, kurie pagelbėjo.</i></p>
	Vienkartinė finansinė parama įsikuriant	<p><i>Tai kai mums reikėjo pakeisti aną mano butą, reikėjo priemokos, tai tada mes kreipėmės į žmonos tėvą <...> Jo. Tada prieš pat mirtį jis sutiko padėt.</i></p> <p><i>Nu, gal padėjo butą, nu, butas toks nusipirkt, va čia mum tą butą padėjo, tai.. uošviai ten labai padėjo mum kažkaip tai, jų finansinė pagalba, be jų finansinės pagalbos nebūtumėm, žinokit.</i></p> <p><i><...> ten ten, va taip, paskui ten patys į... mama padėjo investiciniais čekiais.</i></p> <p><i><...> dėl to, kad nebuvo pinigų baldams, tai vot jie mums davė pinigų baldams.</i></p> <p><i><...> ir pirkom but... būstą savo, vieno kambario. Tėvai ten mums padėjo.</i></p> <p><i>Irgi ten, tarkim, variantus kai kuriuos, ten kažką, žodžiu, darai ar ne, tai kokybiškesnius, brangesnius ir taip toliau. Dėkui vat, būtent vat uošviui, nes jisai mus rėmė finansiškai.</i></p> <p><i>Nu, pavyzdžiui, tie remontai. Jie jauni, jiems visko reikia, jiems apsirengti reikia, jiems išvykti, jiems viską. Jiems savo pinigų reikia. Todėl finansuojam remontams mes, – jūs tik dirbkit.</i></p>
Pinigai duodami (dovanojami)	Nuolatinė parama	<p><i>Reikia pačiam žmogui išsilaikyti, bet visą laiką vis tiek tėvai, ypač mama, visada, jau materialiai, jeigu jau kokios pagalbos <...> jau mama prisidėdavo, nu ir va, visą tą laiką ir liko, nors labai norėčiau, nu, kaip pasakyti, bent tą materialinį tai nutraukti, bet kol kas...</i></p> <p><i>Nu, jo vis tiek turbūt, nu, žmona nieko nesako, bet vis tiek turbūt jai vis duoda pinigus, mus palaiko.</i></p>

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Pinigai duodami (dovanojami)	Nuolatinė parama	<i>Mama pagelbėdavo. <...> nu, pinigų duodavo...</i>
		<i><...> aišku. Aišku. Ne, savarankiškai mes – koks ten. Žinoma, dirbom abu, bet vis tiek. Padeda, padeda, padeda. Abiejų tėvai. Nu, va toks.</i>
		<i>Sesuo <...> Tai ji visuomet pinigų palieka. Tai viskas. Va šitaip, va viską. Labai padėjo. Tikrai. Labai padėjo.</i>
		<i><...> padėjo motina truputėlį. Jo, finansiškai. Nu, padeda ir pinigėlių, būna, atmeta.</i>
Pinigai skolinami	Vienkartinės paskolos	<i>Nu, pavyzdžiui, traktorių kažkada nusipirkom. Tai vyras tiek turėjo paskui problemų... Tai va, paskui džiaugėmės, kad atsiranda tokių žmonių, kurie taip... patiki žodžiu, netgi be tokio raštiško raštelio, netgi be tokio. Yra tokių žmonių.</i>
		<i>Buvo, kreipiaus. Bet vieni atsakydavo, o vienas atsirado žmogus, padėjo. Amžinatilsį jau. Materialiai, be jokių procentų, be nieko, nes mums tada reikėjo.</i>
		<i>Buvus kolegė, pensininkė jau, vyresnė daug. Tai pas tą gavau pasiskolinti. O svarbiausia, žinokit, be procentų, ane, žmogus juk gali.</i>
	Skolinamasi kasdienėse situacijose, siekiant sudurti galus su galais	<i><...> jeigu jau problemos ar dėl pinigų, ar ko, tai aš ant kokios draugės blogiausiu atveju pasiimu, pasiskolinu.</i>
<i>Ne, nu, kaip, materialinės pagalbos tai šiaip, jeigu jau ten trūkdavo kokių ten pinigų, tai taip, būdavo, kad va kreipiesi pas draugus. Pas draugus.</i>		

Itin didelė gautos daiktinės paramos įvairovė (34 lentelė) rodo, kad šia parama buvo (yra) grindžiamas daugelio jaunų žmonių (iš)gyvenimo strategijos:

- Visuotinio deficito laikais sovietmečiu ji buvo reikšminga įsikuriant: „Daiktinė pagalba. Daiktinės, nes tuo metu nebūdavo galima gauti. Tai, kaip sako, reikia dar susiveikti, kad tu turėtum. Sekciją, „Fredą“, ir minkštą baldą kažkokį“, – prisiminė savo santuokinio gyvenimo pradžią penkiasdešimtmetė informantė [P26: 135].

- Tiek praityje, tiek ir dabar daugeliui miesto gyventojų gaunamos iš tėvų, senelių ar kitų giminių kaimo gėrybės yra svarbus papildomų pajamų šaltinis, leidžiantis sudurti galus su galais: „*Nu, padėdavo tėvai, nu, kai žinot, tais laikais ten tie atlyginimai, nu, vyras daugiau uždirbo, aš mažiau, bet tėvai labai daug rėmė, padėjo, ir pinigais, ir maistu, va ten jau tėvai, seneliai kaimo gyveno, tai... nu, kažkaip to neprit... nepajautėm, kad, žinokit, kažko trūktų. Nu, tai po šiai dienai remia, žinokit. Jau ne finansais, bet tai va, žiūrėk, tai daržovės, tai maistas, tai... va, ir vaikam labai jau... net ir rūbais, viskuo jau, ką turi, tai... nu labai tokie nuoširdūs žmonės yra*“, – penkiasdešimtmetė didmiesčio gyventoja pasakojo, kaip nuolatinė tėvų ir senelių pagalba padėjo jos šeimai išvengti materialinių nepriteklių [P36: 68].
- Parama būtiniausiaiis drabužiais, buities rakandais ir pan. leidžia ištvirti ypač sunkiose, krizinėse situacijose: „*Ai, kaimynai, labai padėjo, kai sudegė! Ir maisto davė, ir, šita, patalynės. Viskų. Buvo prineši*“, – neužmiršo sudegus namui gautos pagalbos šešiasdešimtmetė kaimo gyventoja [P45: 297].
- Apsikeitimas drabužiais ir (ar) kitais vaikų daiktais yra dažnų jaunų šeimų praktika, palengvinanti finansinę vaikų auginimo našta: „*Su seserim, nes jų vaikai buvo jau vyresni, tai, be abejo, kad dalindavomės tuo laiku, kai nebuvo arba nebūdavo prasmės net pirkti tų rūbėlių. Jeigu kažkas jau augina, tai atiduodam, maišais, krepšiais ir taip toliau*“, – kalbėjo dviejų suaugusių sūnų motina [P26: 222].

34 lentelė. Daiktinės paramos tipai

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Nuolatinė parama	Maisto produktai	<i>A, kaimo gėrybėmis, mano tėvai paremdavo, taip. Paremdavo visą laiką.</i>
		<i>Nu, tai po šiai dienai remia, žinokit. Jau ne finansais, bet tai va, žiūrėk, tai daržovės, tai maistas, tai..</i>
		<i>Bet va, kai sakau, paramą turėjom iš tėvų, iš kaimo <...> Tikrai va, būdavo, tik tiek, kad va ir nereikdavo net nė maisto pirkti, nė nieko.</i>
		<i>Taip. Nu, visos uogienės, visi kiti reikalai – čia mamų.</i>
		<i>Kiek galėjo, padėjo. Tai čia jie augindavo bulves, daržovės, tai, būdavo, visuomet. Visą laiką jie ant tokių dalykų va.</i>
		<i>A viskuom... bulvėm, kiaušiniams, pinigais ir mašinu, ir ir... aš tokio žmogaus nesu matęs, kaip mano uošvė.</i>
		<i>Taip, turi ūkį arba ten paršiuką papjauna ar ką, tai mėsos atveža ir va, taip va. Kiaušinių atveža, labai retai, kad reikia pirkti.</i>
	Įrankiai ir pan.	<i>Savo broliui taip pat <...> kartais tiesiog, na, tas vat kukliai galbūt, bet ten materialiai. Nes, nu, kas ten prie ūkio, kažkokie rakandai ar įrankiai, dažai ar panašiai</i>
	Drabužiai	<i>Va ir vaikam labai jau... net ir rūbais, viskuo jau, ką turi, tai..</i>
		<i>Jo, jau visokiais vaikų išaugtais ten, kažkuom vat. Giminej. <...> tos labdaros įdėdavo visokios, vat parsivežt. Nu vat visų tokių visokių lauktuvių, visokių dovanėlių.</i>
<i><...> tai va ir vaikam labai jau.. net ir rūbais, viskuo jau.</i>		
<i>A taip tai, nu, kas, nu tai atsiunčia, tai vat rūbų neatsimenu, kada pirkau.</i>		
Vienkartinė reikšminga parama įsikuriant	Baldai	<i>Gavom jau butą, pas mus jau buvo du vaikai, padėjo ir baldus įsigyti, nu va, taip va.</i>
		<i><...> ten kaimynai, ten davė tokią nereikalingą, atsimenu, lovą tenais.</i>
		<i>Daiktinė pagalba. <...> Daiktinės, nes tuo metu nebūdavo galima gauti. Tai, kaip sako, reikia dar susiveikti, kad tu turėtum. Sekciją, „Fredą“ ir minkštą baldą kažkokį.</i>

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Vienkartinė reikšminga parama įsikuriant	Gyvuliai	<i>Nu, mama davė ir uošvienė davė, ir karvikių davė, lyg tai buliuk.</i>
Vienkartinė reikšminga parama stresinėse situacijose	Gaisro atveju	<i>Ai, kaimynai, labai padėjo, kai sudegė! Ir maisto davė, ir, šita, patalynės. Viskų. Buvo, prineši.</i>
		<i>Ten... a kaip sudegė tai, nu... kas ką padėjo. Tai viena bliūdą atnešė, kita maisto atnešė, rūbų privežė.</i>
	Praradus darbą	<i>Tai kaimynė privežė rūbų. Maišą didelį. Ten ir puodą, ir maišą, sako – kas papuolė po ranka, sugrūdo, sugrūdo vienan maiš... į du maišus.</i>
		<i>ir <...> dukra va, ta kauniškė susiženijo irgi, prasidėjo tie sunkmečiai, tie darbo netekimai čia visi, praradimai, ir tie du vaikai jau buvo, anūkiukai <...> sakau: vaikai, atvažiuosit – atsivežkit, aš duoną dar nupirksiu, o daugiau tai nieko.</i>
Apsikeitimas daiktine parama	Apsikeitimas vaikiškais drabuželiais	<i>Jo, keitėmės <...> Daugiausia tai, ką aš žinau, mano naudojo. Mano pirmiausia buvo, aš vyriausia, tai...</i>
		<i>Manau, kad išliko viena draugė. Viena tikrai išliko. Aišku čia... Jinai turi mažus vaikus. Aš turiu mažus vaikus. <...> Bet, na vat, gimsta vaikas ar ką ten... Na, susiskambinam, ten drabuželiais apsikeičiam vat.</i>
		<i>Su seserim, nes jų vaikai buvo jau vyresni, tai, be abejo, kad dalindavomės tuo laiku, kai nebuvo arba nebūdavo prasmės net pirkti tų rūbėlių. Jeigu kažkas jau augina, tai atiduodam, maišais, krepšiais ir taip toliau.</i>
	Pasidalijimas vaikų daiktais	<i>Jo, tėtis parveždavo, tai jau ir dalindavomės, kam daugiau reikia, kam čia mums šiek tiek, kitiems va, taip mes, taip vis, kaip čigonai</i>
		<i>Ai, nu, vežimėliai, man atro..., lovytės vaikščiojo iš namų į namus. Sesės duk... dukra vyriausia, paskui mano sūnus va toks, taip.</i>

Vyresniųjų, sovietmečio kartų biografijose ryškus dar vieno pobūdžio gauta materialinės paramos tipas, t. y. parama būstu: planinės ekonomikos sąlygomis, taikant griežtą gyvenamojo ploto skirstymo praktiką, sudarius santuoką daugeliui jaunavedžių vienintelė prieinamas pasirinkimas buvo apsigyventi kurio nors iš jų tėvų namuose (35 lentelė). Gyvenimas tokia išplėstinės šeimos namų ūkyje dažnai trukdavo ne

vienus metus: „*Su mama gyvenom iki pat mamos mirties. Gyvenom aštuonbuty. <...> Taip, viena bendra šeima. Su mama gyveno, ir pas mamą mes parėjom*“ [P14: 102-152]. Toks gyvenimas pasižymėjo gana nelengomis buitinėmis sąlygomis: „*Ir neturėjom kur gyventi. Paprastas dalykas, o jų tėv, jo tėvai ten gyveno, nu, ir, aišku, ten tos vietos užteko, bet kaip dabar žiūrint, kaip dabar žmonės nori visiškai privatu, privačios erdvės, tai mes irgi tokios privačios erdvės neturėjom. Tiesiog buvo viskas bendra, tik mūsų vienas kambarys*“ [P26: 119]. Suteiktą būstą minėjo ir informantai, priklausantys jaunesnėms amžiaus grupėms, tačiau jau ne kaip apie laikiną paramą, bet kaip apie neatlygintiną savo artimųjų dovaną: „*Mano seneliai, kurį laiką gyveno Šiauliuose, iki pensijos. Ir tą butą jie išvažiuojant tiesiog ir paliko <...> Mano mama pasiūlė, sako: gal jūs norit ten pervaziuoti?*“ [P28: 114].

35 lentelė. Parama būstu: priežastys ir aplinkybės

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Laikinas būsto suteikimas	Sudarę santuoką, neturėdami kur gyventi, jaunavedžiai „tradiiciškai“ apsigyvena kurio nors iš jų tėvų namuose	<i>Na, ir... pas mano kaip susiženijom, tai pas mano tėvelius kaime gyvenom.</i>
		<i>Nu, studentas! <...> Tai gyvenom mes... po santuokos pas mano tėvus gyvenom gal kokius turbūt, palaukit, gimė... nu, gal turbūt kokius, gal aštuonis metus, gal. Aštuonis septynis, o paskui per... paskui... paskui, nu, išėjom paskui atskirai gyventi.</i>
		<i>Išėjo kokie du trys mėnesiai, reiškia, pas uošvienę, o po to gavau aš kooperatinį tais laikais butą, dviejų kambarių.</i>
		<i>Pas jos tėvus tada gyvenom, Birštone gyvenau pas jos tėvus. <...> Trijų kambarių butas.</i>
		<i>Rokišky pas mano tėvus gyvenom truputį, paskum gavau bendrabutį vėl... nu vo.</i>
		<i>Pas uošvius gyvenom metus...</i>
		<i>Kur mes gyvenom... tai kol dar jis mokinosi, gyvenom pas mano tėvus Ramučiuose.</i>
		<i>Oi, vienus metus gyvenau pas uošvius.</i>
		<i>Paprastas dalykas, o jų tėv..., jo tėvai ten gyveno, nu ir, aišku, ten tos vietos užteko...</i>
		<i>Ir jie priėmė mus į savo namus. Ir su uošviais gyvenom gal pusę metų.</i>
		<i>Gyvenom... iš pradžių pas mano tėvus.</i>

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Laikinas būsto suteikimas	Sudarę santuoką, neturėdami kur gyventi, jaunavedžiai „tradi-ciškai“ apsigyvena kurio nors iš jų tėvų namuose	<i>Nu ir ką, mes apsiženijom, gyvenom dar pas tėvus, a paskui...</i>
		<i>Jo jo. Pas uošvius. Pas uošvius. Kiek ten tų metų išėjo? Septyniasdešimts... Tris metus. Tris metus gyvenom ten.</i>
		<i>Gyvenom, taip buvo susitarimas – mano tėvai iškelia vestuves ir aš du metus, tipo, gyvenu pas uošvius. Jie man kambarį išskyre...</i>
		<i>Taip, jinai visą laiką su mumis gyveno. Jinai ištekėjo liepos mėnesį, o sausi gimė vaikas.</i>
		<i>Iš pradžių tai mes irgi, kol... namas šitas, kol buvo galima įeiti, mes gyvenom pas mano mamą, pas mano tėvus.</i>
	Palikus tėvų namus: persikėlus mokyti ar dirbti į kitą miestą	<i>Paskambinau seseriai, paprašiau jau, labai jau maldavau, tai šiaip ne taip priėmė pas savęs ant buto...</i>
		<i>Gal surasi bet kokį darbą vaikui, žinai, nu vat taip ir surado bet kokį darbą vaikiui <...> apsigyvenau pas tėvo seserį.</i>
		<i>Pirmais metais pas močiutę, pas močiutę gyvenau, o paskui nuomavausi visą laiką.</i>
Būsto atidavimas (dovanojimas)	Būstas nuperkamas	<i>Vaikui atidaviau dviejų kambarių butą, dukrai, nu, kaip dovanojau, tiesiog nebuvo, taip susiklostė galimybės.</i>
		<i>Tą butą ... Tėvai nupirko.</i>
	Atiduodamas turimas būstas	<i>Čia, į šitą vietą, mus atvedė mūsų tėvas. Jis pasiūlė man, mums čia gyventi.</i>
		<i><...> apsiženijom, davė jo mama vieno kambario butą mums.</i>
		<i>Čia yra vyro mamos butas <...> tai mes vat tiktai mokesčius susimokam ir viskas, jokios nuomos, nieko. Tai va taip ir gyvenam ščia.</i>
		<i>Mano seneliai, kurį laiką gyveno Šiauliuose, iki pensijos. Ir tą butą jie išvažiuojant tiesiog ir paliko.</i>
		<i>Tėvai išėjo į kaimą, jie padovanojo čia šitą butą.</i>

6.2.3. Instrumentinė parama

Aptariant paramą namų ūkio darbuose, literatūroje dažniausiai vartojamas instrumentinės paramos terminas. Vieni autoriai kalba apie

teikiamas paslaugas, kiti – apie tam tikrus fizinius veiksmus. Kartais šie veiksmai, skirti iškilusioms problemoms spręsti, įvardijami kaip akivaizdi parama, į šią kategoriją įtraukiant ir materialinę pagalbą. Tačiau labiausiai literatūroje paplitęs instrumentinės paramos terminas. Ši parama suprantama kaip tiesioginė fizinė pagalba įvairiose probleminėse buitinėse situacijose. Šios pagalbos turinys paprastai nėra detalizuojamas, o bendrame neformalios socialinės paramos analizės kontekste ji nėra laikoma itin reikšminga ir jai nėra skiriama daugiau dėmesio.

Dėl įvairių ekonominių priežasčių (menkai išvystytos paslaugų sferos, žemo pajamų lygio ir kt.) mūsų visuomenėje dar nėra plačiai paplitusi praktika remtis buitįje profesionalų paslaugomis, kaip matyti iš 36 lentelės, atliekant stambesnius darbus, kuriems reikia didesnių fizinių pastangų, dažniausiai pasitelkiami prokreacinės šeimos nariai, giminės ar kiti asmenys (draugai, kaimynai). Tai pirmiausia būdinga veikloms, kurios tradiciškai priskiriamos vyrams, kitaip tariant, siejamos su normatyviniu vyriškumu (automobilių remontas, remonto ir statybos darbai ir pan.). Kai kuriais atvejais ši pagalba susijusi su jos teikėjų tiesioginės profesinės veiklos sritimis, tačiau neretai pasikliaujama tik bendromis žiniomis ar buitinėje praktikoje įgyta patirtimi. Informantų vyrų pasakojimuose apie gautą ar kitiems teiktą įvairių instrumentinę paramą užsimenama gana dažnai, tai ne tik padeda geriau suprasti jų tapatumo raišką, bet ir suteikia naujos informacijos apie vyrų pareigas ir atsakomybes namų ūkyje, kitaip tariant, išsamiau atskleidžia darbo pasidalijimą tarp lyčių privačioje sferoje.

36 lentelė. Instrumentinės paramos būdai

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
„Vyriški“ buities darbai	Būsto remontas	<i>O remontą tai jau tėvai padėjo padaryti.</i>
		<i>Ne, tiktai nuvažiuoju, taip: remontą kokį jau kaip statybininkas tenai.</i>
		<i>Tai žiemą, va kai remontą, vėl tenai... vėl...</i>
		<i>Jeigu tvarkymuisi aplink namą, tai ne kažkaip, mmm, nu, brolis brolis padėjo, meluoju, nes šiaip brolis ir šiek tiek remontuos nusimano, ir ten betonuot padėjo, ir visa kita, tai padėjo.</i>
		<i>O Šiauliuose jie įrenginėjo tą butą. Tai jie, tai yra vyro tėvai ir mano vyras. Nu jie didžiulį darbą ten darė patys.</i>
		<i>Ne, nu, tai lygiai taip pat: remontų darymai, ir... ir...</i>
		<i>Pamėginau čia dar kažką. Pas mamą virtuvėj remontą padariau. Ką aš žinau? Įdomu. Patinka.</i>
		<i>Atvažiavo, remontus padėjo daryt. Nu, valymo visus tuos darbus. Dar ten dažymai. Ir panašiai, panašiai, panašiai. Aplinką. <...> Jo. Nes vienas negali gi visko aprėpt.</i>
		<i>Čia, į šitą vietą, mus atvedė mūsų tėvas. Jis pasiūlė man, mums čia gyventi. Jis padėjo kažkiek tai paremuntuot tą namo dalinai, bet iš pradžių, – kad mes galėtume įeiti ir gyventi.</i>
		<i>Tarkim, ten reikėjo vonių ten paklijuot. Plytelėm klijavau.</i>
	<i><...> Arba tapetuodavau. Ištapetuodavau. Grindis sudėjau.</i>	
	Automobilio remontas	<i>Amžinai man mašina sugenda, aš amžinai nežinau, kaip remontuoti ir ... tai vat tas bro... brolis yra vat, aha.</i>
		<i>Mindaugas čia vyriausias tai mašiną dar tvarko.</i>
		<i>Brolis tai ar mašina pažiūrėt, jisai labai gerą galvą turi technikoj.</i>
		<i>Nu, jeigu reikia, jeigu reikia kažkokios ten techninės, pavadinkim, pagalbos, mašiną reik taisyt, tai važiuoju pas tėvą.</i>
<i>Tarkim, aš garaže sėdžiu: „Atvažiuok, tu man padėsi.“ „Gera, jeigu čia viskas gerai, šeima, nereikės niekur važiuot, atvažiuosiu.“ Aha, atvažiuoja jisai.</i>		
Pagalba persikraustant / sunkių daiktų pernešimas	<i>Tėvam irgi padėdam ką ten reikia, daleiskim, jau į mus kreipiasi pagalbos, jau ką nors pervežt, žinot, kažkaip tai.</i>	

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
„Vyriški“ buities darbai	Pagalba persikraustant / sunkių daiktų pernešimas	<...> rečiau, ką nors padėt ten, perstumt, ar, kaip sakot, baldus.
		Suvežė mano visus daiktus, viską.
		Ne, tai buvo – ir jos broliai ten padėjo. Nu, ką aš žinau... negalima sakyti, kad nepadėjo. <...> Jo, kur fizinė jėga. Jo, tai, tarkim, ten baldai visokie, atvažiuom – tai irgi...
	Statybos darbai	Vyras jau tenai skuba visiems padėti <...> ar dėl statybu.
	Pavežimas	Tai jam kokių reikalų būna, jei jam reikalų yra, už benziną mokėt nereikia, nuveža.
		Nu, aš net nežinau. Jinai mat mašiną turi [juokiasi]. Pavežioja. Joo.
		Va jau jau turi sūnaus prašyt, kad nuvežtų ...
	Apsirūpinimas kuru	Vyras jau tenai skuba visiems padėti ar dėl malkų ...
		Ką man padėsi. Atvažiuoja, ką nors, kas sunkiau, malkas supjauna.
		Nu, padėdavo <...> ir malkų atvežt, supjaustyti. Padėdavo gi anus dirbt, vyriškus tokius darbus darydavo.
„Moteriški“ buities darbai	Namų ruošą	Jinai mums rūbus skalbia vat, skalbimo mašina viena ant namo.
		Kada išvažiuoju, jinai atvažiuoja čia, apsiroošia viską.
		Padėjo butą. Ir sutvarkyt, žinokit, padėjo. Mano viršininkė darbininkus atsiuntė. Padėjo viską man sutvarkyti, išvalyt.
		Kaip pasakyt, kai kaimynės yra jau pagyvenę gerai, virš aštuoniasdešimt metų, tai aš padėdu, jeigu paprašo. Aš ir parduotuvėn nueinu jom. Aš ir duonos nuperku, aš Utenon nuvažiuoju, jom vaistų nuperku.
		Nu, ką aš žinau? Ir paruošus visokius, ir šeiminkavus, ir ruošus visur. Ko reikia, vienai kitai, viena tą darom, kita tą.
		A taip, tai marti man daugiausiai valgyt daro, viską.
Žemės ūkio darbai	Bulvių sodinimas / kasimas	Mano tėvai paremdavo, taip. Paremdavo visą laik, nu tai reikėdavo padėt ir nukast bulvių, ir vėl kai ką ten...
		Atvažiuodavo, padėdavo bulves nukast, tokios kaip talkos būdavo.
		Nu tai atvažiuoja, padeda ir bulves, ir nuravėt, ir nukast padeda – viską.
		Nors šiemet buvo atvažiavęs, bulves padėjo ravėt.
		Ne, nu, tai standartinis bulvių kasimas, ar ne? Čia yra standartiškai.
	Šienavimas	Ne, nu tai kaime ten žolę nupjauni – tai čia tokia ir pagalba.

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Žemės ūkio darbai	Šienavimas	<i>Jo, žinokit, ūkiškai gyvenam, tai ir šieno reikdavo susivežt daug. <...> Nu, tai kaimynas čia tas mano, kur sakiau <...> Jis visą laiką ką reik, tai jis visą laiką tau padės.</i>
		<i>Mamos mama. Gyva. Jinai atvažiavo ir sako: „Va, bus man eee... šienau...“ šienauja žolę – kaip jis vadinasi tas žmogus? <...> „Kosce bende miala“ – kad šienaus, padės man ūkyje.</i>
		<i>Šienauji ir visko, nuvažiuoji, visko padarai – nu, kaimas. Aš aš iš Molėtų bėgdavau. Penktadienio vakaras – ir deginu kaiman.</i>
		<i>Na, tai va, kai šienapjūtė, tai, būdavo.. Dabar tais rulo-nais, ir tai vienas neužridensi, tai nori – nenori turi.</i>
		<i>Nu, pavyzdžiai, kad kaime dabar gyvenu, nemėgstu šieno, baisiai nemėgstu, bet paprašė kaimynė, ar padėsi šieną susitvarkyt.</i>
	Darbai darže / ravėjimas	<i>Ji iš darbo parėjus po daržą. Atsėdėjęs visą dieną, įsivaizduokit, aštuonias valandas, noris geriau va čia pabūti darže, ar ką. Nu va.</i>
		<i>Padėjo darbuose, ir daržus ravėt, viską.</i>
		<i>Gi čia ir kolūkio priskirdavo ten tų runkelių nuimt, ir savo augindavom... Tai kažkaip visą laiką padėdavo mano... atvažiuodavo va tėvai, sesuo. Dar mama pasi-imdavo ten kaimynų, kur kai mes gyvenom... Atvažiuodavo, padėdavo.</i>
	Darbai sode	<i>Bet šiaip va reikia man ten ką sode sunkesnio padaryt ar ką, tai kas: sūnus, žentas – taip.</i>
		<i>Ai, tai važiuojam į sodą, man ten padėsi šiltnamį. Tai va tokios pagalbos.</i>
		<i>Aš turiu omeny uošviengė. Ji iškart pasakys: „Va rytoj reikia nuskinti vyšnias. Gal galit, turit laiko, atvažiuokit.“ Tarkim, šiandien pasakė, rytoj eisim.</i>
		<i>Jinai dar ir sodą tą turi. Ten reikia padėt. Važiuojam, padedam.</i>
	Darbai sodyboje, pagalbiniame ūkyje	<i>Vasarą kartais turėdavau laiko, tai prie žemės ūkyje padėt.</i>
		<i>Tai vat kaip sesuo viena, ir ten reikia, irgi laiko karvių, ten tokios pagalbos, tai jinai vat palaukia kartais, mes padedam.</i>
		<i>O aš jau tvarkau taip prie ūkio.</i>
<i>Irgi jau jau senas žmogus, rimtesnė priežiūra reikalinga. Mano reikalas yra žemė, miškas, troba, aplinka, kiemas.</i>		

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Žemės ūkio darbai	Darbai sodyboje, pagalbiniame ūkyje	<i>Reikia viskas, norint, kad tvarkinga sodyba būtų, reikia ją tvarkyt, vienu žodžiu. Bet va brolis netoli gyvena, miestely, tai jįsai čia ateina. Kur sunkesni darbai, padeda jis visur, viską.</i>
		<i>Traktoriuką turiu, tai va kaimynui praariau, o dabar va mešlą pavasarį vežėm. Išvežėm mešlą, viskas man, atsiskaito bulvėm.</i>
		<i>Pamenu, tokių laikų, pavyzdžiui, nuedavo pažiūrėt tą pačią karvutę. Va kaip pavyzdį pateiksiu, ar ne? Vieno nēr namuose, kito nēr namuose. Ten yra nustatytas laikas, kada karvutę reikia į pievas išvest. Reikia parsivest į namus. Nu tai kaip be kaimynų?</i>
		<i>Viskas būtų tvarkoma. Viskas organizuojama. Tai va, tenka kitą kartą išvažiuoti pas gimines ir panašiai, panašiai, panašiai. Nu, ir pas ką kreipiesi? Vėlgi – arba pas gimines, arba pas draugus, pas kaimynus.</i>
Profesinės paslaugos	Kompiuterių tvarkymas	<i>Na, dažniausiai kreipiasi dėl sugedusio kompiuterio. Tai tiesiog tokia... ar telefonu, ar kartais atvykstu, tai dažniausiai būna jau tas.</i>
	Medicininė pagalba	<i>Kompiuterius tvarkau.</i> <i>Vaistų kokių suleisti, ar taip.</i> <i>Dėdė. Sirgo irgi, buvo, sunkiai sirgo, nevaikščiodavo – vaistų leisti. Draugės tėvukas irgi. Sunkiai sirgo, ten buvo plaučių vėžys, tai eidavau perrišinėti, beveik kas dieną čia už už dviejų kilometrų.</i>

Vyrų vaidmuo yra svarbus ir įvairiuose žemės ūkio darbuose (šienavimo, bulvių sodinimo ir kasimo ir pan.). Šie darbai neatsiejami nuo kaimiškojo gyvenimo būdo ir, juos atliekant, vieni kitiems savitarpio pagalbą teikia kaimo gyventojai: „Jeigu tik pamatę, kad šieną atvežė, kaimynai visi suleikia, tai tas pats ir mes, pamatom – kiti atsiveža ir būna – einam visi. Jo. Taip įprasta, ir mes visi vieni kitiem pasidedam“ [P35: 238:240]. Tokie atvejai būdingi ir miestiečiams, kurie jaučiasi įsipareigoję savo senyviems tėvams ir padeda jiems tvarkyti sodybas, taip pat nudirba kitus būtinius darbus: „Šienauji ir visko, nuvažiuoji, visko padarai – nu, kaimas. Aš, aš iš Molėtų bėgdavau. Penktadienio vakaras – ir deginu kaiman. Arba pas savo tėvus, arba uošvijon“ [P46: 168]. Be abejonės, daržininkystės, sodininkystės ir kitų panašių darbų reikšmė instrumentinės paramos struktūroje yra susijusi ir su sovietmečiu susiformavusiomis ūkininkavimo vadina-

muosiuose kolektyviniuose soduose tradicijomis, ir su gilias šaknis mūsų visuomenėje turinčiais bendrų talkų papročiais.

Kur kas retesnė parama tradiciniuose namų ruošos darbuose, ji paprastai teikiama tik negalintiems savimi pasirūpinti senyvo amžiaus asmenimis: „*Nu taip, pavyzdžiui, kaip pasakyt, kai kaimynės yra jau pagyvenę gerai, virš aštuoniasdešimt metų, tai aš padėdu, jeigu paprašo. Aš ir parduotuvėn nueinu jom*“ [P49: 254]. Tai galima paaiškinti visų pirma šių darbų specifika – jie atliekami nuolat, reikalingi mažiau fizinių pastangų, susiję su tam tikru privatumu.

Norint suprasti instrumentinės paramos turinį, svarbu atsižvelgti ir į jos teikimo aplinkybes arba į socialinį kontekstą, kuriame vyksta šios paramos teikėjų ir jos gavėjų tarpusavio sąveika. Paramos teikimo atvejų analizė (37 lentelė) atskleidžia ne tik šios paramos reikšmingumą (ji yra neatidėliotina krizinėse situacijose, svarbi ir tuomet, kai teikiama reguliariai, pavyzdžiui, buitinė pagalba seniems žmonėms yra esminė jų orios būties prielaida), bet ir atskleidžia kai kuriuos naujus, literatūroje nemintus paramos teikimo atvejus, kurie sietini su delinkventiniu elgesiu (dalyvavimu muštynėse).

37 lentelė. Instrumentinės paramos teikimo aplinkybės

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Paramos reguliarumas	Teikiama nuolat	<i>Nu, tai visą laiką... Broliai visuomet visur padėdavo, kurt tik jau reikėjo, ten ir padėjo.</i>
		<i>Padedi ir malkų atsivežt, ir visko, ir maistą pristatau aš pastoviai.</i>
		<i>Jo. Čia ta, kur Ukmergėj gyvendavo. Tai jo, dažnai ten. Tarkim, jau kažką tenai...</i>
		<i>Nu, mama namuose šeiminkavo, gyvulių laikydavom, daržai. <...> Tai jau ištekėjusi buvau, tai važinėdavom kiekvienas išėigines.</i>
	Epizodinė	<i>Ar dar kažką tai, ar nuvežt ką nors kur nors, tai.. bet tai ten būna vienkartiniai prašymai tokie, tam kartui.</i>
		<i>Tai man nieko nereikia. Ką man padėsi. Atvažiuoja, ką nors, kas sunkiau.</i>
		<i>Nu jo, buvo čia, prašė kažkur nuvežt, tai vot irgi padėjau ten. Vežiau tada juos ten.</i>
		<i>Bet šiaip stengiamės apsieiti be jų. Bet jeigu reikia, tai žinoma, kad supratingi ir normaliai. Nu, vienas labiau, kitas ne taip.</i>

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Parama stresinėse situacijose	Liga, susižeidimas	<i>Nu, gerai... nu... buvo man infarktas, nu, reikėjo mane išnešt. Nu tai, aišku, prašiau, kad kaimynas išneštų tada, padėtų išnešt.</i>
		<i>Čia buvo pusbrolių mašina nukirtus, kaip pasakyti liaudiškai. Iš Jurbarko vežė naktį, nu, tai ką padėjau – tikrai kad suderinau per pažįstamus, kad galėtų pagulėt per naktį ten klinikose.</i>
		<i>Vat jeigu kas liečia automobilį, tai čia viskas priklauso nuo situacijos. Nes aš patekau į avariją ir tikrai pirmas skambutis buvo žentui.</i>
		<i>Dukra, čia buvau kojas nusilaužęs. Abi [nusiųokia], čia keliais paršliaužiau namo, statybose. Dukra.</i>
		<i>Čia negalėjau nei paeit, ir biuletenius man ten sutvarkė, nu, pas daktarę nuvežė.</i>
Artimojo mirtis		<i>Šiandien va dar prašė važiuot į Panevėžį, į laidotuves, ten mirė draugės brolis tai. Nu, sakau, šiandien tikrai niekaip negaliu, tai rytoj, kai laidos, teks važiuot.</i>
		<i>Sūnus kai, kai žuvo, tai vis, visas kaimas. Tiesiog. Nebuvo nė vieno išskirtinio [paузė]. Nežinau. Nė vieno nebuvo.</i>
		<i>O taip tai... nu, kaimynai va čia buvo sutvarkę, va čia padėjo sutvarkyt. Padėjo pašarvot.</i>
Parama stresinėse situacijose	Artimojo mirtis	<i>Nu, draugai, darbe man padėjo labai daug. <...> Nu, salę man išnuomavo. Draugė... šarvojimo salių tada nebuvo, tik Olandai buvo vieni. Tai draugė buvo... morge salę... nu, tai ten man salę tą nemokamai davė.</i>
		<i>Taip. Savo giminėm, nes tėvo brolis kunigas. Jis atvažiavo ir palaidojo. <...> Taip. Taip, kaip kataliką palaidojom.</i>
	Muštinės	<i>Sumušė mane, nu, aš paskambinau broliui, sakau: „Susikapojom, reikia pagalbos, – sakau, – atmuši tuos kitus kur mušėmės.“ Iš karto atvažiavo ir draugų dar, nu, ir viskas, tai va taip.</i>
<i>Kabina ir.. muštinės. Taip! Taip! Taip, tai čia būna dažnai taip. [...] Tai dalyvaudavau! Nu, man negarbė atrodė! Mano brolių... aš... [...] Ir, būna, viskas: žino, atvažiuos tie broliai, bus negerai, ir viskas.</i>		

6.2.4. Globa

Minėjome, kad aptariant rūpinimąsi silpniausiais visuomenės nariais (ligoniais, senais žmonėmis, mažamečiais vaikais), yra vartojama globos sąvoka.

Gana dažnai globa yra tapatinama su asmenų, sergančių sunkiomis, lėtinėmis ligomis, slauga (Kahana ir kt., 1994, p. 7), ji apibūdinama kaip tiesioginė fizinė pagalba ligoniams ar bejėgiams asmenims, silpniems (Mathiowetz, Oliker, 2005). Literatūroje aptinkama ir platesnė globos samprata, kai į jos turinį įtraukiama ne tik tiesioginė pagalba, susijusi su asmens higiena, rengiantis, valgant ir pan., bet taip pat ir instrumentinė pagalba – namų ruošos darbai ir (ar) kitos veiklos (apsipirkimas, finansinių reikalų tvarkymas ir pan.), kuriomis užtikrinamas kitų svarbių individo, reikalingo globos, poreikių patenkinimas. Plačiausiai globos sąvoka interpretuojama feministiniame diskurse, aprėpiant ne tik įvairias praktines užduotis, bet ir emocinę paramą. Kaip teigiama, globa yra ir apimantis daug veiksmų praktinis darbas, ir emocinis darbas, „*nukreiptas į dalyvavimą kito žmogaus jausmų pasaulyje ir nuolatinį rūpestį šio pasaulio gerove*“ (Maslauskaitė, 2004a, p. 42).

Kaip matyti iš 38 lentelės, kalbėdami apie tėvų ir kitų senyvų šeimos narių globos patirtį, informantai minėjo įvairius pagalbos aspektus, susijusius tiek su būtiniausių poreikių tenkinimu: „*Ir duonos parnešam, ir maistu aprūpinam. Jeigu reikia, ir daktarą*“ [P31: 316], tiek ir su sunkių ligonių slauga: „*Paskui, kaip susirgo jau tėvai, tai žiūrėjau, ir lyginau, ir vaistus leidau, ir valgyt dariau, ir viską. Ir apžiūrėjau, žinot, taip nebuvo, kaip dabar, ir pampersai, ir viskas... Slaugiau tėvus, viską*“ [P23: 92]; „*<...> ir maitinom, ir į ligonines guldėm, ir vaistus pirkom, ir viską*“ [P36: 186]. Kai kuriais atvejais globos veiksmai nebuvo detalizuojami, jų turinys buvo išreiškiamas bendromis frazėmis: penkiasdešimtmetei didmiesčio gyventojai teko ilgai slaugyti ne tik savo sunkiai sergančią motiną „*o paskui mano mama jau buvo, jau, kaip sakyti, lovos ligonis, keletą metų vačia, ant patalo, tai reikėdavo...*“, bet ir insulto ištiktą seserį „*Nu ir seserį ištiko insultas. Nu ir taip išėjo, kad aš ir seserį slaugiau*“. Tačiau apie tai ji kalbėjo gana lakoniškai, tik minėdama faktus „*<...> buvo Alzheimeris <...> ir insultas, ir paskui dar visokių tokių ligų <...> Mama susilaužė*

šlaunikaulį ...“, visą savo patirtį apibendrindama šiais žodžiais: „*aš daug atidaviau slaugydama savo mamą ir seserį*“ [P16: 218–250].

Globos veiksmai gali būti skirti padėti ir atskirai gyvenantiems senyviems šeimos nariams. Apie tokius atvejus pasakojo ketvirtąją dešimtį bebaigianti didmiesčio gyventoja: „*Yra tiktai tiek, kad va mama, kai vyresnio amžiaus, tai širdis, tai dar kas, būna, ir naktį skambina, sėdi į mašiną, važiuoji. Vis tiek viena būna, nu, baisoka truputėlį jai <...>*“ [P8: 172–174] ir jos bendraamžis vyras, teikiantis pagalbą sergantiems giminiams: „*Situacija tokia, kad mamos sesuo paskutinius metus nevaikšto, tai reikalauja priežiūros. <...> šiemet mirė tėvo sesuo ir liko, nu, ne visai toks sveikas mano pusbrolis, kuris reikalauja irgi priežiūros. <...> Tai mano tėvai neša tą naštą ir... Taip. Taip, aš prisidedu, kiek galiu, nu. Sakysim, dabar tiesiog vieną savaitgalį... jis yra skirtas lankymui ir pagalbai būtent tiem dviem žmonėm*“ [P37: 1008:1010]. Šie pasakojimai atspindi ir įvairias globos strategijas – visa atsakomybė gali tekti vienam asmeniui, ją gali dalytis keli šeimos nariai. Pačiais sunkiausiais atvejais šeimos nariai remiasi formalia pagalba, tuomet globa reiškia ligonių ar neįgaliųjų lankymą sveikatos įstaigose ar slaugos namuose.

38 lentelė. Globa: turinys ir strategijos

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Paramos (globos) re-guliarumas	Nuolatinė slauga	<i>Senelis pas mane, tėvuks, jau aš jį prižiūrėjau, ligonis buvo, jam vėžys, tai tuos paskutinius metus jis man pareidavo...</i>
		<i><...> o paskui mano mama jau buvo, jau, kaip sakyti, lovos ligonis, keletą metų va čia, ant patalo, tai reikėdavo...<...></i>
		<i>Slaugiau tėvus, viską.</i>
		<i><...> o paskui mano mama jau buvo, jau, kaip sakyti, lovos ligonis, keletą metų va čia, ant patalo, tai reikėdavo...<...> Nu, ir seserį ištiko insultas. Nu ir taip išėjo, kad aš ir seserį slaugiau, ir ir insultas, ir paskui dar visokių tokių ligų, ir...</i>
Epizodinė pagalba, teikiama atskirai gyvenantiems	Epizodinė pagalba, teikiama atskirai gyvenantiems	<i>Yra tiktai tiek, kad va mama, kai vyresnio amžiaus, tai širdis, tai dar kas, būna ir naktį skambina, sėdi į mašiną, važiuoji.</i>
		<i>Tai manau, kad savo mamai tikrai taip. Nes jai irgi, nu, turėjo tokių sunkių ligų.</i>
		<i>Sakysim, dabar tiesiog vieną savaitgalį... jis yra skirtas lankymui ir pagalbai būtent tiem dviem žmonėm.</i>
Slaugos strategijos	Vien savo jėgomis	<i>Nu, šiaip... aš tai artimiesiems, tai aš aš skaitau, kad aš daug atidaviau slaugydama savo mamą ir seserį.</i>
	Krūviu dalijamasi su kitais šeimos nariais	<i><...> žiemą pas mane, žiemos periodu, kada šalta, kada nes buvo Alzheimeris, jinai dar vaikščiojo, bet buvo Alzheimeris, ir jinai, nu, kaip jin..., nu, žmogus nesiorientuodavo, kaip kaip... toksai vat. Tai tai žiemom pas mane, vasarą kaime, kur sesuo gyvena, o...</i>
Slaugos strategijos	Krūviu dalijamasi su kitais šeimos nariais	<i><...> mamos sesuo paskutinius metus nevaikšto, tai reikalauja priežiūros. Ir tėvai, nu, ir mes, kiek galim, ar ne, rūpinamės ir prižiūrim.</i>
		<i><...> nu, atvažiuoja, kai paskambinam, atvažiuoja, pasiima, nuveža ir pas daktarus, ir taip... žiemą būdavo, užpernai buvo, pas brolių sėdėjo. Nes labai šalta buvo.</i>
		<i>Tikrai buvo sunku, kai tėvai vienas po kito, vienas birž... balandžio mėnesį, kitas gruodžio. Tai buvo kažkokia tai, nežn..., beprotiški metai. Vienas suserga, kitas kitas jau senai ant patalo. Nu, taip, sun..., aišku, sunku buvo. <...> Su sese abi.</i>
Pagalba teikiama ir šeimoje, ir institucijose	Pagalba teikiama ir šeimoje, ir institucijose	<i>Aš dirbau, bet atstogas aš ją vėl žiūrėdavau, paskui dar ir kaime žiūrėjau, visai vertėmės, visokiais, visokiais būdais. Ir privačiuose slaugos namuose, ir ir ten kiek ty, jeigu slaugos namuose, tai priklauso keturi mėnesiai į metus.</i>
		<i>Vienu metu ir sesuo gulėjo ligoninė, ir mama.. Mama susilaužė šlaunikaulį, tai iš viso liko nevaikštanti tuo laiku. Tai taip ir važinėjau: į vieną ligoninę, į kitą ligoninę, į vieną, į kitą. Paskui į slaugos namus. Paskui va į sanatoriją. Taip ir, taip ir...</i>

Kaip pažymėjome, globos samprata apima rūpinimąsi ne tik vyriausiąja, bet ir su jauniausiąja karta, šiuo atveju Lietuvos sociologai bei demografai anglišką terminą „care“ verčia į lietuvių kalbą dvejopai, t. y. kalba ir apie mažamečių vaikų priežiūrą (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007) ir apie jų globą (Maslauskaitė, 2004a), kartais (kaip tapačios) vartojamos abi šios sąvokos (Bučaitė-Vilkė ir kt., 2012)¹⁵. Informantų asmeniniuose naratyvuose ši tema iškyta *gautos* paramos kontekste, ją minėjo praktiškai visi vyresniųjų kartų informantai, taip pat ir daugelis jaunų tėvų, kurie dabar augina mažamečius vaikus. Pirmieji minėjo ne vieną atvejį, kai dėl įvairių priežasčių savo vaikus (ilgesniam ar trumpesniam laikui) palikdavo senelių namuose, taigi pastarieji prisiimdavo tėvų pareigas (39 lentelė). Kartais tai buvo netgi įvardijama kaip pastarųjų įsipareigojimas: „*Seneliai. Seneliai gal daugiau, kad įsipareigojo vaiką prižiūrėt, išleisti į mokslus, kad aš baigčiau, nes buvo arba aš mokinsiuos, arba ne <...> Jo, mamos, mamos tėvukai*“ [P39: 126:130], kartais tiesiog kalbama apie tai, kad vaikas augo ne savo tėvų (informantų) šeimoje: „<...> *aišku, gal galėjom, mes auklėt tą dukrą, spėję gal, bet... neilgai ten, sakau, tris metus kokius, su jais gyveno, tik nuvažiuodavom... <...> tai pas mano tėvus važiuodavo, pas mano tėvus dukra visą laik per atostogas važiuodavo. Kai mas, trešnės... tai...*“ [P15: 372]. Gana dažni yra ir kasdienės ikimokyklinių vaikų priežiūros atvejai, kai vaikai buvo vežami į senelių namus arba šie atvykdavo prižiūrėti anūkų – tokią situaciją lėmė tai, kad nebuvo kito pasirinkimo (trumpos motinystės atostogos, nebuvo galimybių atiduoti vaiką į lopšėlį / darželį), tiek ir subjektyvūs veiksniai (informantų tėvai ar uošviai norėjo / buvo pasirenę suteikti tokią paramą).

¹⁵ Teisinėje literatūroje globos terminas yra taikomas tik tam tikrų specifinių vaikų grupių (t. y. likusių be tėvų priežiūros jaunesnių nei 14 metų asmenų) atžvilgiu, reglamentuojant įvairius su jų priežiūra šeimose ar institucijose susijusius klausimus.

39 lentelė. Vaikų globa: gautos paramos aplinkybės

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Paramos reikšmingumas	Paramos teikėjai prisiima tėvų vaidmenis	<i>Dukrytė pas uošvius gyvent, nes mano žmona čia pradėjo mokyti, dirbt, būk tai nespėsim prižiūrėt, va taip. Nu, ir mokykloj jinai gal dvi ar tris klases baigė.</i>
		<i>Seneliai. Seneliai gal daugiau, kad įsipareigojo vaiką prižiūrėt, išleisti į mokslus, kad aš baigčiau, nes buvo arba aš mokinsiuos, arba ne <...> Jo, mamos, mamos tėvukai.</i>
		<i><...> ir vaiką... ir aš užauginau vaiką. Dukra paskui išėjo į darbą. <...> Ir aš anūką užauginau. Dabar dukra išeina dvylikai valandų. Aš žiūriu tą vaiką.</i>
		<i><...> ir paliko man anūkėlius. Ir aš pusę metų išauginau, prižiūrėjau juos tada, ir kol jie čia įsitvirtino. <...> kad nedirbčiau, sakau, tai aš paimčiau ir užauginčiau tuos vaikus.</i>
		<i>Pas mus buvo babulytės akademija. <...> Reiškia, kad mano mama – iš septynių anūkų jos akademijos nepraėjo tik mano jaunesnysis. Visus savo anūkus jinai iki pusantrų, daugiausia iki dviejų metų.</i>
	Kasdienė (nuolatinė) globa	<i>O antras vaikas... nu, tai žmona porą metų tais laikais gi buvo dekretinėse, jo, tose, o paskui... <...> dar mano mama turbūt padėdavo pažiūrėt, ateidavo.</i>
		<i>Paskiau paskutinę tai mano tėvai augino. Būdavo, nuveža vyras, tę važiuodavo pakeliui, nuveža, į darbą, ir paskui parsiveža.</i>
		<i>Irgi taip ir pas vyro mamą palikinėdavom, nes čia darželio nebuvo. Uždarė darželį kaip tik, kai man reikėjo išeiti į darbą.</i>
	Globa savaitgaliais ir (ar) per atostogas	<i>Pavyzdžiui, dabar turėjom atostogas, per visas atostogas buvom su anūke, buvom išvažiuavę į ekskursiją, į Sankt Peterburgą, jinai buvo su mumis pastoviai. Kiek mes galim, tikrai mes stengiamės, vat ar prie jūros, vat per išėigines, ar taip per atostogas.</i>
		<i><...> tai pas mano tėvus važiuodavo, pas mano tėvus dukra visą laiką per atostogas važiuodavo. Kaimas, trešnės... tai...</i>
		<i><...> nu vat, kažkiek, kiek padėdavo, tai uošvienė mano <...> Jau tik savaitgaliais... tik ateidavo.</i>
		<i>Mes nuveždavom anūkus. Palikdavom atostogom ten, nu...</i>
Trumpalaikė epizodinė priežiūra: retkarčiais	<i>Ne, jeigu kažką, kažkur reikdavo važiuot, vaikai maži, negali, suprantat, kažką tai pasižiūrėt, nu, pusdieniui – ateidavo močiutė.</i>	
	<i><...> tada sutariam su vyru, vežam vaikus savo tėvams, o patys jau važiuojam kažkur į kokią kavinę pasėdėt ar dar.</i>	
	<i>A, nu i taip, taip. Pa... palikdavai, va į miestą kur ar išvažiuot kur, kaip. Palikdavom, būdavo taip,</i>	

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto segmentai
Paramos reikšmingumas	Trumpalaikė epizodinė priežiūra: retkarčiais	<i>Šiaip tai uošvienė, aišku, irgi pažiūrėdavo, jeigu jau reikdavo kur ar ką. Palikdavom keliom valandom.</i> <i>Nu, kartais padėdavo. Jo, kartais, jeigu vyras grįždavo vėlai, budėjimus jis turėdavo, tai jinai ateidavo <...></i>
	Tai įvyko tik vieną kartą	<i>Buvo tiktai dvi savaitės, kai aš išvykau į sanatoriją, į Azerbaidžaną, <...> ir mano tėvai va pažiūrėjo. Kartu dar čia sesuo. Ir viskas, o daugiau daugiau visą laiką patys ir jo.</i> <i>Vienąkart esam palikę mano draugei, va. Trumpam, keliom valandom: užmigdėm ir išėjom į koncertą.</i>
Paramos teikimo kontekstas: ji reikalinga	Vaikui susirgus	<i>Nes kai reikėjo, sakykim, vaikas susirgdavo ar ką, tai veždavau visą laiką pas mamą.</i> <i>Aišku, pusę metų ėjom į darželį, pusę metų sirgom. Nu tai va, tie metai taip ir prabėgo <...> Namuose. Aišku. Jo, su mama.</i>
	Trumpos vaiko priežiūros atostogos: reikia grįžti į darbą	<i>Taip taip taip. Ir tada būdavo tos dekretinės trumpos. Todėl gerai, kad buvo mano mama. Labai padėjo. Taip kad, sakysim, iš... po to jau gali išeiti <...> Aš, sakysim, 70 dienų gaudavau po gimdymo. Nu, tvarkoj – 70 dienų, kur nori.</i>
	Nėra galimybės atiduoti vaiką į darželį	<i>Kadangi kaime tų darželių kaip ir nebūdavo, tai vat... Taip, kreipiesi į žmones.</i> <i>Irgi taip ir pas vyro mamą palikinėdavom, nes čia darželio nebuvo. Uždarė darželį kaip tik, kai man reikėjo išeiti į darbą.</i>
	Tėvai pasirenge padėti	<i>Oi, labai! Jau mama, tai tėtis ir labai prižiūrėdavo, ir aš į darželį neleidau nei vienos. Abu tėvukai buvo namie, tai dar mama kai dirbo, pati eidavo, pasikeisdavo...</i> <i>Žmona dirbo, tai dar mes tais laikais į darželį neleidom, nes mama mano žiūrėjo, labai padėjo, o išėjo jau į pensiją, kad galėtų.</i>

Paramos analizėje paprastai yra pabrėžiama, kad ji teikiama įvairiose kritinėse situacijose, siekiant spręsti jos gavėjui iškilusias problemas, tačiau šis aspektas ne visuomet yra svarbus, aptariant mažamečių vaikų globą – kartais jauni tėvai kreipiasi pagalbos ne tik iš būtinybės: „*Ne, jeigu kažką, kažkur reikdavo važiuot, vaikai maži, negali, suprantat, kažką tai pasižiūrėt, nu, pusdieniui – ateidavo močiutė.* [P2: 234]; „*Nu padėdavo, aišku. Ir tėvai jeigu ten ką reikėdavo, jeigu ar išvažiuot reikėdavo, ar išeit kur. Pažiūrėdavo visą laiką*“ [P34: 242], bet norėdami pramogauti „*tada sutariam su vyru, vežam vaikus savo tėvams, o patys jau važiuojam kažkur į kokią kavinę pasėdėt ar dar*“ [P1: 202]; „*Vienąkart esam palikę mano*

draugei, va. Trumpam, keliom valandom: užmigdėm ir išėjom į koncertą. Tai va. Va taip“ [P32: 568], ar skirti laiką kitiems tikslams „Dukrytė pasuošvius gyvent, nes mano žmona čia pradėjo mokytis, dirbt, būk tai nespėsim prižiūrėt, va taip“ [P15: 350]. Vaikų globa gali pasireikšti ir kaip latentinė paramos forma, kai yra siekiama ne tiesiogiai pagelbėti jos gavėjui (t. y. mažamečio vaiko tėvams), bet norint bendrauti su mažaisiais, plėsti jų akiratį. Antai šešiasdešimtmetė informantė pasakojo: „Pavyzdžiui, dabar turėjom atostogas, per visas atostogas buvom su anūke, buvom išvažiaavę į ekskursiją, į Sankt Peterburgą, jinai buvo su mumis pastoviai. Kiek mes galim, tikrai mes stengiamės vat ar prie jūros, vat per išeigines ar taip per atostogas“ [P11: 220].

6.3. Skyriaus apibendrinimas ir išvados

Socialinės paramos sampratos konceptualizavimas apima įvairius jos aspektus: paramos (kaip tam tikrų išteklių srautų) struktūrą, normatyvines nuostatas ir subjektyvius lūkesčius dėl paramos gavimo; socialinės paramos tinklą, jos teikėjus ir gavėjus; paramos teikimo motyvus; paramos teikimą kaip tarpgeneracinio solidarumo raišką. Kokybiniame tyrime keitimasis parama buvo viena iš svarbiausių giluminių pusiau struktūruotų interviu temų, ji buvo gvildenama, užduodant klausimus apie santykius su informantui svarbiausiais (per paskutinius metus, taip pat per gyvenimą apskritai) asmenimis. Šie klausimai susiję ir su įvairiais savitarpio pagalbos su šiais asmenimis aspektais – keitimusi materialine, finansine, psichologine bei kitokia parama, prašant plačiau papasakoti apie reikšmingiausius paramos teikimo ir (ar) gavimo atvejus.

Atsižvelgiant į analizuojamų tekstų, kurie atskleidžia paramos turinio prasmes, buvo įvardyti ir apibūdinti aštuoni paramos tipai: 1) emocinė parama (artumo ir prisirišimo, šilumos ir paguodos, rūpinimosi, palaikymo perteikimas verbaliniu ar kitokiais būdais, pavyzdžiui, išklausanč, būnant kartu); 2) informacinė parama (patarimų, žinių ir paaiškinimų, padedančių rasti sprendimus įtemptose gyvenimo situacijose suteikimas); 3) finansinė parama (pinigų davimas nuolat arba vienkartinė pagalba (dovanojimas, beprocentinė paskola); 4) materialinė parama (įvairių namų ūkio reikmenų, buitinių prietaisų, baldų, drabužių, vaikiškų daiktų, žemės ūkio produktų ir pan. atidavimas / perleidimas);

5) būsto suteikimas (kambario / buto atidavimas, laikinai ar visam laikui); 6) instrumentinė parama (tiesioginės fizinės pagalbos suteikimas, atliekant įvairius buitines / namų ūkio bei žemės ūkio darbus); 7) senyvo amžiaus asmenų, ligonių globa / slauga (tiesioginė nuolatinė arba epizodinė pagalba neįgaliesiems, sunkiai sergantiems ir senyvo amžiaus asmenims); 8) vaikų globa / priežiūra (nuolatinė ar epizodinė pagalba auginant ikimokyklinio ar jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikus).

7. Savitarpio paramos tinklai

7.1. Asmeniniai paramos lūkesčiai

Kaip jau minėjome, aptariant socialinę paramą yra nagrinėjami du jos matmenys – faktiškai teikiama / gaunama pagalba ir jos prieinamumas, t. y. suvokimas, kad tokia pagalba prireikus visuomet bus suteikta. Šį aspektą, t. y. asmeninius paramos lūkesčius, aptarsime, remdamiesi kiekybinės apklausos duomenimis.

Respondentams buvo pateiktas atvirasis klausimas *„Jeigu staiga iš-kiltų problema, į ką iš Jums artimų arba pažįstamų žmonių kreiptumė-tės pirmiausia?“*, nurodant konkrečias paramos poreikio situacijas (jeigu susirgtų, pasijustų vieniši ir norėtų pakalbėti / pabendrauti, reikėtų ku-riam laikui palikti prižiūrėti vaiką arba kitą šeimos narį, reikėtų pagalbos buityje, reikėtų piniginės paskolos ir reikėtų kuriam laikui palikti prižiū-rėti naminių gyvūną). Potencialius paramos teikėjus (1–3) buvo prašoma atrinkti iš atskiroje kortelėje pateikto asmenų, su kuriais informantas galėtų turėti ryšių, sąrašo (žr. p. 13). Turint omenyje visas problemines situacijas, kiekvienas informantas iš viso galėjo nurodyti nuo penkių iki penkiolikos potencialių paramos teikėjų.

Analizuojant gautus duomenis, paaiškėjo, kad iš viso buvo nurodyti 18 863 asmenys, t. y. maždaug 9–10 asmenų vidutiniškai vienam infor-mantui. Šis nurodytų potencialių paramos teikėjų sąrašas buvo skirsto-mas, įvardijant tokias grupes:

- prokreacinės šeimos nariai (informanto partneris / sutuoktinis ir jų / vieno iš jų vaikai);
- orientacinės informanto ir jo partnerio / sutuoktinio šeimos nariai (tėvas, motina, broliai, seserys);
- informanto ir jo partnerio / sutuoktinio anūkai, marčios / žentai bei kiti giminaičiai (seneliai, proseneliai, dėdės, tetos, pusbroliai / pusse-serės ir kt.);
- buvęs informanto partneris / sutuoktinis;
- kiti nesusiję giminystės ryšiais asmenys (draugai, kaimynai, bendra-darbiai ir pan.).

Kaip matyti iš 40 lentelės, artimiausi šeimos nariai, t. y. sutuoktinis / partneris ir vaikai, yra tie asmenys, į kuriuos pirmiausia kreipiamasi pagalbos buities darbuose, norint pabendrauti ar susirgus. Orientacinės šeimos nariai (tėvai, broliai ir seserys) yra reikšmingiausi finansinės paramos teikėjai, jie labiausiai gelbsti prižiūrint mažamečius vaikus. O ne šeimos nariai (draugai, kaimynai ir pan.) yra gana svarbūs tuomet, kai iškyla poreikis bendrauti ar reikalinga piniginė paskola. Pažymėtina, kad tolimesnių giminaičių vieta potencialių paramos teikėjų sąrašė yra mažiau reikšminga nei draugų ir kitų, nesusijusių giminystės ryšiais asmenų. Tai liudija apie paramos saitų kompleksiskumą – jie driekiasi už šeimos ir giminės ribų.

40 lentelė. Potencialūs įvairios paramos teikėjai pagal jų vietą šeimos, giminystės ir platesnių socialinių saitų struktūroje, proc.

Paramos tipai	Prokreacinės šeimos nariai	Orientacinės šeimos nariai	Kiti giminės	Buvęs partneris / sutuoktinis	Ne šeimos nariai	Iš viso
Parama susirgus / ligos atveju	54,9	34,4	4,7	0,8	5,2	100
Finansinė parama (kreiptųsi, jeigu reiktų pinigines paskolas)	29,0	47,9	9,9	1,0	12,2	100
Emocinė parama (kreiptųsi, jei pasijustų vieniši ir norėtų pasikalbėti / pabendrauti)	48,2	29,8	5,6	1,1	15,3	100
Vaikų arba kitų šeimos narių globa / priežiūra	38,8	42,8	9,8	1,0	7,6	100
Pagalba buityje	53,0	30,9	6,6	1,0	8,5	100

Iš pirmo žvilgsnio kiek netikėtas atrodytų visiškai menkas buvusių sutuoktinių / partnerių vaidmuo, tačiau šiuo atveju gauti duomenys tik patvirtina anksčiau atliktų tyrimų išvadas. Antai 2001–2002 m. atliktas

kokybinis tyrimas (giluminiai interviu su vienišomis motinomis) parodė, kad buvę sutuoktiniai arba partneriai (t. y. vaikų tėvai) labai retai su jais bendrauja (arba visai nebendrauja), teikia menką, dažniausiai epizodinę finansinę pagalbą arba materialiai neremia, kitaip tariant, iširus šeimai tėvo vaidmenys „pamirštami“ (Kanopienė, 2002)¹⁶. Galima manyti, jog skirtingai nei Vakarų šalyse (Levin, Trost, 1992a), Lietuvoje ištuoka dažniausiai iš tikrųjų reiškia šeimos iširimą.

Minėjome, kad paramos saitų analizėje itin svarbus yra lyčių aspektas. Literatūroje galima rasti nemažai informacijos apie visuomenės nuostatas dėl moterų ir vyrų vaidmens, globojant vaikus ir senyvus tėvus (Baublytė, Stankūnienė, 2007–2008). Teigiama, kad šios nuostatos atskleidžia patriarchalinį požiūrį, pasireiškiantį kasdienėje elgsenoje: „*globos iš moters ne tik laukiama, bet globos į ją ir kreipiamasi*“ (Maslauskaitė, 2004a, p. 47). Globa dažnai yra siejama su emocine pagalba, nustatyta, kad šeimoje moterys ją teikia kelis kartus dažniau nei vyrai (Purvaneckas, Purvaneckienė, 2001, p. 49).

Nors kiekybinio tyrimo klausimyne nėra klausimo, kuriuo siekiama nustatyti potencialių paramos teikėjų lytį, tai iš dalies padaryti leidžia atsakymai į anksčiau minėtą atvirąjį klausimą, į kurį atsakydami informantai rėmėsi pateiktu asmenų sąrašu. Šiame sąrašė yra konkrečiai nurodyti šeimos nariai ir giminaičiai, pavyzdžiui, sūnus, duktė, anūkas, anūkė ir pan., tai leidžia juos skirstyti pagal lytį. O asmenys, nesusiję giminystės ryšiais, yra įvardyti tik nurodant moteriškosios giminės galūnę, t. y. kaimynas(-ė), draugas(-ė) ir t. t. (tai pasakytina ir apie sutuoktinius / partnerius). Todėl, atliekant analizę, atsižvelgta tik į tuos atsakymus, kuriuose nurodyti informantų vaikai, orientacinės šeimos nariai ir kiti giminės.

Apibendrinant gautus rezultatus, galima tvirtinti, kad moterys užima kur kas reikšmingesnę vietą socialinės paramos tinkluose:

- jeigu reikėtų kuriam laikui palikti prižiūrėti vaiką arba kitą šeimos narį, informantai dažniausiai kreiptųsi į moteris (lyčių santykis išvardytų potencialių šios paramos teikėjų sąrašė yra 2,2:1);

¹⁶ Žiniasklaidoje galima rasti daugybę straipsnių apie nesėkmingas moterų pastangas išieškoti alimentus po skyrybų, nutrukus tarpusavio saitams, augantį tokių bylų teismuose skaičių bei prašymų Vaikų išlaikymo fondui dėl išmokų atplūdį.

- jeigu pasijustų vieniši ir norėtų pasikalbėti / pabendrauti, informantai du kartus dažniau kreiptųsi į moteris nei į vyrus (lyčių santykis išvardytų potencialių šios paramos teikėjų sąraše yra 1,93:1);
- ligos atveju informantai beveik du kartus dažniau kreiptųsi į moteris nei į vyrus (lyčių santykis išvardytų potencialių šios paramos teikėjų sąraše yra 1,83:1);
- jeigu reikėtų piniginės paskolos, informantai kiek dažniau kreiptųsi į moteris nei į vyrus (lyčių santykis išvardytų potencialių šios paramos teikėjų sąraše yra 1,32:1);
- jeigu reikėtų pagalbos buityje, informantai kiek dažniau kreiptųsi į vyrus nei į moteris (lyčių santykis išvardytų potencialių šios paramos teikėjų sąraše yra 0,98:1).

Taigi vyrai yra laikomi svarbesniais instrumentinės paramos teikėjais (tai būtų galima aiškinti tuo, kad jie paprastai atlieka darbus, kuries reikalinga fizinė jėga), tačiau kreipdamiesi paramos kitais atvejais, informantai *linkę* dažniau pasikliauti moterimis. Ar šie lūkesčiai pasitvirtina, parodo realiai esantys savitarpio paramos tinklai – juos aptarsime kitame skyriuje.

7.2. Paramos teikėjai ir gavėjai

Šeimos vaidmuo, teikiant neformalią socialinę paramą, ypač emocinę pagalbą ir globą, dažniausiai nekelia abejonių (Maslauskaitė, 2005, p. 122; Maslauskaitė, 2011, p. 348; Mason, 2011). Tačiau pastaruoju metu literatūroje vis dažniau atkreipiamas dėmesys į didėjančią draugystės saitų reikšmę ir netgi teigiama, kad draugai gali tapti (ar tampa) alternatyviu paramos šaltiniu, ypač tuomet, kai tarp šeimos narių susiklosto nepatenkinami tarpusavio santykiai (Davies, 2011). Ar galima priešpriešinti šeiminius / giminystės ir draugystės saitus, ar yra pagrindo tvirtinti, kad spartėjant šeimos deinstitutionalizacijos procesams, keičiasi ir jos vieta savitarpio paramos ryšių sistemoje?

Aptardami asmeninius paramos lūkesčius, atkreipėme dėmesį, kad draugai yra laikomi gana svarbiais potencialiais tam tikros (emocinės, finansinės) paramos teikėjais, šiuo atžvilgiu jų vaidmuo yra netgi reikšmingesnis, palyginti su išplėstinės šeimos nariais (tolimesniais giminai-

čiais). Kokia yra draugų ir šeimos narių vieta realiai egzistuojančiuose savitarpio paramos tinkluose? Kokia šių tinklų struktūra, kokie paramos srautai yra intensyviausi? Ieškodami atsakymų į šiuos klausimus, pasi-
 remsime kokybinio tyrimo duomenimis.

Nors šiame tyrime (taip pat kaip ir kiekybiniame) įvardytos keturios kohortos pagal gimimo metus ir atitinkamai kiekvienoje (1950–1955 m., 1960–1965 m., 1970–1975 m. ir 1980–1985 m.) apklausta po 15 asmenų, toliau lyginsime dvi kohortas – gimusiuosius 1950–1965 m. (vyresniuosius) ir gimusiuosius 1970–1985 m. (jaunesniuosius). Tokį informantų sugrupavimą lėmė šios priežastys:

- 1) siekta atskirti iš *esmės skirtingų* savo patirtimi kartų atstovus, kurių socializacija ir perėjimas į socialinės brandos amžių vyko / vyksta visiškai nepanašiais istoriniais laikotarpiais, t. y. sovietmečiu ir šalies socialinių ekonominių transformacijos bei integracijos / narystės ES metais;
- 2) atsižvelgta, kad vyresnioji ir jaunesnioji kohortos skiriasi kai kuriais demografinėmis charakteristikomis (2 priedo 1 lentelė), taigi ir atliekamais socialiniais vaidmenimis.

Kaip rodo 2 priedo 1 lentelės duomenys, keturiolika iš šešiolikos 1950–1965 m. gimusių kohortos moterų ir visi (keturiolika) informantų vyrų turi suaugusių vaikų¹⁷, šioje vyresniųjų grupėje dešimt asmenų (šešios moterys ir keturi vyrai) turi anūkų. Tarp jaunesniosios, gimusios 1970–1985 m., kohortos informantų nemažai (kas antras ar trečias) augina mažamečius ar (ir) mokyklinio amžiaus vaikus, tik keturi iš jų (trys moterys ir vienas vyras) turi suaugusius vaikus, nė vienas dar neturi anūkų. Šioje kohortoje yra nesusituokusių (dvi moterys ir penki vyrai), taip pat turinčių kohabitacijos patirtį asmenų.

Atsižvelgiant į šiuos ganėtinai ryškius šeiminių padėties skirtumus (turime omenyje ne tik santuokinį statusą, bet ir šeiminius vaidmenis), būtų galima daryti prielaidą, kad paramos saitai savo struktūra ir inten-

¹⁷ Prie suaugusiųjų kategorijos priskirti vyresni nei 18 metų ir patyrę bent vieną iš perėjimo į socialinę brandą įvykių, t. y. paliko tėvų namus, užbaigė formalų išsilavinimą, susituokė, susilaukė pirmo vaiko – informacija apie bent vieną šių įvykių buvo gauta visų interviu metu.

syvumu (teiktos ir gautos paramos ryšių gausumu) vyresniųjų ir jaunesniųjų grupėse taip pat turėtų skirtis.

Ši prielaida buvo tikrinama kelias etapais. Visų pirma buvo išaiškinti visi bet kokios paramos teikimo ir gavimo atvejai. Vėliau kiekvieno informanto paramos gavimo ir teikimo patirtis buvo aprašyta (charakterizuota) pagal įvardytus jos tipus ir paramos teikėjus bei gavėjus (tarp jų įvardijant prokreacinės ir orientacinės šeimos narius, tolimesnius giminiščius bei asmenis, nesusijusius giminystės ryšiais). Šie duomenys buvo apibendrinti pagal atskiras moterų ir vyrų gimimo kohortas, atsižvelgiant į visus skirtingų paramos tipų gavimo ir teikimo atvejus, taip pat juos teikusius ir gavusius asmenis (41–42 lentelės).

Kokias išvadas būtų galima padaryti, žvelgiant į šias lenteles ir lyginant jose pateiktą informaciją? Visų pirma matyti, kad, neatsižvelgiant į amžių ir lytį, visus informantus galima charakterizuoti *veikiau kaip paramos gavėjus nei teikėjus* – gautos paramos įvairovė ir ją teikusią / teikiančių asmenų sąrašas yra kur kas platesnis nei teiktos paramos.

Lygindami tarpgeneracinius paramos saitus (paramos tipų skaičių), galime teigti, kad šeimose vyresnės kartos kur kas dažniau yra paramos teikėjos, o jaunesnės – jos gavėjos, kitaip tariant, paramos perdavimo srautai labiau juda viena kryptimi, arba „žemyn“: teikiama parama dukterims ir sūnums yra reikšmingesnė nei iš jų gaunama, o gauta tėvų parama svarbesnė nei jiems teikta (tokią pačią išvadą galėtume padaryti, lygindami iš informanto sutuoktinio tėvų gautą ir jiems teiktą paramą). O analizuodami paramos srautus bendraamžių grupėse, galime įžvelgti tam tikrą balansą tarp teiktos ir gautos paramos, kitaip tariant, paramos perdavimo srautai šeimoje (tarp seserų, tarp brolių ir tarp seserų bei brolių) ir už jos ribų, t. y. tarp draugų yra dvikrypčiai (išskyrus paramos srautus tarp pusseserių / pusbrolių).

Taip pat galima teigti, jog vyresniosios kartos paramos saitai yra platesni ir įvairesni. Tai ypač krenta į akis, žvelgiant į savitarpio paramos ryšius su giminėmis (pusseserėmis, pusbroliais, dėdėmis, tetomis) – jaunesniosios kartos informantai paminėjo tik kelis iš jų gautos / jiems teiktos paramos atvejus.

41 lentelė. Gautos paramos tipai* ir teikėjai (nustatyti paramos gavimo atvejai skirtingose moterų ir vyrų gimimo kohortose)

Paramos teikėjai	Paramos gavėjai			
	Moterys		Vyrai	
	1950–1965	1970–1985	1950–1965	1970–1985
Prokreacinė šeima				
Sutuoktinis(-ė)	1 2 3	1	1	1 3
Partnerė				1 3
Duktė	1 3		8	
Sūnus	3 4		1 3	
Žentas	3		3	
Marti	3			
Orientacinė šeima				
Motina	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7	1 2 4 5 6 7	1 2 3 4 6 7
Tėvas	2 3 4 5 7	1 2 3 5 6 7	2 3 4 5 6 7	2 3 4 6 7
Sesuo	1 2 3 4 5 6 7	1 3	1 6 8	1 3 7
Brolis	1 3	1 3	3 6	1 3 6
Senelė	1 7	4	4	5 6
Senelis		4		
Sutuoktinio(-ės) orientacinė šeima				
Anyta / uošvė	1 2 4 5 6 7	1 2 4 5 6 7	4 5 6 7	3 4 5 6 7
Uošvis	4 5 6 7	2 3 5 6 7	2 4 5 6	3
Sesuo	4		7	
Brolis		3		
Senelė	4			
Giminės				
Pusseserė	1 2	1 6 7		1
Pusbrolis	2	3	2	
Teta		1 2 5 6		7
Dėdė			2	
Kiti informanto giminaičiai		1 3		
Kiti informanto sutuoktinio giminaičiai		3		
Ne giminės				
Draugas(-ė)	1 4 7	1 2 3 4 6 7	1 2 3	1 2 3 6
Kaimynas(-ė)	1 3 4 7	6	1 2 3 6 7	2 3 6
Bendradarbis(-ė) / verslo partneris(-ė)	2 3 7	2	3	
Kiti pažįstami asmenys	2 4 6		1 2 3 6	1 2 3

* Žymėjimai: 1 – emocinė parama; 2 – informacinė parama; 3 – instrumentinė parama; 4 – materialinė daiktinė parama; 5 – būsto suteikimas; 6 – finansinė parama; 7 – vaikų globa; 8 – globa.

42 lentelė. Teiktos paramos tipai* ir gavėjai (*nustatyti paramos teikimo atvejai skirtingose moterų ir vyrų gimimo kohortose*)

Paramos gavėjai	Paramos teikėjai			
	Moterys		Vyrų	
	1950–1965	1970–1985	1950–1965	1970–1985
Prokreacinė šeima				
Sutuoktinis(-ė)	1 2	1	7	1
Duktė	1 2 3 4 5 6 7		1 2 3 6	6
Sūnus	1 2 6 7		2 4 6 7	
Orientacinė šeima				
Motina	1 3 8	1 2 3 8	1 3	1 3 6
Tėvas	3 8		3	6
Sesuo	1 2 3 4 7 8	7	1 3 4	1 3 7
Brolis		1 6 7		1 3 6
Senelė		3 6	8	3 6
Senelis				
Sutuoktinio(-ės) orientacinė šeima				
Anyta / uošvė	1 3		3	3
Uošvis	8		3	3
Sesuo	2 4 5			
Brolis				
Giminės				
Pusseserė				
Pusbrolis				3
Teta			1	
Dėdė	3			
Kiti informanto giminaičiai	4			
Kiti informanto sutuoktinio (-ės) giminaičiai				
Ne giminės				
Draugas(-ė)	1 3	1 2 3 4 6 7	1 2 3 6	1 2 3 6
Kaimynas(-ė)	1 3 8	1 3	2 3	1 6
Bendradarbis(-ė) / verslo partneris(-ė)	1			2
Kiti pažįstami asmenys				

* Žymėjimai: 1 – emocinė parama; 2 – informacinė parama; 3 – instrumentinė parama; 4 – materialinė daiktinė parama; 5 – būsto suteikimas; 6 – finansinė parama; 7 – vaikų globa; 8 – globa.

Aptariant šeimos narių, tolimesnių giminaičių bei kitų asmenų (draugų, kaimynų, bendradarbių ir pan.) vaidmenį savitarpio paramos saituose, svarbu atsižvelgti ne tik į paramos srautų kryptis bei struktūrą. Minėjome, kad ne mažiau svarbūs yra ir vertybiniai aspektai (teikimo motyvai, reikšmė gavėjui), kurie leidžia spręsti apie šių saitų tvirtumą ir patikimumą, kartu suteikdami formuluojamoms išvadoms papildomų argumentų.

7.2.1. „Kas pasirūpins, jei ne šeimos nariai?“

Prokreacinė šeima. Kaip rodo 41 ir 42 lentelių duomenys, kalbėdami apie savitarpio paramos ryšius su sutuoktiniu, informantai dažniausiai minėjo emocinę paramą: „Nu tai va, visa ta psichologinė parama tai iš žmonos ir buvo tik“ [P3: 146]; „Namuose daugiausia, vot, žmonai reikia padėt, ten vot jai būna sunku, kartais pasišnekėt“ [P18: 235]; „Nu kas... Įsikimbi viens į kitą, ir paverki, ir pasijuoki, nu ir... Su žmona, taip taip“ [P34: 312]; „Tai pirmiausiai pas vyrą, jam išsakau savo bėdas, o tada jau jisai man kuo gali, tuo padeda“ [P6: 210]; „Nu ir vėlgi pirmiausiai – į žmoną. <...> Jo. Jau daugelį metų labai puikiai vienas kitą suprantam“ [P54: 526-532]; „Vyras, gal, šiaip vyras turbūt pirmiau, nes ne, nepasislėpsi, kai verki, nuo vyro ir nuo visų kitų tai gali“ [P12: 316]; „<...> vyras truputėlį... psichologiškai silpnesnis, aš pati jam padedu (juokiasi), nes jisai kreiptasi, kai jam sunku, blogai būna“ [P8: 140].

Galima daryti prielaidą, kad daugumoje šeimų įvairūs buitines rūpesčiai, materialiniai sunkumai ir pan. nėra laikomi asmenine vyro ar žmonos problema ir sprendimų ieškoma bendromis pastangomis: „Nes aš tai jau grįždavau vėlai. Vyras tai dirbdavo iki penkių, tai jis galėdavo pasiimt vaikus <...> ir važiuodavo pas savo mamą su tais vaikais, kol aš jau grįždavau“ [P1: 176]; „Nu tai kaip, plytas iškraut vaikai su žmona, o čia tai daug aš pats dariausi“ [P21: 194].

Be abejo, konkreti situacija priklauso nuo įvairių priežasčių (vyro ir žmonos tarpusavio santykių ir kt.). Todėl ir tarp informantų buvo tokių, kurie vienus ar kitus savo arba sutuoktinių veiksmus vertino kaip pagalbą vienas kitam: antai informantas, priklausantis vyresniajai kartai (našlys, turintis du suaugusius vaikus, interviu metu gyvenęs vienas baigiamame įrengti name), paprašytas prisiminti savo pirmojo vaiko (duk-

ters) gimimo ir auginimo aplinkybes, atsakė, kad pasikeitė jo laisvalaikis: „*tada mažiau pasimatymų su draugais, mažiau iš... gastrolių mažiau*“, iš karto pabrėždamas: „*taigi reik, jeigu nori auginti, tai kažką, tai reik padėt, ar ne?*“ [P1: 134]. Kita vertus, reikia kalbėti ir apie tokius atvejus, kai su atsiradusiomis bėdomis bandoma susidoroti vien savo jėgomis, jos yra paprasčiausiai slepiamos, norint išvengti galimų konfliktų su sutuoktiniu: „*Ir vyrui nelabai daug ką noriu aš ten pasakoti, aiškintis, pasakyti, apkrauti ten. Ai, yra... geriau aš tyliai, ramiai viena kaip nors va, sukuriu, išgalvoju, <...> padarau jau, kad jis nežinotų – mažiau triukšmo, mažiau škandalo, mažiau barnių, ir mes taip ir gyvenam*“, – taip savo elgseną komentavo bebaigianti šeštąją dešimtį dviejų suaugusių dukterų motina, už kurios pečių – nuolatinės kovos su įvairiausiais nepritekliais patirtis [P4: 144].

Bene geriausiai prokreacinės šeimos vaidmuo savitarpio paramos saituose atsiskleidžia ne informantų pasakojimuose apie asmenines paramos patirtis, bet jų samprotavimuose apie artimumą ir šeimos reikšmę. Atsakydami į paprastai interviu pradžioje užduotą klausimą „*Kas Jums yra šeima?*“, daugelis pirmiausia kalbėjo apie šeimos narius jungiančius tarpusavio ryšius ir tai, ką jie vienas kitam suteikia: „*Šeima yra daugiau negu kad kartu gyvenantys asmenys, ar ne. Aš manau, kad ne tik bendras ūkis, bet yra ir tas emocinis kažkoks buvimas kartu. Tu žinai, ką žmogus, šalia tavęs būdamas, jaučia, kaip tu jausiesi tam, saugumo jausmas absoliutus, kur tu turi tą erdvę, kurioje gali jaustis saugus, suprstas*“, – sakė perkopusi penktąją dešimtį dviejų suaugusių sūnų motina, turinti aukštąjį išsilavinimą ir pasiekusi nemažų profesinės karjeros aukštumą [P26: 2]. Trisdešimtmetė netekėjusi mokytoja, gyvenanti kartu su tėvais, pažymėjo, kad „*šeima – tai žmonės, kurie mane augino, kur aš užaugau. Tai žmonės, į kuriuos bet kada galiu kreiptis pagalbos. Kurie visada palai-kys, jei kas blogai*“ [P42: 2]. O įžengęs į septintąją dešimtį vyras, vedęs, turintis studentę dukrą, pabrėžė, kad „*šeima – tai yra viskas. Palaikymas. Kas yra gyvenime svarbiausia. O po to jau... <...> Palaikymas. Sveikata. Kas pasirūpins, jei ne šeimos nariai? Pagalba vienas kitam. Svarbiausi dalykai. <...> Šeimos palaikymas yra pats didžiausias. Šeima viską padarys. Jo, žmona, dukra...*“ [P54: 6:498].

Mūsų nuomone, būtent per šias vertybines nuostatas iš tiesų išryškėja artimiausių šeimos narių kaip paramos teikėjų išskirtinis vaidmuo, jį būtų galima apibendrinti penkiasdešimtmečio dviejų sūnų tėvo atsaky-

mu, į ką pirmiausia kreiptųsi, iškilus kokiai nors problemai ar užklupus sunkiai ligai: „*Pirmoj eilėj vis tiek su šeima. Tai – vaikai, žmona*“ [P53: 414:416].

Tėvai. Iš 41 ir 42 lentelių matyti, kad tiek vyresniosios, tiek ir jaunesniosios kartų paramos saituose ypač svarbų vaidmenį vaidina tėvai. Tai plačiau ar siauriau atsispindi beveik visų informantų asmeniniuose naratyvuose – vieni daug pasakojo apie konkrečius iš tėvų gautos paramos atvejus, kiti buvo labiau lakoniški: „*padėdavo tėvai, aišku, padėdavo*“ [P57: 172], „*tėveliai kiek galėjo, padėjo*“ [P44: 444], „*padeda padeda padeda. Abiejų tėvai*“ [P43: 234].

Dažnai, kalbant apie tėvų paramą, buvo pabrėžiamas motinos vaidmuo: „*bet visą laiką vis tiek tėvai, ypač mama, visada, jeigu jau kokios pagalbos*“ [P13: 279], „*Ir taip mano mama labai padėjusi. <...> Tiesiog, man atrodo, pas mamą*“ [P60: 1104:1132]. Kartais buvo minimas tik vienas iš tėvų, vėlgi paprastai motina: „*sąžiningiausiai būtų pasakyti, tai mama, tikriausiai vienas iš tų žmonių, kurie... kad ir kaip sunkiai būdavo, nenusiskuldavo niekada, visą laiką, visą laiką padėjo*“ [P17: 273]; „*...iš artimųjų tai taip, mama pagelbėdavo*“ [P24: 318].

Pasitaikė atvejų, kai tėvai buvo įvardyti kaip vieninteliai paramos teikėjai: „*O dabar taip kažkaip didelių bėdų neturim, užtenka kažkaip, bet jeigu ką, tai kreipiamės į tėvus. Į draugus – ne. Į tėvus. Kol jie dar gali padėti*“ [P36: 158].

Tėvai yra tie asmenys, kuriais visuomet galima pasikliauti: „*Daug padėjo. Tėvai gal pagrinde. <...> Viskuo. Viskuo absoliučiai. Pavyzdžiui, mano tėvai tai gali per dieną dešimtkart skambinti. Gal ko reik, gal ateik, gal atvažiuok, gal mes atvažiuosim.*“ [P39: 122:156], kurie nori padėti netgi tuomet, kai nėra būtina: „*Nors mamai tiek įskiepyta yra, kad padėt ir šiai dienai jinai negali kažko neatsiųsti, neatsiųsti pinigų į sąskaitą. Pasakai, kad nereikia nesiųsk, vis tiek jin siunčia, nu, žodžiu... taip jau... atsisakysi jos paslaugų, tai supyks, nesišnekės ir panašiai*“ [P17: 207]; „*Nors... ta prasme, jeigu tėvai sužino apie tokią situaciją, tai būtinai „išprievartautas“, ir jie padeda per prievartą, taip sakant*“ [P37: 1028].

Minėjome, kad informacija apie tėvams teiktą paramą yra siauresnė, interviu metu paprastai buvo pasakojama apie atskirus atvejus:

- Emocinę paramą motinoms: „*Savo mamai. Na, ne tik tai yra abipusis tas ryšys ir tie santykiai tokie yra abipusiai. Tai manau, kad savo*

mamai tikrai taip“ [P28: 188]; „*Nu, gal mamai esu. Jai kaip čia su ta depresija buvo, tai kažkaip pastoviai jinai čia į mane kreipdavosi, tai vat, bet čia tokia psichologinė daugiau padėt*“ [P29: 216]; „*Pasišnekėt, jo. Kažkas jai negerai, kažkas nesiseka, pasiguosti – man tada visą laiką*“ [P32: 606].

- Instrumentinę pagalbą: „*Nu, tėvam dabar... tėvai jau seniai... negalėjo nieko dirbt. Tėvas mano ten reik <...> Nu aš tai... man čia pat, per penkis namus, aš kiekvieną dieną nueinu pažiūrėt*“ [P41: 332:427]; „*Tai ašai jau kiek kiek, mes – žmona ir aš. Ir duonos parnešam, ir ir maistu aprūpinam. Jeigu reikia, ir daktarą*“ [P31: 316].
- Materialinę, finansinę paramą: „*Ir aš mamai, ir mama man, jeigu reikia. Nu, va tokie*“ [P56: 256]; „*Tai aš tėvams netgi padėdavau. Būdavo taip, kad... Aš praktiškai atiduodavau pinigus visus*“ [P59: 130:132].
- Globą (slaugą): „*<...> o paskui mano mama jau buvo jau, kaip sakyti, lovos ligonis, keletą metų va čia, ant patalo, tai reikėdavo...*“ [P16: 218]; „*Slaugiau tėvus, viską*“ [P23: 94]; „*Tai manau, kad savo mamai tikrai taip. Nes jai irgi, nu, turėjo tokių sunkių ligų*“ [P28: 188].

Broliai ir seserys. Kaip rodo 41 ir 42 lentelių duomenys, neabejotinai reikšminga yra ir seserų / brolių savitarpio parama, apimanti šiuos srautus: „sesuo ↔ sesuo“, „brolis ↔ brolis“ ir sesuo ↔ brolis. Iš jų stipriausias, t. y. apimantis praktiškai visų tipų paramą, yra srautas „sesuo ↔ sesuo“: „*Ko reikia, vienai kitai, viena tą darom, kita tą. <...> Nu, visą laiką seserys, kas daugiau*“ [P23: 210:226]. Seserų savitarpio parama visų pirma susijusi su jų pačių atliekamais (motinos, žmonos, dukros) vaidmenimis:

- Seserys viena kitai teikia pagalbą prižiūrint mažamečius vaikus: „... *prižiūrėjau tada sesers du vaikus. Sesuo į Rygą išvažiavusi*“ [P8: 164]; „*Mano sesuo gyveno Anykščiuose. Aš jai važiavau padėt, suprantat, vaikiuką tą augint*“ [P44: 62]; „*<...> vienas tai yra labai aiškus, kad tiek brolių tiek sesių vaikus prižiūrim mielai, jeigu jau reikia kažkur*“ [P12: 304:].
- Seserys dalijasi materialiniais motinystės rūpesčiais: „*Su seserim, nes jų vaikai buvo jau vyresni, tai, be abejo, kad dalindavomės tuo laiku, kai nebuvo arba nebūdavo prasmės net pirkti tų rūbėlių. Jeigu kažkas jau augina, tai atiduodam, maišais, krepšiais ir taip toliau*“ [P26: 222].

- Seserys dalijasi tarpusavyje atsakomybe už tėvų slaugą: „<...> mama, būdavo, taip: žiemą pas mane, žiemos periodu, kada šalta, kada, nes buvo Alzheimeris, jinai dar vaikščiojo, bet buvo Alzheimeris, ir jinai, nu, kaip jin... nu, žmogus nesiorientuodavo kaip kaip... toksai vat. Tai tai žiemom pas mane, vasarą kaime, kur sesuo gyvena, o...“ [P16: 244]; „Tikrai buvo sunku, kai tėvai vienas po kito, vienas birž... balandžio mėnesį, kitas gruodžio. Tai buvo kažkokia tai, nežn..., beprotiški metai. Vienas susergera, kitas kitas jau senai ant patalo. Nu taip, sun..., aišku, sunku buvo. <...> Su sese abi“ [P47: 481:483].
- Seserys gelbsti viena kitai buityje, namų ūkio darbuose: „Tai seserys padėdavo, ateidavo ir pažiūrėt, ateidavo. Padėjo darbuose ir daržus ravėt, viską“ [P23: 98]; „Vat kaip ir vaikai dar buvo maži, kai bulves, daržus reikėdavo... Gi čia ir kolūkio priskirdavo ten tų runkelių nuimt, ir savo augindavom... Tai kažkaip visą laik padėdavo mano... atvažiuodavo, va tėvai, sesuo. <...> Tai vat kaip sesuo viena ir ten reikia, irgi laiko karvių, ten tokios pagalbos, tai jinai vat palaukia kartais, mes padedam“ [P25: 201:215].

Seserims būdingi glaudūs savitarpio saitai, prierašumas ir atsakomybė. Jos viena kitai nuolat teikia emocinę paramą: „Aš padedu tiktais, sakykim, savo sesei arba mamai. <...> Mes su sese bendraujam beveik kasdien telefonu“ [P6: 188:202]; „Tai su seserim, pas seseris. <...> dvi seserys, tai, žinot, galima pasiguosti, paprašyti“ [P36: 182]. Seserys yra atrama viena kitai visais sunkiais gyvenimo atvejais: „<...> Jeigu man kažkur kažką, trupučiuką negerai, kažkur kažką, tai sesuo autobusu ir atvažiuoja pas mane“, – teigė nuo pat vaikystės turinti judėjimo negalią bevaikė našlė [P44: 152:294]. Panašiai kalbėjo onkologine liga serganti ir negalią turinti informantė, kuri interviu metu buvo po chemoterapijos kurso: „Tai daug, va ir seserys patarimų, ir kiek padėjus esu visoms. <...> Ir aš susirgau, tai visos čia labai rūpinosi, ir visos skambino, ir atvažiavo“ [P23: 208:242].

Broliai dažniausiai vienas kitam suteikia instrumentinę ir finansinę paramą, jų savitarpio paramos saituose taip pat ryškus giminiško prisirišimo jausmas: „Kad negali. Kad broliui suteikt pagalbą ar dar ką. Nu, patiem artimiausiems, žinai“ [P2: 266]; „Su broliu iš tikrųjų labiau, gal netgi. Daugiau pagalbos vieni kitiem“ [P40: 172]; „Aš broliui visada skambinu irgi. Tėvui – ne. O brolis – skambina. Su broliu labai artimi. <...> Tarkim,

aš garaže sėdžiu <...> Aha, atvažiuoja jisai. Bet aš jo pagalbos... nu, kažkaip tai man lengva paprašyt“ [P60: 1298].

Tačiau brolių vienas kitam teikiamos ir gaunamos paramos tipai labiau atspindi „vyrisko“ pasaulio realybę, sietini su tam tikra vyriškojo tapatumo raiška. Pavyzdžiui, informantas, turintis du brolius ir su abiem palaikantis nuolatinį ryšį, pasakojo: „*Visada padedam. Biškį kas bet kokiu klausimu ar muštynių klausimu, ar pinigų klausimu, visada... Visada. <...> Sumušė mane, nu, aš paskambinau broliui, sakau: „Susikapojom, reikia pagalbos.“ Sakau: „Atmuši tuos kitus, kur mušėmės.“ Iš karto atvažiavo“* [P27: 84:96]. Panašiais prisiminimais dalijosi kitas informantas, vaikystę praleidęs kaimo vietovėje, kurioje tebegyvena trys jo broliai: „*Pasišnekėt? Kažkaip, nu... Nežinau... Va, brolis, jaunesnis irgi. Jisai taip, nu, papasakoja savo bėdas, būna. <...> Žinot, kaimuose?! Nu, ir ką tada? Kabina ir... Tai dalyvaudavau muštynėse! Nu, man negarbė atrodo! Mano brolių... aš... Mus pažinodavo, mus brolius. Ir jie galvojo, kad jie, nu... Kažkaip aš galvojau, jeigu aš neužstosiu už brolių, tai gausis toks kaip pažemintas. Galvos: „Nu, čia jo...“ Galima „joti“, vienu žodžiu. Bet taip nebūna pas mus. Ir po to visi žino“* [P59: 676:698].

Tie patys savitarpio paramos tipai įvardyti, kalbant apie brolių ir seserų savitarpio paramą, tačiau šiuo atveju ryškesnis brolių vaidmuo ir jų priisiimta atsakomybė už mažiau pajėgias ar sunkiau gyvenančias seseris:

- Jie padeda įvairiuose ūkio darbuose: „*Brolis ateina, padeda. Aš pati su negalia esu. Sunku, žinot, išlaikyt čia tuos namus! Reikia šienaut. Reikia viskas, norint, kad tvarkinga sodyba būtų, reikia ją tvarkyt, vienu žodžiu. Bet va, brolis netoli gyvena, miestely, tai jisai čia ateina. Kur sunkesni darbai, padeda jis visur, viską“* [P44: 18:]; „*Sesuo čia vietoj <...> Sau purškiau bulves, jai nupurškiau. <...> Padarai jau tuo pačiu“* [P53: 518:526]; „*Broliai kaip padeda? Pavyzdžiui, kaip pasakyt, nu, broliai padeda, broliai ūkiškai gyvena“* [P49:220].
- BroLIAI padeda krizinėse gyvenimo situacijose: „*Gal pirma vieta tai brolis. Nes padėjo man atsigauti iš to. Jis pasiūlė man važiuoti. Nu va, ir jisai. Tik per jį pasikeitė mano gyvenimas“*, – pasakojo informantė, labai sunkiai išgyvenusi tragišką sūnaus žūtį, po nelaimės nesaikingai vartojo alkoholį, brolis paskatino gydytis nuo šios priklausomybės [P47: 523:525].

Pažymėtina, kad brolių ir seserų savitarpio parama yra gana nauja tyrimų sritis ir literatūroje nerasiau daug informacijos šia tema. Kai kurie autoriai teigia, kad jie dažniausiai vienas kitam teikia praktinę (t. y. instrumentinę ir (ar) materialinę pagalbą), drauge emocinis palaikymas yra mažiau svarbus (Voorpostel, Van Der Lippe, 2007). To negalėtume tvirtinti, žvelgdami į mūsų tyrimo duomenis, rodančius, kad brolių ir seserų savitarpio paramos saitai grindžiami prisirišimo bei solidarumo jausmais, juose neabejotinai reikšmingą vietą užima ir emocinė parama.

7.2.2. „Pas gimines, nu ką, vieniems vienokių problemų, kitiems kitokių“

Giminystės tyrimai rodo, kad genealoginis artumas (arba numanomi atstumai tarp formalių giminystės pozicijų) nėra tapatus emociniam artumui, t. y. giminystė nėra veiksnys, lemiantis savitarpio ryšių svarbą ar tvirtumą (Mason, 2011, p. 68). Tai atsiskleidžia ir informantų asmeniniuose naratyvuose – savitarpio paramos saitai su giminėmis yra ne tik vienpusiški savo struktūra (čia išimtis yra tik sutuoktinio tėvai), bet ir gana fragmentiški bei menkai vertinami.

Uošviai. Kalbėdami apie gautą iš sutuoktinio tėvų paramą, informantai nurodė skirtingus jos tipus:

- Vaikų globą: „*Tai anyta padėjo man. Prižiūrėjo, taip. Padėjo auginti, iš tikrųjų*“ [P26: 206:208]; „*Kad jo, mes į darželį leidom turbūt nuo penkių metų, žinokit, antrą. Pradžiai irgi padėjo, jo, padėjo padėjo, uošvienė padėjo*“ [P5: 112]; „*Nes aš irgi iki trijų metų pati auginau, paskui, nuo trijų metų, tai tiesiog į darželį negalėjau vest, nes ištaisai sirgo. Nu vat, kažkiek, kiek padėdavo, tai uošvienė mano*“ [P19: 164].
- Materialinę, finansinę pagalbą: „*...nu, pinigų duodavo... tai malkų. Nu, mama davė ir uošvienė davė, ir karvikę davė, lyg tai buliuk...*“ [P24: 112:322]; „*Finansiškai prisidėjo mano tėvai. Ai, truputėlį, labai mažai, abu, tarkim. Jo, ir uošviai, ir tėvai*“ [P32: 642]; „*Nu, kiek galim – patys, o, sakau, ir uošviai, ir tėvai mano finansiškai biškį ir padėjo*“ [P5: 196].
- Instrumentinę pagalbą: „*O Šiauliuose jie įrenginėjo tą butą. Tai jie, tai yra vyro tėvai, ir mano vyras. Nu jie didžiulį darbą ten darė patys*“ [P28: 122].

- Paramą, suteikiant būstą: „*Tai va, sakau, išėjo kokie du trys mėnesiai, reiškia, pas uošvienę, o po to gavau aš kooperatinį tais laikais butą, dviejų kambarių*“ [P13: 148]; „*Pas jos tėvus tada gyvenom, Birštone gyvenau pas jos tėvus. <...> Trijų kambarių butas*“ [P15: 152: 154]; „*Pas uošvius gyvenom metus, paskui atskirai kelis metus gyvenom, statėmės namus*“ [P23: 68]; „*O paskiau, kai apsiuokiau, pusę metų gyvenau prie jos, uošvienės*“ [P24: 104]; „*Oi, vienus metus gyvenau pas uošvius*“ [P26: 114]; „*Ir jie priėmė mus į savo namus. Ir su uošviais gyvenom gal pusę metų*“ [P28: 74:94]; „*Jo jo. Pas uošvius. Pas uošvius. Kiek ten tų metų išėjo? Septyniasdešimts... Tris metus*“ [P43: 228].
- Informacijos darbo paieškos ir kitais klausimais teikimą: „*Tai ten padėjo kita uošvienė man. Jinai gana intensyviai paieškojo, surado man tą darbą*“ [P8: 112]; „*...buvęs uošvis padėjo Birštone ieškotis darbo, taip galima sakyti*“ [P15: 268]; „*Anyta išmokė. Nu, patarė, pasakė, kas, kaip ir ...*“ [P47: 158:159].

Taigi ši parama savo įvairove beveik nenusileidžia informanto tėvų teiktai paramai. Tačiau šiuo atveju reikėtų klausti, kas iš tiesų yra jos adresatas, kitaip tariant, ar teikdami pagalbą uošviai pirmiausia stengėsi dėl savo vaikų, ar jiems rūpėjo ne tik jų sūnūs / dukros, bet ir šių situoktinis, t. y. informantas. Šį klausimą užduodame neatsitiktinai – skirtingai nei pasakojant apie tėvus ir jų teikiamą paramą, kai labai dažnai buvo išreiškiami ir tam tikri jausmai (pabrėžiamas tėvų nesavanaudiškumas, atsidavimas), apie uošvius / uošves / anytas bei jų teiktą paramą paprastai buvo kalbama lakoniškai ir neutraliu tonu (t. y. tik nurodant faktus), o kai kuriais atvejais net buvo teigiama, kad ši parama teikiama ne informantui, bet jo šeimai (žmonai ir vaikams). Pavyzdžiui, trisdešimtmetis dviejų mažamečių vaikų (trejų metų sūnaus ir vienu metų dukters) tėvas, gyvenantis netoli uošvės nuomojame bute sako: „*<...> uošvienė <...> ką uždirba, tą atiduoda mum beveik. Aišku, jinai man konkrečiai, neduoda man pinigų, bet dukrai jinai išleidžia, anūkam, mano vaikam, tai jinai negaili*“ [P59: 514:516]. Panašiai kalba ir perkopęs ketvirtąją dešimtį vyras, kuris išgyveno nesaikingo alkoholio vartojimo laikotarpį, yra vedęs neįgalią (turinčią įgimtą širdies ydą) moterį ir augina mažametę dukrą: „*Nu jo, vis tiek turbūt, nu, žmona nieko nesako, bet vis tiek turbūt jai vis duoda pinigus, mus palaiko*“ [P18: 229].

Ne vienas informantas minėjo ir tam tikras sąlygas, kurių neatitikus, nebūtų ir uošvių paramos:

- Reikia jiems teikti nuolatinę pagalbą ūkio darbuose: „Šienauji ir visko, nuvažiuoji, visko padarai – nu, kaimas. Aš, aš iš Molėtų bėgdavau. Penktadienio vakaras – ir deginu kaiman. Arba pas savo tėvus, arba uošvijon“ [P46: 168].
- Reikia palaikyti gerus tarpusavio santykius, stengtis būti „geram“ ir vengti konfliktų: „Į artimuosius. <...> Nu, į mamą, tėtį. Uošvienę. <...> Nu, kaip – nu, reik sutart, jeigu nori kažką gaut“ [P2: 236:244].

Taigi šiuo atveju galima kalbėti apie savotiškus tarpusavio mainus, ši mintis bene ryškiausiai buvo išsakyta interviu metu su dviejų suaugusių vaikų motina, penkiasdešimtmete kaimo gyventoja, kurios vyras dirba tolimųjų reisų vairuotoju. Atsakydama į klausimą, kas jos šeimoje rūpinasi anyta, ji kalbėjo: „Aš sakau dėl jos tų ligų, to visko tai aš jau. Ne sūnus veža ten pas gydytoją, bet aš ją vežu“, vėliau pridurdama, kad anyta jai už tą pagalbą atsilygina: „Nu, galima sakyt... Dabar reikėjo dantys man tvarkytis, tai jau ten pašnekėjom, tai jinai man net padėjo. Nors, aišku, man nereikėjo, bet... pinigėliais“ [P35: 296:301].

Skirtingai nei santykiuose su tėvais, ypač motinomis, kai emocinė savitarpio parama yra ypač svarbi, šio tipo parama, kalbant apie santykius su uošviais / uošvėmis buvo paminėta pavieniais atvejais, antai vyresniosios kartos informantė, kartu su anyta gyvenanti kaimo vietovėje, į klausimą, kur pirmiausia ieškotų moralinės pagalbos ir su kuo norėtų pasikalbėt, atsakė „Anytą“ [P47: 368]. Panašiai į šį klausimą atsakė ir trisdešimtmetė klaipėdietė: „irgi daugiau uošvienė, kadangi jinai buvo šalia... visą laiką“ [P19: 160]. Keliais kitais kartais galima buvo išžvelgti abejingumą ar net tam tikras užslėptas neigiamas nuostatas. Pavyzdžiui, vyresniosios kartos kaimo gyventoja pažymėjo: „Uošvienė visą laiką išsiverkia, kai paskambina, po valandą telefonu, nes jinai tokia yra sunki asmenybė ganėtinai“ [P8: 148], o artėjantis prie septintojo dešimtmečio vyras tarė: „Nu, kokia pagalba, tai ką ten galėjom padėti. Žodį kažkokį pasakyti, nu, ir viskas. Nu, ką uošvienei gali padėt, pats nežinau“ [P21: 134].

Giminės. Duomenys apie išplėstinės šeimos narių (pusseserių, pusbrolių, tetų, dėdžių ir t. t.) vietą savitarpio paramos tinkluose yra gana skurdūs, ypač jeigu kalbėtume apie jaunesniosios kartos informantus. Tai matyti ir 41 ir 42 lentelėse – buvo paminėti tik pavieniai emocinės,

instrumentinės ir materialinės paramos giminėms teikimo atvejai, kiek reikšmingesnė yra gauta parama, tiek savo struktūra (be anksčiau išvardytų, buvo nurodyta ir vaikų globa, informacinė, finansinė pagalba, būsto suteikimas), tiek ir platesniu jos teikėjų „sąrašu“.

Tačiau negalėtume pasakyti, kad giminės yra ramstis, į kurią nuolat remiamasi, veikiausiai jie yra tie asmenys, kurie tam tikrose specifinėse situacijose yra naudingi:

...kaip turintys naudingų pažinčių: „*Ne, mano pusbrolis dirbo ministerijoje ir jis čia man pasiūlė. Anais laikais pabėgt iš paskyrimo vietos tai buvo labai sunku*“ [P21: 158]; „*O, čia istorija didelė. Mamos brolis, jie su <...> buvo labai geri draugai. Smetonos laikais, ir okupacijos, ir taip toliau. Nu, ir atvežė, suprantat, pas <...> mokytiis amato*“ [P2: 174]; „*Čia buvo pusbrolių mašina nukirtus, kaip pasakyti liaudiškai. Iš Jurbarko vežė naktį, nu, tai ką padėjau – tiktai kad suderinau per pažįstamus, kad galėtų pagulėt per naktį ten klinikose*“ [P10: 162].

...kaip turintys specifinių profesinių gebėjimų: „*Pavyzdžiui, yra giminaičių, kurie žino, kad aš esu finansininkė ir jie sako, klausia: „Toj toj situacijoj kaip man pasielgti? Ir kaip tu galvoji? Man patark“* [P57: 342].

...kaip turintys patirties bei žinių: „*Ir paskui nežinau čia paskui mano pusbrolis mokėsi, tai kažkur tai sako: „Tu eik čia mokytiis, čia labai gerai, viską“, tai ir įstojau ten*“ [P21: 138]; „*Na, o dėdė labiau lenkė, kad ir patarė, kad geriau vis tik informatika būtų negu arba kažkas su informacine technologija, negu ta farmacija*“ [P30: 62]; „*Tiesiog paklausiau mamos brolio patarimo, kad tuo metu informatikų daug buvo ir patarė stot į ekonomiką, ir stojau*“ [P40: 68].

...kaip turintys reikalingų materialinių išteklių: „*Buvo, kad finansinės reikėjo pagalbos, tai, aišku, į mamą kreipiausi, į pusseserę, vat*“ [P39: 450].

Gera giminystės saitais paremtos paramos iliustracija galėtų būti penkiasdešimtmetės dviejų sūnų motinos pasakojimas apie situaciją, kurioje ji atsidūrė, norėdama išsituokti su vyru dėl šio priklausomybės: „*<...> yra taip buvę, ir tokių va giminių, ir pusseserių tokių, kur, kaip sakyti, ir morališkai palaikė, ir <...> kas galėjo, kur dirba kažką <...> tokių pusseserių, kurios teisme dirba, nu tai va, tokius skyrybų klausimus, nu tai man nereikėjo nei pas advokatus kreiptis, nereikėjo tokius, vat, visokių tokių... nu, vis vien kažką tai padėjo tokiu paaiškinimu, pasakymu, kur eiti,*

ką daryti, ką, kaip ką, kaip, kad nereikėtų mokėti ten kažkokių tai pinigų ar ten va advokatams, nu tai taip, daug, patarimais visokiais, taip. Padėjo“ [P16: 274].

Taigi susiklosčius nenumatytoms aplinkybėms arba tam tikrose krizinėse situacijose yra pasitelkiami visi įmanomi socialiniai ryšiai. Čia nemažą vaidmenį vaidina tie išplėstinės šeimos nariai, kurie yra sukaupę tam tikrą socialinį, kultūrinį ar ekonominį kapitalą.

Nors retas informantas kalbėjo apie artimesnį bendravimą su giminėmis, vis dėlto buvo keli atvejai, liudijantys apie tarpusavio solidarumą ir gebėjimą pasiaukoti:

Keturiasdešimtmetis verslininkas, gyvenantis su žmona ir sūnumi dideliame mieste, pasakojo apie nuolat teikiamą pagalbą neįgalioms tetoms ir pusbroliui: „*Situacija tokia: aš padėjau... yra... sakiau, kad mes bendraujam su dviem tetom, iš tėvo pusės ir iš mamos. Situacija tokia, kad mamos sesuo paskutinius metus nevaikšto, tai reikalauja priežiūros. Ir tėvai, nu, ir mes, kiek galim, ar ne, rūpinamės ir prižiūrim. Tai... šiemet mirė tėvo sesuo ir liko, nu, ne visai toks sveikas mano pusbrolis, kuris reikalauja irgi priežiūros. Tai mano tėvai neša tą naštą ir... Taip. Taip, aš prisidedu, kiek galiu, nu. Sakysim, dabar tiesiog vieną savaitgalį... jis yra skirtas lankymui ir pagalbai būtent tiem dviem žmonėm“ [P37: 1008].*

Įpusėjusi šeštąją dešimtį medicinos sesuo, gyvenanti su vyru ir anyta kaimo vietovėje, pasakojo apie nuolat teikiamą medicinos pagalbą giminėms ir sunkiai sirgusio dėdės slaugą: „*Vaistų kokių suleisti, ar taip. Dėl vaistų paklausti, va taip, va, jie pirmiausiai lekia. <...> Oi. Dėdė. Sirgo irgi, buvo, sunkiai sirgo, nevaikščiodavo – vaistų leisti. <...> Sunkiai sirgo, ten buvo plaučių vėžys, tai eidavau perrišinėti, beveik kas dieną čia už už dviejų kilometrų. Plius į darbą einu ten. Perrišti tai eidavom ir su vaikais kartu, ir. Nes vis tiek, būdavo, grįžtu vakare, tai jau tamsu gi žiemą. Tai mane lydėdavo“ [P47: 362:497].*

7.2.3. „Draugai tarpusavy. Tu jam padedi, jis tau padeda. Abipusė pagalba tokia“

Draugystė – daugialypė sąvoka, kurią labai sunku apibrėžti, nes ji pasireiškia labai įvairiomis formomis. Ši sąvoka yra vartojama tiek tiriant požiūrius ir vertybes, tiek ir nagrinėjant individų socialinius saitus už šei-

mos ribų, t. y. lokaliuose (kaimynų, bendradarbių, vietinės bendruomenės ir pan.) ir globaliuosiuose (palaikomuose naudojant kompiuterines technologijas) bendravimo / komunikacijos tinkluose (Chambers, 2006, p. 1–2). Ji apima atsakomybę, paramos ir globos teikimą, t. y. tas veiklas, kurios normatyviškai priskiriamos individams, tarpusavyje susijusiems santuokos ir (ar) giminystės (kraujo) ryšiais. Būtent socialinių saitų *kokybė* iš esmės yra vienintelis kriterijus, kuriuo remiantis apibūdinama draugystė – skirtingai nei giminystės ar kaimynystės ryšiai, kuriems įvardyti užtenka remtis akivaizdžiais (lengvai apibrėžiamais) kriterijais. Tai lemia tam tikrą draugystės turinio neapibrėžtumą ir „lankstumą“ – draugais gali būti laikomi ir šeimos (giminės) nariai, kita vertus, apibūdinant šeimą, į ją dažnai yra įtraukiami ir draugai (Česnuitytė, 2013b; Levin, Trost, 1992a).

L. Spencer ir R. Pahlas (2006, p. 54) teigia, kad žmonės patiria tam tikras „draugystės būsenas“ (*friendship modes*), t. y. įvairiuose gyvenimo tarpsniuose draugystės kaitaliojasi (užmezgamos, palaikomos arba prarandamos). Kartu autoriai siūlo draugystę analizuoti, įvardijant įvairus jos pobūdžius: kompanionai (kartu užsiimančios įvairiomis veiklomis), pasilinksminimų bendrininkai, emocinės paramos teikėjai („guodėjai“) ir „sielos draugai“. Pastarieji įkūnija savyje visus anksčiau išvardytus bruožus (jais pasikliaujama, jiems išsipasakojama, su jais leidžiamas laisvalaikis, jie padeda vienas kitam).

Taigi įvairiopo paramos teikimas yra vienas iš svarbiausių draugystę apibūdinančių kriterijų. Pastebėtina, kad ilgą laiką šeimos sociologijoje draugai buvo laikomi visų pirma psichologinės paramos teikėjais tam tikrais žmogaus gyvenimo tarpsniais (t. y. iki santuokos sudarymo ar jai nutrūkus). XX a. antrojoje pusėje į draugystės saitus pažvelgta iš socialinių mainų teorijos perspektyvos, atkreipiant dėmesį į jos teikiamą naudą: užmezgdami draugystę su „kitais“, individai siekia patenkinti įvairius asmeninius interesus.

Aptardami asmeninius paramos lūkesčius, atkreipėme dėmesį, kad draugai yra laikomi gana svarbiais tam tikros (emocinės, finansinės) paramos teikėjais, šiuo atžvilgiu jų vaidmuo yra netgi reikšmingesnis, palyginti su išplėstinės šeimos nariais (tolimesniais giminaičiais). Tai patvirtina ir savitarpio paramos saitų analizė: informantų asmeniniai naratyvai liudija, kad jiems draugystė reiškia abipusiu pasitikėjimu ir emociniu ar-

tumu grindžiamus socialinius saitus, kurie apima savitarpio paramą, yra pastovūs ir ilgalaikiai:

- „*Ne. Man draugas yra daug didesnė sąvoka negu... negu negu pats žodis. Man draugas turi būti tu, kuriuo aš iš tiesų galiu pasitikėti*“, – teigia šešiasdešimtmetis vyras, kuris interviu metu atrodė labai santūrus ir mažakalbis [P3: 134:136]. Jo bendraamžis informantas, paklaustas, kam teikia materialinę pagalbą, atsakė, kad tik „*patiems artimiausiems <...> Arba geriems draugams labai jau, kuriais gali pasitikėti*“ [P2: 266].
- „*Tai vat tas ir yra, tiek geriausi draugai, nes svarbu, koks tai būtų įvykis, jeigu aš nusprend... mes nusprendėm, kad mes, kad reikia jiems padėti, tai taip ir bus. Ir aš... ir manęs nieks neperkalbės*“, – įsitikinęs artėjantis į penktąją dešimtį vyras, kuris stotasi namą ir turi didelę tokios tarpusavio pagalbos asmeninę patirtį [P17: 267].
- Jaunesniosios kartos informantės nuomone, draugai „*<...> yra tokie, kur LABAI, tai jie lieka ir amžinai. Kur draugai lieka, tai jau jie išlikę ir, kad ir kitam mieste, kitoj šaly, kažkur tai, tai vis tiek jie ir lieka draugai. Tai va, nes tas ratas toks nedidelis tų gerų draugų ir pažįstamų, tai vat su tais daugiausia ir palaikai ryšį. Įsitrauki vos ne į giminių sąrašą*“ [P39: 446].

Draugams(-ėms) teiktą ir iš jų gautą emocinę paramą dažnai minėjo abiejų kartų informantai, tiek moterys, tiek vyrai: „*Emocinės pagalbos, ko gero, taip, nes kažkaip, nu, yra tas, kad jeigu draugai tau skamb..., nu, kažkas tau skambina pasiguosti ar atvažiuoja, kai liūdna, tai, vadinas, jaučias laukiami*“ (moteris, gimusi 1980 m. [P12: 308]); „*Bet yra, kur kur kur, nu, vyras nn... negali klausyti, tai reikia draugių <...>. Esu psichologė Draugių tų pačių*“ (moteris, gimusi 1964 m. [P26: 328]); „*Vaikystės draugas, kur esam praktiškai gimę kartu. Draugai tai... kaip ir kiekvienas vyras, labai susinervinęs, išėini iš namų, skambini draugui, nueini... mes draugai viens kitam pasiguodžiam*“ (vyras, gimęs 1975 m. [P17: 209:213]); „*Nu, tai yra, daug. Va, dabar Jonui tokiam paskambinsiu. Va, skambino, supranti. Keliausiu pas jį. Arba jis pas mane ateis <...>*“ (vyras, gimęs 1954 m. [P2: 276:308]).

Tačiau, kalbant apie kitokią paramą, draugų kaip jos teikėjų / gavėjų vaidmuo tam tikrose amžiaus ir lyties grupėse yra skirtingas.

Vyresniosios kartos moterims draugės yra mažiau reikšmingos, palyginti su orientacine šeima ir sutuoktinio tėvais, dažniau minėta tik emocinė parama ir vienu kitu atveju – instrumentinė, materialinė ir vaikų globa (41 ir 42 lentelės). O jaunesnėms būdingi įvairūs savitarpio paramos saitai su draugėmis, apimantys visus jos tipus, išskyrus būsto suteikimą.

Šiuo atveju ypač svarbu paminėti jaunų motinų savitarpio paramos tinklus: „Nu, pas mus tas, va toks, vat ratelis, būrelis, ir jisai nesikeičia. Esu ten ir iš tolimesnių, paprašydavau pažiūrėti ten ar vaiką, ar dar kažką tai, ar nuvežt ką nors kur nors, tai...“ [P8: 162]; „...kad va viena kitos draugės, vat išeit reikia, kaimynė ten vat ir draugė buvo, tai taip, taip, būdavo, kad viena kitos vaiką pažiūri, ten pasaugot reikia, kažkur išeit, taip, buvo. Ar ten kitos draugės, kurios atvažiuodavo, pabūdavo ten. Taip“ [P16: 234]; „Tai tada ir draugai pradėjo. Jie, jiem reikia. Ir mes taip kažkaip tokios kompanijos nuo pat vaikystės, tai visi vaikai vieno amžiaus maždaug. Tai mes su jais visur kartu. <...> Pas mus vienintelė – tai va vaikus palikt. Jei reikia vaikus palikt arba toliau išvažiuojam, šunį išvesti, – tai visada be problemų: pasiskambini, ateina, išveda“ [P52: 134:384].

Kartais toks draugių savitarpio paramos tinklas tampa reguliaria praktika, t. y. įkuriami neformali pagalbos grupė, kurios narės ne tik dalijasi vaikų priežiūros rūpesčiais, bet ir drauge bando spręsti įvairias savo gyvenimo problemas. Tokį atvejį papasakojo trisdešimtmetė trijų mažamečių dukterų (dvejų metų dvynukių ir dviem metais vyresnės jų sesers) mama: „Mano viena draugė buvo tenai vyskupijos centro, šeimos centro direktorė. Ir, žodžiu, aš pas ją nuėjau, ir mes sutarėm, kad aš įkursiu tenai, na, įkursiu, subursiu tokį mamų klubą. Ir taip ir padarėm, žodžiu, ir labai vat įdomu, nes, nu, aš subūriau tą ratelį mamų, su kuriom mes tenai kalbėdavom apie vaikus, vaikai mūsų žaisdavo, mes kažką ten, kažkokiom muzikinėm ten pamokėlėm, ten kažkokiom užsiimdavom ir ten panašiai, na, ir bendraudavom, bendraudavom. <...> Tas būrelis, tarkim, mamų, kur mes buvom, tai vėlgi buvo abipusės tokios tos pagalbos, žodžiu, nu, būdas padėt. Tai ir mamos iš tiesų mane palaikė, ir jų vaikai buvo mano vaiko draugai, bet kartu, nu, mes kartu, žodžiu, kalbėdavomės apie tai, kas mums sunku su vyrais, su su vaikais, su mūsų kažkokiu nežinojimu, ten su mūsų uošviais, vėlgi taip pačiais. Toks savipagalbos, toksai ratelis buvo“ [P28: 124:188].

Taigi, kitaip nei vyresniosios kartos informantės, kurios pasikliaudavo savo motinų, anųtų arba seserų pagalba, jaunesniosios dažniau remiasi savo bendraamžėmis draugėmis, atliekančiomis tuos pačius (mažamečių vaikų) motinų vaidmenis. Tokia elgsena būna sąmoningai pasirinkta: „...stengiaus laikyt tėvus, mano vyro ir savo taip pat, atskirai nuo mūsų šeimos ir nuo mūsų reikalų, nuo mūsų santykių ir nuo to, kaip mes auginam vaikus“ [P28: 126], arba nulemta tam tikrų aplinkybių. Pavyzdžiui, trisdešimtmetė dviejų aštuonmečių dvynukų mama, kurios tėvai išsiskyrę, o motina su broliu gyvena aštuonerius metus užsienyje, retai bendraujanti su gyvenančiais Klaipėdoje uošvais, teigia: „Mes porą metų apie vaikus ir negalvojom kažkaip. <...> Paskui, gavosi, tai gavosi. Tai tada ir draugai pradėjo. Jie, jiems reikia. Ir mes taip kažkaip tokios kompanijos nuo pat vaikystės, tai visi vaikai vieno amžiaus maždaug. Tai mes su jais visur kartu, problemų nėra“ [P52: 134].

Galima teigti, kad moterų savitarpio paramos ryšiai su draugėmis yra labai glaudžiai susiję su jų šeiminiiais (motinos) vaidmenimis – apie kitokius teiktos / gautos paramos atvejus buvo kalbama kiek rečiau, kaip apie tam tikrus gyvenimo epizodus: „Ir paskui draugė pasiūlė, iš kaimo, jinai turėjo savo cechą. <...> Aš kažkaip pas ją užėjau... o kažkaip išsikalbėjom <...> Sako: „Ateik. Jeigu nori, ateik rytoj. Man reikia lygintojos.“ Nu, ir aš nuėjau. Tai vat ir savaimė atsirado tas darbas“ [P57: 194]; „Ne, nu, kaip, materialinės pagalbos tai šiaip, jeigu jau ten trūkdavo kokių ten pinigų, tai taip, būdavo, kad va kreipiesi pas draugus“ [P16: 208]; arba kaip apie ryšius su konkrečiu asmeniu „Tai tada va į draugę – vieną turiu. Kreipiuosi. Nes žinau, kad padės tikrai visada“ [P29: 152]; „...mano draugė vat, kreipiasi jinai. Sunkiai jai. Gauna 1200, išsiskyrė su vyru, gyvena viena su mergaite, nuomojasi butą. Tai kiek gali – tiek padėti“ [P8: 134:136].

O vyrų savitarpio paramos tinklai susiję ne tik su jų pareigomis bei atsakomybėmis šeimoje, bet ir apima veiklas „už“ jos ribų. Remiantis gautais duomenimis, galima paminėti šiuos atvejus:

- Draugų savitarpio pagalbą įvairiuose statybos, remonto ir panašiuose darbuose: „Ai, fizinės, tai čia... nu va, šičia namą stačiausi, paskambinau vienam chebrantui: ką veiki? Nu ką veiki? Nieko neveiki. Turiu darbo. Kaip Kęstai, ar gali? Galiu. Kęstas, pasiimi dar Vytą. Nu ir ką, ir... ir viskas. Dar, suprantat, išlikę, dar tas draugiškumas“ [P2: 290]; „Oi, tai ten, kur reikėjo didelių talkų, tai ir savo draugus,

- ir broliai, brolio draugus, visus ten... suvažiuodavom visi“ [P41: 397]; „Kraustyti, įsikurti... tai kraustyti padėjo draugai“ [P17: 96].*
- Paslaugas, susijusias su tam tikra profesine kompetencija: *„Na, dažniausiai kreipiasi dėl sugedusio kompiuterio. Tai tiesiog tokia... ar telefonu, ar kartais atvykstu, tai dažniausiai būna jau tas. Na ir šiaip būna kokia pagalba, bet, aišku, rečiau, ką nors padėt ten, perstumt, ar, kaip sakot, baldus. Bet dažniausiai tai tiesiog tokia kompiuterinė“ [P30: 120].*
 - Profesionalias konsultacijas ar kitokios informacijos teikimą: *„Ir draugai. Vis tiek gi reikia. Taip! Taip. Vis tiek gi reikia nusipirkt tai tą, tai tą. Tai gaut medžiagų „papigiai“, kaip pas mus sako. Tai pasiskambini, susitinki ten, pakalbi: ten kur, kas“ [P54: 130:132]; „Ne, nu, tai lygiai taip pat: remontų darymai, ir... <...> Taip. Ir profesionaliai reikia... kai reikia, padėti. Nu... Na, statybose, sakysim. Aš tiesiog statybinių medžiagų dirbu parduotuvėj ir... Taip, tiesiog profesionalias konsultacijas... Kai reikia, nu, tada skambina“ [P37: 350:356].*
 - Bendrais verslo interesais paremtas veiklas: *„Nu... Padėdavom mes vieni kitiem. Draugai tarpusavy. Reikėdavo pagalbos – padėdavom.... Ir, daleiskim, surast ką nors. Jeigu ten... kaip tie siuvimai prasidėjo, medžiagų nėra, užtrauktukų nėra, nieko nėra... Absoliučiai nieko nėra. Taigi čia buvo tokie momentai, kad parduotuvės tuščios. O reikėdavo kilometrais medžiagų, kilometrais užtrauktukų, ir taip toliau. Nu tai ir bėgdavai, žiūrėdavai, viens kitam skambindavai, padėdavai. Tiek pinigais, tiek kontaktais, tiek medžiagom, tiek, nu... Tu jam padedi, jis tau padeda. Abipusė pagalba tokia“ [P34: 354:356].*
- Šį abipusės naudos aspektą, kalbėdami apie draugus minėjo jaunesniosios kartos informantai – materialiai interesai ne tik „palaiko“ esamus draugystės ryšius, bet ir skatina užmegzti naujus. Tai gana atvirai išsakė turintis nuosavą verslą keturiasdešimtmetis vyras, kalbėdamas apie savo santykius su draugais: *„Nu, kaip? Jeigu... kadangi žmogus vienas prekiauja, sakysim, kibiniais, tai jeigu... ne, jeigu nusimato šventės, tai, be abejo... lietuviai gi mėgsta su nuolaidom pirkti... Kiti aptarnauja sandėlio technika, tai mano parduotuvėj, mano draugai, ta prasme, aptarnauja mūsų parduotuvės sandėlių technika... nu...“* O kiek vėliau pridūrė: *„Nu, kai tu ateini į naują darbo vietą, tai arba tu priimi esamą sistemą, ar ne? <...> Arba jeigu tos sistemos yra stoka, tu tiesiog pritrauki tuos žmones, su ku-*

riais bendrauji, kuriuos pažįsti. Nu, tai taip ir gaunasi. <...> Ir paprasčiau, ir bendravimas kitoks, neoficialus gal“ [P37: 360:368].

7.2.4. „Ar bėda, ar cukrus, pirmiausia – pas kaimynus“

Apibūdinant kaimynystę, paprastai remiamasi geografiniais kriterijais, rečiau yra teigiama, kad svarbu atsižvelgti ir į kitą, ne mažiau svarbų aspektą – socialinę sąveiką. Kartais kaimynystė yra netgi tapatinama su bendruomene, pabrėžiant tiek bendrą gyvenamąją vietą, tiek ir kaimynų savitarpio saitus bei solidarumą (kaip bendruomeniškumo matmenį). Kai kurių Vakarų sociologų nuomone, šių sąvokų negalima tapatinti – kaimynystės santykiai išlieka, bet tik kaip atskiri bendrųjų socialinių tinklų dėmenys (Wellman, Leighton, 1979, p. 385). Tokios išvados grindžiamos miestuose vykdytais tyrimais. Teigiama, kad šiuolaikiniais miestų gyventojams būdinga socialinių saitų įvairovė (su tėvais, artimais draugais, pažįstamais, bendradarbiais ir t. t.) yra tas struktūrinis pagrindas, kuriuo remiantis sprendžiamos tiek kasdienės, tiek ir netikėtai iškilusios problemos (Wellman, Leighton, 1979).

Iš 41 ir 42 lentelių matyti, kad vyresnėje kartoje (tiek tarp moterų, tiek ir tarp vyrų) savitarpio paramos saitai su kaimynais yra netgi svarbesni nei su draugais (kitaip yra jaunesniųjų informantų grupėje, ypač tarp moterų, kurios nurodė tik kelis gautos / teiktos paramos atvejus). Būtina pažymėti, kad apie kaimynus kaip pagalbos teikėjus / gavėjus daugiausiai kalbėjo kaimo vietovių ir mažų miestelių gyventojai, jų pasakojimai liudija apie dar išlikusį bendruomeniškumo jausmą:

- savitarpio parama yra norminė, paremta susiklosčiusiomis tradicijomis, elgsena: „*Tai va taip, o taip ateidavo, žiūrėkit, ar šieno būdavo nuvežam, tai ateidavo, padėdavo ir šiaip nereik čia kviest nieko. Jeigu tik pamatę, kad šieną atvežė kaimynai, visi suleikia, tai tas pats ir mes, pamatom – kiti atsiveža, ir, būna, einam visi. <...> Jo. Taip įprasta, ir mes visi vieni kitiem pasidedam“ (penkiasdešimtmetė kaimo gyventoja [P35: 238:240]); „*O kaimynai – nu, irgi, pasikalbam, va suveinam, bet kad ten.... Nu tai, jei reikia, tai žinoma padedam kaimynystėj. Visą laiką čia vieni kitiem padedam <...> tai, ką kaimynam reikia, va čia senesni gyvena šone, ir padedam“ (šešiasdešimtmetė moteris, gyvenanti mažame miestelyje [P23: 110:116]); „*Kuo galim. Viskuo.***

- Praktiškai viskuo. <...> Ar bėda, ar cukrus, pirmiausia – pas kaimynus“ (vyresniosios kartos kaimo gyventojas [P47: 434:438]);*
- kaimynų savitarpio solidarumas ypač jaučiamas kritiniais atvejais, įvykus nelaimėi: *„Jeigu gimdyt prisieidavo važiuot, tai kaimynė padėdavo. Labai net. <...> Ai, kaimynai, labai padėjo, kai sudegė! Ir maisto davė, ir, šita, patalynės. Viskų. Buvo prineši“ (šešiasdešimtmetė našlė, gyvenanti kaime [P45: 180:297]); „Buvo. Sūnus kai, kai žuvo, tai vis, visas kaimas. Tiesiog. Nebuvo nė vieno išskirtinio [pauzė]. Nežinau. Nei vieno nebuvo [tyliai verkia, ilga pauzė]“ (vyresniosios kartos kaimo gyventojas, [P47: 446]); „...kai mes anksčiau gyvenom su pirmu vyru, čia mūsų, mum buvo duotas namas, prasigyvenom, tai turėjom ten ir lovas, spintą ten ir bliūdą, ten... a kaip sudegė, tai nu... kas ką padėjo. Tai viena bliūdą atnešė, kita maisto atnešė, rūbų privežė. <...> tai kaimynė privežė rūbų. Maišą didelį. Ten ir puodą, ir maišą, sako – kas papuolė po ranka, sugrūdo, sugrūdo vienan maiš... į du maišus. <...> Nu tai, ką vaiką išleist, ką ką turėjau, kaimynai, vat čia gyveno, tai, tai parkelį atnešė, tai sąsiuvinius. Tai mano viskas mokyklon buvo supirkta, pirmon klasėn“ (perkopusi ketvirtąją dešimtį kaimo gyventojas, našlė, viena auginanti tris vaikus [P58: 420:454]);*
 - kaimynystė perauga į artimus draugystės saitus: *„Mh, Jolanta kaimynė mes labai jau, jos toks gyvenimas yra. <...> tai vargsta labai. Jeigu jai kažkas tai negerai, tai jinai bėga pas mane. Jeigu man kažkas negerai, aš pas ją nueinu. <...> Ant kiemo vaikštai, tai ir šaukiam viena kitų: „Ateik kavos atsigerit.“ Pastoviai mes visos try buvom, dabar, kai ta Romutė, amžiną atilsį, mirė, tai likom mes dviese jau. Mes kaimyno nepaleidžiam. Ir draugai, nu, su draugais mes labai sugyvenam. Ypač su kaimynais“ (penkiasdešimtmetė kaimo gyventojas, [P35: 338:394]); „Įvairią pagalbą, psichologinę pagalbą tai čianai, sakau, visi lekia čia ir kaimynai. Jo, jo. Išsidalinę telefonus, jeigu kam kokios pagalbos reikia. Va, pavyzdžiui, vakar kaimynai šieną vežėm irgi. Paskambino čik, čik fsio, viskas, važiuojam, važiuojam, tvarkoj. Vienas kitam padedam“ (perkopus ketvirtąją dešimtį kaimo gyventojas [P48: 399:445]).*

Kita vertus, palaikyti pastovius kaimynystės ryšius skatina ir būdingas visiems gyvenimo būdas, kuris susijęs su ūkininkavimu: *„Jo, kviečiamės. Ne tai kviečiamės, mes bendraujam: padedam, jie, jie padeda mum.*

Taip. O kaip kitaip? <...> Pažiūri. Nu, tai... Taigi neišvažiuoji, ne metam. Jeigu ten dienai dviem. Arba šerimui vienam, ar dvejiem karvę pamelžt, nu tai... Jau jie žino, pripranti. Padedu. <...> Taigi taip. Viens... taigi kaip? Viens negyvensi. Atsiskyręs. Ne džiuuglės kokios“ (penkiasdešimtmetis kaimo gyventojas [P53: 212:458]); „Netgi būdavo, pamenu, tokių laikų, pavyzdžiui, nueidavo pažiūrėt tą pačią karvutę. Va kaip pavyzdį pateiksiu, ar ne? Vieno nēr namuose, kito nēr namuose. Ten yra nustatytas laikas, kada karvutę reikia į pievas išvest. Reikia pasivest į namus. Nu, tai kaip be kaimynų? <...> Taip. Ir visus kitus darbus, irgi. <...> Tai va, tenka kitą kartą išvažiuoti pas gimines ir panašiai, panašiai, panašiai. Nu, ir pas ką kreipiesi? Vėlgi <...> – pas kaimynus“ (penkiasdešimtmetis kaimo gyventojas [P54: 282:286]).

Taigi reikšmingą kaimynų vaidmenį kaimo gyventojų savitarpio paramos situose lemia ne tik gyvenamosios vietos artumas, bet ir kiti socialiniai, psichologiniai bei ekonominiai veiksniai – rūpinimasis kitais čia dažnai yra neatsiejamas nuo abipusės naudos, kitaip tariant, šiuose situose galima įžvelgti ir altruistinius, ir pragmatinius aspektus.

O miestuose gyvenantys informantai minėjo tik pavienius kaimynams teiktos / iš jų gautos paramos atvejus:

- Vilnietis, trisdešimtmetis dviejų mažų vaikų tėvas pasakojo apie iš gailėsčio teikiamą finansinę paramą skurstančiai vienišai kaimynei: „Kur dabar nuomojamės, su ta kaimyne visiškai nebendraujam, tiesą pasakius, net nežinau nei vardo, nei pavardės, jinai paskambina į duris ir prašo paskolint. <...> Sunkiai gyvena. <...> Žinot, sako, vaistam: „Va, vaistam išleidžiu, neturiu pinigų net ant duonos.“ Kažkaip gaila. <...> Jo, jo. Aš užnešu, duodu tų pinigų. Nu, kas tas dvidešimt ar penkiasdešimt litų!“ [P59: 665:672].
- Panevėžietė, penkiasdešimtmetė dviejų suaugusių vaikų motina aptarė sergančios senyvos kaimynės globos patirtį, tikintis atlygio: „Padėjau aš čia vienai močiutę slaugyti, vienai šeimai. Nu, kaip sa..., aš tada nedirbau, čia jinai pas mus gyveno, mūsų name ketvirtam aukšte. Ir jau mes čia taip buvom sutarę, kad jau aš jai padėsiu, jos ten artimieji gyveno Vilniuj, Molėtuose <...> aš... nu, skaitykit, savo lėšomis prižiūrėjom, kaip savą: ir maitinom, ir į ligonines guldėm, ir vaistus pirkom, ir viską. Tai kaip tie pažadai liko, kad mes atsiskaitysim – tai jau penki metai taip“ [P36: 186:192].

- Keli didmiesčių ir regionų centrų gyventojai prisiminė, kad prireikus kaimynės suteikdavo pagalbą prižiūrint mažamečius vaikus: „*Kada reikdavo – babulka, tokia kaimynė buvo, močiutė septyniasdešimt metų.. nu, paprašai – jinai pažiūrėdavo tuos vaikus. Ne, jeigu kažką, kažkur reikdavo važiuot, vaikai maži, negali, suprantat, kažką tai pasižiūrėt, nu, pusdieniui – atėdavo močiutė. Buvo, buvo tokių atvejų“ [P2: 232:234]; „...išeit reikia, kaimynė ten vat, ir draugė buvo, tai taip, taip, būdavo, kad viena kitos vaiką pažiūri, ten pasaugot reikia, kažkur išeit, taip, buvo“ [P16: 234]; „Kaimynė labai gera buvo. Pensi-ninkė, močiutė, amžinatilsj. Be jokių problemų, sako, palikit ir galit eit, galit veikt, ką reikia...“ [P34: 242].*

Galima teigti, kad kaimynų paramos saitai miestuose yra fragmen-tiški, vienkrypčiai ir mažai reikšmingi, arba, pasak trisdešimtmetės di-dmiesčio gyventojos, greta įsikūrę asmenys „...tiesiog yra kaimynai, tie kurie jau už to lizdo gyvena“ [P28: 126].

7.2.5. „Bet vieni atsakydavo, o vienas atsirado žmogus – padėjo“

Pasakodami apie savo apie socialinius ryšius, informantai greta artimiausių šeimos narių, giminių, draugų ir kaimynų minėjo ir kitus asmenis – bendradarbius, verslo partnerius ir pažįstamus. Šie asmenys dažniausiai buvo įvardyti, kalbant apie tam tikro tipo gautą paramą (fi-nansinę, instrumentinę, informacinę), taigi jų vieta savitarpio paramos tinkluose yra mažiau pastebima (41 ir 42 lentelės). Nepaisant to, asme-niniai naratyvai atskleidžia gana didelę savitarpio santykių su „kitais“ įvairovę, apimančią ne tik epizodinius įvykius (vienkartines paslaugas ar altruistinius poelgius), bet ir ilgesnį laiką trunkančius, abipusiais intere-sais paremtus ryšius:

- Šešiasdešimtmetė kaimo gyventoja, patyrusi nemažai materialinių nepriteklių, augindama du savo ir du sesers vaikus, prisimena ne vie-ną sykį gautą nesavanaudišką kitų žmonių pagalbą: „*Buvo, kreipiaus. Bet vieni atsakydavo, o vienas atsirado, žmogus padėjo. Amžinatilsj jau. Materialiai, be jokių procentų, be nieko, nes mums tada reikėjo. <...> Buvus kolegė, pensininkė jau, vyresnė daug. Tai pas tą gavau pasiskolinti. O svarbiausia, žinokit, be procentų, ane, žmogus juk gali. <...> Nu, pavyzdžiui, traktorių kažkada nusipirkom. Tai vyras tiek*

turejo paskui problemų... Tai va paskui džiaugėmės, kad atsiranda tokių žmonių, kurie taip... patiki žodžiu, netgi be tokio raštiško raštelio, netgi be tokio. Yra tokių žmonių“ [P14: 281]. Kitai šešiasdešimtmetei informantei, nuo vaikystės turinčiai judėjimo negalią, buvę bendradarbiai padėjo susitvarkyti buitį: „Padėjo butą. Ir sutvarkyt, žinokit, padėjo. Mano viršininkė darbininkus atsiuntė. Padėjo viską man sutvarkyti, išvalyt. <...> Sustvarkėm. Tada iš to bendrabučio gavau mašinę, darbininkus. Suvežė mano visus daiktus, viską“ [P44: 298:304].

- Keturiasdešimtmetė trijų vaikų motina, prisiminusi sunkias darbo kaimo vietovėje paieškas, prisitarė: „Irgi atsirado vienas pažįstamas, iš darbo, ir sako: „Aš turiu įmonę. Ateik pas mane dirbti“ [P57: 222]. Panašias prisiminimus pasidalijo jos bendraamžis didmiesčio gyventojas: „...su vienu žmogumi, tada kaip tik buvo tas metas, kai dar buvo, jau buvo pradėję keistis „vagnorkės“, tas, meškiukai tie, ir tada jis, jam pasiūlė kitą darbą, jisai paskui mane pakvietė su savim“ [P18: 118].
- Penkiasdešimtmetė mažo miestelio gyventoja, viena užauginusi du vaikus, teigė, kad ryšius su bendradarbiais paskatino bendri interesai: „Nu, tai atsirado nauji bendradarbiai. Atėjo nauji žmonės, jaunas kolektyvas, nu ir kažkaip tai pradedi bendrauti. To paties amžiaus. Vaikai. Nu ir va taip, tai vieno pasižiūri, tai mano kažkas pasižiūri. Nu ir va tiesiog...“ [P55: 63]. Palaikomų ryšių su buvusiais kolegomis naudą pažymėjo ir šešiasdešimtmetis miestelio gyventojas: „Ai, fizinės tai čia... nu, kolegos ugniagesiai, gaisrininkai pensininkai, nu va, šičia namą stačiausi, paskambinau vienam chebrantui: ką veiki? Nu ką veiki? Nieko neveiki. Turiu darbo. Kaip Kęstai, ar gali? Galiu. Kęstas, pasiimi dar Vytą. Nu ir ką, ir... ir viskas. <...> Tą va čia ūkinuką stačiau, supranti, paskambinau chebrantui, dviem, atvarė. Sutvarkėm, supranti. Padarėm vakarienę. Ir yra stogas. Be problemų“ [P2: 290].

Tačiau kalbėjimas apie šiuos ryšius nepasižymi ryškesne emocine konotacija, dažniausiai tai tėra tam tikrų faktų konstatavimas – skirtingai, nei pasakojant apie draugystės ryšius, kai pabrėžiamas tarpusavio artimumas ir nuolatinis poreikis bendrauti: „Yra. Jie yra draugai. Jie atvažiuoja. Mes bendraujam <...> Čia yra ta draugystė... praėjo dvidešimt metų, ir tie santykiai išlieka. Vis tiek yra įdomu žmogui... Aš nemanau, kad iš piktos valios jam įdomu. Nes iš tikrųjų mes buvom geri... geros drau-

gęs ir tai, matyt, skatina į paieškas manęs – „Kur tu esi? Kaip tau sekasi?“ ir noras susibėgti ...“ [P57: 24]; „bet yra tokie, kur LABAI, tai jie lieka ir amžinai. <...> Kur draugai lieka, tai jau jie išlikę ir kad ir kitam mieste, kitoj šaly, kažkur tai, tai vis tiek jie ir lieka draugai“ [P39: 446:488].

Glaudesni savitarpio paramos saitai palaikomi tik tam tikrose išskirtinėse situacijose, kai mažai pažįstamus (ar visai nepažįstamus) žmones suvienija bendra patirtis ir pastangos, siekiant iš esmės tų pačių tikslų. Šį teiginį galima iliustruoti keturiasdešimtmečio didmiesčio gyventojų [P18: 110], išgyvenusio nesakingo alkoholio vartojimo laikotarpį, pasakojimu apie nueitą ilgą išsivadavimo nuo šios priklausomybės kelią: „*Supratau kažkaip, kad aš negerai su juo elgiausi tuo momentu, nu, paskui iš tikrųjų mano gėrimas buvo ant tiek besaikis, kad neturėjau ką daryt, pradėjau ieškot pagalba, kol neradau anoniminius alkoholikus, ir tada nuo tos dienos mano gyvenimas, tada vot kardinaliai pasikeitė“*. Pasakodamas apie šioje draugijoje¹⁸ gautą paramą, jis pažymėjo, kad „*ten daugiausia dvasinė pagalba. Dvasinė, moralinė, o jeigu žmogus jau ieško ten materialinės pagalbos, viska, niekada nežinai, ar jis nori tavim pasinaudot, ar dar kažką“* [P18: 293]. Taip pat pabrėžė, kad gavęs paramą ir įgijęs didelės patirties, dabar ją perduoda kitiems: „*...aš praktiškai reguliariai lankausi, bet dažnai prašo kas pagalbos, dėl to išeina lankyt labai dažnai“* [P18: 275].

7.3. Skyriaus apibendrinimas ir išvados

Aptariant socialinę paramą, nagrinėjami du jos matmenys – faktiškai teikiama / gaunama pagalba ir jos prieinamumas, t. y. suvokimas, kad tokia pagalba prireikus visuomet bus suteikta. Šį aspektą, t. y. asmeninius paramos lūkesčius, buvo siekiama atskleisti kiekybinio tyrimo metu, pateikiant informantams atvirąjį klausimą, į ką iš artimų arba pažįstamų žmonių jie kreiptųsi pirmiausia įvairiose probleminėse situacijose. Duomenų analizė parodė, kad potencialių pagalbos teikėjų grupė gana gausi (vidutiniškai vienas informantas nurodė 9–10 asmenų) ir driekiasi už šeimos ribų, apimdamas asmenis, nesusijusius giminystės saitais (draugus, kaimynus). Pažymėtina, kad jų vaidmuo yra skirtingas priklausomai

¹⁸ Anoniminių alkoholikų klubai apibrėžiami kaip draugijos, išsilaikančios iš savo pačių įnašų ir vienijančios norinčius padėti sau ir kitiems sveikti nuo alkoholizmo. – Anoniminiai alkoholikai. <http://www.aalietuvoje.org/>.

nuo paramos, kurios tikimasi, pobūdžio: į prokreacinės šeimos narius kreipiamasi emocinės, instrumentinės paramos ar susirgus, orientacinės šeimos nariai (tėvai, broliai ir seserys) yra reikšmingiausi finansinės paramos teikėjai, jie labiausiai gelbsti prižiūrint mažamečius vaikus. Toliemesnių giminaičių vieta potencialių paramos teikėjų sąrašė yra mažiau reikšminga nei draugų ir kaimynų, kurie svarbūs tuomet, kai iškyla poreikis bendrauti ar reikalinga pinigine paskola.

Savitarpio paramos saitų kompleksiskumą patvirtino ir kokybinio tyrimo duomenys, kurie buvo analizuojami, lyginant dvi informantų kohortas – vyresniąją (gimusią 1950–1965 m.) ir jaunesniąją (gimusią 1970–1985 m.). Ieškant atsakymų į klausimus, kokia yra šeimos narių, giminių ir kitų asmenų vieta realiai egzistuojančiuose savitarpio paramos tinkluose, kokios yra atskirų paramos srautų kryptys bei intensyvumas ir kokie yra savitarpio paramos saitų ypatumai kartose, besiskiriančiose savo sukaupta patirtimi bei atliekamais socialiniais vaidmenimis, buvo padarytos šios išvados:

- Nors vyresniosios kartos paramos saitų tinklas yra kur kas platesnis, tiek ją, tiek ir jaunesniąją kohortą galima apibūdinti veikia kaip paramos gavėjus nei teikėjus – gautos paramos įvairovė ir ją teikusių / teikiančių asmenų sąrašas yra kur kas platesnis nei teiktos.
- Šeimose vyresnės kartos gerokai dažniau yra paramos teikėjos, o jaunesnės – jos gavėjos, kitaip tariant, paramos perdavimo srautai labiau juda „žemyn“: teikiama parama dukterims ir sūnums yra reikšmingesnė nei iš jų gaunama, o iš tėvų gauta tėvų parama svarbesnė nei jiems teikta.
- Bendraamžių grupėse galima išvelgti tam tikrą balansą tarp teiktos ir gautos paramos – jos perdavimo srautai šeimoje (tarp seserų, tarp brolių ir tarp seserų bei brolių) ir už šeimos ribų (tarp draugų, kaimynų ir pan.) yra dažniausiai dvikrypčiai.
- Informantų savitarpio paramos situose ypač reikšmingą vietą užima orientacinė šeima – tėvai yra įvardijami kaip tie, kuriais visuomet galima pasikliauti, kurie nori padėti netgi tuomet, kai nėra būtina, kartais – ir kaip vieninteliai paramos teikėjai; seserų savitarpio parama susijusi su jų pačių atliekamais (motinos, žmonos, dukros) vaidmenimis, o brolių vienas kitam teikiamos ir gaunamos paramos tipai labiau atspindi „vyriško“ pasaulio realybę ir susiję su tam tikra

vyriškojo tapatumo raiška; tiek vieniems, tiek ir kitiems svarbi savitarpio emocinė pagalba, palaikymas įvairiose sunkiose gyvenimo situacijose.

- Prokreacinės šeimos vaidmuo geriausiai atsiskleidžia per jos narius jungiančius tarpusavio ryšius, suteikiančius saugumą ir palaikymą.
- Genealoginis artumas (arba numanomi atstumai tarp formalių giminių pozicijų) nėra tapatus emociniam artumui – savitarpio paramos saitai su giminėmis yra ne tik vienpusiški savo struktūra, gana fragmentiški ir menkai vertinami.
- Draugystė yra siejama su abipusiu pasitikėjimu ir emociniu artumu paremtais pastoviais (ilgalaikiais) socialiniais saitais, o draugai yra gana svarbūs tam tikros (ypač emocinės, finansinės) paramos teikėjai. Draugų vaidmuo yra reikšmingesnis jaunesniosios kohortos savitarpio paramos tinkluose, kuriuose išsiskiria moterų, auginančių mažamečius vaikus, savitarpio pagalbos praktikos. Vyrų savitarpio parama susijusi ne tik su jų pareigomis bei atsakomybėmis šeimoje, bet ir apima veiklas už jos ribų, šiais atvejais ryškus abipusės naudos aspektas – materialiai interesai ne tik palaiko esamus draugystės ryšius, bet ir skatina užmegzti naujus.
- Savitarpio paramos saitai su kaimynais yra svarbesni nei su draugais kaimo vietovių ir mažų miestelių gyventojams – palaikyti pastovius kaimynystės ryšius juos skatina tiek pragmatiniai interesai (susiję su ūkininkavimu), tiek ir išlikęs stiprus bendruomeniškumo jausmas, paremtas iš praeities paveldėtomis tradicijomis. O kaimynų paramos saitai miestuose yra fragmentiški, vienkrypčiai ir mažai reikšmingi.
- Kiti asmenys (pažįstami, verslo partneriai, bendradarbiai) savitarpio paramos tinkluose užima gana nežymią vietą, jie dažniausiai yra tik tam tikros paramos (informacinės, finansinės, instrumentinės) teikėjai. Santykių su kitais asmenimis įvairovė apima tiek epizodinius įvykius (vienkartinės paslaugas ar altruistinius poelgius), tiek ir ilgesnį laiką trunkančius, abipusiais interesais paremtus ryšius.

SANTRAUKA

ĮVADAS

Reikšminiai žodžiai: šeima, branduolinė šeima, laisva šeimos samprata, socialiniai saitai, socialiniai tinklai, šeimos praktikos, kiekybiniai tyrimo metodai, kokybiniai tyrimo metodai.

Remiantis mokslinio projekto „Šeimos modelių trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“ duomenimis, kolektyvinėje monografijoje analizuojami Lietuvos šeimos socialiniai saitai ir kasdienių santykių kūrimas, įtraukiant naujus ir (arba) iki šiol mažai tyrinėtus aspektus: šeimos struktūrinių konfigūracijų įvairovė, socialinio tinklo įtaka individų matrimonaliai elgsenai, šeimą kuriančių / vienijančių rutininių praktikų bruožai, savitarpio paramos turinys, šeimos narių ir kitų, nesusijusių giminystės ryšiais, asmenų (draugų, kaimynų ir pan.) vaidmuo savitarpio pagalbos tinkluose. Kaip atskirtas atvejis apžvelgiamas šeimos sampratos kūrimas ir šeiminių santykių patirtys atotolio šeimose. Šios temos yra analizuojamos iš lyčių ir tarpgeneracinės perspektyvos, lyginami keturių kohortų (gimusių 1950–1955 m., 1960–1965 m., 1970–1975 m. ir 1980–1985 m.) duomenys.

Empirinių kolektyvinės monografijos pagrindą sudaro kiekybinio sociologinio tyrimo – apklausos interviu būdu, naudojant standartizuotą klausimyną (iš viso apklausti 2 000 Lietuvos gyventojų, reprezentuojančių šias keturias gimimo kohortas) duomenys ir kokybinio tyrimo – šešiasdešimties giluminių interviu su asmenimis, kurie prieš tai dalyvavo kiekybinėje apklausoje, duomenys.

Analizuojant kiekybinius duomenis ir testuojant hipotezes, taikyti aprašomosios statistikos metodai, daugiamatės statistinės analizės metodai, įvykio istorinės analizės metodai (sudarytos išgyvenamumo lentelės), atlikti statistiniai testai. Skaičiavimams atlikti naudota specializuota statistinės duomenų analizės programa IBM SPSS Statistics 20. Kokybiinių duomenų analizei pasitelkta specializuota kokybinių duomenų analizės programa Atlas.ti7.

Kolektyvinė monografija susideda iš trijų tarpusavyje susijusių dalių: I. Šeimos sampratos (de)konstravimas; II. Šeimos kūrimas ir socialiniai saitai; III. Šeimos socialinės paramos saitai.

I dalis. Šeimos sampratos (de)konstravimas

1 skyrius. Socialinis saitai ir šeimos ribos

Reikšminiai žodžiai: šeimos samprata, šeimos nariai, ne šeimos nariai, „išplaukusios“ šeimos ribos.

Skyriuje testuojama hipotezė, kad mikrolygmeniu Lietuvos visuomenei yra būdinga šeimos samprata, apimanti ne tik branduolinės ir išplėstinės šeimos narius, bet ir kraujo ar registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis. Vis dėlto, kaip rodo tyrimo rezultatai, šalies gyventojai šeimos nariais pirmiausia laiko branduolinės (prokreacinės arba orientacinės) šeimos narius. Lietuvoje yra aiški orientacija į motinos linijos giminystę. Tėvo linijos giminystė yra gana silpna, palyginti ne tik su motinos linijos giminėmis, bet ir su kitais kraujo ryšiu susijusiais giminėmis (pavyzdžiui, brolio / sesers). Be to, šeimos narių giminystė nusidriekia per tris–keturias kartas.

Sutuoktiniai užima lygiavertę vietą, kaip broliai ir seserys. Tačiau tolimesni giminės, o ypač susiję per registruotos santuokos ryšį (žentas, marti, uošvis, giminės iš sutuoktinio pusės), subjektyviais vertinimais, prilyginami neregistruotos santuokos ryšiu susijusiems partneriams. Orientacija į neregistruotą partnerystę jauniausiai kohortai yra būdingesnė negu trimis vyresnėms kartoms, tačiau šeimos struktūrinė pliuralizacija nėra vien jauniausių kohortų pasirinkimai: šeimos narių, nesusijusių kraujo arba registruotos santuokos ryšiais, atžvilgiu ryškios diferenciacijos tarp kohortų nenustatyta. Išsiskyrusieji(-iosios) ir našliai pagal šeimos narių sąrašus yra artimiausi vedusiesiems ir ištekėjusiosioms, o kohabituojantys – yra artimiausi nevedusiems / netekėjusioms. Draugus, pažįstamus, bendramokslis, kambario draugus, kolegas, vadovus, samdomus darbininkus, vaikų draugus, kaimynus ir kitus kraujo bei registruotos santuokos ryšiais nesusijusius asmenis į savo šeimos narių sąrašus dažniau negu kiti įtraukė nevedusieji ir netekėjusiosios, išsiskyrusieji(-iosios) ir našliai(-ės).

Apibendrinant galima teigti, kad tarp šalyje vyraujančio šeimos socialinio konstrukto ir realų gyvenimą atitinkančios šeimos sampratos yra

atotrūkis, kuris lemia konfliktą tiek mikrolygmeniu, tiek esant mikro- ir makrolygmenų sandūrai.

2 skyrius. Vienas ar keli šeimos modeliai?

Reikšminiai žodžiai: šeimos struktūra, branduolinė šeima, išplėstinė šeima, alternatyvūs šeimos modeliai, „išplaukusios“ šeimos ribos, šeimos nariai, ne šeimos nariai.

Skyrius skirtas aptarti šeimos struktūrinių modelių, taikant laisvą šeimos sampratą, tyrimo rezultatams. Projekto kiekybinių duomenų analizės pagrindu patvirtinta, kad realiame šalies gyvenime esama įvairių šeimos modelių. Tačiau šią įvairovę galima nustatyti tik pripažįstant „išplaukusios“ šeimos ribos (Pahl, Spencer, 2003).

Kaip rodo tyrimo duomenys, struktūrine prasme branduolinės orientacinės ir prokreacinės šeimos modeliai, nors išlieka tarp vyraujančių, tėra vieni iš daugelio šeiminių gyvenimo organizavimo formų. Beveik penktadalis informantų yra orientuoti į alternatyvius šeimos modelius.

Faktorinės analizės metu išsiskyrė orientacijų į šeimos modelius grupės, būdingos įvairioms gyventojų grupėms. Orientacija į tradicinę branduolinę prokreacinę šeimą, kuri apima sutuoktinį ir vaikus, išsiskiria jauniausioje kohortoje. Visiškas uždarumas branduolinėje prokreacinėje šeimoje, sukurtoje registruotos santuokos forma, būdingas visų kohortų bevaikėms, mažavaikėms arba silpnus ryšius su vaikais turinčioms moterims. Orientacija į sūnaus arba dukters šeimą, t. y. branduolinę prokreacinę šeimą, būdinga vyriausioms kohortos asmenims, labiau moterims negu vyrams. Tokiame modelyje giminystės ryšiai nusidriekia per tris–keturias kartas. Orientacija į asmeninę branduolinę orientacinę šeimą būdinga nesusituokusiems asmenims, nepaisant (jauno ar vyresnio) amžiaus, bei nesusituokusiems arba patyrusiems skyrybas ar našlystę. Nuo pastarųjų skiriasi asmenys, kurie turi silpnus ryšius su asmenine branduoline orientacine šeima, tačiau stiprius – su sutuoktinio(-ės) branduoline orientacine šeima. Modelis būdingas dviem vyresniosioms kohortoms. Orientacija į išplėstinę šeimą (gimines iš tėvo, motinos, brolio, sesers, sutuoktinio pusės) ir asmenis už šios šeimos ribų, su stipriais brolių ir seserų ryšiais, būdinga dviejų vidurinių kohortų asmenims, turėjusiems registruotą santuoką, tačiau ją praradusiems dėl skyrybų arba sutuokti-

nio(-ės) mirties. Eklektiškas šeimos modelis, apimantis išplėstinės šeimos narius, susijusius kraujo ir (arba) santuokos ryšiais, taip pat apimantis asmenis už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų (pavyzdžiui, partnerį), būdingas įvairaus amžiaus išsiskyrusiesiems(-iosioms), našliams(-ėms), dažniau vyrams, negu moterims, be to, bevaikiams, mažavaikiams arba turintiesiems silpnus ryšius su vaikais. Neregistruotos santuokos forma sukurta branduolinė šeima, orientuota išskirtinai į partnerį, būdinga jaunesnės kohortos moterims. Kitas modelis – neregistruotos santuokos forma sukurta branduolinė šeima, apimanti partnerės vaiką(-us), būdingas įvairaus amžiaus asmenims, labiau vyrams negu moterims. Jeigu tai vyras, tai nebuvęs santuokoje, išsiskyręs arba našlys, neturintis vaikų, yra mažavaikis arba turintis silpnus ryšius su vaiku(-ais).

Jauniausių kohortų asmenims būdingas didesnis negu vyresnių kohortų asmenims atvirumas, į šeimą įtraukiant ne tik branduolinės, bet ir išplėstinės šeimos narius. Vyresnio amžiaus moterims labiau negu vyrams būdinga orientuotis į vaikų šeimas. Vyrams labiau negu moterims būdinga orientuotis į alternatyvius šeimos modelius. Šeimos nesukūrusiems arba ją praradusiems dėl skyrybų arba sutuoktinio(-ės) mirties asmenims būdinga orientuotis į branduolinę orientacinę šeimą. Eklektiški ir alternatyvūs šeimos modeliai būdingi įvairaus amžiaus asmenims, dažniausiai praradusiems branduolinę prokreacinę šeimą ir neturintiems vaikų arba turintiems silpnus ryšius su vaikais.

II dalis. Šeimos kūrimas ir socialiniai saitai

3 skyrius. Matrimonialinė elgsena ir socialiniai tinklai

Reikšminiai žodžiai: socialinės normos, socialinė kontrolė, natūrali tvarka, pozityvioji kontrolė, habitus, matrimonialinė (šeimos kūrimo) elgsena, vedybos, kohabitacija, skyrybos.

Skyriuje siekiama išnagrinėti matrimonialinės elgsenos sąsajas su socialiniais tinklais. Tyrime testuojama hipotezė, kad Lietuvos visuomenėje matrimonialinę elgseną lemia ne tiek vidiniai motyvai, kiek socialinio tinklo diktatas. Socialinis tinklas hipotezės formuluotėje siejamas

su tėvais, giminėmis, draugais, o vidiniai motyvai siejami su noru kurti šeimą. Socialinio tinklo diktatas čia nebūtinai siejamas su paliepimu arba kitomis griežtomis socialinės kontrolės priemonėmis.

Kaip rodo tyrimo rezultatai, šalies gyventojai linkę šeimą kurti vadovaudamiesi asmeniniu noru, jausmais. Tačiau išsiskiria trys skirtingos gyventojų grupės, pasižyminčios savitais elgsenos modeliais: savanoriškai paklūstantys socialiniam diktatui, nesavanoriškai paklūstantys ir laisvai kuriantys savo šeiminius santykius asmenys.

Lietuvos gyventojams būdinga, kad savo gyvenimo kelyje šeimą registruotos santuokos forma sukuria greičiau negu neregistruotos santuokos pagrindu, nepaisant socialinio diktato. Tačiau tėvų nuomonė ir šeimos pavyzdys yra orientyras, kuriant savo šeimą: anksčiausiai šeimą sukuria atsižvelgiantys į tėvų nuomonę ir šeimos pavyzdį, o vėliausiai – nepaisantys tėvų nuomonės ir pasirenkantys neregistruotą santuoką asmenys; tėvų šeimos modelis daugiau turi įtakos jaunesniame amžiuje, vėliau jo įtaka menkesnė; jeigu tėvai gyveno neregistruotoje santuokoje, buvo išsiskyrę arba praktikavo kitokį alternatyvų šeiminio gyvenimo modelį, tikėtina, vaikas(-ai) rinksis kohabitaciją kaip šeimos kūrimo modelį; kai šeimos kūrimo metu paisoma tėvų nuomonės, registruota santuoka trunka ilgiau negu tuomet, kai tėvų nuomonės nepaisoma, o kohabitacijos atveju yra atvirkščiai – bendras gyvenimas trunka ilgiau, kai tėvų nuomonės nepaisoma.

Didesnės artimųjų grupės (giminių) nuomonių paisymas arba nepaisymas lemia, kad asmenys, kuriems ši nuomonė svarbi, linkę greičiau už kitus susituokti ir rinktis registruotą santuoką, o ne kohabitaciją; elgsenos skirtumai su asmens amžiumi tampa vis ryškesni, o vėliausiai šeimą sukuria asmenys, kuriems nesvarbi giminių nuomonė ir jie renkasi kohabitaciją; paisantieji giminių nuomonės registruotoje santuokoje išgyvena vidutiniškai ilgiau negu jos nepaisantieji; neregistruotos santuokos atveju reikšmingų skirtumų nenustatyta.

Šeimas sukūrusių draugų pavyzdys prisideda darant sprendimą dėl šeimos kūrimo formos: registruotos santuokos ar neregistruotos santuokos (kohabitacijos). Pasekę draugų pavyzdžiu asmenys santuokoje išgyveno ilgiau negu neatsižvelgę į draugų šeimas. Kaip ir tėvų šeimos pavyzdžio atveju, draugų šeimos pavyzdys didesnę įtaką daro jaunesniems asmenims negu vyresniems.

Nesantuokinis nėštumas Lietuvos gyventojams yra stimulas kurti šeimą. Nesantuokinio nėštumo atvejais jie dažniau renkasi kohabitaciją, tačiau nesantuokinio nėštumo pagrindu sukurta šeima yra mažiau stabili negu sukurtosios kitais pagrindais.

4 skyrius. Šeimą kuriančios praktikos

Reikšminiai žodžiai: šeimos praktikos, šeimos kūrimas, šeimos šventės, šeimos tradicijos, rutininės šeimos praktikos, šv. Kūčios, šv. Kalėdos, šv. Velykos, Vėlinės, Motinos diena, Naujųjų metų sutikimo vakaras, giminių sąskrydžiai, gimtadienis, vardo diena, bendros sporto veiklos, bendros kultūrinės veiklos, bendros ekonominės veiklos.

Skyriuje keliama hipotezė, kad dalyvavimas veiklose kartu su kitais asmenimis sukuria saitus, kurie gali būti įvardyti šeimieniais, netgi nesant kraujo arba santuokos ryšio. Šia prasme Lietuvos šeimoms būdingos praktikos gali būti įvardytos šeimos kūrimo veiksmu ir šeimos apibrėžties kriterijumi. Hipotezė testuojama kiekybinio tyrimo duomenų analizės pagrindu. Tyrimo rezultatai parodė, kad šeimos praktikos (šventės, tradicijos ir rutininės veiklos) gali būti laikomos alternatyviu šeimos apibrėžties kriterijumi, nes dalyvavimas bendrose veiklose sukuria tokius socialinius saitus ir jų tinklus, kurie įvardijami šeima, nors kartais asmenų nesieja kraujo ar santuokos ryšiai. Pavyzdžiui, tokiomis praktikomis gali tapti gyvenimas kartu arba bendras maitinimasis (pavyzdžiui, vakarienė kasdien arba bent sekmadienio pietūs). Kita vertus, net ir artimais kraujo arba registruotos santuokos ryšiais susiję giminės gali būti įvardyti ne šeimos nariu, jeigu stigs bendravimo arba bendravimo kokybė nesukurs atitinkamos kokybės saito. Pavyzdžiui, kad sesuo / brolis būtų įvardytas šeimos nariu, yra svarbi bendravimo kokybė, tarkime, konsultavimasis priimant svarbius sprendimus, dvasinio artumo jausmas.

Neregistruotas(-a) partneris(-ė) įvardijamas šeimos nariu tik esant tam tikroms sąlygoms: ne tik gyvena kartu, bet ir aktyviai bendrauja, dalyvauja bendrose veiklose / šventėse (pavyzdžiui, Kūčiose) ir kt. Partneris(-ė), kuris(-i) negyvena drauge, bet kartu dalyvauja tik bendrose pramogose, tikėtina, nebus įvardytas šeimos nariu.

Kraujo arba santuokos ryšiais nesusiję asmenys gali būti įvardyti šeimos nariais, kai gyvena viename būste, aktyviai bendrauja, dalyvauja kas-

dienės rutinos veiklose ir šeimos šventėse. Tačiau buvęs(-usi) sutuoktinis(-ė) / partneris(-ė), tėvo / motinos partnerė(-is), partnerio(-ės) vaikas, tikėtina, bus įvardytas ne šeimos nariu, net jeigu gyvena kartu ir (arba) stengiasi bendrauti ir dalyvauti bendrose veiklose. Šeimos nariais gali būti įvardyti tam tikros bendruomenės nariai (pavyzdžiui, augę vaikų namuose; priklausantys anoniminiams alkoholikams ir kt.), bendradarbiai (labiau būdinga vyrams negu moterims), netoliese gyvenantys draugai (labiau būdinga moterims negu vyrams) arba susiję bendrais interesais (sodininkystė, sportas ir kt.) bei pan.

5 skyrius. Šeiminių santykių praktikos atotolio šeimose: tarpgeneracinis aspektas

***Reikšminiai žodžiai:** atotolio šeima, šeimos praktikos, vertikalieji giminystės ryšiai, kasdieniai tarpgeneraciniai santykiai, tiesioginiai susitikimai.*

Atsakydami į šiame skyriuje iškeltą probleminį klausimą – kaip suaugę vaikai ir jų tėvai praktikuoja šeiminius (tarpgeneracinius) santykius veikiant erdvės ir (kartais) laiko skirtybėms – ir remdamiesi teorine analize bei empirinių duomenų analizės rezultatais, galime daryti šias išvadas.

Išnagrinėjus mokslinėje literatūroje aptinkamus atotolio šeimos apibrėžimus, siūlome savąjį: atotolio šeima yra šeimos saitais (santuokos, kohabitacijos, giminystės, įvaikinimo pagrindu) siejama žmonių grupė, kurios bent vienas narys gyvena kitoje šalyje, o tarp šeimos narių, pasklidusių mažiausiai dvejose šalyse, praktikuojami šeiminiai santykiai. Teorines prielaidas tarpgeneracinių šeimos praktikų atotolio šeimose empirinių duomenų analizei sudaro jų makrosocialinio konteksto (daugiageneracinės šeimos struktūros formavimasis: vertikaliosios linijos giminystės ryšių plėtojimasis ir ilgesnis skirtingų kartų giminių koegzistavimas) ir mikrosocialinio konteksto (kintantys šeimos praktikų vietos ir laiko kontekstai; kintančios šeimos praktikų charakteristikos, apibūdinant jas stipriai / silpnai saistančių ir sutelktų / išsklaidytų šeimos praktikų terminais) analizė.

Šeimos kaip visumos samprata atotolio šeimose vienareikšmiškai suvokiama kaip problemiškesnė. Kai informanto prioritetinė vertybė yra šeimos vienovė, atotolio šeimos interpretuojamos neigiamai: faktas, kad

jos nariai gyvena atskirai, skirtingose šalyse, suvokiamas kaip silpninantis šeimos narių saitus, gresiantis šeimos visumos išlaikymui, o kartais ir erdvės bei laiko atskirtų šeimos narių gerovei. Tačiau galimas ir kitas atotolio šeimos interpretavimas, į prioritetinę vietą iškeliant ne šeimos kaip visumos, bet atskirų jos narių gerovę. Tokiu atveju šeimos nario(-ų) (galimas) emigravimas interpretuojamas įvairiai: kartais teigiamai, kartais neigiamai, kartais su susirūpinimu, o emigracijos pasekmės šeimai kaip visuminiam dariniui iš viso nesvarstomos.

Kasdieniam bendram gyvenimui palaikyti atotolio šeimose naudojama labiau ar mažiau išsklaidytomis šeimos praktikomis. Tiesioginis bendravimas interneto „Skype“ programa arba išmaniaisiais telefonais leidžia sumažinti atotolio šeimos praktikų išsklaidymo laipsnį: nors šeimos praktikos dalyviai lieka skirtingose šalyse, jie susijungia ir bendrauja realiuoju laiku. Naudojimas naujausiomis technologijomis iš dalies suartina veiksmo dalyvius – sušvelnina faktinius erdvės skirtumus. Be to, kasdienės šeimos praktikos atotolio šeimose įgyvendinamos ir labiau išsklaidytomis – netiesioginio bendravimo būdais (keitimasis nuotraukomis, laiškais, žinutėmis), nereikalaujančiais iš veiksmo dalyvių būti „čia ir dabar“. Akivaizdu, kad informantų simpatijos šiuo atveju priklauso mažiau išsklaidytoms šeimos praktikoms, tačiau ir labiau išsklaidytos šeimos praktikos užima savo nišą atotolio šeimų kasdienybėje.

Protarpiais atotolio šeimų gyvenime labiau ar mažiau išsklaidytų šeimos praktikų laikotarpius keičia sutelktos šeimos praktikos – skirtingų kartų atotolio šeimos narių tiesioginiai susitikimai. Jų interpretacijų įvairovė pasižymi išskirtiniu turtingumu: atotolio šeimos narių tiesioginis susitikimas – pasikartojanti veikla, atspindinti tradiciją, stiprinanti šeimą kaip visumą; susitikimas – galimybė kartu švęsti šventes, stiprinanti šeimą kaip visumą; susitikimas – priemonė padaryti staigmeną tėvams; susitikimas – viena iš daugelio emigravusio suaugusio vaiko veiklų, kuria tenka derinti su kitais vaiko interesais tikslo šalyje; atotolio šeimos narių tiesioginis susitikimas – tėvų gyvenimo periodizavimo kriterijus ir tėvų apsilankymas pas vaikus kaip inspekcinė kelionė. Vertinant bendrai, atotolio šeimos narių tiesioginiai susitikimai suvokiami informantų kaip labai reikšmingos, sutelktos šeimos praktikos, palaikančios šeimos gyvybingumą ir vientisumą.

Užbaigiant galima apibendrinti, kad suaugę vaikai ir jų tėvai, priklausančios atotolio šeimos, t. y. patiriantys erdvės ir (kartais) laiko suvaržymus, praktikuoja šeiminius (tarpgeneracinius) santykius nuolat ir ne-nutrūkstamai: išsklaidytų šeimos praktikų laikotarpiai keičiami sutelktų, sodrių šeimos praktikų laikotarpiais.

III dalis. Šeimos socialinės paramos saitai

6 skyrius. Socialinės paramos apibrėžtis

Reikšminiai žodžiai: šeima, neformali socialinė parama, paramos teikimas ir gavimas, normatyvinės nuostatos, subjektyvūs paramos lūkesčiai, paramos tipai, emocinė parama, informacinė parama, finansinė parama, materialinė daiktinė parama, instrumentinė parama, senyvo amžiaus asmenų, ligonių globa, vaikų globa / priežiūra.

Socialinė parama yra daugialypė ir kompleksiška sąvoka, ji yra skirtingai apibūdinama ir matuojama, atsižvelgiant į įvairius aspektus – paramos (kaip tam tikrų išteklių srautų) struktūrą, normatyvines nuostatas ir subjektyvius lūkesčius dėl paramos gavimo; socialinės paramos tinklą, jos teikėjus ir gavėjus. Remiantis kokybinio tyrimo duomenimis, skyriuje aptariamos įvairios paramos teikimo ir gavimo individualios patirtys, šių paramų turinys bei įprasminimas. Pateikiamas toks įvardytų aštuonių paramos tipų apibūdinimas: 1) emocinė parama (artumo ir prisirišimo, šilumos ir paguodos, rūpinimosi, palaikymo perteikimas verbaliniu ar kitokias būdais, pavyzdžiui, išklausančiam, būnant kartu); 2) informacinė parama (patarimų, žinių ir paaiškinimų, padedančių rasti sprendimus įtemptose gyvenimo situacijose suteikimas); 3) finansinė parama (pinigų davimas nuolat arba epizodinė / vienkartinė pagalba (dovanojimas, beprocentinė paskola) įsigyjant stambius pirkinius; 4) materialinė daiktinė parama (įvairių namų ūkio reikmenų, buitinių prietaisų, baldų, drabužių, vaikiškų daiktų, žemės ūkio produktų ir pan. atidavimas / perleidimas); 5) būsto suteikimas (kambario / buto atidavimas, laikinai ar visam laikui); 6) instrumentinė parama (tiesioginės fizinės pagalbos suteikimas, atliekant įvairius buitines / namų ūkio bei žemės ūkio darbus.); 7) senyvo

amžiaus asmenų, ligonių globa / slauga (tiesioginė nuolatinė arba epizodinė pagalba neįgaliesiems, sunkiai sergantiems ir senyvo amžiaus asmenims); 8) vaikų globa / priežiūra (nuolatinė ar epizodinė pagalba auginant ikimokyklinio ar jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikus).

7 skyrius. Savitarpio paramos tinklai

Reikšminiai žodžiai: socialinės paramos tinklas, vyresnioji gimimo kohorta, jaunesnioji gimimo kohorta, tėvai, broliai, seserys, uošviai, draugai, kaimynai, pažįstami, bendradarbiai.

Aptariant socialinę paramą yra nagrinėjami du jos matmenys – faktiškai teikiama / gaunama pagalba ir jos prieinamumas, t. y. suvokimas, kad tokia pagalba prireikus visuomet bus suteikta. Kiekybinių duomenų analizė parodė, kad potencialių pagalbos teikėjų grupė ganėtinai gausi (vidutiniškai vienas informantas nurodė devynis–dešimt asmenų) ir driekiasi už šeimos ribų, apimdamas asmenis, nesusijusius giminystės saitais (draugus, kaimynus). Į prokreacinės šeimos narius būtų kreipiamasi emocinės, instrumentinės paramos ar susirgus, orientacinės šeimos nariai (tėvai, broliai ir seserys) yra laikomi reikšmingiausiais finansinės paramos teikėjais bei pagalbininkais, prižiūrint mažamečius vaikus. Tolimesnių giminaičių vieta potencialių paramos teikėjų sąrašė yra mažiau reikšminga nei draugų ir kaimynų, kurie svarbūs tuomet, kai iškyla poreikis bendrauti ar reikalinga pinigine paskola.

Savitarpio paramos saitų kompleksškumą patvirtino ir kokybinio tyrimo duomenys, kurie buvo analizuojami, lyginant dvi informantų kohortas – vyresniąją (gimusią 1950–1965 m.) ir jaunesniąją (gimusią 1970–1985 m.). Nustatyta, kad vyresniosios kohortos paramos saitų tinklas yra gerokai platesnis, tačiau tiek juos, tiek ir jaunesniąją kartą galima apibūdinti veikia kaip paramos gavėjus nei teikėjus, kitaip tariant, šeimose paramos perdavimo srautai labiau juda „žemyn“: teikiama parama dukterims ir sūnums yra reikšmingesnė nei iš jų gaunama, o iš tėvų gauta tėvų parama svarbesnė nei jiems teikta. Bendraamžių savitarpio paramos srautai yra dažniausiai dvikrypčiai, pastebimas balansas tarp teiktos ir gautos paramos.

Savitarpio paramos situose reikšmingiausių vietą užima orientacinė šeima, pirmiausia tėvai, o prokreacinės šeimos narių kaip paramos

teikėjų vaidmuo dažniausiai įvardijamas netiesiogiai, samprotaujant apie šeimos svarbą ir jos vietą vertybių sistemoje.

Savitarpio paramos saitai su giminėmis yra gana fragmentiški ir vienpusiški, šiuo atžvilgiu kur kas svarbesni yra ne kraujo, bet draugystės ryšiais grindžiami tarpusavio santykiai. Draugai yra gana svarbūs tam tikros (ypač emocinės, finansinės) paramos teikėjai, jų vaidmuo yra reikšmingesnis jaunesniosios kohortos savitarpio paramos tinkluose, kuriuose galima išvelgti ir tam tikrus lyčių skirtumus – moterų savitarpio pagalbos praktikos glaudžiai susijusios su jų šeiminiiais vaidmenimis, o vyrų savitarpio pagalba apima ir jų profesines veiklas, todėl dažnai grindžiama ir materialiniais interesais.

Savitarpio paramos saitai su kaimynais yra svarbesni nei su draugais kaimo vietovių ir mažų miestelių gyventojams – palaikyti pastovius kaimynystės ryšius juos skatina tiek pragmatiniai interesai (susiję su ūkininkavimu), tiek ir išlikęs stiprus bendruomeniškumo jausmas, paremtas iš praeities paveldėtomis tradicijomis. O kaimynų paramos saitai miestuose yra fragmentiški, vienkrypčiai ir mažai reikšmingi. Kiti asmenys (pažįstami, verslo partneriai, bendradarbiai) savitarpio paramos tinkluose užima gana nežymią vietą, jie dažniausiai yra tik tam tikros paramos (informacinės, finansinės, instrumentinės) teikėjai.

Family in Lithuania: the perspective of social ties

Summary

Introduction

Keywords: *family, nuclear family, free family concept, social ties, social networks, family practices, quantitative methods, qualitative methods*

Based on the data of research project “Trajectories of family models and social networks: intergenerational perspective” (further – the Project), the collective monograph analyses the Lithuanian family, its social ties and everyday practices, including the new and/or under-researched topics: criteria for the subjective definition of a family and a diversity of family structures, influence of social networks on the individual matrimonial behavior, family practices, the content of mutual support and its networks. As a special case, the transnational families are examined, focusing on their concept and practices. These themes are analysed from gender and intergenerational perspectives, basing on the comparison of data received from four birth cohorts (1950–1955, 1960–1965, 1970–1975 and 1980–1985).

The empirical basis of the monograph consists of quantitative sociological research – survey of the Lithuanian population, using a standardized questionnaire (2000 persons, representing the above mentioned four birth cohorts, were questioned) and the findings of qualitative research (60 in-depth interviews with individuals who have previously participated in the quantitative survey).

The analysis of quantitative data and testing hypotheses were carried out by applying descriptive statistics, multivariate statistical analysis methods and event history analysis techniques. Calculations were performed using a specialized statistical data analysis program SPSS 20; qualitative data analysis was conducted with the program Atlas.ti7.

The collective monograph consists of three interconnected parts: “I. (De)Construction of the Family Concept”, “II. Family Formation and Social Ties” and “III. Family Networks of Social Support”. The authors of the parts and chapters are as follows: V. Česnuitytė – Part I and chapters 3-4 of Part II, S. Mikulionienė – chapter 5, V. Kanopienė – Part III.

Part I. (De)Construction of Family Concept

Chapter 1. Social Ties and Family Boundaries

Keywords: *the concept of family, family members, non-family members, “blurred” family boundaries*

The research hypothesis is that at micro-level in Lithuania, the concept of family includes not only members of nuclear and extended family, but also persons beyond these kinds of families. The research results revealed that members of nuclear (procreative or orientation) family are primarily taken into consideration. Orientation to maternal kinship line is evident in Lithuania. Paternal kinship is quite weak in comparison not only to the maternal kinship, but also in respect to other blood-related kinship (e.g., kin from brother’s or sister’s sides). In addition, blood-related kinship extends over three or four generations.

Spouses take equivalent places in the concept of family as brothers and sisters. More distant relatives, especially connected through the marriage (daughter-in-law, son-in-law, father-in-law, mother-in-law, relatives from spouse’s side), are in the same line with cohabited partners in a subjective understanding of family in Lithuania.

Orientation towards unregistered partnership is more characteristic to the young cohort in comparison to older cohorts. However, structural pluralization is not a characteristic of youngsters only: family members not related by blood or marriage relationship can be found in the lists of family members of persons of the all studied birth cohorts. Lists of family members who are divorced and widowed are most similar to married persons’ lists, while lists of family members of cohabited are most similar to those who are not married.

In summary, it can be stated that there is the gap between the social construct of the family and family in real life. That leads to the conflict at micro (individual) level when, for example, there is a need to name a person that formally is beyond family, but in reality he / she is so close that is recognized as a family member. On the other hand, the conflict between micro and macro levels arise when decisions at society’s level contradict real practice of family life.

Chapter 2. One or More Family Models?

Keywords: *family structure, nuclear family, extended family, alternative family models, “blurred” family boundaries, family members, non-family members*

The aim of the chapter is to explore the structural model of family based on the free family concept. The Project’s quantitative data confirmed that in real life a variety of family patterns exists in Lithuania. However, this diversity can only be identified from the perspective of “blurred” family boundaries (Pahl, Spencer, 2003).

Almost one-fifth of the informants were focused on alternative family models.

Factor analysis showed orientations towards different family models. Orientation to the traditional nuclear family of procreation, which includes a spouse and children, is most characteristic to the youngest cohort. A totally enclosed procreative nuclear family is characteristic to childless women or those who have weak relations with their children. Orientation to the son’s or daughter’s nuclear family is common to the oldest cohort, more often to women than men. In such a model, relationships extend over three or four generations.

Not married people because of divorce or widowhood as well as never married people usually are oriented towards the nuclear family of orientation, in spite of (young or old) age. For persons with poor relationships with personal family of orientation, strong relationships with spouse’s family of orientation are characteristic. The next family model is characteristic to two senior cohorts: orientation to the extended family (relatives of the father, mother, brother, sister, spouse’s side) and towards persons beyond the nuclear or extended family. Strong ties with brothers and sisters are characteristic to two middle cohorts, who had a registered marriage, but lost it due to a divorce or spouse’s death.

The eclectic family model that includes extended family members and persons beyond family, typically is characteristic to persons from all cohorts, divorced, widowed, more frequently to men than for women. Usually, these are persons without children or those who have weak relationships with their children.

Exclusive orientation towards a unregistered marriage partner is characteristic for women from the youngest cohort. Meanwhile, a unregistered marriage family that includes partner's child/children is more characteristic for men than women, independently of age. Such men are never married, divorced or widowed without children or with weak relations with their own children.

The youngest cohorts could be characterized by a higher openness for the family members from extended family and beyond the family and kinship system than the older cohorts. Meanwhile, older women focus on the nuclear family more often than men, firstly, on the childrens' family. Men focus on alternative family models more often than women. Eclectic and alternative family patterns are characteristic to persons of different ages, often to those, who lost the nuclear family of procreation and without children or lack of communication with their children.

Part II. Family Formation and Social Ties

Chapter 3. Matrimonial Behaviour and Social Relationships

Keywords: *social norms, social control, “natural order”, “positive control”, “preventive control”, habitus, matrimonial behaviour, marriage, cohabitation, divorce, event history analysis*

The chapter aims to analyze matrimonial behavior in relation to the social networks and social norms. The study tested the hypothesis that matrimonial behavior in Lithuanian society is determined not by inner motives, but by the pressure of social network and social norms. The pressure of the social network is understood here as social control, such as ridicule, scorn or rejection.

According to the research results, the population of Lithuania is likely to follow the traditions of family formation. However, three groups could be distinguished: those, who follow social norms voluntarily; those, who follow social norms involuntarily, and those, who are free to construct their own family life and are oriented towards inner needs and feelings during the family formation process.

General trend was found: family in the form of registered marriage, usually, Lithuanians create earlier in the life course in comparison to family in the form of unregistered marriage (cohabitation), regardless of attitudes towards social norms. Those who depend on the opinion of their parents, experience such trends: time of family creation in the personal life course is earlier for those, who take into account the opinion of their parents or take their parents' family model as an example; and time of family formation is later in life course of those, who ignore the opinion of the parents and who choose a unregistered partnership; parents' impact onto child's decisions concerning family formation is more important at the beginning of the life course, and it loses impact in the later periods of life; if the parents lived in a unregistered marriage, were divorced or practiced any other alternative model of the family, it is likely that the child will choose cohabitation as a family formation model. In case of respect of parents' opinion during the family formation stage, the registered marriage lasts longer when the opinion of the parents is ignored, while the opposite is true in the case of cohabitation, which lasts longer when parents opinions are ignored.

Individuals, who take into consideration opinions of relatives during the process of family formation, tend to marry faster in comparison to other cases.

An example of friends who created families could impact personal decisions concerning the choice of the family model in the form of registered or unregistered marriage (cohabitation). Marriage of those who followed the example of friends survived longer in comparison to those who did not consider friends' experience. Friends' experience in family formation has an impact on individual's decisions on the family formation at the beginning of the life course only, and eventually its significance is diminished.

Illegitimate pregnancy in Lithuania is one of the stimulus to start a family, once reflecting the social norm that the child should be born in the family created through the registered marriage. Pregnancy out of wedlock are often opting for cohabitation, but the family created based on illegitimate pregnancy is less stable than the family created on other grounds.

Chapter 4. *Family Practices Doing Family*

Keywords: *family practices, doing family, family fiests, family traditions, routine family practices, Christmas Eve, Christmas, Easter, All Soul's Day, New Year party, Mother's Day, gatherings of relatives, birthday, Name-day feast, common sport activities, common cultural activities, common economic activities*

The aim of the chapter is to explore the hypothesis that participation in activities with other people creates links that can be identified as a family, even in the absence blood relations or marriage. The research is based on the idea of *family practices* suggested by David Morgan (1996) and developed until the concept of *doing family* by Carol Smart (2007). The test of hypothesis is based on quantitative survey data. The results showed that the *family practices* (holidays, traditions and routine activities) can be considered as an alternative criterion for the definition of family, as participation in joint activities creates social ties and networks, which are named as family. For example, the practice may be living together or common dinners every day or at least having lunch on Sundays. On the other hand, even close blood kin or relatives obtained through the registered marriage can be named as non-family members if there is a lack of communication or the quality of communication does not create a link of an appropriate quality. For example, in order that a sister/brother would be named as a family member, the quality of communication is important, such as consultation on important decisions, a sense of spiritual closeness, etc.

An unregistered partner is named as a family member under certain conditions only, such as the following: life under the same roof, joint activities/festivals (e.g., Christmas Eve), etc. Meanwhile, the partner who does not live under the same roof, but is involved in joint activities, is likely to be named as a non-family member.

Non-kin individuals can be identified as members of family if they live in the same household, communicate every day, are involved in the daily routine of works and family celebrations. However, the former husband or partner, father's or mother's partner, partner's child is likely to be named as a non-family member even if they live together and/or try

to communicate and participate in joint activities. In particular cases, members of the community, to which an individual is attached (e.g., he grew up in a children's home, etc.), can be identified as family members. Friends from childhood or later stages of the life course could also be named as family members (more common for men than women) when they live nearby. Colleagues as family members are more common to men than women. Common interests, such as sports, gardening, etc., also create links that some persons name as family.

Chapter 5. Family Practices in Transnational Families: Intergenerational Aspect

Keywords: *transnational family, family practices, vertical kinship ties, everyday intergenerational relations, face-to-face meetings*

The answer to the research question raised in this chapter – how adult children and their parents practice family under circumstances of different space and (sometimes) time – is formulated on the basis of theoretical analysis and empirical data analysis.

After an examination of scientific definitions of a transnational family, we propose our own: a transnational family is a group of people associated with family ties (marriage, cohabitation, blood relationship or adoption-based), with at least one member living in another country, and these family members, residing in at least two different countries, are maintaining family practices. Theoretical assumptions for the analysis of empirical data on family practices in transnational families consist of the analysis of macrosocial context (formation of multigenerational family structure: the development of the vertical line of kinship ties and longer co-existence of relatives belonging to different generations) and microsocial context (changing space and time contexts of family practices, changing characteristics of family practices, describing them in terms of strongly/weakly bounded and concentrated/diffused family practices).

The notion of *the family as a whole* in transnational families is perceived as unambiguously problematic. When the informant gives a priority value to *the family as a whole*, the transnational family is interpreted negatively: the fact that its members are living apart in different countries is seen as weakening family ties, threatening the maintenance of *the fa-*

mily as a whole, as well as sometimes threatening the well-being of family members separated by space and time. However, another possible interpretation of the transnational family is putting a priority not on the family as a whole, but on the welfare of its individual members. In this case, (possible) emigration of family member(s) is interpreted in different ways: positive, negative, or sometimes with alarm, and the consequences of emigration for *the family as a whole* are not considered at all.

In order to maintain everyday family life, transnational families use more or less diffused family practices. Direct contact by Skype or smart phones reduces the diffusion rate of family practices in transnational families: participants of family practices remain in different countries, while interacting in real time. Use of the latest technology brings them partly closer – it mitigates the actual differences in space. In addition, the everyday family practices in transnational families are implemented through more diffused family practices, as well – by indirect modes of communication (exchange of photographs, letters, messages), which are not requiring participants to be “here and now”. It is evident that the sympathies of the informants in this case are given to less diffused family practices, but more diffused family practices still occupy their own niche in everyday life of transnational families.

From time to time, periods of more or less diffused family practices in the life of transnational families are changed to periods of concentrated family practices – face-to-face meetings of different generations of the transnational family. The spectrum of their interpretations has a unique richness: face-to-face meetings of members of transnational family are seen as a recurring activity, reflecting the tradition and strengthening *the family as a whole*; meeting is an opportunity to celebrate holidays together, strengthening *the family as a whole*; transnational family get-together is a tool to make a pleasant surprise for parents; meeting transnational family members is only one of the many activities, in which the child living abroad is involved, therefore, he should balance it with the other interests in the country of destination, children’s visit to their parents is a tool of parent’s life periodization and, last but not least, parents’ visit to living abroad children’s place is perceived as an inspection tour. In general, the informants perceive face-to-face meetings of members of the

transnational family as very significant, concentrated family practices that support families' wholeness and vitality.

In conclusion, it can be stated that adult children and their parents belonging to transnational families, i.e. feeling constraints of different space and (sometimes) time, practice family (intergenerational) relationships constantly and continuously: periods of diffused family practices are changed by periods of concentrated, rich family practices.

Part III. Family Networks of Social Support

Chapter 6. Conceptualization of Social Support

Keywords: *family, social support, provision and receiving of assistance; normative attitudes, perceived support, types of support, emotional support, informational support, financial support, material assistance, instrumental support, care of the older, ailing persons, child care*

Social support is a multidimensional concept, which has been variously defined and measured, taking into account various aspects – structure of supportive resources, normative attitudes and the perceptions concerning the availability of assistance, social support network, its givers and receivers. Based on the qualitative survey data, the individual experiences of assistance - rendered by the others and/or given to the others – are discussed, focusing on the substance and meaning of social support. Accordingly, eight types of social support are distinguished and defined: (1) emotional support (verbal and nonverbal behaviours (e.g., listening, being together) that communicate closeness and affection, warmth and sympathy, concern and support); (2) informational support (giving advice, information and clarification that help to find solutions in stressful situations); (3) financial support (giving money regularly or from time to time/one-off help (a gift, interest-free loan) for large purchases); (4) material assistance (release of various household appliances, furniture, clothing, children's things, agricultural products, etc.); (5) rendering of dwelling (release of a room/flat temporarily or for altogether); (6) instrumental support (provision of direct physical assistance in

household tasks and farming); (7) care of the elder and/or ailing persons (provision of permanent or episodic assistance to physically impaired, seriously ill individuals and the elderly); (8) child care (provision of permanent or episodic assistance in looking after the children in pre-school or younger school age).

Chapter 7. Networks of Mutual Support

Keywords: *social support network, older birth cohort, younger birth cohort, parents, siblings, parents in law, friends, neighbours, acquaintances, co-workers*

Two dimensions of social support are considered in the investigation – actually received and/or provided assistance and perceived support that captures individual's beliefs about the availability of support. Analysis of quantitative research data showed that a list of potential providers of assistance is quite numerous (one respondent has indicated 9-10 persons on the average) and extends beyond the family, encompassing persons, who are not related by kinship bonds (friends, neighbours).

The members of the family of procreation would be addressed in order to receive emotional, instrumental support, and in the case of illness, the members of the family of orientation (parents, siblings) are considered as essential providers of financial assistance and child care. The place of more distant relatives in the list of potential providers of support is less significant in comparison with friends and neighbours, who are expected to render financial help and keep companionship.

The complexity of supportive ties is also confirmed by the data of qualitative research. Information gathered in the in-depth interviews was analysed by comparing two birth cohorts – the older (born in 1950-1965) and the younger (born in 1970-1985). It appeared that support networks of the older cohort are more extensive; however, all interviewed persons, regardless of their age, talked more frequently about the cases of received support rather than about personal experiences of helping the others. All in all, parents are net givers of assistance to their adult children most often, thus, in family the intergenerational support flows are most often one-way and “downward”, whereas among peers (siblings, friends, etc.)

some balance between received and given assistance is observed; in this respect, it is possible to talk about the exchange of support.

The family of orientation, mostly parents, takes the most important place in support networks. Although references to the spouse and children as assistance providers are less frequent, a particular role of family of procreation as a supporter in stressful situations is reflected in individual narratives otherwise, when talking about family as a personal core value.

Mutual support ties with kinship are rather fragmented and one-sided; in this respect, friends are much more important, particularly as providers of emotional and financial assistance. The role of friends is more significant in the younger birth cohort, especially among women – their mutual support practices are closely related with female family roles. Meanwhile, men also help each other in professional life. Their mutual support relationships intertwine with personal material interests.

Inhabitants of rural areas maintain firm support relationships with their neighbours, and these relationships are grounded both on pragmatism and solidarity. Meanwhile, neighbours' support ties in towns and cities are sketchy and not substantial. Other persons (acquaintances, business associates, co-workers) take a relatively insignificant place in mutual support networks, they are providers of some irregular support (informational, financial and instrumental).

LITERATŪRA

- ACP Observatory on Migration. 2012. *Transnational families and the social and gender impact of mobility in ACP countries*. Brussels: ACP Observatory on Migration. <http://www.acpmigration-obs.org/sites/default/files/EN-BN06Families.pdf>.
- Ahrons, C. R. *The good divorce*. New York: Harper Collins, 1994.
- Allen, K. R.; Blieszner, R.; Roberto, K. A. 2000. Families in the Middle and Later Years: A Review and Critique of Research in the 1990s. *Journal of Marriage and the Family* 62, p. 911–926.
- Arthur, S.; Snape, D.; Dench, G. 2003. *The moral economy of grandparenting*. London: National Centre for Social Research.
- ATLAS.ti7. 1993-2013. Version 7.1.6. Berlin: Scientific Software Development GmbH.
- Attias-Donfut, C. (ed.) 1995. Les Solidarités entre Générations. *Sciences Humaines*, No.10. Paris: Nathan.
- Attias-Donfut, C. 1996. Solidarités et entraides entre générations. *La famille en question*. Paris: Syros.
- Attias-Donfut, C. 2000a. Cultural and Economic Transfers Between Generations: One Aspect of Age Integration. *Gerontologist*, 40(3), p. 270.
- Attias-Donfut, C. 2000b. The New Grandmother. *Ageing International*, 26(3/4), p. 64.
- Attias-Donfut, C.; Ogg, J. 2009. Évolution des transferts intergénérationnels: vers un modèle européen?. *Retraite et société* 2, No 58 , p. 11–29. Interneto prieiga www.cairn.info/revue-retraite-et-societe-2009-2-page-11.htm.
- Attias-Donfut, C.; Segalen, M. 2002. The Construction of Grandparenthood. *Current Sociology*, 50(2), p. 281.
- Attias-Donfut, C.; Lapierre, N.; Segalen, M. 2002. *Le nouvel esprit de famille*. Paris: Odile Jacob.
- Attias-Donfut, C.; Ogg, J.; Wolff, F. C. 2005. European patterns of intergenerational financial and time transfers. *Journal of Ageing*, Vol. 2, No. 3, p. 161–173.
- Baca Zinn, M.; Eitzen, D. S. 2005. *Diversity in families*. Boston: Allyn & Bacon.
- Bass, S. A.; Caro, F. G. 1996. The Economic Value of Grandparent Assistance. *Generations*, 20(1) p. 29–33.
- Baublytė, M.; Stankūnienė, V. 2007–2008. *Tėvai ir vaikai. Vyrų ir moterų šeimoje ir visuomenėje*. Kartų ir lyčių tyrimo standartinės lentelės. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Baumanas, Z. 1998. Sociologinė postmodernumo teorija. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2, p. 68–76.

- Becher, H. 2008. *Family Practices in South Asian Muslim Families: Parenting in Multi-Faith Britain*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Beck, U.; Beck-Gernsheim, E. 1995. *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U.; Beck-Gernsheim, E. 2002. *Individualization*. London: Sage.
- Beck, U.; Beck-Gernsheim, E. 2004. Families in a Runaway World. Richards, M.; Scott, J.; Treas, J. (eds.) *Blackwell Companion to the Sociology of Families*. London: Blackwell.
- Becker, G. S. 1981. *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press.
- Beck-Gernsheim, E. 2002. *Reinventing the Family: In Search of New Lifestyles*. Cambridge: Polity.
- Beck-Gernsheim, E. 1998. On the way to a post-familial family: from a community of need to elective affinities. *Theory, Culture and Society*, 15(3-4), p. 53–70.
- Bengtson, V. L. 2001. Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds. *Journal of Marriage and the Family*, 63 (1), p. 1–16.
- Bengtson, V. L.; Roberts, R. E. L. 1991. Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 53, p. 856–870.
- Bengtson, V. L.; Rosenthal, C. J.; Burton, L. M. 1995. Paradoxes of Families and Aging. R.H.Binstock, L.K.George (Eds.). *Handbook of aging and the social sciences*. 4th ed. San Diego, CA: Academic Press, p. 253–282.
- Bennett, L. A.; Wolin, S. J.; McAvity, K. J. 1988. Family identity, rituals and myth: A cultural perspective on lifecycle transitions. Falicov, J. (ed.) *Family traditions*. New York: The Guilford Press.
- Berger, B. 2002. *The Family in the Modern Age: More Than a Lifestyle Choice*. New Brunswick, NJ and London: Transaction Publishers.
- Bernard, H. R. 2000. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. SAGE.
- Bernard, H. R.; Killworth, P. D.; McCarty, Ch.; Shelley, G. A. 1990. Comparing Four Different Methods for Measuring Personal Social Networks. *Social Networks* 12, p. 179–215.
- Bernardes, J. 1985. Family 'ideology': identification and exploration. *The Sociological Review*, Volume 33, Issue 2, p. 275–297.
- Bernardes, J. 1988. Whose 'family'? A note on 'The changing sociological construct of the family'. *The Sociological Review*, Volume 36, Issue 2, p. 267–272.
- Bielby, D. D. 2006. Gender and family relations. Chafetz, J. S. (ed.) *Handbook of the Sociology of gender*, New York (N.Y.): Springer, p. 391–406.
- Bitinas, B.; Rupšienė, L.; Žydzūnaitė, V. 2008. *Kokybinių tyrimų metodologija*. II dalis. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.

- Bjéren, G. 1997. Gender and reproduction. Hammar, T.; Brochmann, G.; Tamas, K.; Faist, T. (Eds.). *International migration, immobility and development. Multidisciplinary perspectives*. Oxford: Berg, p. 219–246.
- Blossfeld, H.-P., Rohwer, G. 2002. *Techniques of Event History Modeling. New Approaches to Causal Analysis*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Blossfeld, H.-P.; Hamerle, A.; Mayer, K. U. 1989. *Event History Analysis. Statistical Theory and Application in the Social Sciences*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Boeije, H. 2010. *Analysis in qualitative research*. London: Sage Publications.
- Bohr, Y.; Hynie, M.; Whitfield, N.; Shih, C.; Zafar, S. 2012. *Parent-infant separation in transnational families: Risk, resilience and the needs of young immigrant parents*. CERIS, <<http://www.childcarecanada.org/documents/research-policy-practice/12/10/parent-infant-separation-transnational-families-risk-resili>>.
- Bossard, J. H. S.; Boll, E. S. 1950. Ritual in family living. *American Sociological Review*, 14, p. 463–469.
- Bourdieu, P. 1976. Marriage Strategies as Strategies of Social Reproduction. Forster, R.; Ranum, O. (eds.) *Family and Society. Selection from the Annales: Economics, Societies, Civilisations*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, p. 117–144.
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. 1990. *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, P. 1998. *Distinction. A social critique of the judgement of the taste*. Routledge.
- Bourdieu, P.; Wacquant, L. J. D. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: Polity Press.
- Brandon, P. D. 2000. An Analysis of Kin-Provided Child Care in the Context of Intrafamily Exchanges: Linking Components of Family Support for Parents Raising Young Children. *American Journal of Economics and Sociology*, 59(2), p. 191–216.
- Bryceson, D.; Vuorela, U. (eds.) 2002. *The Transnational family. New European frontiers and global networks*. Oxford: Berg.
- Bučaitė-Vilkė, J.; Purvaneckienė, G.; Vaitkevičius, R.; Tereškinas, A. 2012. *Lyčių politika ir gimstamumo ateitis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Burgess, E. W. 1926. The family as a unity of interaction personalities. *The Family*, 7, p. 3–9.
- Burgoyne, J.; Clark, D. 1984. *Making a Go of It: A Study of Stepfamilies*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Burr, V. 2003. *Social Constructionism*. London: Routledge.
- Burt, R. S. 1984. Network Items and the General Social Survey. *Social Networks*, 6, p. 293–339.

- Burt, R. S. 1986. A Note on Sociometric Order in the General Social Survey Network Data. *Social Networks*, 8, p. 149–174.
- Burt, R. S. 1992. *Structural Holes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Carrington, P. J.; Scott, J.; Wasserman, S. 2005. *Models and Methods in Social Network Analysis*. Cambridge University Press.
- Cesnūtytė, V. 2013. Crisis and Critique of Family Definition on the Light of Family Institute Changes: Case of Lithuania. *ESA2013 - 11th Conference of European Sociological Association "Crisis, critique and change"*, 28-31 August, 2013, Turin. Abstracts book, p. 625–626.
- Chambers, D. 2006. *New social ties: contemporary connections in a fragmented society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Cheal, D. 2002. *Sociology of Family Life*. Basingstoke: Palgrave.
- Cherlin, A. J. 1992. *Marriage, divorce, remarriage*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cherlin, A. J. 1999. *Public and private families*. Boston: McGraw-Hill.
- Cherlin, A. J. 2003. Should the government promote marriage? *Contexts*, 2, p. 22–29.
- Cherlin, A. J.; Furstenberg, F. F. 1994. Stepfamilies in the US: a reconsideration. *Annual Review of Sociology*, 20, p. 359–381.
- Coleman, D. 2014. *The „Second Demographic Transition“ – new forms of family*. University of Oxford, Department of Social Policy and Social Work.
- Coleman, J. 1988. Social capital and the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, p. 95–121.
- Coleman, M.; Ganong, L. H. (eds.). 2004. *Handbook of contemporary families: Considering the past, contemplating the future*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Coltrane, S. 1998. *Gender and families*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Coontz, S.; Parson, M.; Raley, G. (eds.). 1999. *American families: A multicultural reader*. New York: Routledge.
- Crompton, R. 2006. *Employment and the family: the reconfiguration of work and family life in contemporary societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cunningham, M.; Barbee, A. 2000. Social support. Hendrick, C.; Hendrick, S. S. (eds.) *Close relationships*. London, New Delhi: Sage Publications, p. 274–284.
- Česnūtytė, V. 2003. Socialinių sluoksnių demografinės elgsenos transformacijos Lietuvoje: pirmosios partnerystės sudarymas. *Socialinis darbas*, Nr. 2(4), p. 25–35.
- Česnūtytė, V. 2004a. Socialinio statuso įtaka pirmosios šeimos kūrimui Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 2, p. 46–51.
- Česnūtytė, V. 2004b. Socialinių sluoksnių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos strategijos: bruožai ir jų kaita. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr. 1, p. 97–103.
- Česnūtytė, V. 2008. Matrimonialinės elgsenos strategijos šiandienėje Lietuvoje: atspindys žiniasklaidoje. *Socialinis darbas*, Nr. 7(2), p. 35–43.

- Česnuiytė, V. 2012a. Šeimos samprata: Lietuvos gyventojų subjektyvus požiūris. *Socialinis darbas*, Nr.11(2), p. 257–270.
- Česnuiytė, V. 2012b. Changing family model, social capital and caring: how to reconcile? The case of Lithuania. *Sociologia e Politiche Sociali*. Milan: Franco Angeli. Vol. 15. Special issue: Rossi, G.; Crespi, I. *Balancing work and family care: European experiences*, p. 75–104.
- Česnuiytė, V. 2013a. Šeimos apibrėžties krizė Lietuvoje ir sprendimų paieška empiriniuose tyrimuose. *Lietuvos sociologų draugijos konferencija „Sociologinė vaizduotė ir jos politika“*, 2013 m. spalio 11–12 d, Klaipėdos universitetas. Vilnius: Lietuvos sociologų draugija, p. 1.
- Česnuiytė, V. 2013b. Subjective definition of the family in Lithuania: evidence based on qualitative interviews. *Socialinis darbas*, Nr.13(2), p. 240–252.
- Dahrendorf, R. 1996. *Modernusis socialinis konfliktas: esė apie laisvės politiką*. Vilnius: Pradai.
- Davies, J. (ed.) 1993. The Family: Is It Just Another Lifestyle Choice? *Choice in Welfare*, No. 15, London: Institute of Economic Affairs Health and Welfare Unit.
- Davies, K. 2011. Friendship and personal life. May, V. (ed.) *Sociology of personal life*. Basingstoke, New York (N.Y.): Palgrave Macmillan, p. 72–84.
- Davis, M. 2007. Are the terms Intergenerational and Multigenerational Synonymous? *Journal of Intergenerational Relationships*. The Haworth Press Inc., 5(1), p. 119–120.
- Demo, D. H.; Allen, K. R.; Fine, M. A. (eds.). 2000. *Handbook of family diversity*. New York: Oxford University Press.
- Dermott, E.; Seymour, J. (eds) 2011. *Displaying Families. A New Conceptual Framework for the Sociology of Family Life*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Donati, P. 1998. The New Citizenship of the Family. Matthijs, K. (ed.) *The Family. Contemporary Perspectives and Challenges*. Leuven: Leuven University Press, p. 243–261.
- Donati, P. 2010. *Relational sociology. A New Paradigm for the Social Sciences*. London: Routledge.
- Ellingsaeter, A. L. 1995. *Gender, work and social change. Beyond dualistic thinking*. Oslo: Institute for Social Research.
- Erera, P. I. 2002. *Family diversity: Continuity and change in the contemporary family*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Fiese, B. H. 2006. *Family routines and rituals*. New Haven: Yale University Press.
- Fiese, B. H.; Kline, C. A. 1993. Development of the Family Ritual Questionnaire: Initial reliability and validation studies. *Journal of Family Psychology*, 6, p. 290–299.

- Fiese, B. H.; Marjinsky, K. A. T. 1999. Dinnertime Stories: Connecting family Practices with Relationship Beliefs and Child adjustment. Fiese, B. H.; Marjinsky, K. A. T.; Cowan, P. A. *The Stories that Families Tell: Narrative Coherence, Narrative Interaction, and Relationship Beliefs*. Wiley-Blackwell, p. 52–68.
- Fiese, B. H.; Tomcho, T. J.; Douglas, M.; Josephs, K. Poltrock, S.; Baker, T. 2002. A Review of 50 Years of Research on Naturally Occurring Family Routines and Rituals: Cause for Celebration? *Journal of Family Psychology*, Vol. 16, No. 4, p. 381–390.
- Finch, J. 2007. Displaying Families. *Sociology*, Vol. 41, No. 1, p. 65–81.
- Finch, J.; Mason, J. 1993. *Negotiating Family Responsibilities*. London: Routledge.
- Friedan, B. 1963. *The Feminine Mystique*. Harmondsworth: Penguin.
- Gans, H. 1962. *The Urban Villages*. New York: Penguin.
- Gauthier, J.-A.; Joye, D.; Widmer, E. D. 2010. *Trajectoires familiales et réseaux sociaux: une perspective configurationnelle sur le parcours de vie*. Pub. L. No. 2010-2013, fond no 100017_130343 / 1, 2010.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. 2009. Trys tarpgeneracinių santykių koncepcijos ir jų kritiniai atgarsiai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 1 (24): p. 146–158.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. 2011. *Tarpgeneraciniai santykiai ir juos lemiantys veiksniai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, Sociologija 05 S. Vilniaus universitetas, Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press.
- Giddens, A. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius, Pradai.
- Gillis, J. R. 1997. *A World of Their Own Making: Myth, Ritual and the Quest for Family Values*. Cambridge: Harvard University Press.
- Glenn, N. D.; Nock, S.; Waite, L. J. 2002. Why marriage matters: Twenty-one conclusions from the social sciences. *American Experiment Quarterly*, 5, p. 34–44.
- Goffman, E. 1967. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Anchor Books.
- Goode, W. J. 1963. *World Revolution and Family Patterns*. New York: Free Press.
- Gottlieb, B. 2000. Selecting and planning support intervention. Cohen, S.; Underwood, L.; Gottlieb, B. (eds.) *Social support measurement and intervention*. London: Oxford university press, p. 195–220.
- Goulbourne, H.; Reynolds, T.; Solomos, J.; Zontini, E. 2011. *Transnational families: ethnicities, identities and social capital*. London; New York (N.Y.): Routledge, Taylor & Francis Group.
- Gubrium, J. F.; Holstein, J. A. 1990. *What is family?* Mountain View, CA: Mayfield.
- Harper, S. 2006. *Ageing Societies: Myths, Challenges and Opportunities*. Hodder Arnold, New York: Oxford University Press Inc.

- Harris, S. R. 2008. What Is Family Diversity? Objective and Interpretive Approaches. *Journal of Family Issues*, Volume 29, Number 11, p. 1407–1425.
- Hauri, R. 2011. Christmas Celebration, an Annual Family Gathering. Jallinoja, R., Widmer, E. D. (eds.). *Families and Kinship in Contemporary Europe: Rules and Practices of Relatedness*. Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate Life, p. 45–62.
- Hibberd, F. J. 2005. *Unfolding Social Constructionism*. New York: Springer.
- Ho, E. S. 2002. Multi-local residence, transnational networks: Chinese “astronaut” families in New Zealand. *Asian Pacific Migration Journal*, 11 (1), p. 145–64.
- Holstein, J. A.; Gubrium, J. 1999. What is Family? Further Thoughts on a Social Constructionist Approach. *Marriage and Family Review*, Volume 28, Issue 3–4, p. 3–20.
- Ingersoll-Dayton, B. S. C. 1999. Respect for the elderly in Asia: stability and change. *International journal of aging and human development*, 48, p. 113–130.
- IOM – International Organisation of Migration, 2011. *Glossary on Migration*. 2nd edition, IML No.25, <http://publications.iom.int/bookstore/free/IML25.pdf>. In: ACP Observatory on Migration *Research Guide for research commissioned by the ACP Observatory on Migration*, p. 20. <http://www.acpmigration-obs.org/Methodologydocuments>.
- Yamaguchi, K. 1991. *Event History Analysis*. New Park, London, New Dehli: Sage Publications.
- Yamaguchi, K.; Jin, L. 1999. Event history analysis in human developmental research. Siberreisen, R. K.; von Eye, A. (eds.) *Growing up in times of social change*. Berlin, New York: Walter De Gruyter.
- Jallinoja, R. 1994. Alternative family patterns: Their lot in family sociology and in the life-worlds of ordinary people. *Innovation: The European Journal of Social Sciences*, 7(1), p. 15–27.
- Jallinoja, R.; Widmer, E. D. (eds.) 2011. *Families and Kinship in Contemporary Europe: Rules and Practices of Relatedness*. Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate Life.
- James, A.; Curtis, P. 2010. Family displays and personal lives. *Sociology*, Vol. 44, No. 6, p. 1163–1180.
- Jamieson, L. 1998. *Intimacy: Personal Relationships in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Jamieson, L. 1999. Intimacy transformed: a critical look at the pure relationship. *Sociology*, 33, p. 477–494.
- Jamieson, L.; Morgan, D.; Crow, G.; Allan, G. 2006. Friends, Neighbours and Distant Partners: Extending or Decentring Family Relationships? *Sociological Research Online*, Volume 11, Issue 3.
- Jasilionienė, A. 2005. *Šeimios politikos moderizavimas Lietuvoje: prioritetų problema*. Disertacija. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.

- Jensen, E. W.; James, S. A.; Boyce, W. T.; Hartnett, S. A. 1983. The Family Routines Inventory: Development and validation. *Social Science and Medicine*, 17, p. 201–211.
- Jonkarytė, A. 2002. Antrojo demografinio perėjimo teorijos bruožai. *Filosofija. Sociologija*, 3, p. 35–42.
- Juozeliūnienė, I. 2003. *Janas Trostas ir šeimos sociologija: naujos tyrimo galimybės*. Vilnius: Garnelis.
- Juozeliūnienė, I. 2008. Doing research on families with parents abroad: the search for theoretical background and research methods. *Filosofija. Sociologija*, T.19. Nr. 4, p. 72–79.
- Juozeliūniene, I.; Kanopiene, V. 1995. Women and family in Lithuania. Lobodzinska, B. (ed.). *Family, women and employment in Central-Eastern Europe*. Westport, Connecticut, London: Greenwood Press.
- Juozeliūnienė, I.; Kanapienienė, L. 2011. Šeimos žemėlapis metodas. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, Vol. 2(29), p. 35–54.
- Juozeliūnienė, I.; Kanapienienė, L. 2012. Šeimos žemėlapis metodas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Juozeliūnienė, I.; Kanapienienė, L.; Kazlauskaitė, A. 2008. Atotolio šeima: nauja užduotis šeimos sociologijai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 1, p. 119–133.
- Juozeliūnienė, I.; Leonavičiūtė, Ž. 2009. Atotolio šeima daugiavietiško požiūriu. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. Nr. 1(24), p. 81–98.
- Juozeliūnienė, I.; Martinkėnė, G. 2011. Lithuanian family in the context of migration: representation in legal documents and TV broadcast. *Filosofija. Sociologija*, 4 (22), p. 414–425.
- Kahana, E.; Kahana, B.; Johnson, R. J.; Hammond, R. J.; Kercher, K. 1994. *Family Caregiving Across the Lifespan*. London, New Delhi: Sage Publications.
- Kanopiene, V. 1992. Family roles of men and women in Lithuania. *Norsk tidsskr arb med. (Norwegian journal of occupational medicine)*, Nr. 13, p. 305–311.
- Kanopiene, V. 1995. Women's work and family: attitudes and behaviour. *Lithuanian society in social transition*. Vilnius, p. 75–83.
- Kanapienė, V. 1997. Darbas ir šeima: vaidmenų pasidalijimas. Stankūnienė, V. (Red.) *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, p. 168–188.
- Kanopiene, V. 1999. Combining family and professional roles: gender differences. Stankuniene, V.; Eglite, P.; Kanopiene, V. (Eds.) *Revue Baltique. Special issue "Demographic development in the countries of transition"*. Vilnius, Nr. 13, p. 97–110.
- Kanapienė, V. 2000. Darbo pasidalijimas šeimoje. *Feminizmas, visuomenė, kultūra*. Straipsnių rinktinė. Vilnius: VU leidykla, p. 83–92.
- Kanapienė, V. 2002. Vienių motinų padėtis Lietuvoje. Socialiniai, ekonominiai ir demografiniai aspektai. *Socialinis darbas*. Vilnius: LTU, Nr. 2, p. 6–14.

- Kanopienė, V.; Mikulionienė, S.; Česnuiytė, V. 2013. *Šeima ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva*. Analitiniai rezultatai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Kardelis, K. 2002. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex.
- King, N.; Horrocks, Ch. 2011. *Interviews in qualitative research*. London: Sage Publications.
- Klijzing, F. K. H. 1992. A Method for the simultaneous estimation of parallel processes in the human life course. *Studia Demograficzne*, No. 3(105), p. 111–124.
- Kraniauskas, L. 2009. Vyriškas ir moteriškas šeimos pasaulis: struktūros poveikis ar tapatumo konstravimo strategija? Stankūnienė, V.; Maslauskaitė, A. *Lietuvos šeima: Tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, p. 169–219.
- Kraniauskienė, S. 2009. Socialinės brandos žymenys: atsiskyrimo nuo tėvų trajektorijos ir veiksniai. Stankūnienė, V.; Maslauskaitė, A. *Lietuvos šeima: Tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, p. 259–296.
- Kvale, S. 1996. *InterViews: An Introduction to Qualitative Research Methods*. London: Sage.
- Kvale, S. 2007. *Doing interviews*. Los Angeles (Calif.): Sage Publications.
- Lamanna, M. A. 1999. *Emile Durkheim on the family*. Thousand Oaks (Calif.), London, New Delhi: SAGE Publications.
- Lamanna, M. A.; Riedmann, A. 2006. *Marriages and families: Making choices in a diverse society*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Lansford, J.; Ceballo, R.; Abbey, A.; Stewart, A. 2001. Does family structure matter? A comparison of adoptive, two-parent biological, single-mother, stepfather, and stepmother household. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 63, 3, p. 840–851.
- Le Play, F. 1982. *On Family, Work, and Social Change*. University of Chicago Press.
- Lee, G. 1980. Kinship in the seventies: a decade of review of research and theory. *Journal of Marriage and the Family*, 42, p. 923–936.
- Leस्थाегhe, R. 1980. On the Social Control of Human Reproduction. *Population and Development Review*, Vol. 6 (4), p. 527–548.
- Leस्थाегhe, R. 1998. On Theory Development: Application to the Study of Family Formation. *Population and Development Review*, Vol. 24 (1), p. 1–14.
- Leस्थाегhe, R.; Moors, G. 2000. Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World. *Review of Population and Social Policy*, No. 9, p. 121–170.
- Leस्थाегhe, R.; Surkyn, J. 1988. Cultural Dynamics and Economic Theories of Family Change. *Population and Development Review*, Vol. 14, p. 1–45.
- Levin, I. 1993. Family as Mapped Realities. *Journal of Family Issues*, 14 (1), p. 82–91.

- Levin, I. 1999. What Phenomenon is Family? *Marriage and Family Review*, Vol. 28, Issue 3–4, p. 93–104.
- Levin, I.; Trost, J. 1992a. Understanding the concept of family. *Family Relations*, 41 (3), p. 348–351.
- Levin, I.; Trost, J. 1992b. Women and the concept of family. *Family reports*, 21. Uppsala University.
- Lewitt, P.; DeWind, J.; Vertovec, S. 2003. International Perspectives on Transnational Migration: An Introduction. *International Migration Review*, 37 (3), p. 565–575.
- Lewitt, P.; Glick-Schiller, N. 2004. Conceptualising Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review*, 38 (3), p. 1002–1039.
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, Nr. 74-2262, 2000.
- Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926 m.* 1927. Kaunas: Centralinis statistikos biuras.
- Lietuvos statistikos metraštis.* 2013. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
- Litwak, E. 1960. Geographical Mobility and Extended Family Cohesion. *American Sociological Review* 25, p. 385–394.
- Litwak, E. 1965. Extended Kin Relations in an Industrial Democratic Society. Shanas, E.; Streib, G. (eds.) *Social Structure and the Family: Generational Relations*. Engelwood Cliffs: Prentice Hall.
- Lock, A.; Strong, T. 2010. *Social constructionism. Sources and stirrings in theory and practice*. New York: Cambridge University Press.
- Mac an Ghail, M.; Haywood, C. 2007. *Gender, culture, and society: contemporary femininities and masculinities*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Malthus, T. R. 1798. *An Essay on the Principles of Population. A Norton critical edition*. Appleman, Ph. (ed.) New York, London: Norton & Company.
- Manting, D. 1994. *Dynamics in Marriage and Cohabitation. An Inter-Temporal, Life Course Analysis of First Union Formation and Dissolution*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Marcinkevičienė, D. 1999. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga.
- Marsden, P. V. 1990. Network Data and Measurement. *Annual Review of Sociology* 16, p. 435–463.
- Marsden, P. V.; Campbell, K. E. 1984. Measuring Tie Strength. *Social Forces* 63, p. 483–501.
- Martini, M. 1996. „What’s new?“ at the dinner table: family dynamics during mealtimes in two cultural groups in Hawaii. *Early development and parenting*, 5, p. 23–34.
- Maslauskaitė, A.; Baublytė, M. 2012. *Skyrybų visuomenė. Ištuokų raida, veiksniai, pasekmės*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.

- Maslauskaitė, A. 2004a. Lytis, globa ir kultūriniai gerovės kapitalizmo barjerai Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 3, p. 39–51.
- Maslauskaitė, A. 2004b. *Meilė ir santuoka pokyčių Lietuvoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Maslauskaitė, A. 2005. Tarpusavio santykių kokybė Lietuvos šeimose. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1, p. 122–134.
- Maslauskaitė, A. 2006. Asmeninių namų ūkių gyventojų šeiminei padėčiai. Stankūnienė, V. (ed.) *Lietuvos gyventojai: struktūra ir demografinė raida*. Vilnius: STD, STI, p. 78–91.
- Maslauskaitė, A. 2008. Moterų užimtumas ir lyčių kultūra: palyginamoji Lietuvos ir Europos šalių analizė. *Moterys, darbas, šeima: lyčių vaidmenys užimtumo sferoje: sociokultūrinis aspektas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Maslauskaitė, A. 2009. Kohabitacija Lietuvoje: šeimos formavimo etapas ar „nauja šeima“? Stankūnienė, V.; Maslauskaitė, A. (red.) *Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, p. 220–256.
- Maslauskaitė, A. 2010. Lietuvos šeima ir modernybės projektas: prieštaros bei teorizavimo gamybos. *Filosofija. Sociologija*, T. 21, Nr. 4, p. 310–319.
- Maslauskaitė, A. 2011. Contacts between adult children and their parents in Lithuania: the effects of familial, individual and structural factors. *Filosofija. Sociologija*, T. 22, Nr. 4, p. 348–364.
- Maslauskaitė, A.; Stankūnienė, V. 2007. *Šeima abipus sienų*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas.
- Mason, J. 2011. What is means to be related. May, V. (ed.) *Sociology of personal life*. Basingstoke, New York (N.Y.): Palgrave Macmillan, p. 59–71.
- Mathiowetz, N. A.; Oliker, S. 2005. *The Gender Gap in Caregiving to Adults*. Manuscript. University of Wisconsin-Milwaukee.
- McCarthy, J. R.; Edwards, R. 2011. *Key Concepts in Family Studies*. London: Sage.
- McKie, L.; Gregory, S.; Bowlby, S. 2002. Shadow times: the temporal and spatial frameworks and experiences of caring and working. *Sociology*, Vol. 36, No. 4, p. 897–924.
- Meil, G. 2007. *Individualization and Family Solidarity*. Social Studies Collection No. 32. Published by "la Caixa" Welfare Projects.
- Mikėnė, S.; Gaižauskaitė, I.; Valavičienė, N. 2013. Kokybinis interviu: lauko darbu patirtys. *Socialinis darbas*, Nr. 12(1), p. 49–61.
- Mikulionienė, S. 1997a. Namų ūkiai ir šeimos Lietuvoje: sociodemografinis požiūris. *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, p. 38–63.
- Mikulionienė, S. 1997b. Households in Lithuania: 1995 LFFS data. *Revue Baltique*, Vilnius, No. 10, p. 104–113.
- Mikulionienė, S. 1998. Perėjimas į brandos amžių: išėjimo iš tėvų namų pokyčiai ir variacijos, 1960–1995. *Filosofija, sociologija*. Vilnius: Academia, Nr. 3, p. 39–48.

- Mikulionienė, S. 1999a. Išėjimas iš tėvų namų. Stankūnienė, V.; Baublytė, M.; Kanopienė, V.; Mikulionienė, S. *Gimstamumas ir šeima: biografinis požiūris*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- Mikulionienė, S. 1999b. Namų ūkio struktūra. Stankūnienė, V.; Baublytė, M.; Kanopienė, V.; Mikulionienė, S. *Gimstamumas ir šeima: biografinis požiūris*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- Mikulionienė, S. 2000a. *Gyvenimo kelias: perėjimas į socialinę brandą* [Rankraštis]: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, sociologija (05S) Vilnius.
- Mikulionienė, S. 2000b. Household Composition. Stankūnienė, V.; Kanopienė, V.; Mikulionienė, S. *Fertility and Family surveys in Countries of the ECE Region*. Standart Country Report: Lithuania. Economic Studies No 10. New York: UN/ECE, UNPF.
- Mikulionienė, S. 2000c. Leaving the Parental Home. Stankūnienė, V.; Kanopienė, V.; Mikulionienė, S. *Fertility and Family surveys in Countries of the ECE Region*. Standart Country Report: Lithuania. Economic Studies No 10. New York: UN/ECE, UNPF.
- Mikulionienė, S.; Stanaitis, S. 2006. Amžiaus struktūra. V. Stankūnienė (ats. red.) *Lietuvos gyventojai: struktūra ir demografinė raida*. Vilnius: Statistikos departamentas, Socialinių tyrimų institutas.
- Milardo, R. M. 1989. Theoretical and methodological issues in the identification of the social networks of spouses. *Journal of Marriage and the Family*, 51, p. 165–174.
- Milardo, R. M. 2005. Comparative methods for delineating social networks. Dragon, W.; Duck, S. (eds.). *Understanding Research in Personal Relationships: A Text with Readings*. London: Sage Publications, p. 247–254.
- Milardo, R. M.; Wellman, B. 2005. The Personal is Social. Dragon, W.; Duck, S. (eds.). *Understanding Research in Personal Relationships: A Text with Readings*. London: Sage Publications, p. 244–247.
- Mitrikas, A. A. 2000. Šeimos vertybių pokyčiai pastaruosiu dešimtmečiu. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 4, p. 66–73.
- Mitrikas, A. A. 2007. Lietuvos šeima: vertybiniai pokyčiai 1990–2005 metais. Žiliukaitė, R. (red.) *Dabartinės Lietuvos kultūros raidos tendencijos. Vertybiniai tyrimai*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
- Morawska, E. 2003. Disciplinary Agendas and Analytic Strategies of Research on Immigrant Transnationalism: Challenges of Interdisciplinary Knowledge. *International Migration Review*, 37 (3), p. 611–640.
- Morgan, D. 2004. Everyday life and family practices. Silva, E. B.; Bennett, T. (eds.) *Contemporary Culture and Everyday Life*. Durham: Sociologypress.
- Morgan, D. 2011. Conceptualizing the Personal. May, V. (ed.) *Sociology of personal life*. Basingstoke, New York (N.Y.): Palgrave Macmillan, p. 11–21.
- Morgan, D. H. J. 1996. *Family Connections: An Introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity Press.

- Morgan, D. H. J. 1998. Risk and family practices: Accounting for change and fluidity in family life. Silva, E.; Smart, C. (eds.) *The New Family?* Sage, p. 13–30.
- Morgan, D. H. J. 2011a. Locating 'Family Practices'. *Sociological Research Online*, 16 (4) 14.
- Morgan, D. H. J. 2011b. *Rethinking Family Practices*. Palgrave Macmillan.
- Morgan, P. 1995. *Farewell to the Family*. London: Institute of Economic Affairs.
- Oinonen, E. 2008. *Families in Converging Europe: A Comparison of forms, Structures and Ideals*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Oppenheimer, V. K. 1988. A theory of marriage timing. *American Journal of Sociology*, 94, p. 563–591.
- Pahl, R. E.; Spencer, L. 2004. Personal Communities: not simply families of 'fate' or 'choice'. *Current Sociology*, 52, p. 199–221.
- Pahl, R.; Spencer, L. 2003. Personal Communities: Not Simply Families of 'Fate' or 'Choice'. *Working Papers of the Institute for Social and Economic Research*, paper 2003-4. Colchester: University of Essex.
- Parreñas, R. S. 2001. *Servants of Globalization. Women, Migration, and Domestic Work*. Stanford University Press: Stanford, CA.
- Parsons, T. 1944. The social structure of the family. Anshen, R. N. (ed.) *The family: Its functions and destiny*. New York: Harper, p. 173–201.
- Parsons, T. 1965. The Normal American Family. Farber, S.; Mustacchi, P.; Wilson, R. H. L. (eds.) *Man and civilization: The Family's Search for Survival*. New York: McGraw.
- Parsons, T.; Bales, R. F. 1955. The American Family: Its Relationships to Personality and to the Social Structure. Parsons, T.; Bales, R. F. *Family, Socialization and Interaction Process*. The Free Press.
- Parsons, T.; Bales, R. F. 1956. *Family, Socialization, and Interaction Process*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Phillips, J. E.; Ajrouch, K.; Hillcoat-Nalletamby, S. 2010. *Key concepts in social gerontology*. London: Sage Publications.
- Phillipson, Ch. 2013. *Ageing*. Cambridge: Polity Press.
- Popenoe, D. 1993. American Family Decline, 1960–1990: A Review and Appraisal. *Journal of Marriage and the Family*, 55, p. 527–555.
- Purvaneckas, A.; Purvaneckienė, G. 2001. *Moteris Lietuvos visuomenėje: palyginamoji tyrimų analizė*, Vilnius: Danielius.
- Regan, P. C. 2011. *Close relationships*. New York (N.Y.), London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Rowland, S.; Miller, R. S.; Perlman, D.; Sharon, S.; Brehm, Sh. S. 2007. *Intimate relationships*. Boston (Mass.): McGraw-Hill, Higher Education.

- Reingardė, J. 2009. Šeimos ir darbo vaidmenų derinimas: konflikto perspektyva. Stankūnienė, V.; Maslauskaitė, A. (red.) *Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, p. 220–256.
- Reingardė, J.; Tereškinas, A. 2006. Darbo ir šeimos gyvenimo suderinimas Lietuvoje bei lyčių lygybė: iššūkiai ir galimybės. Reingardė, J. (sud.) *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki darbo aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, VDU, p. 47–101.
- Reingardienė, J. 2004. Moterų karjeros ir šeimos dilemos. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1, p. 59–72.
- Reiss, D. 1989. The practicing and representing family. Sameroff, A. J.; Emde, R. (eds.) *Relationship disturbances in early childhood*. New York: Basic Books, p. 191–220.
- Ritzer, G. 2001. *Explorations in Social Theory. From Metatheorizing to Rationalization*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Rupšienė, L. 2007. *Kokybinio tyrimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Scabini, E.; Marta, E.; Lanz, M. 2006. *The transition to Adulthood and Family Relations. An Intergenerational Perspective*. Hove, New York (NY): Psychology Press, Taylor & Francis Group.
- Scabini, E.; Rossi, G. (eds.) 2012. *Family transitions and families in transition*. Milano: Vita e pensiero.
- Schafer, C.; Coyne, J. C.; Lazarus, R. S. 1981. The health-related functions of social support. *Journal of Behavioral medicine*, 4, p. 381–406.
- Schmalzbauer, L. 2004. *Families across borders: Honduran transnational families in pursuit of survival*. Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, in San Francisco. <www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/0/9/3/7/p109375_index.html>.
- Schwartz, M. A.; Scott, B. M. 2007. *Marriages and families: Diversity and change*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Scott, J. 2000. *Social Network Analysis: A Handbook*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Segalen, M.; Attias-Donfut, C. 2007. *Grands-parents. La famille à travers les générations*. Paris: Editions Odile Jacob.
- Seymour, J. 2007. Treating the hotel like a home: the contribution of studying the single location home/workplace. *Sociology*, Vol. 41, No. 6, p. 1097–1114.
- Shore, B. 1996. *Culture in Mind: Cognition, Culture and the Problem of Meaning*. New York: Oxford University Press.
- Shore, B. 2003. Family Time: Studying Myth and Ritual in Working Families. *Working Paper*, No. 27, Emory University.

- Silverstein, M.; Bengtson, V. L. 1997. Intergenerational Solidarity and the Structure of Adult Child–Parent Relationships in American Families. *American Journal of Sociology*, Vol. 103 (2), p. 429–460.
- Sipavičienė, A. 2006. Migracija. Stankūnienė, V. (red.) *Lietuvos gyventojai: struktūra ir demografinė raida*. Vilnius: Statistikos departamentas, Socialinių tyrimų institutas, p. 159–167.
- Sipavičienė, A.; Stankūnienė, V. 2011. Lietuvos gyventojų (e)migracijos dvidešimtmetis: tarp laisvės rinktis ir išgyvenimo strategijos. *Filosofija. Sociologija*, 22(4), p. 323–333.
- Smart, C. 2007. *Personal Life*. Cambridge: Polity.
- Smart, C.; Neale, B. 1999. *Family Fragments?* Cambridge: Polity.
- Spencer, L.; Pahl, R. 2006. *Rethinking Friendship: Hidden Solidarities Today*. Princeton University Press.
- Stacey, J. 1996. *In the name of the family: Rethinking family values in the postmodern age*. Boston: Beacon Press.
- Stankūnienė, V.; Kanopienė, V. 1994. Public opinion on family policies in Lithuania. Lutz, W.; Scherbov, S.; Volkov, A. (eds.). *Demographic trends and patterns in the Soviet Union before 1991*. London and New York: International Institute for Applied Systems Analysis, p. 249–263.
- Stankūnienė, V.; Baublytė, M.; Kanopienė, V.; Mikulionienė, S. 1999. *Gimstamumas ir šeima: biografinis požiūris*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Stankūnienė, V. 1995. Family in the Baltic States: Trends and Features. *Demographic Changes and Population Policy in Lithuania*. Vilnius.
- Stankūnienė, V. 1997a. Nauji Lietuvos šeimos bruožai: tradicinių ir modernių šeimos formavimo strategijų sandūra. Stankūnienė, V. (ats. red.). *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*. Vilnius: LFSI.
- Stankūnienė, V. 1997b. Šeimos kūrimo strategijos kitimas Lietuvoje: nuo tradicinio prie modernaus modelio. Vilnius: *Lietuvos mokslas*, 5(15).
- Stankūnienė, V. 1997c. New Phenomena in Family Formation: Case of Lithuania. *Review Baltique*, 8.
- Stankūnienė, V. 2002. Gimstamumas ir šeima. *Lietuvos gyventojai 1990–2000*. Vilnius, p. 25–40.
- Stankūnienė, V. 2003. Šeimos transformacija: požymių ir priežasčių vertinimas. Stankūnienė, V.; Jonkarytė, A.; Mikulionienė, S.; Mitrikas, A. A.; Maslauskaitė, A. *Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, p. 40–60.
- Stankūnienė, V. 2006a. Gimstamumas. *Lietuvos gyventojų struktūra ir demografinė raida*. Vilnius, p. 116–135.
- Stankūnienė, V. 2006b. Santuokos, ištuokos, santuokinis statusas. *Lietuvos gyventojų struktūra ir demografinė raida*. Vilnius, p. 116–135.

- Stankūnienė, V. 2007. Šeimos transformacijos ir žemo gimstamumo iššūkiai. *Lietuvos demografinės raidos iššūkiai*. Vilnius, p. 13–27.
- Stankūnienė, V.; Jonkarytė, A.; Mikulionienė, S.; Mitrikas, A. A.; Maslauskaitė, A. 2003. *Šeimos revoliucija: iššūkis šeimos politikai*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Stankuniene, V.; Maslauskaite, A. 2008. Family transformation in the post-communist countries: attitudes towards changes. Höhn, Ch.; Avramov, A.; Kotowska, I. (eds.) *People, Population Change and Policies. Lessons from the Population Policy Acceptance Study 1*. Springer, p. 113–140.
- Stockard, J. 2002. *Marriage in culture: Practice and meaning across diverse societies*. New York: Harcourt.
- Sussman, M. B. 1965. Relationships of Adult Children with Their Parents. Shanas, E.; Streib, G. (eds.) *Social Structure and the Family: Generational Relations*. Engelwood Cliffs: Prentice Hall.
- Sussman, M. B.; Burchinal, L. 1962. Kin family network: inherited structure in current conceptualizations of family functioning. *Marriage Family Living*, Vol. 24, p. 231–240.
- Trost, J. 1993. Family from a dyadic perspective. *Journal of Family Issues*, 14 (1), p. 92–104.
- Uhlenberg, P. 1996. Mutual Attraction: Demography and Life-Course Analysis. *Gerontologist*, 36, p. 226–229.
- Vaišvila, A. 2012. „Kitos šeimos formos“, arba bandymas priderinti šeimos sąvoką prie atskiro asmens subjektyvumo. *Socialinių mokslų studijos*, 4 (3), p. 953–972.
- Valstybinė šeimos politikos koncepcija. *Valstybės žinios*, Nr. 69-2624, 2008.
- Van de Kaa, D. J. 1987. Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, Vol. 42, No.1, March, p. 3–55.
- Van de Kaa, D. J. 1997. Opinions and Sequences: Europe's Demographic Patterns. *Journal of Australian Population Association*, Vol. 14, No.1, p. 1–29.
- Van Krieken, R. 2001. Norbert Elias and Process Sociology. Ritzer, G.; Smart, B. (eds.) *The Handbook of Social Theory*. London: Sage, p. 353–367.
- Vertovec, S. 2004. Migrant Transnationalism and Modes of Transformation. *International Migration Review*, 38 (3), p. 970–1001.
- Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė. 2013. Rodiklių duomenų bazė. Lietuvos statistikos departamentas. Internetinis išteklius. <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1769&status=A>> [žiūrėta 2013-11-19].
- Villar, F. 2007. Intergenerational or multigenerational? A question of nuance. *Journal of Intergenerational Relationships*. The Haworth Press Inc., 5(1), p. 115–117.
- Voorpostel, M.; Van Der Lippe, T. 2007. Support Between Siblings and Between Friends: Two Worlds Apart? *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 69, Issue 5, p. 1271–1282.

- Wachter, K. W. 1997. Kinship resources for the elderly. *Philosophical transactions of the Royal Society of London*, 352, p. 1811–1817.
- Wall, K. 2006. *Family trajectories and social networks: the life course in an intergenerational perspective*. Pub. L. No. PTDC/SDE/65663/2006.
- Wall, K.; Aboim, S.; Cunha, V.; Vasconcelos, P. 2001. Families and informal support networks in Portugal: the reproduction of inequality. *Journal of European Social Policy*, 11, p. 213–233.
- Wasserman, S. 1994. *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge University Press.
- Weeks, J. 1995. *Inventing Moralities: Sexual Values in an Age of Uncertainty*. New York: Columbia University Press.
- Weeks, J.; Heaphy, B.; Donovan, C. 2001. *Same Sex intimacies: Families of choice and Other Life Experiments*. London: Routledge.
- Wellard, S. 2012. Older people as grandparents: how public policy needs to broaden its view of older people and the role they play within families. *Quality in Ageing and Older Adults*, Vol. 13. Issue 4. Date online 30/10/2012.
- Wellman, B.; Leighton, B. 1979. Networks, Neighbourhoods and Communities. Approaches to the Study of the Community Question. *Urban Affairs Quarterly*, Vol. 14, No 3, p. 363–390.
- Widmer, E. 2010. *Family Configurations. A Structural Approach to Family Diversity*. Ashgate.
- Widmer, E. D. 1999. Family contexts as cognitive networks: A structural approach of family relationships. *Personal Relationships*, Vol. 6, p. 487–503.
- Widmer, E. D. 2004. Couples and their networks. Richards, M.; Scott, J.; Treas, J. (eds.) *Blackwell Companion to the Sociology of Families*. London: Blackwell, p. 356–373.
- Widmer, E. D. 2006. Who are my family members? Bridging and bonding social capital in family configurations. *Journal of Personal and Social Relationships*, Vol. 23, 6, p. 979–998.
- Widmer, E. D. 2007. Social capital in wide family contexts: An empirical assessment using social network methods. *International Review of Sociology*, Vol. 17, 2, p. 225–238.
- Widmer, E. D.; Jallinoja R. (eds.) 2008. *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. Bern: Peter Lang.
- Widmer, E. D.; La Farga, L.-A. 1999. Boundedness and Connectivity of Contemporary Families: A case study. *Connections*, 22(2), 30–36.
- Widmer, E. D.; La Farga, L.-A. 2000. Family networks: A sociometric method to study relationships in families. *Field Methods*, 12 (2), p. 108–128.
- Willekens, F. J. 1991. Understanding the interdependence between parallel careers. Siegers, J. J.; de Jong-Gierveld, J.; Van Imhaff, E. (eds.) *Female Labour Market Behaviour and Fertility: A Retional-Choice Approach*. Berlin: Springer.

- Willis, S. H.; Martin, M. (eds.) 2005. *Middle adulthood: a lifespan perspective*. Thousand Oaks (Calif.), London, New Delhi: Sage Publications.
- Wolin, S. J.; Bennett, L. A. 1984. Family rituals. *Family Process*, 23, p. 401–420.
- Wolin, S. J.; Bennett, L. A.; Noonan, D. L.; Teitelbaum, M. A. 1980. Disrupted family rituals: A factor in the intergenerational transmission of alcoholism. *Journal of Studies on Alcohol*, 41, p. 199–214.
- Wrigley, E. A. 1978. Fertility strategy for the individual and for the group. Tilly, Ch. (ed.) *Historical Studies of Changing Fertility*. Princeton: Princeton University Press.
- Zontini, E. 2007. Transnational families. *Sloan Work and Family Research Network Encyclopedia* Entry, <<https://workfamily.sas.upenn.edu/wfrn-repo/object/be4md40po6iq2g3x>>.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

Projekto „Šeimos modelių trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“ kokybinio interviu planas ir gairės

Projekto tikslas – ištirti ryšius tarp šeimos modelių ir socialinių tinklų (šeimos nariai, giminės, draugai, kaimynai, bendradarbiai, kiti visuomenės nariai) Lietuvos visuomenėje. Tyrime laikomasi prielaidos, kad kritiniai įvykiai šeimos gyvenime keičia jos socialinius ryšius, o pakitusi socialinė aplinka daro įtaką sprendimams, susijusiems su šeimos kūrimu ir šeimos raida.

Kokybinio interviu tikslas – išsiaiškinti kontekstus, kuriuose vyko sprendimai dėl šeimos kūrimo ir tolesnio gyvenimo, ir kaip šie sprendimai buvo susiję su socialiniais tinklais.

Kokybiniame tyrime bus atlikta interviu su 30 vyrų ir 30 moterų: po 15 informantų keturioms kartoms, gimusioms 1950–1955 m., 1960–1965 m., 1970–1975 m. ir 1980–1985 m.; iš viso 60 interviu Alytaus, Marijampolės, Utenos, Klaipėdos, Panevėžio ir Vilniaus apskrityse. Apskritis pasirinktos atsižvelgiant į etnografinį ir geografinį išsidėstymą, laikantis prielaidos, kad kiekvienas etnografinis regionas turi savitų šeimos ir socialinių tinklų konstravimo ypatumų. Konkrečios vietovės atskirose apskrityse parinktos, atsižvelgiant į kiekybinio tyrimo, atlikto 2011 m. pabaigoje–2013 m. pradžioje, rezultatus.

Kokybinio interviu metu informantų turi būti prašoma pateikti laisvos formos kiek įmanoma labiau chronologišką pasakojimą apie savo gyvenimą. Kokybinis interviu atliekamas naudojant pusiau standartizuotas gaires.

Kokybiniai interviu atliekami 2012 m. birželio–rugpjūčio mėnesiais.

Dėl interviu atlikimo laiko ir vietos su informantu iš anksto susitariama telefonu. Interviu vieta – pagal informanto pasirinkimą.

Numatoma vidutinė interviu trukmė apie 1–1,5 val.

KOKYBINIO INTERVIU GAIRĖS

I. Įsimintiniausios draugystės / partnerystės. Šeimos kūrimas.

1. Šeimos samprata ir vertybės.

Kas Jums yra šeima?

Su kuo (kokiais asmenimis) Jums siejasi sąvoka „šeima“?

Su kuo (kokiais asmenimis) Jums siejasi sąvokos artimumas, intymumas? Kodėl?

Kokias tradicijas galite įvardyti kaip Jūsų šeimos sutvirtinimo tradicijas?

Ar šios tradicijos buvo būdingos Jūsų tėvams / seneliams, t. y. jos perduotos iš kartos į kartą?

Kokią šeiminių gyvenimo patirtį turėjote iš tėvų / senelių šeimos?

2. Partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) charakteristikos.

Jeigu partnerysčių / santuokų buvo ne viena, klausti apie visas arba, informanto nuomone, svarbiausias.

Kokiomis aplinkybėmis susipažinote?

Koks buvo kontekstas (socialinis, ekonominis, psichologinis, kt.)?

Apibūdinkite partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) socialinį statusą, kai susipažinote. Palyginkite jo/jos statusą su savuoju tuo metu.

Kur ir su kuo tuo metu gyvenote?

Kaip į draugystę reagavo tėvai / draugai / kiti asmenys (skatino, pritarė, nepritarė, draudė, pan.)? Kodėl?

Kaip pasikeitė artimųjų ir draugų ratas (sumažėjo ar padaugėjo) pradedus draugystei? Ar išliko draugų iš vaikystės? Ar atsirado naujų draugų?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

3. Apsigyvenimas kartu.

Kaip priėmėte sprendimą apsigyventi kartu?

Kartu apsigyvenote prieš santuoką ar po santuokos?

Koks buvo kontekstas (socialinis, ekonominis, psichologinis, kt.)?

Apibūdinkite savo ir partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) socialinius kontekstus tuo metu.

Kaip į gyvenimą kartu reagavo tėvai / draugai / kiti asmenys (skatino, pritarė, nepritarė, draudė, kt.)? Kodėl?

Kaip pasikeitė artimųjų ir draugų ratas (sumažėjo ar padaugėjo) pradėjus gyventi kartu? Ar išliko draugų iš vaikystės? Ar atsirado naujų draugų?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

4. Sprendimas dėl santuokos.

Kaip priėmėte sprendimą dėl santuokos?

Koks buvo kontekstas (socialinis, ekonominis, psichologinis, kt.)?

Apibūdinkite savo ir partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) socialinius kontekstus tuo metu.

Kur ir su kuo tuo metu gyvenote?

Kaip į sprendimą dėl santuokos reagavo tėvai / draugai / kiti asmenys (skatino, pritarė, nepritarė, draudė, kt.)? Kodėl?

Kaip pasikeitė artimųjų ir draugų ratas (sumažėjo ar padaugėjo) po santuokos? Ar išliko draugų iš vaikystės? Ar atsirado naujų draugų?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

5. Išsiskyrimas / skyrybos.

Jeigu įvyko išsiskyrimas / skyrybos, kaip priėmėte sprendimą dėl išsiskyrimo / skyrybų?

Koks buvo kontekstas (socialinis, ekonominis, psichologinis, kt.)?

Apibūdinkite savo ir partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) socialinius tuo metu.

Kur ir su kuo tuo metu gyvenote?

Kaip į išsiskyrimą / skyrybas reagavo tėvai / draugai / kiti asmenys (pa laikė, pritarė, nepritarė, atkalbinėjo, kt.)? Kodėl?

Kaip pasikeitė artimųjų ir draugų ratas (sumažėjo ar padaugėjo) įvykus išsiskyrimui / skyryboms?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

II. Tėvystė.

1. Sprendimai dėl pirmojo vaiko.

Kokiomis aplinkybėmis susilaukėte pirmojo vaiko?

Vaiko susilaukėte santuokoje ar ne santuokoje?

Koks buvo kontekstas (socialinis, ekonominis, psichologinis, kt.)?

Apibūdinkite savo ir partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) santykius ir socialinį statusą tuo metu.

Kur ir su kuo tuo metu gyvenote?

Kaip į žinią apie pirmąjį vaiką reagavo partneris(-ė) / sutuoktinis(-ė) / tėvai / draugai / kiti asmenys (pritarė, džiaugėsi, nepritarė, atkalbinėjo, kt.)? Kodėl?

Kaip pasikeitė draugų ir artimųjų ratas (sumažėjo ar padaugėjo) gimus pirmajam vaikui? Ar išliko draugų iš vaikystės? Ar atsirado naujų draugų?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?
Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

2. Sprendimai dėl antrojo ir paskesnių vaikų.

Kokiomis aplinkybėmis susilaukėte antrojo ir paskesnių vaikų?
Koks buvo kontekstas (socialinis, ekonominis, psichologinis, kt.)?
Apibūdinkite savo ir partnerio(-ės) / sutuoktinio(-ės) socialinius kontekstus tuo metu.

Kur ir su kuo tuo metu gyvenote?

Kaip į žinių apie šių vaikų gimimą reagavo partneris(-ė) / sutuoktinis(-ė) / tėvai / draugai / kiti asmenys (pritarė, džiaugėsi, nepritarė, atkalbinėjo, kt.)? Kodėl?

Kaip pasikeitė draugų ir artimųjų ratas (sumažėjo ar padaugėjo) gimus antrajam ir paskesniems vaikams? Ar išliko draugų iš vaikystės? Ar atsirado naujų draugų?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

III. Išsilavinimas.

1. Profesijos pasirinkimas.

Kas lėmė profesijos pasirinkimą?

Koks buvo kontekstas (istorinis, politinis, ekonominis) renkantis profesiją / išsilavinimo kelią?

Kas iš artimos aplinkos (šeimos nariai, draugai, mokytojai, kiti asmenys) turėjo įtakos profesijos pasirinkimui / esminiams sprendimams dėl išsilavinimo? Kokią konkrečiai įtaką turėjo? Kaip tai vyko?

Kas dar, be asmenų iš artimos aplinkos, turėjo įtakos profesijos pasirinkimui / esminiams sprendimams dėl išsilavinimo? Kokią konkrečiai įtaką turėjo? Kaip tai vyko?

2. Draugų ir pažįstamų ratas, keičiantis išsilavinimo lygiui.

Ar išliko draugų iš vaikystės?

Ar atsirado naujų draugų?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

Kokį vaidmenį naujieji draugai vaidina Jūsų gyvenime?

3. Išsilavinimas ir šeima.

Kaip svarbiausi išsilavinimo etapai susiję su šeiminių situacijos pokyčiais (partneryste, santuoka, skyrybomis, pirmojo, antrojo ir paskesnių vaikų gimimu, kt.)? Pvz., ar teko atidėti studijas dėl šeimos reikalų ir pan.?

IV. Darbo karjeros trajektorijos.

1. Perėjimas iš studijų į darbą.

Kaip vyko perėjimas iš studijų į darbą?

Koks buvo kontekstas (istorinis, politinis, ekonominis, socialinis, psichologinis, kt.)?

Kaip pavyko rasti pirmąjį darbą?

2. Darbas ir socialiniai ryšiai.

Kokios įtakos svarbiausiems darbo karjeros etapams (darbo pobūdžio pasirinkimui, darbo karjeros kryptčiai, tolesnei darbo karjerai) turėjo šeimos nariai, giminės, draugai, kiti asmenys?

Kokią įtaką konkrečiai turėjo šie asmenys? Kaip tai vyko?

Kaip užimtumo situacijos pokyčiai pakeitė draugų ir artimųjų ratą (jis sumažėjo / padaugėjo)?

Ar išliko draugų iš vaikystės?

Ar kiekviename naujame etape atsirado naujų draugų?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Ar šie saitai išliko tolesniame gyvenime?

3. Nedarbas ir socialiniai ryšiai.

Jeigu buvo bedarbystės periodų, kaip pavyko susirasti darbą ir grįžti į darbo rinką?

Koks buvo kontekstas (istorinis, politinis, ekonominis, socialinis, psichologinis, kt.)?

Kaip šeimos nariai, giminės, draugai, kiti asmenys prisidėjo susirandant darbą?

Kaip nedarbo situacija pakeitė artimųjų ir draugų ratą (jis sumažėjo / padaugėjo)?

Kaip pasikeitė santykių su artimaisiais ir draugais pobūdis?

Kaip bedarbystė pakeitė santykius šeimoje?

4. Užimtumo situacijos poveikis šeiminiam gyvenimui.

Ar kilimas karjeros laiptais turėjo įtakos Jūsų sprendimams dėl šeimos kūrimo laiko, šeimos modelio pasirinkimo, vaikų gimimo, skyrybų, kt.?

Ar leidimasis karjeros laiptais turėjo įtakos Jūsų sprendimams dėl šeimos kūrimo laiko, šeimos modelio pasirinkimo, vaikų gimimo, skyrybų, kt.?

Kokią įtaką turėjo bendradarbiai / darbo vadovai Jūsų sprendimams dėl šeimos kūrimo (pvz., partnerystės, santuokos, skyrybų, vaikų gimimo)?

Kaip užimtumo situacijos pokyčiai keitė santykius šeimoje?

5. Šeimos įtaka užimtumo situacijai.

Kaip keitėsi požiūris į darbą svarbiausiais šeiminio gyvenimo etapais (iki santuokos, po santuokos, po vaikų gimimo)?

Kaip šeimninė situacija (partnerystė, santuoka, skyrybos, vaikų gimimas) paveikė darbo karjerą?

Ar dėl šeimos teko ieškoti kito darbo ir pan.? Kokia tai buvo situacija?

Kaip apskritai pavyksta derinti darbą ir šeiminių gyvenimą?

V. Savitarpio pagalba.

1. Keitimasis materialine parama su artimaisiais, draugais, pažįstamais, kt.

Kas Jums suteikia materialinę / finansinę pagalbą?

Į ką kreipiatės, kai susiduriate su materialiniais sunkumais?

Kas padėjo įsikurti (būstas, kt.) gyvenime?

Kam Jūs suteikiate materialinę / finansinę pagalbą?

2. Keitimasis psichologine parama su artimaisiais, draugais, pažįstamais, kt.

Kas Jums suteikia psichologinę pagalbą?

Į ką kreipiatės, kai norite pabendrauti (pasikalbėti, pažaisti sportinius žaidimus, išgerti kavos, aplankyti renginį, kt.)?

Kam Jūs suteikiate psichologinę pagalbą?

3. Kitokia savitarpio pagalba / parama.

Į ką kreipiatės, kai reikia pagalbos vaikams prižiūrėti?

Į ką iš artimųjų arba draugų kreipiatės pagalbos užklupus ligai?

Į ką kreipiatės kitais atvejais, kai reikia pagalbos arba paramos?

Kokią pagalbą / paramą suteikiate savo artimiesiems, draugams, kt. asmenims?

Papasakokite konkrečių atvejų.

2 PRIEDAS

1 lentelė. Kokybinių interviu informantų demografinės charakteristikos

Tyrimo dalyvio kodas	Gimimo metai	Santuokinis statusas	Vaikai ¹⁹			Anūakai ²⁰
			mažamečiai	mokyklinio amžiaus	suaugę	
Moterys (1950–1965 m. gimusi kohorta)						
P4	1954	ištekėjusi			2 dukterys	
P6	1961	ištekėjusi		1 sūnus		
P11	1954	ištekėjusi			2 dukterys	+
P13	1954	išsiskyrusi			1 sūnus	
P14	1950	ištekėjusi			2 dukterys	+
P16	1961	išsiskyrusi		1 sūnus	1 sūnus	
P23	1951	ištekėjusi			1 sūnus 2 dukterys	+
P25	1961	ištekėjusi			2 dukterys	
P26	1964	ištekėjusi			2 sūnus	
P35	1961	ištekėjusi			1 sūnus 1 duktė	
P36	1961	ištekėjusi			1 sūnus 1 duktė	
P44	1953	našlė				
P45	1953	našlė			4 sūnus 3 dukterys	+
P47	1965	ištekėjusi			1 duktė	
P51	1951	našlė			1 duktė	+
P55	1961	išsiskyrusi			1 sūnus 1 duktė	+
Moterys (1970–1985 m. gimusi kohorta)						
P1	1982	ištekėjusi	2 sūnus 1 duktė			
P8	1975	ištekėjusi	1 duktė	1 sūnus	1 sūnus	
P12	1980	ištekėjusi				
P19	1971	ištekėjusi	1 sūnus			
P28	1981	ištekėjusi	3 dukterys			
P29	1985	ištekėjusi	1 duktė			
P32	1981	ištekėjusi	1 sūnus			
P39	1970	ištekėjusi antrą kartą			1 sūnus 1 duktė	
P42	1984	neištekėjusi				
P49	1971	neištekėjusi				
P50	1970	išsiskyrusi			1 sūnus	
P52	1984	ištekėjusi		2 sūnus		
P57	1971	ištekėjusi		1 sūnus 1 duktė	1 sūnus	
P58	1970	našlė		2 sūnus		

Tyrimo dalyvio kodas	Gimimo metai	Santuokinis statusas	Vaikai ¹⁹			Anūakai ²⁰
			mažamečiai	mokyklinio amžiaus	suaugę	
Vyrai (1950–1965 m. gimusi kohorta)						
P2	1954	našlys			1 sūnus 1 duktė	
P3	1953	vedęs			1 sūnus 1 duktė	
P5	1962	vedęs			2 dukterys	
P15	1965	išsiskyres			1 duktė	
P21	1954	vedęs			2 sūnūs	
P24	1964	vedęs		1 sūnus	1 sūnus	
P31	1955	vedęs			2 sūnūs 1 duktė	+
P33	1950	vedęs			1 sūnus 1 duktė	
P34	1964	vedęs			2 dukterys	
P41	1952	vedęs			2 dukterys	+
P43	1950	našlys			2 sūnūs	+
P46	1962	vedęs			2 sūnūs 1 duktė	+
P53	1962	vedęs			2 sūnūs	
P54	1961	vedęs			1 duktė	
Vyrai (1970–1985 m. gimusi kohorta)						
P7	1973	nevedęs				
P9	1983	gyvena ne-registruotoje santuokoje		1 sūnus iš ankstesnės partnerystės		
P10	1985	nevedęs				
P17	1975	vedęs		2 sūnūs		
P18	1972	vedęs		1 duktė		
P20	1980	vedęs	1 duktė	1 sūnus		
P22	1985	gyvena ne-registruotoje santuokoje				
P27	1975	nevedęs				
P30	1985	nevedęs				
P37	1972	vedęs		1 sūnus		
P38	1975	vedęs		1 sūnus		
P40	1984	nevedęs				
P48	1971	išsiskyres			1 duktė	
P56	1975	vedęs		1 sūnus		
P59	1980	vedęs	1 sūnus 1 duktė			
P60	1981	vedęs	1 sūnus 1 duktė			

¹⁹ Visi turintys vaikų informantai pateikė informaciją apie jų amžių arba pateikė kitus faktus, kuriais remiantis juos galima priskirti prie vienos iš šių kategorijų.

²⁰ Dauguma turinčių anūkus informantų kalbėjo apie savo kaip senelių vaidmenis, todėl lentelėje yra tik pažymėta, ar informantas turi anūką, ar jų neturi.

2 lentelė. Giluminio interviu dalyvių, kurių šeimos atitinka atotolio šeimos apibrėžimą, pagrindinės charakteristikos

Informanto identifikacijos kodas	Lytis	Amžius	Santuokinis statusas	Tyrimo metu užsienyje gyvena:			Emigracijos patirtis praityje
				Informanto(-ės) suaugęs(-ę) vaikas(-ai)	Informanto(-ės) sutuoktinis	Informanto(-ės) motina	
P2	Vyras	1954	išsiskyres	+			
P14	Moteris	1950	ištekėjusi	+			
P17	Vyras	1975	vedęs	+			
P24	Vyras	1964	vedęs	+			
P25	Moteris	1961	ištekėjusi	+			
P34	Vyras	1964	vedęs	+			informanto + vaikų
P35	Moteris	1961	ištekėjusi	+			
P37	Vyras	1972	vedęs			+	
P41	Vyras	1952	vedęs	+			
P53	Vyras	1962	vedęs	+			
P8	Moteris	1975	ištekėjusi		+		
P13	Moteris	1954	išsituokusi				informantės + vaikų
P33	Vyras	1950	vedęs				informanto + vaikų
P38	Vyras	1975	vedęs				informanto + vaikų
P57	Moteris	1971	ištekėjusi		+		
P60	Vyras	1981	vedęs				informanto + vaikų

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abbey A. 26, 247
 Aboim S. 255
 Ahrons C. R. 25, 239
 Ajrouch K. 119, 251
 Allan G. 25, 245
 Allen K. R. 39, 239, 243
 Anshen R. N. 251
 Arthur S. 119, 239
 Attias-Donfut C. 10, 118, 119, 239, 252
 Avramov A. 254
 Baca Zinn M. 39, 239
 Baker T. 244
 Bales R. F. 23, 24, 38, 48, 251
 Barbee A. 147, 242
 Bass S. A. 119, 239
 Baublytė M. 22, 53, 116, 141, 185, 239, 248, 250, 253
 Bauman Z. 20, 239
 Becher H. 81, 240
 Beck U. 24, 25, 63, 139, 240
 Becker G. S. 52, 57, 58, 142, 240
 Beck-Gernsheim E. 24, 25, 240
 Bengtson V. L. 10, 23, 25, 30, 110, 117–120, 138–141, 148, 240, 252
 Bennett L. A. 82, 83, 240, 256
 Bennett T. 250
 Berger B. 23, 240
 Bernard H. R. 12, 240
 Bernardes J. 24, 240
 Bielby D. D. 147, 240
 Bitinas B. 123, 240
 Bjerer G. 114, 241
 Blieszner R. 239
 Blossfeld H.-P. 13, 62, 63, 241
 Boeije H. 149, 241
 Bohr Y. 114, 241
 Boyce W. T. 246
 Boll E. S. 82, 241
 Bossard J. H. S. 82, 241
 Bourdieu P. 52, 54–58, 69, 80, 91, 107, 241
 Bowlby S. 81, 249
 Brandon P. D. 119, 241
 Brehm Sh. S. 146, 251
 Bryceson D. 114, 241
 Brochmann G. 241
 Bučaitė-Vilkė J. 20, 178, 241
 Burchinal L. 39, 254
 Burgess E. W. 10, 23, 24, 241
 Burgoyne J. 25, 241
 Burr V. 123, 241
 Burt R. S. 40, 119, 241, 242
 Burton L. M. 119, 240
 Campbell K. E. 40, 248
 Caro F. G. 119, 239
 Carrington P. J. 40, 242
 Ceballo R. 26, 247
 Chafetz J. S. 240
 Chambers D. 138, 139, 202, 242
 Cheal D. 24, 242
 Cherlin A. J. 24, 25, 38, 40, 242
 Clark D. 25, 241
 Cohen S. 244
 Coyne J. C. 146, 252
 Coleman D. 139, 242
 Coleman J. 10, 242
 Coleman M. 39, 242
 Coltrane S. 39, 242
 Coontz S. 39, 242
 Cowan P. A. 244
 Crompton R. 139, 140, 147, 242
 Crow G. 25, 245
 Cunha V. 255
 Cunningham M. 147, 242
 Curtis P. 81, 245
 Česnuitytė V. 9, 15, 21, 53, 77, 96, 202, 228, 242, 243, 247
 Dahrendorf R. 52, 243
 Davies J. 24, 243
 Davies K. 186, 243
 Davis M. 120, 243
 de Jong-Gierveld J. 255
 Demo D. H. 39, 243

- Dench G. 239
Dermott E. 81, 243
DeWind J. 114, 248
Donati P. 10, 24, 25, 243
Donovan C. 81, 255
Douglas M. 244
Dragon W. 250
Duck S. 250
Edwards R. 81, 112, 249
Eglite P. 246
Eitzen D. S. 39, 239
Ellingsaeter A. L. 147, 243
Emde R. 252
Erera P. I. 38, 243
Faist T. 241
Farber S. 251
Fiese B. H. 81–83, 243, 244
Finch J. 10, 81, 244
Fine M. A. 39, 243
Forster R. 241
Friedan B. 23, 244
Furstenberg F. F. 40, 242
Gaižauskaitė I. 249
Ganong L. H. 39, 242
Gans H. 79, 244
Gauthier J.-A. 12, 244
Gedvilaitė-Kordušienė M. 111, 120, 244
Giddens A. 57, 64, 139, 244
Gillis J. R. 78, 244
Glenn N. D. 38, 244
Glick-Schiller N. 114, 248
Goffman E. 82, 244
Goode W. J. 23, 24, 38, 48, 244
Gottlieb B. 142, 143, 144, 244
Goulbourne H. 114, 244
Gregory S. 81, 249
Gubrium J. F. 24, 39, 244, 245
Haywood C. 147, 248
Hamerle A. 241
Hammar T. 241
Hammond R. J. 146, 246
Harper S. 118, 244
Harris S. R. 39, 48, 245
Hartnett S. A. 246
Hauri R. 83, 245
Heaphy B. 81, 255
Hendrick C. 144, 242
Hendrick S. S. 144, 242
Hibberd F. J. 123, 245
Hillcoat-Nalletamby S. 119, 251
Hynie M. 114, 241
Ho E. S. 114, 245
Hohn Ch. 254
Holstein J. A. 24, 39, 244, 245
Horrocks Ch. 123, 124, 247
Ingersoll-Dayton B. S. C. 82, 245
Yamaguchi K. 13, 62, 63, 245
Jallinoja R. 24, 25, 81, 139, 140, 245, 255
James A. 81, 245
James S. A. 246
Jamieson L. 24, 25, 245
Jasilionienė A. 20, 52, 245
Jensen E. W. 83, 246
Jin L. 245
Johnson R. J. 146, 246
Joye D. 12, 244
Jonkarytė A. 20, 52, 246, 253, 254
Josephs K. 244
Juozeliūnienė I. 20, 21, 40, 110, 111, 113, 114, 141, 246
Kahana B. 146, 246
Kahana E. 142, 146, 147, 175, 246
Kanapienienė L. 20, 40, 246
Kanopienė V. 9, 15, 20, 77, 141, 185, 228, 246, 247, 250, 253
Kardelis K. 12, 247
Kazlauskaitė A. 246
Kercher K. 146, 246
King N. 123, 124, 247
Klijzing F. K. H. 62, 247
Kline C. A. 83, 243
Kotowska I. 254
Kraniauskas L. 20, 77, 247
Kraniauskienė S. 20, 247
Kvale S. 123, 247
La Farga L.-A. 40, 255
Lamanna M. A. 10, 39, 247
Lansford J. 26, 247
Lanz M. 142–144, 252
Lapierre N. 10, 239

- Lazarus R. S. 146, 252
 Le Play F. 10, 247
 Lee G. 10, 247
 Leighton B. 207, 255
 Leonavičiūtė Ž. 110, 113, 114, 246
 Lesthaeghe R. 55–58, 69, 247
 Levin I. 24, 28, 40, 185, 202, 247, 248
 Lewitt P. 114, 248
 Litwak E. 39, 248
 Lobodzinska B. 246
 Lock A. 123, 248
 Lutz W. 253
 Mac an Ghaill M. 147, 248
 May V. 243, 249, 250
 Mayer K. U. 241
 Malthus T. R. 54, 55, 65, 248
 Manting D. 58, 248
 Marcinkevičienė D. 53, 248
 Marjinsky K. A. T. 82, 244
 Marsden P. V. 40, 248
 Marta E. 142–144, 252
 Martin M. 138, 146, 147, 255
 Martini M. 82, 248
 Martinkėnė G. 111, 246
 Maslauskaitė A. 20–22, 34, 52, 53, 77, 111,
 114, 116, 141, 145, 175, 178, 185, 186,
 247–249, 252–254
 Mason J. 10, 186, 197, 244, 249
 Mathiowetz N. A. 175, 249
 Matthijs K. 243
 McAvity K. J. 240
 McCarthy J. R. 81, 112, 249
 McCarty Ch. 240
 McKie L. 81, 249
 Meil G. 148, 249
 Mikėnė S. 16, 249
 Mikulionienė S. 9, 15, 20, 52, 116, 228,
 247, 249, 250, 253, 254
 Milardo R. M. 10, 40, 250
 Miller R. S. 143, 146, 160, 251
 Mitrikas A. A. 20, 22, 66, 250, 253, 254
 Moors G. 57, 58, 247
 Morawska E. 114, 250
 Morgan D. H. J. 10, 11, 24, 77–81, 110,
 112, 113, 120–122, 140, 233, 245, 250,
 251
 Morgan P. 24, 251
 Mustacchi P. 251
 Neale B. 81, 253
 Nock S. 38, 244
 Noonan D. L. 256
 Ogg J. 10, 119, 239
 Oinonen E. 81, 251
 Olikier S. 175, 249
 Oppenheimer V. K. 62, 251
 Pahl R. E. 10, 25, 28, 48, 79, 202, 218, 230,
 251, 253
 Parrenas R. S. 115, 251
 Parson M. 39, 242
 Parsons T. 10, 20, 23, 24, 38, 39, 48, 138,
 251
 Perlman D. 146, 251
 Phillips J. E. 119, 251
 Phillipson Ch. 110, 117, 119, 251
 Poltrock S. 244
 Popenoe D. 24, 32, 38, 251
 Purvanecas A. 20, 77, 185, 251
 Purvanecienė G. 20, 77, 185, 241, 251
 Raley G. 39, 242
 Ranum O. 241
 Regan P. C. 144, 146, 251
 Reingardė J. 20, 252
 Reingardienė J. 20, 252
 Reiss D. 82, 252
 Reynolds T. 114, 244
 Richards M. 240, 255
 Riedmann A. 39, 247
 Ritzer G. 20, 252, 254
 Roberto K. A. 239
 Roberts R. E. L. 240
 Rohwer G. 13, 62, 63, 241
 Rosenthal C. J. 119, 240
 Rossi G. 10, 243, 252
 Rowland S. 144, 251
 Rupšienė L. 123, 240, 252
 Sameroff A. J. 252
 Scabini E. 10, 142–144, 252
 Schafer C. 144, 146, 252

- Scherbov S. 253
Schmalzbauer L. 114, 252
Schwartz M. A. 39, 252
Scott B. M. 39, 252
Scott J. 40, 240, 242, 252, 255
Segalen M. 10, 118, 239, 252
Seymour J. 81, 243, 252
Shanas E. 248, 254
Sharon S. 251, 270
Shelley G. A. 240
Shih C. 114, 241
Shore B. 82, 252
Sieggers J. J. 255
Silva E. B. 250, 251
Silverstein M. 138, 140, 143, 252
Sipavičienė A. 117, 253
Smart B. 254
Smart C. 10, 24, 77, 79, 81, 95, 233, 251, 253
Smith A. 55
Snape D. 239
Solomos J. 114, 244
Spencer L. 10, 25, 28, 48, 79, 202, 218, 230, 251, 253
Stacey J. 24, 253
Stanaitis S. 116, 250
Stankūnienė V. 20, 22, 52, 66, 111, 114, 116, 117, 141, 178, 185, 239, 246, 247, 249, 250, 252, 253, 254
Stewart A. 26, 247
Stockard J. 39, 254
Streib G. 248, 254
Strong T. 123, 248
Surkyn J. 58, 247
Sussman M. B. 39, 254
Tamas K. 241
Teitelbaum M. A. 256
Tereškinas A. 20, 241, 252
Tilly Ch. 256
Tomcho T. J. 244
Treas J. 240, 255
Trost J. 24, 28, 40, 185, 202, 246, 248, 254
Uhlenberg P. 117, 254
Underwood L. 244
Vaišvila A. 20, 254
Vaitkevičius R. 241
Valavičienė N. 249
Van de Kaa D. J. 56, 57, 139, 254
Van Der Lippe T. 197, 254
Van Imhaff E. 255
Van Krieken R. 140, 254
Vasconcelos P. 255
Vertovec S. 114, 248, 254
Villar F. 120, 254
Volkov A. 253
Voorpostel M. 197, 254
Vuorela U. 114, 241
Wachter K. W. 25, 118, 254
Wacquant L. J. D. 80, 91, 241
Waite L. J. 38, 244
Wall K. 10, 12, 255
Wasserman S. 40, 242, 255
Weeks J. 24, 81, 255
Wellard S. 119, 255
Wellman B. 10, 40, 207, 250, 255
Whitfield N. 114, 241
Widmer E. D. 10, 12, 25, 27, 37, 40, 81, 139, 140, 244, 245, 255
Willekens F. J. 62, 255
Willis S. H. 138, 146, 147, 255
Wilson R. H. L. 251
Wolff F. C. 10, 239
Wolin S. J. 82, 83, 240, 256
Wrigley E. A. 55, 256
Zafar S. 114, 241
Zontini E. 114, 115, 244, 256
Žiliukaitė R. 250
Žydzūnaitė V. 123, 240

DALYKŲ RODYKLĖ

A

adaptacija 84,138
 aktyvumas 10, 24, 79, 95, 96, 101, 104,
 109, 118, 128, 147, 153, 158, 221
 alternatyva 21, 22, 24, 30, 46, 48, 49, 53,
 57, 58, 69, 71, 75, 109, 123, 186, 218,
 219–221
 altruizmas 139, 142, 143, 209, 210, 214
 analizė 9–11, 13, 14, 16–18, 20–22, 24–26,
 28, 37–42, 44–48, 52–55, 61–63, 65–71,
 75, 77, 78, 80, 83–93, 95–108, 111,
 116, 119, 120, 122–124, 131, 134, 135,
 139–145, 147, 149, 150, 157, 160, 168,
 173, 180, 181, 183, 185, 188, 202, 212,
 213, 216, 218, 221, 222, 225, 247, 249,
 251, 254
 analizės metodas 13, 14, 28, 38, 40, 54, 61,
 62, 63, 83, 123, 124, 149, 216
 anyta 27–33, 41–45, 47, 104, 158, 185,
 189, 190, 197–199, 201, 205
 Antrojo demografinio perėjimo teori-
 ja 56, 139, 246
 ANOVA testas 14, 28, 32, 33, 61, 62, 69,
 83, 84, 91, 94
 anūkas (-ė, -ai) 27–33, 42, 44–46, 88, 114,
 117, 118, 131–133, 165, 178, 179, 181,
 183, 185, 187, 198, 264, 265
 apibrėžtis 18, 21, 28, 37, 39, 78, 109, 111,
 138, 145, 147, 149, 201, 202, 221, 224,
 243
 apklausa 9, 12–16, 28, 59–61, 83, 87, 183,
 187, 216
 aprūpinimas 112
 apsauga 58, 118, 155, 156
 apsigyvenimas 16, 60, 61, 165–167, 259
 apsikeitimas 18, 153, 160, 163, 165
 apsipirkimas 86, 92, 120, 175
 apsisprendimas 12, 58, 63, 64, 86
 apskritis 12, 16, 258

artimumas 10, 18, 25, 30, 34, 35, 38, 63–
 68, 71, 72, 76, 96, 104, 109, 112, 113,
 120, 121, 141, 145, 146, 150, 153–157,
 160, 166, 174, 177, 183, 184, 192, 193,
 195, 199, 201, 203, 207–212, 217, 220,
 221, 259–263
 asmenybė 23, 56, 57, 199
 asmeninė bendruomenė 79
 asmuo 9, 12–18, 22–32, 34–39, 41, 43,
 44, 46–50, 52–54, 56–79, 81, 82, 85–90,
 92–96, 104, 105, 107–110, 113, 116,
 126, 131, 132, 139–145, 147, 149, 150,
 153, 154, 158–160, 168, 173, 175, 176,
 178, 181–193, 197, 199, 200, 202, 203,
 205, 210, 212–214, 216–221, 224–226,
 244, 249, 254, 259–263
 Atlas.ti7 16, 17, 216, 228, 239
 atotolio šeima 9, 17, 110, 111, 113–116,
 120–123, 125–136, 216, 222–224, 246,
 266
 atranka 12, 14, 15, 124
 atsakomybė 26, 56, 140, 147, 168, 176,
 195, 196, 202, 205, 214
 atsidavimas 148, 198
 atsiskyrimas 125, 247
 atstumas 89, 110, 119, 120, 125, 126, 128,
 130, 133, 148, 197, 214
 augintinis 28

B

barjeras(-i) 56, 127, 249
 bedarbis(-ė) 15
 bedarbystė 262
 bendraamžis(-ė, -iai) 143, 154, 176, 188,
 203, 205, 211, 213, 225
 bendradarbis(-ė, -iai) 9, 13, 85–87, 109,
 152, 183, 189–191, 202, 207, 210, 211,
 214, 222, 225, 226, 258, 262
 bendravimas 77, 83, 86–89, 93, 94,
 96–100, 102–109, 119, 120, 128–130,
 135, 144, 146, 148, 150–153, 201, 202,
 207, 221, 223

- bendrumas 56, 77, 79, 81, 83, 104, 106,
 120, 121, 144
 bendruomenė 24, 55, 56, 79, 83, 109, 111,
 112, 202, 207, 214, 222, 226
 bendruomeniškumas 207, 214, 226
 Beta koeficientas 62, 68, 71, 97, 98, 100,
 102, 103, 105, 106, 108
 bevaikis(-ė) 38, 41–44, 46, 48, 49, 54, 138,
 195, 218, 219
 binarinis(-iai) 40, 62, 85, 86, 88, 89
 binuklearinis(-ė) 25
 biografija 60, 113, 131, 139, 140, 165, 250,
 253
 biologinis(-ė) 20, 23, 37, 62, 67, 68
 branda 187, 247, 249, 250
 branduolinė šeima 9–11, 17, 20–27, 29,
 30, 32–35, 37–39, 43, 45–50, 56, 67,
 78, 81, 89, 96, 98, 99, 107, 110, 113,
 115–118, 138, 139, 141, 216–219
 Breslow testas 63, 72, 74
 brolis(-iai) 13, 16, 26–36, 41–47, 49, 62,
 66–68, 85, 88, 89, 96, 98, 106, 109,
 114, 115, 117, 118, 152, 158, 159, 164,
 169, 170, 172–174, 176, 177, 183, 184,
 188–190, 194–197, 199–201, 205, 206,
 213, 217, 218, 221, 225
 buitis 89, 96–98, 102, 163, 166, 168–170,
 173, 181–184, 186, 191, 195, 211, 224
 būstas 37, 60, 62, 64–68, 80, 89, 95, 96,
 105, 107, 108, 127, 150, 161, 165–167,
 169, 182, 189, 190, 198, 200, 204, 221,
 224, 263
 būtinybė 16, 79, 110, 116, 117, 130, 142,
 146, 149, 163, 172, 175, 180, 193, 207,
 213
 būtis 173
- C, Č**
- charakteristika(-os) 14–17, 62, 67, 68,
 70, 71, 75, 120, 122, 128, 135, 187, 222,
 259, 264, 266
 chronologiškas(-a) 258
 cirkuliavimas 143
- D**
- daiktinė 150, 160, 162, 164, 165, 189, 190,
 224
 dalijimasis 26, 115, 138, 139, 165, 168,
 246
 dalykas 13, 18, 129, 154, 156, 164, 166,
 192
 dalyvavimas 9, 15, 63, 78, 79, 85–87, 94,
 96–98, 100–103, 105–109, 120, 122,
 158, 173, 175, 216, 221
 dalyvis(-ė) 14, 83–85, 95, 96, 98, 99,
 101, 104, 121, 126, 130, 131, 135, 223,
 264–266
 darbas(-ai) 10, 12–14, 16, 20, 28, 52, 57,
 58, 67, 79, 81, 83, 87, 115, 121, 126, 127,
 131, 134, 138, 140, 142, 147, 149, 158,
 159, 165, 167–175, 179, 180, 182, 184,
 186, 195–201, 205, 206, 209, 211, 224,
 242, 243, 246, 249, 252, 258, 262, 263
 darbdavys 27
 darbuotojas(-a) 39, 115
 daugiageneraciniai 116, 117, 120, 122,
 134, 222
 daugialypis 111, 119, 120, 134, 142, 157,
 201, 224
 daugiamatis 14, 17, 40, 54, 61, 62, 83, 97,
 98, 100, 102, 103, 105, 106, 108, 216
 daugiapakopis(-ė) 12
 dažnumas 30, 35, 89, 90, 91, 128, 129, 148
 daugiavietiškumas 110, 246
 dėdė 13, 26, 29, 117, 158, 172, 183, 188–
 190, 199–201
 deinstytucionalizacija 186
 dekonstrukcija 17, 19, 21, 216, 217
 delinkventinis 173
 dėmesys 10, 23–25, 39, 52, 56, 78, 81, 111,
 112, 116, 117, 120, 125, 126, 138, 139,
 140–145, 157, 168, 186, 202
 demografinis(-ė) 22, 32, 38, 52, 55, 56, 62,
 68, 70, 71, 75, 112, 116, 117, 138, 139,
 141, 178, 187, 242, 246, 247, 249, 250,
 253, 264
 dėmuo(-enys) 207
 depresija 156, 194
 derinimas 12, 16, 81, 88, 127, 130, 132,
 136, 141, 174, 200, 223, 252, 254, 263

derinys(-iai) 34, 86, 119
 deviantinis 38
 diada 142
 diadinis darinys 142
 didmiestis 12, 163, 175, 176, 210, 211, 212
 diferenciacija 10, 30, 35, 75, 217
 diktatas 17, 53, 54, 63, 64, 69, 71, 74, 75,
 219, 220
 dinamiška 80, 114
 disfunkcinis 39
 dovanojimas 131, 132, 143, 149, 161, 162,
 167, 181, 224
 draugas(-ė, -ai) 9, 10, 13, 16–18, 25, 27,
 34, 36, 53, 54, 59–61, 63–66, 69–76,
 79, 85–87, 109, 118, 133, 134, 140,
 141, 145, 146, 149–153, 155, 156, 158,
 159, 162, 165, 168, 172, 174, 180, 181,
 183–193, 197, 200–208, 210–214, 216,
 217, 220–222, 225, 226, 258–263
 draugiškumas 120, 205
 draugystė 16, 23, 39, 57, 61, 143, 144, 186,
 201, 202, 206, 208, 211, 214, 226, 259
 dukra 13, 27–29, 31–33, 41–49, 62, 68,
 87–89, 102, 114, 118, 125, 132, 133,
 150, 152–154, 158, 160, 165, 167, 174,
 178, 179, 181, 185, 188–192, 194, 198,
 204, 213, 218, 224, 225, 264, 265
 dukterėčia 13, 26, 27
 duomenys 9, 11, 12, 14, 16–18, 22, 26,
 28, 29, 35, 38, 40, 54, 59, 60, 63, 65, 66,
 74–78, 83, 85, 87–89, 96, 104, 109–111,
 117, 122–125, 131, 134, 139, 141, 144,
 157, 160, 183, 184, 187, 188, 191, 194,
 197, 199, 205, 212, 213, 216, 218, 221,
 222, 225, 254
 dvasinis 109, 156, 157, 212, 221
 dvejopas 147, 178
 dvikryptis(-ė, -čiai) 188, 213, 225

E

egalitariškas(-a) 24
 egoistas(-ė) 142
 eklektiškas(-a) 41, 49, 219
 ekologinė niša 55

ekonominis(-ė) 16, 22–24, 52, 56–58, 60,
 88, 138, 142, 143, 145, 147, 148, 158,
 160, 165, 168, 187, 200, 201, 209, 221,
 246, 259–262
 ekspresyvus(-i) 138
 ekvivalentiškas(-a, -i) 142
 elgsena 17, 52–61, 63, 69–77, 81, 120, 139,
 141, 143–146, 150, 185, 192, 205, 207,
 216, 219, 220, 242
 emocijos 10, 83, 89, 97, 98, 102, 130, 143
 emocinis(-ė, -iai) 18, 23, 39, 56, 82, 119,
 120, 139, 140, 144–148, 150–157, 160,
 175, 181, 184–186, 189–193, 195, 197,
 199, 202–204, 211, 213, 214, 224–226
 empirinis(-ė, -iai) 9, 11, 12, 14, 16, 22, 28,
 29, 37, 53, 60, 77, 78, 83, 87, 89, 110,
 115, 121, 122, 131, 134, 139, 144, 216,
 222, 243
 epizodinis(-ė) 153, 160, 173, 177, 179,
 180, 182, 185, 205, 210, 214, 224, 225
 erdvė 9, 57, 78, 88, 110, 115, 120, 121,
 125–128, 130, 134–136, 160, 166, 192,
 222–224
 erdvinis(-ė) 125, 126

F

faktas(-i) 16, 30, 125–127, 135, 175, 198,
 211, 222, 265
 faktinis(-ė) 120, 130, 135, 143, 183, 212,
 223, 225
 faktorius(-ai) 42, 44, 45, 47, 90, 93
 faktorinė analizė 14, 38, 40–42, 44–48, 61,
 62, 65, 66, 83, 84, 90, 92, 93, 218
 feminizmas 10, 23, 139, 147, 175, 246
 fenomenologinis(-ė) 23
 finansinis(-ė) 9, 16, 119, 149, 150, 159–
 164, 175, 181, 184–186, 189, 190, 194,
 195, 197, 200, 202, 209, 210, 213, 214,
 224–226, 263
 fizinis(-ė, -iai) 86, 119, 130, 142, 145, 146,
 152, 168, 170, 173, 175, 182, 186, 205,
 211, 224
 forma(-os) 21–25, 48, 49, 52, 55, 57, 59,
 71, 72, 74–76, 81, 111, 112, 116, 124,
 138, 139, 145, 150, 181, 218–220, 258
 formalus(-i) 96, 98, 99, 176, 187, 197, 214

- formuluotė 13, 21, 38, 53, 59, 60, 63, 65, 78, 84–86, 115, 191, 219
- fragmentacija 25, 139, 197, 210, 214, 226
- funkcija 11, 23, 38, 39, 58, 63, 111, 115, 125–127, 138, 139, 141, 144
- funkcinis(-ė) 10, 23–26, 119, 138, 148
- funkcionalizmas 10, 23, 24, 37, 39, 138
- funkcionavimas 10, 15, 38, 138
- G**
- gailėstis 127, 133, 209
- gavėjas 18, 142, 146, 147, 149, 149, 150, 160, 173, 180, 181, 186, 188, 189, 190, 191, 203, 207, 213, 224, 225
- gavimas 141, 149, 160, 161, 181, 188, 189, 224
- gebėjimas 56, 138, 142, 146, 158, 200, 201
- genealoginis(-ė) 197, 214
- Generalized Wilcoxon testas 72, 74
- geografinis 16, 148, 207, 258
- gerovė 21, 26, 52, 55, 56, 58, 114, 126, 134, 135, 138, 139, 147, 175, 223, 249
- giluminis(-ė, -iai) 9, 12, 15–17, 123, 149, 181, 185, 216, 266
- gimdymas 13, 16, 22, 65, 112, 180, 208
- giminaičiai 115, 117, 138, 145, 159, 176, 183–186, 188–191, 200, 202, 213, 225
- giminė 46, 56, 58, 60, 79, 82, 84, 88, 90–92, 97–103, 105, 106, 108, 118, 140, 164, 184, 202
- giminės 10, 16, 17, 25, 27–35, 37, 41–47, 49, 52, 53, 59, 62–73, 75–77, 80, 85, 86, 88, 89, 92–94, 96–98, 101–109, 117–120, 122, 131, 135, 141, 163, 168, 172, 174, 184, 185, 188–190, 197, 199–201, 203, 209, 210, 213, 214, 217, 218, 220–222, 226, 258, 262
- giminės iš brolio / sesers pusės 13, 26–29, 31–34, 41–47, 49, 68, 88, 106, 217, 218
- giminės iš motinos pusės 27–35, 41–47, 49, 68, 88, 104, 106, 217, 218
- giminės iš sutuoktinio pusės 27, 28, 30–33, 41–47, 49, 88, 106, 217, 218
- giminės iš tėvo pusės 27–29, 31–35, 41–47, 49, 68, 88, 104, 106, 218
- giminiškas 195
- giminystė 9, 11, 13, 21, 26, 30, 35, 38, 80, 104, 112, 114, 115, 117, 118, 122, 134, 135, 140, 147, 183–186, 188, 197, 200, 202, 212, 214, 216–218, 222, 225
- gimstamumas 25, 55, 117, 138, 241, 246, 249, 250, 253
- gimtadienis(-ai) 77, 80, 82, 84, 88–92, 96–106, 108, 132, 221
- gyvenamasis(-oji) 12–15, 39, 70, 79, 89, 95, 119, 133, 134, 148, 165, 207, 209
- gyvenimas 11, 13–16, 20–25, 27, 35–39, 46, 48, 52, 53, 55–62, 64–66, 68, 71, 72, 75–82, 84, 91, 95, 101, 107, 109, 111–118, 123, 126, 127, 130, 132–136, 139–141, 144, 148, 149, 152, 157, 158, 160, 162, 165, 166, 172, 181, 192, 195, 196, 202, 204, 205, 208, 212, 214, 217, 218, 220, 221, 223, 224, 250, 252, 254, 258–263
- gyvenimo būdas 46, 52, 80, 81, 91, 139, 140, 172, 208
- gyvenimo kelias 11, 16, 20, 57, 62, 72, 75, 157, 220, 250
- gyvenimo sąlygos 115, 133, 134, 160
- gyvenimo stilius 57, 58
- gyvenimo trukmė 25, 116, 117, 254
- gyventojas(-ai) 9, 12, 14, 21, 22, 28, 29, 38, 48, 54–56, 61, 63, 65, 69, 72, 74–76, 96, 116–118, 141, 153, 154, 163, 172, 175, 176, 199, 207–212, 214, 216–218, 220, 221, 226, 243, 249, 250, 253
- gyvybingumas 21, 112, 136, 223
- globa 18, 26, 81, 113, 126, 140–142, 145–147, 150, 175–182, 184–186, 189, 190, 194, 197, 200, 202, 204, 209, 224, 225, 249
- globėjas(-a, -ai) 138, 142, 147
- grupavimas 27, 41, 85, 124, 187
- grupė 10, 13, 16, 18, 22, 23, 26, 34, 39, 45, 48, 55, 57, 59, 61, 62, 65, 66, 67, 69, 75, 76, 79, 82–86, 88, 90, 92, 93, 113, 115, 119, 134, 145, 166, 178, 183, 187, 188, 203, 204, 207, 212, 213, 218, 220, 222, 225

H

habitus 55, 56, 69, 80, 81, 91, 95, 107,
219, 231
higiena 80, 175
hipotezė 11, 17, 22, 26, 28, 35, 40, 48, 53,
54, 59–61, 74, 78, 83, 85, 86, 88, 216,
217, 219, 221

I, Į, Y

identitetas 79, 148
ideologija 23, 24, 78, 79, 139
ikimoderni visuomenė 55, 56, 58, 66
ikimokyklinis amžius 120, 178, 182, 225
imtis 12, 14
individas 11, 26, 54–58, 69, 71, 118, 119,
122, 123, 140, 142–147, 150, 156, 157,
160, 175, 201, 202, 216
individualizmas 23, 25, 56, 57, 63, 80, 139
individualus(-i) 11, 15, 21, 36, 56–58, 63,
82, 111, 122, 123, 131, 140, 224
industrializacija 138
industrinis(-ė) 23, 24, 138
informacija 13–18, 28, 60, 61, 146, 158,
168, 187, 188, 193, 197, 198, 206
informacinis(-ė) 146, 147, 150, 157, 158,
181, 185, 189, 190, 200, 210, 214, 224,
226
informantas(-ė, -ai) 12–17, 20, 21, 26–34,
40, 41, 43, 45, 46, 48, 59–63, 65, 68, 71,
73, 74, 76, 78, 83–93, 95, 101, 107, 122–
124, 126, 128–131, 133–136, 141, 142,
144, 145, 149, 150, 154, 157, 160, 162,
166, 168, 175, 178, 181, 183, 185–193,
195–203, 205–207, 209–213, 218, 222,
223, 225, 258, 259, 264–266
institucija 56, 120, 138, 177, 178
institucionalizuotas(-a) 38, 78
institutas 13, 20, 22–24, 37, 39, 52, 57, 58,
78, 81, 82, 112, 239, 245–247, 249, 250,
253, 254
instrumentas(-i) 13, 16, 26, 87
instrumentinis(-ė) 18, 83, 138, 140, 144–
148, 150, 167–169, 172, 173, 175, 182,
186, 189, 190, 194, 195, 197, 200, 204,
210, 213, 214, 224–226
integracija 10, 55, 56, 79, 145, 146, 187

interakcija 142, 150, 160
interakcionizmas 23
interesai 56, 65, 109, 132, 136, 143, 202,
206, 210, 211, 214, 222, 223, 226,
234–236, 238
internalizuotas(-a) 52, 55, 56, 80
internetinis(-ė) 128, 254
interpretacija 39, 40, 63, 111, 123, 125–
127, 131, 134, 135, 139, 142, 223
interviu 9, 12, 14–17, 28, 83, 122–125,
127, 129, 132, 133, 149, 151, 152, 155,
156, 158, 159, 161, 162, 164–167, 169–
174, 177, 179–181, 185, 187, 191–193,
195, 199, 203, 216, 249, 258, 259, 264,
266
intymumas 24, 59–61, 63–65, 68, 96, 107,
259
investicija 28, 39, 119, 161
išgyvenamumas 14, 63, 71–73, 216
išgyvenimas 146, 156, 253
iškylavimas 81, 86
išklausymas 146, 152
išlaikymas 126, 135, 185, 223
išorinis(-ė) 65, 83
„išplaukusios“ ribos 17, 28, 35, 37, 38, 40,
48, 217, 218
išplėstinė šeima 9, 11, 17, 21, 22, 25, 26,
29, 30, 34, 35, 37, 38, 41, 43, 46, 47, 49,
69, 81, 106, 107, 138, 165, 186, 199,
201, 202, 217–219
išsidėstymas 16, 258
išsikalbėjimas 151, 205
išsilavinimas 13, 16, 52, 57, 58, 62, 67–71,
75, 87, 138, 158, 187, 192, 261
išsipasakojamas 202
išsiskyrys(-usi) 15, 33–36, 41, 43, 44, 45,
48, 49, 59, 62, 71, 75, 81, 125, 150, 205,
217–220, 260, 264–266
išsiskyrimas 260
išsituokimas 200, 266
ištekjūsi 32–35, 153, 158, 167, 173, 217,
264, 266
ištekliai 10, 28, 55–57, 83, 112, 119, 121,
130, 141, 142, 144, 149, 153, 160, 181,
200, 224, 254
izoliacija 138

izoliuotas(-a) 20, 23–25, 38, 39, 48, 78
 įgimtas(-a) 198
 įgytas(-a) 15, 143, 164, 168
 įnorminimas 25
 įprasminimas 123, 132, 133, 149, 155, 224
 įprastinis(-ė) 40, 54, 80, 125, 172, 207
 įrašas(-ai) 16, 17
 įsikūrimas 161, 162, 164, 165, 206, 210, 263
 įsipareigojimas 83, 115, 120, 127, 131, 132, 140, 148, 172, 178, 179
 įsitraukimas 114, 118, 203
 įtaka 10–12, 16, 40, 52–54, 57, 59, 61–65, 69–71, 73–77, 80, 82, 84, 100, 120, 144, 148, 157, 216, 220, 242, 258, 261–263
 įtampa 24, 82
 įtraukiamumas 25, 34, 36, 37, 41, 49, 62, 77, 79, 80, 83, 86, 89, 101, 110, 114, 116, 118, 121, 147, 168, 175, 202, 203, 206, 216, 217, 219
 įtraukiantis(-i) 37, 49, 79, 116, 147, 168, 216, 219
 įvaikintas(-a) 20, 23, 37, 115, 134, 222
 įvairėjimas 22
 įvairialypis(-ė) 160
 įvairovė 9, 11, 17, 20, 21, 24, 25, 30, 32, 34, 38–41, 48, 55, 57, 78, 99, 101, 107, 112, 118–120, 125, 135, 162, 188, 198, 207, 210, 213, 214, 216, 218, 223
 įvykio istorinė analizė 13, 14, 62, 63, 216

J

jaunavedžiai 165–167
 jaunystė 160
 jaunoji karta / kohorta 10, 12, 13, 23, 26, 30, 35, 48–50, 56, 66, 82, 91, 93–95, 117–119, 122, 126, 127, 138, 139, 157, 187, 188, 193, 199, 203, 206, 213, 214, 217–219, 225, 226
 jaunuolis 52, 56, 115
 jausmai 53, 64–67, 75, 79, 81–83, 109, 113, 114, 121, 128, 130, 143, 145, 148, 150, 153, 157, 175, 192, 195, 197, 198, 207, 214, 220, 221, 226

K

kaimas 12, 86, 153, 154, 163, 164, 166, 167, 171, 172, 174, 177–180, 195, 196, 199, 201, 205, 207–211, 214, 226
 kaimynas(-ė, -ai) 9, 18, 27, 34, 36, 141, 145, 163–165, 168, 170–174, 183–185, 189–191, 202, 204, 207–210, 212–214, 216, 217, 225, 226, 258
 kaimynystė 10, 202, 207, 208, 214, 226
 kaita 12, 24, 77, 78, 83, 84, 89, 112, 116, 139, 242
 Kalėdos 77, 80, 82, 84, 88–92, 95–106, 108, 132, 133, 221
 kambario draugas(-ė) 27, 34, 36, 66, 217
 kapitalas 10, 52, 58, 159, 201
 Kaplan-Meier metodas 63, 73, 74
 karjera 16, 52, 57, 158, 192, 252, 262, 263
 karta 10, 13, 17, 21, 23, 25, 26, 30, 35, 41–43, 46, 49, 52, 55, 56, 58, 69, 75, 77, 82, 83, 91, 92, 110–112, 117–120, 122, 126, 127, 131, 134, 135, 138–140, 143, 148, 150, 157, 160, 165, 178, 187, 188, 191, 193, 199, 203–208, 213, 217, 218, 222, 223, 225, 239, 258, 259
 kasdienis(-ė) 22, 55, 56, 58, 77–80, 82–85, 88, 89, 95–98, 100–106, 108–113, 121, 125, 128–131, 135, 162, 178, 179, 185, 195, 207, 216, 221–223
 kategorija 16, 26–28, 30, 32, 33, 40–48, 85, 87–89, 101, 112, 116, 130, 133, 144–147, 149, 151, 152, 155, 156, 158, 159, 161, 162, 164–174, 177, 179, 180, 187, 265
 keturiasdešimtmetis(-ė) 150, 153, 201, 206, 211
 kiekybinis(-ė) 9, 11–15, 17, 20–22, 26, 28, 35, 38, 40, 54, 59, 78, 83, 84, 86, 87, 89, 109, 141, 183, 185, 187, 212, 216, 218, 221, 225, 258
 kilmė 115, 122, 126
 klasifikacija 142, 144, 149, 150
 klausimynas 9, 13, 14, 21, 26, 59, 60, 63, 65, 83, 84, 86, 89, 185, 216
 kodeksas 21, 248
 kohabitacija 15, 34, 53, 54, 58, 59, 69–76, 115, 134, 187, 219–222, 249

- kohorta 10, 12, 14, 30, 32, 34, 35, 38,
41–50, 61, 62, 66, 68, 70, 91, 93–95,
187–190, 213, 214, 216–219, 225, 226,
264, 265
- kokybinis 9, 11, 12, 15–20, 28, 40, 83, 101,
109, 122, 124, 141, 149, 157, 160, 181,
185, 187, 202, 213, 216, 224, 225, 240,
249, 252, 258, 259, 264
- kolega 27, 34, 36, 40, 113, 148, 162, 210,
211, 217
- kolektyvinis(ė) 9, 22, 80, 114, 173, 211,
216
- kompetencija 142, 157–159, 206
- kompleksiškas(-a) 142, 184, 213, 224, 225
- komunikacija 156, 202
- konceptija 21, 79, 80, 111, 119, 123, 138,
148, 244, 254
- konceptualizavimas 9, 23, 77, 81, 111,
119, 142, 143, 149, 181
- konfidencialumas 14, 16
- konfigūracija 81, 116, 119, 122, 140, 216
- konfliktas 36, 56, 140, 192, 199, 218, 243,
252
- konsensusas 148
- konstravimas 11, 17, 26, 27, 59, 63, 65,
134, 216, 217, 247, 258
- konstruktas 20–22, 35, 38, 78, 217
- konsultavimas(-is) 109, 221
- kontaktai 148, 159, 206
- kontekstas 12, 25, 37, 56, 77, 78, 81, 95,
111, 112, 116, 119, 120, 122, 126, 134,
135, 145, 149, 150, 168, 173, 178, 180,
222, 258–262
- kontrolė 10, 52–57, 65–67, 69–71, 74, 75,
133, 134, 219, 220
- koreliacinė analizė 14, 61, 62, 71, 83, 84,
91, 92
- kraujo ryšys 9, 11, 17, 22, 25, 27, 29, 30,
34–37, 43, 44, 46, 47, 49, 78, 87, 88, 96,
107–109, 118, 202, 217, 219, 221, 226
- kreipimasis 150, 152, 156, 158, 159, 161,
162, 169, 172, 180, 183–186, 191–194,
200, 205, 206, 209, 210, 212, 213, 225,
263
- krikštynos 77, 80, 82, 132
- kriterijus 12, 13, 15, 20–22, 26–28, 36–38,
78, 79, 109, 113, 122, 132, 133, 136,
202, 207, 221, 223
- kryptis 55, 120, 134, 143, 160, 188, 191,
213
- Kūčios 77, 84, 85, 88–92, 95–109, 221
- kultūra 54, 81, 82, 86, 88, 90, 91, 107, 246,
249, 250
- kultūrinis(-ė) 12, 21, 25, 57, 80, 83, 86,
93–95, 97, 98, 100, 102–108, 114, 123,
148, 201, 221, 249
- kūrimas 9, 13, 16, 17, 20, 22, 51–61, 69,
71, 72, 74, 75, 77, 78, 80, 82, 84, 95, 104,
114, 141, 216, 219, 220, 221, 242, 253,
258, 259, 262
- ## L
- laikas 9, 13, 14, 16, 18, 28, 39, 56–58, 65,
80, 83, 86, 92, 93, 110, 112, 114, 115,
118–122, 126–128, 130–132, 134–136,
145, 146, 148, 151–153, 156–159,
161–167, 171–173, 177–183, 185,
193–195, 198–200, 202, 207, 209, 210,
214, 222–224, 258, 262
- laikotarpis 61, 62, 66, 68, 72, 77, 112, 116,
133, 135, 136, 138, 140, 187, 198, 212,
223, 224
- laisvalaikis 39, 80–82, 85, 86, 92–95, 97,
98, 100, 102, 103, 105, 106, 108, 192,
202
- laisvas pasirinkimas 29, 54, 57, 58, 75,
81, 139
- laisva šeimos samprata 13, 17, 20, 22, 28,
37, 40, 48, 216, 218
- lankymas(-is) 81, 86, 88, 93, 120, 131,
132, 176
- lėšos 28, 83, 209
- liberalus(-i) 24, 67
- lygmuo 11, 14, 20–23, 35, 36, 40, 52–54,
57, 63, 75, 83, 91, 119, 142, 217, 218
- Likert skalė 59, 84, 89
- lytis 10, 14, 15, 20, 25, 27, 38, 62, 68, 70,
77, 81, 87, 88, 111, 112, 138, 139, 145,
147, 153, 157, 168, 185, 186, 188, 203,
216, 226, 239, 241, 249, 252, 266
- Log Rank testas 63, 72, 74
- lūkestis 141, 142, 148, 149, 181, 183, 186,
202, 212, 224

M

maitinimasis 81, 90, 91, 99, 104, 109, 221
 maitintojas(-a) 138
 mama 36, 133, 151–153, 155, 156, 158,
 159, 161, 162, 165–167, 169, 171, 173,
 175–177, 179, 180, 191, 193–195, 197,
 199, 200, 204, 205
 marti 13, 27, 28, 30–33, 35, 42, 44, 87, 88,
 101, 103, 170, 189, 217
 materialinis(-ė) 18, 26, 39, 52, 119, 141,
 142, 144–146, 148–150, 160–163, 165,
 168, 181, 189, 190, 191, 194, 197, 200,
 203–205, 210, 212, 224, 226, 263
 matrica 59, 84, 124, 140
 matrimonialinis(-ė) 17, 52–61, 63, 69–75,
 141, 216, 219, 242
 mažametis(-ė) 82, 147, 175, 178, 180, 181,
 184, 187, 194, 198, 204, 205, 210, 213,
 214, 225, 264, 265
 metodas 11–15, 17, 20, 22, 26–28, 38–40,
 42, 44, 45, 47, 54, 59, 61–63, 65, 68, 71,
 78, 83, 90, 93, 97, 98, 100, 102–106,
 108, 111, 122–124, 149, 216, 246, 247
 metodologija 12, 13, 15, 123, 124, 147,
 240, 247, 252
 migracija 17, 18, 61, 110, 111, 114, 115,
 117, 120–122, 125–127, 134, 135, 223,
 249, 253, 266
 mobilumas 16, 52, 134, 138
 močiutė 167, 179, 180, 209, 210
 modelis 9, 11, 17, 20, 23, 27, 30, 32, 34,
 37–49, 52, 54, 55, 57, 58, 62, 66–71,
 74, 75, 83, 86, 88, 89, 95–108, 110, 112,
 117, 119, 120, 138–140, 148, 158, 216,
 218–220, 253, 258, 262
 modernybė 11, 20, 22–24, 26, 27, 38, 39,
 55–58, 66, 81, 110, 138, 243, 244, 249,
 253
 moraliniai kodai 55
 moralinis(-ė) 55, 56, 199, 212
 moteris 12, 14, 15, 20–24, 41–44, 46, 48,
 49, 57, 62, 67, 109, 116, 117, 138, 139,
 147, 151, 153, 157, 170, 185–190, 195,
 198, 203–205, 207, 214, 218, 219, 222,
 226, 239, 247, 249, 251, 252, 258, 264,
 266
 moteriškas(-a) 151, 170, 185, 247

motina 13, 21, 22, 24, 27–35, 37, 38,
 41–47, 49, 60, 62, 68, 77, 84, 87–92,
 95–106, 108, 109, 112, 113, 115, 116,
 118, 132, 133, 153, 154, 158, 160, 162,
 163, 175, 178, 183, 185, 189, 190, 192–
 194, 199, 200, 204, 205, 209, 211, 213,
 217, 218, 221, 222, 246, 266
 motinystė 22, 112, 178, 194
 Motinos diena 77, 84, 88, 90–92, 95–103,
 105, 106, 108, 132, 221
 motyvas 53, 54, 58–61, 63–70, 74, 75, 142,
 143, 181, 191, 219, 220

N

namas(-ai) 13, 14, 23, 37, 39, 55, 60, 64–
 66, 80, 82, 83, 86, 109, 112, 113, 115,
 121, 127, 128, 131, 140, 145–147, 149,
 151, 153, 154, 156, 158, 163, 165–170,
 172–182, 187, 191, 194–196, 198, 203,
 205, 208, 209, 211, 222, 224, 249, 250
 naratyvas 18, 150, 156, 160, 178, 193, 197,
 202, 210
 narys(-ė) 9–13, 15, 17, 18, 20–23, 25–37,
 39–49, 52–55, 57, 58, 63, 66, 67, 77–89,
 92–111, 113–123, 125–136, 138, 140,
 141, 145, 148, 149, 153, 160, 168, 175–
 177, 183–188, 191, 192, 199, 201, 202,
 204, 210, 213, 214, 216–219, 221–223,
 225, 258, 261, 262
 narystė 148, 187
 našlys(-ė) 15, 33–36, 41, 43, 44, 49, 59,
 154, 191, 195, 208, 217–219, 264, 265
 našta 163, 176, 201
 natūrali tvarka 55–57, 65, 219
 nauda 14, 16, 23, 58, 142, 143, 202, 206,
 209, 211, 214
 Naujųjų metų sutikimas 77, 80, 84, 88,
 90–92, 97, 98, 100–108, 221
 neatlygintinas(-a) 160, 166
 nedarbas 67, 262
 negalia 195, 196, 211
 negarbė 174, 196
 neištekėjusi 153, 264
 nelegitimizuoti kodai 55
 nepriklausomas 55, 62, 68, 71, 85, 86, 88,
 97, 98, 100–103, 105, 106, 108, 124
 nepriteklus 55, 163, 192, 210

neregistruota santuoka 14–16, 21, 30,
43, 49, 57–59, 62, 69–76, 99, 217, 219,
220, 265

neregistruotas(-a) 14–16, 21, 30, 35, 43,
49, 50, 57–59, 62, 69–76, 99, 109, 217,
219–221, 265

nesantuokinis(-ė) 66, 70, 74, 76, 221

nesavanaudiškas(-a) 142, 198, 210

nesąmoningas racionalumas 55, 56, 75

nesąmoningumas 55, 56, 75

nesusituokęs(-usi) 22, 57, 133, 141, 187,
218

nešeiminis(-ė) 25

nėštumas 59, 60, 64–67, 70, 71, 73, 74,
76, 221

netiesioginis(-ė) 81, 104, 129, 130, 135,
144, 223

neverbalinis(-ė) 146, 152, 153

norma 22, 52, 54, 56–58, 66, 69–71, 75,
80, 82, 120, 139, 143, 148, 207, 219

normalus(-i) 22, 24, 36, 173

normatyvinis(-ė) 25, 78, 112, 119, 139,
143, 147–149, 168, 181, 202, 224

nuomonė 14, 17, 23, 25, 28, 53, 54, 58–60,
63–66, 69–73, 75, 76, 78, 128, 140, 143,
145, 148, 192, 203, 207, 220, 259

nuostata 13, 21, 38, 39, 63, 66, 67, 70, 77,
120, 123, 139, 140, 143, 144, 148, 149,
181, 185, 192, 199, 224

O

objektas 10, 24, 96, 99, 104, 110–112, 120

objektyvus(-i) 20, 39, 155, 156

oficialus(-i) 21, 36, 79, 80, 111, 207

operacionalizacija 84, 85

organizacija 21, 55, 249

organizavimas 11, 24, 25, 27, 37, 57, 95,
121, 218

orientacija 29, 30, 35, 42, 43, 45, 46, 48–
50, 54, 64, 66, 112, 148, 217, 218

orientacinė šeima 29, 30, 32–35, 37, 43,
46–49, 67, 89, 96, 118, 183–185, 188–
190, 204, 213, 217–219, 225

orientyras 63, 71, 75, 220

P

pabendravimas 96, 128, 129, 150, 183,
184, 186, 263

padedantis(-i) 60, 144–146, 181, 224

pagalba 10, 11, 13, 16, 21, 39, 46, 85, 87,
118, 141–150, 152–154, 157, 160–164,
168–177, 180–186, 191–201, 203–208,
210, 212, 214, 216, 224–226, 263

pagalbininkas(-ė) 10, 89, 96–98, 102, 225

pagarba 56, 69

pagyvenęs(-usi) 170, 173

pagrindas(-ai) 10, 17, 18, 22, 23, 32, 38,
42, 44, 45, 47, 48, 54, 75, 76, 78–83,
109, 115, 116, 123, 129, 134, 154, 156,
186, 193, 207, 216, 218, 220–222

pagrindinis(-ė) 9, 14, 16, 17, 37–40, 42,
44, 45, 47, 54, 65, 74, 78, 81, 90, 93, 138,
142, 149, 266

Pagrindinių komponentų metodas 40,
42, 44, 45, 47, 65, 90, 93

pagrįstas(-a) 144

paguoda 153, 154, 156, 181, 224

paisymas 58, 72, 76, 220

pajamos 115, 163, 168

paklusimas 17, 53, 56, 69, 71, 75, 220

pakopa 12, 124

palaikymas 52, 110, 111, 113, 123, 125,
126, 144–147, 150, 151, 153, 157, 160,
181, 192, 197, 214, 224

palankus(-i) 52, 112, 144, 252

paliepimas 53, 220

palyginamumas 12, 249, 251

palyginimas 12, 30, 32, 33, 61, 62, 64, 69,
78, 90–92, 94

papildomas(-a) 13, 35, 40, 59, 60, 69, 84,
87, 89, 96, 104, 163, 191

paplitimas 22, 25, 37, 55, 58, 119, 134,
150, 168

paprotys(-čiai) 173

paradigma 23, 112, 142, 147

parama 9, 11, 13, 17, 18, 23, 26, 39, 118–
120, 127, 137–158, 160–169, 172–175,
177–200, 202–205, 207, 209, 210,
212–214, 216, 224–226, 263

pareiga 10, 58, 81, 89, 97, 98, 102, 133,
148, 168, 178, 205, 214

- partneris(-ė) 13, 15, 16, 26–35, 41–49, 52, 56, 58–61, 64–67, 70, 71, 73, 74, 85, 87, 88, 98–100, 107, 109, 144, 183–185, 189, 190, 210, 214, 217, 219, 221, 222, 226, 259–261
- partnerystė 13, 15, 21, 24, 30, 50, 52, 58–62, 68, 71, 99, 112, 138, 217, 242, 259, 261–263, 265
- pasakojimas 15, 123, 168, 176, 192, 200, 207, 212, 258
- pasaulietinis(-ė) 77, 80
- pasekmė 53, 111, 117, 126, 135, 138, 142, 146, 149, 150, 223, 248
- pasiaukojimas 139, 147, 201
- pasidalijimas 26, 115, 138, 139, 165, 168, 211, 246
- pasikalbėjimas 150, 151, 153, 184, 186, 199, 207, 263
- pasirėmimas 187
- pasirinkimas 13, 16, 28, 29, 50, 54, 57, 59, 63, 69–71, 75, 76, 81–84, 123, 124, 140, 165, 178, 205, 217, 258, 261, 262
- pasirūpinimas 173, 191, 192
- pasiskirstymas 14, 15, 28, 29, 55, 57, 61, 62, 77, 81, 83
- pasišnekėjimas 151, 152, 191, 194, 196
- pasitelkimas 11, 17, 20, 22, 28, 35, 38, 59–61, 83, 84, 99, 119, 122, 124, 128, 130, 138, 141, 142, 144, 145, 168, 201, 216
- paskambinimas 150–153, 159, 160, 167, 174, 177, 196, 199, 203, 205, 208, 209, 211
- paskola 160, 162, 181, 183, 184, 186, 209, 213, 224, 225
- pastanga(-os) 14, 60, 104, 148, 168, 173, 185, 191, 212
- pasveikinimas 89, 97, 98, 102
- patarimas 144, 146, 152, 157–159, 181, 195, 200, 201, 224
- patirtis 15, 17, 59, 60, 79, 107, 110, 111, 117, 123, 124, 126, 127, 131, 141, 153, 157–159, 168, 175, 176, 187, 188, 192, 200, 203, 209, 212, 213, 216, 224, 249, 259, 266
- patriarchalinis(-ė) 139, 185
- paveldėjimas 55, 56, 214, 226
- pažįstamas(-a) 27, 34, 36, 121, 150, 174, 183, 189, 190, 200, 203, 207, 210–212, 214, 217, 225, 226, 261, 263
- pensija 166, 167, 180
- pensininkas(-ė) 162, 210, 211
- perdavimas 56, 69, 149, 188, 213, 225
- periodas 63, 70, 72, 74, 77, 107, 130, 177, 195, 262
- periodiškumas 77, 80, 132, 133, 136, 223
- perspektyva 9, 11, 15, 20, 54, 55, 67, 69, 111, 113, 117, 123, 124, 126, 140, 142, 143, 158, 202, 216, 247, 252, 258
- pliuralizmas 46, 47, 50, 139, 217
- pobūdis 9, 10, 13, 15, 39, 40, 59, 65, 68, 75, 78, 82, 83, 87, 89, 113, 118, 122, 123, 133, 144, 145, 150, 165, 202, 213, 259–262
- pokalbis 16, 17, 151–153
- pokytis(-čiai) 22–24, 57, 72, 112, 117, 118, 127, 138, 139, 141, 249, 250, 261, 262
- pora 25, 37, 38, 52, 57, 80, 112, 113, 116, 179, 205
- poreikis(-iai) 11, 21–23, 55–60, 104, 120, 124, 138, 147, 155, 175, 183, 184, 211, 213, 225
- postindustrinis(-ė) 24
- postmodernus(-i) 20, 22, 24–26, 35, 57, 58, 81, 107, 239
- potencialus(-i) 13, 14, 16, 39, 126, 140, 141, 143, 148, 183–186, 212, 213, 225
- poveikis 59, 63, 74, 113, 117, 118, 130, 134, 247, 262
- pozicija 23, 55, 123, 157, 197, 214
- pozityvioji kontrolė 54, 55, 75, 219
- požiūris 10, 15, 20, 37, 39, 40, 57, 66, 69, 79, 81, 88, 96, 101, 114, 119, 131, 139, 140, 143, 148, 185, 201, 243, 246, 250, 253, 263
- požymis(-iai) 110, 115, 122, 123, 134, 253
- pragmatinis(-ė) 109, 214, 226
- praktika 9, 11, 17, 18, 23, 24, 26, 36, 40, 77–86, 88–93, 95, 97–122, 125, 126, 128–131, 133–136, 163, 165, 168, 204, 214, 216, 221–224, 226

praktikos šeimos 9, 11, 17, 18, 23, 26,
 36, 77–85, 88–91, 95, 97–111, 113,
 116, 117, 119–122, 125, 126, 128–131,
 133–136, 163, 216, 221–224
 praktikuojamas 24, 57, 80, 82, 84, 90, 91,
 94, 110, 116, 128, 134, 136, 220, 222,
 224
 prasmė 23, 25, 26, 37, 38, 78, 79, 95, 107,
 114, 121, 128, 131, 133, 134, 142, 145,
 148, 150, 163, 165, 181, 193, 194, 206,
 218, 221
 preferencija 34, 54, 69
 prevencinė kontrolė 54, 55, 65, 75
 prieiga 11, 20, 23, 25, 40, 54, 77, 78, 81,
 123, 138, 141, 143, 147
 prieinamumas 123, 128, 143, 146, 165,
 183, 212, 225
 priemonė 9, 13, 53, 65, 66, 69, 85, 86, 99,
 119, 129, 131, 132, 135, 220, 223
 prierašumas 142, 146, 148, 195
 prieštaringas(-a) 39, 96, 125, 127
 priežastis(-ys) 9, 39, 55, 59, 62, 66, 76,
 126, 131, 139, 166, 187
 priežiūra 83, 127, 140, 145, 149, 150, 171,
 176–180, 182, 184, 201, 204, 224, 225
 prigimtis 21, 123, 138, 139
 principas 14, 16, 56, 57, 123, 143, 149,
 154, 155
 prisiminimas(-i) 34, 60, 160, 162, 191,
 196, 210, 211
 priežiūra 83, 127, 140, 145, 149, 150, 171,
 176–180, 182, 184, 201, 204, 224, 225
 prižiūrėtojas(-a) 138
 problema 16, 140, 141, 144–146, 151,
 153–159, 162, 168, 180, 183, 191, 193,
 197, 204, 205, 207, 210, 211, 245
 probleminis(-ė) 11, 25, 110, 118, 124, 126,
 134, 135, 142, 146, 168, 183, 212, 222
 procedūra 16, 80, 122–124
 procesas 14, 16, 23, 24, 27, 32, 38, 55, 56,
 62, 79, 82, 110, 111, 113–115, 118, 120,
 122–126, 134, 139, 142–144, 160, 186
 profesionalumas 24, 159, 168, 206
 prokreacinis(-ė) 29, 33–35, 37, 45, 46,
 48–50, 54, 56, 85, 89, 98, 118, 141, 168,
 183, 184, 188–192, 213, 214, 217–219,
 225, 242

prokreacinė šeima 29, 33–35, 37, 45, 46,
 48–50, 85, 89, 98, 118, 168, 183, 184,
 188–192, 213, 214, 217–219, 225
 prosenelis(-ė) 117, 118, 183
 psichologas(-ė) 81, 152, 153, 203
 psichologinis(-ė) 26, 138, 142–144, 146,
 149, 150, 153–155, 160, 181, 191, 194,
 202, 208, 209, 259–263
 pusbrolis(-iai) 13, 26, 27, 29, 117, 159,
 174, 176, 183, 188–190, 199–201
 pusserė(-ės) 13, 26, 27, 29, 117, 183,
 188–190, 199, 200

R

racionalumas 55, 56, 75
 ramstis 23, 200
 reali šeima 20, 22, 28, 36, 38
 realybė 13, 24, 26, 72, 78, 128, 130, 135,
 186, 187, 196, 213, 223, 247, 249, 252
 realus gyvenimas 21, 22, 35, 36, 38, 48,
 71, 78, 82, 107, 217, 218
 registruota santuoka 14, 15, 22, 24, 27, 29,
 30, 34–37, 43, 44, 46–49, 53, 54, 58, 59,
 61–63, 65–76, 87, 88, 99, 107–109, 217,
 218, 220, 221
 regresinė analizė 14, 61, 62, 66–68, 70, 71,
 83, 85, 86, 88, 89, 95, 97, 98, 100–108
 reikšmingumas 20, 30, 58, 63, 66–68,
 70–72, 74, 76, 84, 90, 94, 97–106, 108,
 130, 134, 136, 149, 150, 157, 160, 162,
 164, 165, 168, 173, 179–181, 184–186,
 188, 194, 197, 200, 202, 204, 209, 210,
 213, 214, 220, 223, 225, 226
 riba(-os) 10, 11, 15, 17, 20–26, 28, 35,
 37–41, 46, 48, 49, 52, 55, 78, 79, 81,
 82, 88, 93–96, 99, 107, 114, 116, 118,
 121, 140, 142, 147, 184, 188, 202, 205,
 212–214, 217–219, 225
 ribos „išplaukusios“ 17, 28, 35, 37, 38, 40,
 48, 217, 218
 rinka 14, 55, 57, 58, 262
 rinkinys 37, 60, 88, 95, 123, 145
 ritualas(-ai) 77, 79–83, 153

- ryšys(-iai) 9–11, 13, 17, 22, 23, 25–30, 34–39, 41–50, 58, 62, 67, 71, 78, 87, 88, 95, 96, 104, 107–110, 112, 114, 117, 118, 122, 135, 138–140, 144, 145, 148, 157, 159, 183–186, 188, 191–193, 196, 197, 201–203, 205, 206, 208, 210, 211, 214, 216–219, 221, 222, 226, 258, 262
- rodiklis(-iai) 28, 39, 63, 117, 118, 254
- ruoša 82, 83, 170, 173, 175
- rūpestis(-čiai) 125, 145, 153, 175, 191, 194, 204
- rūpinimasis 112, 134, 145–147, 150, 175, 178, 181, 209, 224
- rutina 79, 109, 222
- rutininis(-ė) 17, 80, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 92–95, 97, 98, 100, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 216, 221
- rutiniškumas 77, 80
- S**
- saitas(-i) 9, 11, 13, 15, 17, 18, 20, 24–26, 30, 37, 40, 51, 53, 65, 66, 68, 71, 73, 78, 79, 83, 96, 100, 101, 104, 106, 109, 115, 126, 131, 134, 135, 137, 139–141, 143, 149, 160, 184–188, 191–193, 195, 197, 200–204, 207–210, 212–214, 216, 217, 219, 221–226, 259–262
- samprata 11, 13, 17–24, 26, 28–33, 35–40, 42, 44–48, 78, 79, 81, 95, 107, 110–113, 115, 116, 124, 126, 134, 135, 141, 147, 149, 175, 178, 181, 192, 216–218, 222, 226, 243, 259
- sankcija(-os) 56, 66
- santykis(-iai) 10, 15, 17, 21, 23, 34, 36, 38, 39, 57, 60, 61, 64–66, 78, 79, 81, 82, 110–120, 122–124, 128, 134, 136, 140, 142–145, 147–149, 153, 155, 181, 185, 186, 191, 193, 199, 205–207, 210, 211, 214, 216, 220, 222, 224, 226, 244, 249, 259–262
- santuoka 9, 11, 14–17, 21–25, 27, 29, 30, 32–37, 41, 43, 44, 46–49, 52–76, 78, 87, 88, 99, 107–109, 115–117, 134, 141, 162, 165–167, 187, 202, 217–222, 248, 249, 253, 259–266
- santuokinis(-ė) 21, 25, 32–34, 41, 48, 66, 71, 162, 187, 253, 264–266
- savanoriškumas 14, 16, 21, 75, 121, 140, 220
- savitarpio 9, 11, 16, 18, 39, 139, 141, 144, 149, 160, 172, 181, 183, 186–188, 191, 192, 194–197, 199, 202–205, 207–210, 212–214, 216, 225, 226, 263
- savivertė 142, 146
- savybė 80, 83, 143
- sąlyga 11, 12, 26, 28, 41, 54–56, 58, 60, 64–67, 69, 87, 109, 115, 122, 133, 134, 160, 165, 166, 199, 221
- sąmoningas racionalumas 55, 56, 75
- sąveika 9, 15, 23–25, 54, 55, 82, 119, 120, 142, 148, 150, 160, 173, 207
- sąvoka 36, 37, 77–79, 81, 91, 111–114, 116, 118, 120, 121, 139, 142, 144, 145, 147, 175, 178, 201, 203, 207, 224, 254, 259
- segmentas(-ai) 57, 125, 127, 129, 132, 133, 151, 152, 155, 156, 158, 159, 161, 162, 164–167, 169–174, 177, 179, 180
- senatvė 142
- senėjimas 116–118, 138, 141
- senelis(-ė, -iai) 29, 114, 117, 118, 131, 163, 166, 167, 177–179, 183, 189, 190, 259, 265
- senyvas(-a) 127, 138, 147, 150, 172, 173, 175, 176, 182, 185, 209, 224, 225
- sesuo(-ys) 13, 16, 26–36, 41–47, 49, 62, 66–68, 85, 88, 89, 96, 98, 106, 109, 115, 117, 151, 153, 158, 159, 161–163, 165, 167, 171, 175–177, 180, 183, 184, 188–190, 194–197, 201, 204, 205, 210, 213, 217, 218, 221, 225
- simbolinis(-ė) 23, 52, 56, 78, 83
- sistema 25, 54, 110, 139, 140, 149, 157, 186, 206, 226
- situacija 11, 15, 24, 36, 39, 84, 85, 99, 125, 142, 144–146, 151, 153, 157, 159–163, 165, 168, 173, 174, 176, 178, 180, 181, 183, 191, 193, 196, 200, 201, 212, 214, 224, 261–263
- skalė 32, 33, 59, 60, 64, 70, 84, 89, 91, 92, 94, 120

- skirtingumas 10, 12, 15, 18, 24, 26, 30, 32, 34, 39, 41, 45, 48, 52, 59, 63, 75, 81, 87, 88, 90, 91, 94, 95, 99, 110, 111, 113–115, 119–122, 126, 128, 130, 131, 133–135, 144, 145, 148, 150, 155, 160, 185, 187–190, 197–199, 202, 203, 211, 212, 220, 222–224
- skyrībos 11, 16, 22, 25, 32, 37, 38, 42, 43, 49, 53, 54, 69, 116, 117, 185, 200, 218, 219, 248, 260–263
- skonis(-iai) 80, 122
- skurdas 55, 199
- slauga 39, 115, 119, 145–147, 149, 150, 175–177, 182, 194, 195, 201, 209, 225
- socialinė rizika 11, 67
- socialinė sankcija 56
- socialinis(-ė) 9–11, 13, 15–18, 20–26, 35, 37–40, 51–60, 62–71, 73–75, 78–83, 109, 111–113, 119, 123, 129, 137–146, 148–150, 157, 159, 160, 168, 173, 181, 183–187, 201–203, 207, 209, 210, 212–214, 216, 217, 219–221, 224, 225, 239, 242–250, 252–254, 258–262
- socializacija 23, 58, 82, 115, 118, 143, 187
- sociodemografinis(-ė) 62, 68, 70, 71, 249
- sociokultūrinis(-ė) 114, 249
- sociologas(-ė, -ai) 9, 10, 21, 22, 24, 37, 57, 77, 78, 112, 113, 121, 138, 139, 141, 178, 207, 243
- sociologija 20, 25, 111, 123, 139, 142, 202, 239, 242, 244, 246, 249, 250, 252, 253
- sociologinis(-ė) 9, 14, 16, 20, 22, 23, 25, 26, 40, 77, 112, 119, 120, 123, 143, 216, 239, 243
- solidarumas 111, 119, 120, 138, 140, 145, 148, 149, 181, 197, 201, 207, 208
- SPSS Statistics 20 14, 216, 228
- stilius 57, 58, 124
- stoka 14, 25, 53, 112, 130, 141, 206
- strategija 21, 52, 55–58, 81, 83, 123, 162, 176, 177, 242, 247, 253
- stresas 142, 147, 161, 165, 174
- struktūra 9–11, 13, 17, 22–26, 32, 34, 37–41, 48, 50, 55, 57, 107, 116–120, 122, 124, 134, 138, 140, 141, 148, 149, 160, 172, 181, 184, 187, 191, 197, 200, 207, 214, 216–218, 222, 224, 247, 249, 250, 253
- suauges(-usi) 25, 37, 58, 110, 115, 131–134, 136, 139, 142, 143, 148, 154, 163, 187, 191, 192, 199, 209, 222–224, 264–266
- subjektyvus(-i) 11, 14, 17, 20–23, 26–28, 30–33, 37, 40, 42, 44, 45, 47, 64, 70–72, 83, 96, 111, 112, 149, 178, 181, 217, 224, 243, 254
- sūnėnas(-ai) 13, 26, 27
- sūnus(-ūs) 13, 27–29, 31–33, 41–49, 62, 68, 87–89, 101, 102, 118, 127, 151, 163, 165, 170, 171, 174, 185, 188–190, 192, 196, 198–201, 208, 213, 218, 225, 264, 265
- susirūpinimas 117, 126, 135, 138, 145, 223
- susituokęs(-usi, -ę) 20, 22, 38, 60, 62–65, 72, 76, 187, 220
- sutuoktinis(-ė) 13, 16, 21, 22, 27–35, 37, 41–49, 59, 62, 67, 68, 77, 80, 85, 87, 88, 98–100, 104, 106, 107, 109, 138, 144, 183–185, 188–192, 197, 198, 204, 217–219, 222, 259–261, 266
- svečiavimasis 86, 133
- Š**
- šeima 9–13, 15–60, 63–67, 69–123, 125–141, 145, 147–149, 153, 160, 163, 165, 166, 168, 169, 175–178, 183–193, 198, 199, 201, 202, 204, 205, 209, 210, 212–214, 216–226, 239, 242, 243, 245–247, 249, 250, 252–254, 258, 259, 261–263, 266
- šeimininkas(-ė) 158, 170, 173
- šeiminis(-ė) 10, 11, 15, 17, 20–22, 24, 25, 27, 28, 34, 36–39, 46, 57, 58, 71, 75, 78, 81, 104, 107, 110, 112–117, 123, 128, 134, 136, 186, 187, 205, 216, 218, 220–222, 224, 226, 249, 259, 261–263
- šeimos fragmentacija 139

šeimos praktikos 9, 11, 17, 26, 36, 77–85, 88–91, 95, 97–111, 113, 115–117, 119–122, 125, 126, 128–131, 133–136, 163, 216, 221–224

Šeimos tinklo metodas 40

šešuras 27, 31–33, 41–45, 47, 104

šv. Kalėdos 77, 80, 82, 84, 88–92, 95–106, 108, 132, 133, 221

šv. Kūčios 77, 84, 85, 88–92, 95–109, 221

šv. Velykos 77, 80, 82, 84, 88–92, 97–103, 105, 106, 108, 221

šventė(-s) 17, 59, 64, 65, 77, 80, 82, 84, 85, 88–92, 95–109, 131–135, 148, 206, 221–223

šventimas 91, 99, 104, 133, 134

T

taisyklė(-ės) 63, 81, 82, 139

tapatumas 17, 57, 155, 168, 196, 214, 244, 247

tarpgeneracinis(-ė) 9, 11, 12, 25, 30, 110, 111, 116, 119, 120, 122, 123, 128–131, 134, 136, 140, 141, 143, 145, 148, 181, 188, 216, 222, 224, 244, 247, 258

teiginys(-iai) 53, 54, 59–63, 65, 69, 70, 78, 88, 89, 133, 141, 212

teikėjas(-a, -ai) 13, 18, 141, 145, 149, 153, 157, 160, 161, 168, 173, 179, 181, 183–186, 188–190, 192, 193, 200, 202, 203, 207, 212–214, 224–226

teikimas 141, 142, 144–149, 161, 173, 180, 181, 188, 190, 191, 198, 200, 202, 206, 224

teta 13, 26, 29, 87, 117, 183, 188–190, 199, 201

tėvas(-ai) 13, 16, 17, 24, 27–35, 37–39, 41–49, 53, 54, 56, 58–60, 62–76, 78, 84, 85, 87–89, 91, 92, 95–97, 100, 101, 104, 106, 107, 109, 110, 112, 113, 115, 118, 125, 127, 128, 131–136, 138, 139, 141–144, 147, 148, 151, 153, 156, 158, 160–167, 169–172, 174–181, 183–185, 187–190, 192–195, 197–199, 201, 205, 207, 209, 213, 217, 218, 220, 222–225, 239, 247, 249, 250, 259–261

tėvystė 16, 22, 112, 260

tėvų šeima 17, 59, 60, 64–67, 70, 71, 73–76, 78, 84, 91, 92, 220

tęstinumas 17, 55, 83, 92, 118, 123

tiesioginis(-ė) 14, 16, 81, 82, 86, 96, 104, 107, 111, 129–136, 145, 146, 153, 168, 175, 182, 222–225

tikėjimas 154, 156

tinklas(-i) 9–11, 15–18, 25, 26, 40, 52–54, 59, 63, 64, 69, 71, 74, 75, 79, 109, 115, 117–120, 127, 140, 141, 144–146, 149, 181, 183, 185–187, 199, 202, 204, 205, 207, 210, 213, 214, 216, 219–221, 224–226, 247, 258

tipas(-i) 10, 34, 59, 113, 115, 120, 121, 141, 144–150, 157, 160, 164, 165, 167, 181, 184, 188–190, 194, 196, 197, 199, 204, 210, 213, 224

tyrimas 9–17, 20–22, 24–26, 28, 30, 34–40, 48, 52–54, 59, 61–64, 66, 71, 74–78, 81, 83, 84, 86–89, 91, 95, 96, 99, 101, 104, 106, 109–112, 114, 116, 118–120, 122–125, 128, 131, 140–142, 144, 149, 160, 181, 184, 185, 187, 197, 207, 212, 213, 216–221, 224, 225, 239, 240, 243–254, 258, 264–266

tyrimo metodas 11, 12, 20, 22, 26, 38, 40, 54, 59, 61, 78, 83, 104, 106, 111, 122, 216, 247

tradicija(-os) 17, 52, 55, 69, 77–82, 84, 85, 88–92, 95, 97–103, 105, 106, 108–110, 112, 114, 118, 123, 131, 132, 173, 207, 214, 221, 223, 226, 247, 249, 252, 253, 259

tradicinis(-ė) 24, 40, 48, 53, 58, 69, 115, 132, 138, 139, 141, 153, 166–168, 173, 218

trajektorija(-os) 9, 11, 13, 16, 57, 59, 60, 63, 72–74, 216, 247, 258, 262

transformacija(-os) 139, 187, 242, 253

transnacionalinė šeima 111, 114–116

transnacionalumas 111, 114–116, 125

trianguliacija 12

trumpalaikis(-ė) 56, 83, 179, 180

t-testas 14, 61, 62, 64, 83, 92

U, Ū, Ū

- ūkinis(-ė) 86, 92–95, 97, 98, 100–103, 105, 106, 108
 uošvis(-ė) 27–33, 35, 41–45, 47, 88, 89, 104, 105, 151, 153, 159, 161, 164–167, 171, 172, 178–181, 189, 190, 197–199, 204, 205, 217, 225
 urbanizacija 23, 57
 užimtumas 13, 39, 57, 70, 112, 249, 262, 263

V

- vaidmuo 20, 52, 57, 58, 77, 81, 112, 116, 118, 134, 138, 139, 141, 147–149, 153, 157, 158, 172, 179, 184–187, 191–194, 196, 201–203, 205, 209, 212–214, 216, 226, 246, 249, 252, 261, 265
 vaikas(-ai) 13, 15, 16, 20–24, 27, 29, 30, 34–38, 41, 43–46, 48–50, 56–58, 62, 65–68, 75, 82–85, 88, 91, 95, 96, 100–103, 107, 109, 110, 112, 113, 115–117, 125, 127, 128, 131–134, 136, 138, 139, 141–144, 147–150, 152, 154, 155, 157–159, 163–165, 167, 175, 178–185, 187, 189–191, 193–195, 197–201, 204, 205, 208–211, 213, 214, 217–220, 222–225, 239, 260–266
 vaikystė 22, 58, 195, 196, 203–205, 211, 259–262
 Valstybinė šeimos politikos koncepcija 21, 254
 variacija 32, 37, 42, 44, 45, 47, 65, 90, 93, 249
 Varimax rotacija 40, 42, 44, 45, 47, 65, 90, 93
 vartojimas 80, 112, 113, 115, 120, 198, 212
 vedęs(-usieji) 32–35, 44, 49, 192, 198, 217, 248, 265, 266
 vedybos 52, 54, 55, 57, 219
 veikla(-os) 22, 77, 78, 80–82, 85, 86, 88, 92–109, 121, 125, 131, 132, 135–148, 157, 168, 175, 202, 205, 206, 214, 221–223, 226

- veiksmas(-ai) 57, 79–83, 110, 113, 123, 130, 135, 140, 144–146, 168, 175, 176, 191, 223, 239, 242, 244, 246, 249, 252
 veiksnys(-iai) 12, 52–55, 59, 63, 66, 69, 70, 75, 78, 96, 104, 107, 116, 117, 125, 126, 131, 145, 160, 178, 197, 209, 221, 244, 247, 248
 Velykos 77, 80, 82, 84, 88–92, 97–103, 105, 106, 108, 221
 Vėlinės 77, 80, 84, 88–92, 96–103, 105–108, 221
 verbalinis(-ė) 146, 150–152, 181, 224
 vertybė(-s) 13, 20, 22, 39, 54, 56, 61, 63, 72, 81, 120, 126, 135, 139, 148, 149, 191, 192, 201, 222, 226, 250, 259
 vestuvės 77, 82, 167
 vidurkis 28, 32, 33, 61, 62, 63, 64, 69, 70, 72, 74, 83, 84, 90, 91, 92, 94, 95
 viengungis(-ė) 54, 57, 58, 112, 138
 vienijantis(-i) 21, 97, 98, 100, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 115, 212, 216
 vienišas(-a) 21, 24, 43, 59, 60, 141, 154, 183–186, 209, 246
 visuomenė 9–11, 14, 16–18, 20–25, 30, 35–38, 52–58, 61, 63, 66, 69, 71, 72, 74, 79, 81, 82, 112, 118–120, 138, 139, 147, 148, 168, 173, 175, 185, 217, 219, 239, 246, 248, 251, 258
 vyras(-ai) 12, 14, 15, 20–23, 41–44, 46, 48, 49, 57, 62, 67, 109, 112, 117, 138, 150, 151, 153, 155–160, 162, 163, 167–170, 172, 176, 179, 180, 185–192, 197–201, 203–208, 210, 214, 218, 219, 222, 226, 239, 258, 265, 266
 vyriškumas 155, 157, 168, 169, 170, 196, 213, 214, 247

Z, Ž

- žentas 13, 27, 28–33, 35, 42, 44–46, 87, 88, 101, 103, 132, 133, 171, 174, 183, 189, 217
 žmona 23, 112, 115, 125, 127, 151, 152, 161, 179–181, 191–194, 198, 201, 213

Česnuitytė V., Kanopienė V., Mikulionienė S.

LIETUVOS ŠEIMA: SOCIALINIŲ SAITŲ PERSPEKTYVA. Monografija. –
Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014. 286 p.

Bibliogr. 239–256 p.

ISBN 978-9955-19-649-5 (spausdinta versija)

ISBN 978-9955-19-648-8 (elektroninė versija)

Monografijoje nagrinėjamos socialinių saitų ir kasdienių santykių kūrimo Lietuvos šeimose temos: šeimos kūrimo ir palaikymo praktikos, šeimos struktūrinių konfigūracijų įvairovė, socialinio tinklo įtakos matrimonialinei elgsenai, atskleidžiamas savitarpio paramos turinys bei šeimos narių ir kitų asmenų, nesusijusių giminystės ryšiais, vaidmuo savitarpio pagalbos tinklams. Kaip atskiras atvejis apžvelgiamas šeimos sampratos kūrimas ir šeiminių santykių patirtys atotolio šeimose. Temos gvildenamos iš tarpgeneracinės perspektyvos, lyginami keturių kohortų (gimusių 1950–1955 m., 1960–1965 m., 1970–1975 m. ir 1980–1985 m.) duomenys. Sociologinė analizė grindžiama kiekybinio tyrimo (apklausti 2 000 Lietuvos gyventojų, reprezentuojančių šias keturias kohortas) ir kokybinio tyrimo (atlikta 60 asmenų giluminių interviu) duomenimis. Tyrimai atlikti, vykdant mokslinį projektą „Šeimos modelių trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“ (kodo Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-106). Monografija skirta mokslininkams, dėstytojams, studentams, politikams ir įvairiems specialistams, kurie domisi šeima ir jos narių socialiniais ryšiais.

Vida Česnuitytė, Vida Kanopienė, Sarmitė Mikulionienė

LIETUVOS ŠEIMA: SOCIALINIŲ SAITŲ PERSPEKTYVA

Monografija

Redagavo *Ramutė Pinkevičienė*

Maketavo *Romanas Tumėnas*

SL 585. 2014-05-05. 14,44 leidyb. apsk. l.

Tiražas 500 egz. Užsakymas 21 863

Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, Vilnius

Puslapis internete www.mruni.eu

El. paštas leidyba@mruni.eu

Parengė spaudai UAB „Baltijos kopija“

Kareivių g. 13B, Vilnius

Puslapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt

Spausdino UAB „Vita Litera“

Kurpių g. 5–3, Kaunas

Puslapis internete www.bpg.lt

El. paštas info@bpg.lt